

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВИННИЧЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 005.915:336.14:352(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ
ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело _____ Н.В. Винниченко

Науковий консультант
Васильєва Тетяна Анатоліївна,
доктор економічних наук, професор

Суми – 2018

АНОТАЦІЯ

Винниченко Н.В. Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». – Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, Суми, 2018.

Дисертаційна робота присвячена розробці теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію трансформації існуючої в Україні концепції бюджетного менеджменту з урахуванням міжнародних та національних тенденцій у сфері реформування сектору публічних фінансів.

З метою подолання розриву між суспільними запитами до бюджетної сфери, цілями управління бюджетними ресурсами та відносинами запропоновано запровадження інтегрованої дескриптивної концепції трансформації бюджетного менеджменту. Обґрунтування впливу транспарентності бюджетного менеджменту на якість публічного управління дозволило формалізувати силу та напрямок впливу компонентів Індексу відкритості бюджету на ключові індикатори якості публічного управління та підтвердити позитивний вплив транспарентності на рівень усіх індикаторів якості публічного управління.

Для забезпечення позитивного впливу транспарентності бюджетного менеджменту на розвиток сектору публічних фінансів виокремлено такі умови як високий рівень доходу на душу населення в країні та орієнтація економіки цієї країни на інноваційність, високий рівень економічної свободи в країні.

Транспарентність бюджетного менеджменту на місцевому рівні запропоновано оцінювати на основі багатокритеріальних оцінок щодо доступності інформації про місцеві бюджети, наявності та періодичності публікації бюджетних документів, повноти розкриття бюджетних показників, розкриття інформації про активи у розпорядженні органів місцевого самоврядування, громадської участі у бюджетному процесі.

Обґрунтування залежності динаміки ВВП на душу населення від рівнів децентралізації доходів та витрат, а також збалансованості управління ними на субнаціональному рівні дозволило кількісно оцінити граничні рівні різних типів децентралізації, при яких досягається найвищий рівень економічного зростання.

На основі моделювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнями децентралізації доходів і витрат та системою індикаторів, які характеризують різні напрямки розвитку країн світу, формалізовано умови та обмеження ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації. До таких умов слід віднести високий рівень урбанізації в країні та державного боргу, нерівномірність розподілу доходів у суспільстві. Основними обмеженнями виявилися: для рівня децентралізації витрат – високий рівень військових витрат та витрат на кінцеве споживання, платежі за використання об'єктів інтелектуальної власності, високий рівень податкового навантаження; для рівня децентралізації доходів – високий рівень витрат на кінцеве споживання, військових витрат, відкритості економіки.

Ефективність застосування фіскальних правил визначається не лише відповідними фіскальними обмеженнями, а й більш широким комплексом параметрів, що включає зокрема: наявність фіскальних правил у розрізі їх типів; наявність наднаціональних правил; наявність додаткових національних правил; загальна кількість фіскальних правил. Проведене економіко-математичне моделювання засвідчило, що для всіх типів фіскальних правил, окрім правила бюджетних витрат, такий вплив виявився позитивним. Вибір моделі організації системи фіскальних правил в країні здійснюється залежно від фази економічного циклу та враховувати емпірично-обґрунтовану послідовність заходів при переході від однієї моделі до іншої. Модель жорсткого регулювання доцільно застосовувати під час спаду та кризових стадій економічного циклу; модель помірною втручання – в періоди стабілізації економіки; модель ліберальних обмежень – на етапі підйому.

Система фіскальних правил в Україні повинна базуватися на засадах моделі жорсткого регулювання (відповідно до кризової стадії економічного циклу) та перегляді механізму регламентації фіскальних правил, умов поширення, формалізації процедури виконання та зовнішнього моніторингу, можливості скасування та обмеження дії правил, що сприятиме підвищенню послідовності та ефективності національної бюджетної політики. Для оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання в Україні слід застосовувати індикатор еквалізаційного ефекту, який розраховується як співвідношення коефіцієнтів Джині, обчислених на основі фактичних доходів місцевих бюджетів на душу населення з урахуванням міжбюджетних трансфертів та без їх урахування.

У контексті реформування системи фінансового вирівнювання в Україні доцільно враховувати особливості регіонального і фінансового розвитку країни, методичним підґрунтям якого слугують виокремлені на основі кластеризації країн патерни фінансового вирівнювання залежно від рівня фінансової автономії та субсидіарності місцевих бюджетів. Перегляд діючої системи фінансового вирівнювання в Україні потребує запровадження організаційних (перерозподіл повноважень, зростання рівня партисипативності, врахування закордонного досвіду, моніторинг ефективності еквалізаційних процедур) та функціональних (зміна механізмів вирівнювання за доходами та видатками, використання структурних грантів) трансформацій бюджетного менеджменту.

Ключові слова: бюджетний менеджмент, транспарентність, публічні фінанси, реформи, децентралізація доходів, децентралізація витрат, фіскальні правила, фінансове вирівнювання, економічне зростання, якість публічного управління.

ANNOTATION

Vinnichenko N.V. Transformation of budget management in conditions of reforming the public finance sector in Ukraine. – The manuscript.

The dissertation for reception of scientific degree of doctor of economic science on speciality 08.00.08 – Money, finance and credit. – Sumy State University, Sumy, 2018.

Dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological foundations and practical tools for transformation of the current concept of budget management in Ukraine taking into account international and national trends in the reform of the public finance sector.

To overcome the gap between public queries for the budget sphere and the objectives of budget resources and relations management it is proposed to introduce an integrated descriptive concept of transformation of budgetary management. Results modeling of the impact of the budget management transparency on the quality of public administration has made it possible to formalize the strength and direction of the impact of the Budgetary Indicator components on key indicators of the public administration quality and to confirm the positive impact of transparency on all indicators of the public administration quality.

High level of per capita income in the country and the orientation of the economy of this country to innovation, high level of economic freedom in the country are proved as essential to ensure a positive impact of the budgetary management transparency on the development of the public finance sector.

Budget management transparency at the local level is proposed to be evaluated on the basis of multi-criteria assessments regarding the availability of information on local budgets, availability and periodicity of budget documents publication, completeness of budget indicators disclosure, disclosure of information about assets at the disposal of local governments, and public participation in the budget process.

The justification for the dependence of GDP per capita dynamics on the levels of decentralization of incomes and expenditures, as well as the balanced

management of them at the subnational level, allowed to quantify the thresholds of different types of decentralization needed for the highest level of economic growth ensuring.

Conditions and limitations of the effective implementation of the process of fiscal decentralization are formalized based on the simulation of causal relationships between the levels of income and expenditure decentralization and a system of indicators that characterize different directions of countries development. These conditions include the high level of urbanization and public debt in the country, the unequal distribution of income in society. High level of military expenditures and expenditures on final consumption, payments for the use of intellectual property objects, high level of tax burden were found as main constraints for the level of expenditures decentralization; for the level of incomes decentralization they are high level of expenses for final consumption, military expenses, openness of the economy.

The effectiveness of the fiscal rules application is determined not only by appropriate fiscal constraints, but also by a wider set of parameters, in particular: the existence of fiscal rules in terms of their types; the presence of supranational rules; availability of additional national rules; total number of fiscal rules. The conducted research has shown that for all types of fiscal rules an impact was positive.

The choice of the fiscal rules system organization model in the country is carried out depending on the phase of the economic cycle and takes into account the empirically-based sequence of measures in the transition from one model to another. A rigid regulation model should be used during a downturn and crisis stages of the economic cycle; model of moderate interference - during periods of stabilization of the economy; model of liberal constraints - at the growth stage.

The system of fiscal rules in Ukraine should be based on the principles of strict regulation (according to the crisis stage of the economic cycle) and revision of the mechanism of fiscal rules regulation, conditions of distribution, formalization of the implementation procedure and external monitoring, the possibility of cancellation and limitation of the rules. The equalization indicator calculated as the

ratio of Gini coefficients on the basis of actual local budget revenues per capita, taking into account intergovernmental transfers and without them, should be used to assess the effectiveness of the financial equalization system in Ukraine.

In the context of the reform of the financial equalization system in Ukraine it is advisable to take into account the peculiarities of regional and financial development of the country, the methodological basis of which is the patterns of financial equalization based on the clustering of the countries, depending on the level of financial autonomy and subsidiarity of local budgets. A review of the current system of financial equalization in Ukraine requires the introduction of organizational (redistribution of powers, increase in the level of participation, monitoring the effectiveness of equalization procedures) and functional transformations of budget management (changing the mechanisms of equalization of incomes and expenditures, the use of structural grants).

Key words: budget management, transparency, public finance, reform, decentralization of revenues, decentralization of costs, fiscal rules, financial equalization, economic growth, quality of public administration.

Список публікацій здобувача

Список публікацій здобувача в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Винниченко Н. В., Васильєва Т.А. Бюджетні інструменти управління інноваційним розвитком / Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : монографія / [за заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос.] – Суми : СумДУ, 2009. – С. 200-215 (0,52 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено роль місцевих бюджетів у фінансуванні інноваційного розвитку (0,25 друк. арк.)*

2. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Формування рейтингу ефективності інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 1. Системний підхід до інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 233-242 (0,35 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль бюджетів у забезпеченні місцевого розвитку (0,01 друк. арк.)*

3. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Управління видатками місцевих бюджетів розвитку в контексті інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 72-80 (0, 35 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено інструменти управління видатками місцевих бюджетів (0,01 друк. арк.)*

4. Фролов С.М., Винниченко Н. В., Козолуп І.Ф., Стрельченко О.Ю. Інвестиційне забезпечення соціального розвитку Сумщини / Інвестиційне

забезпечення соціально-економічного розвитку Сумщини : монографія за заг. ред. д.е.н., проф., Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. С. 38-63 (2,04 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено бюджетні інструменти управління місцевим соціальним розвитком (0,5 друк. арк.).*

5. Винниченко Н.В., Луняков О.В., Есманов О. М., Соколенко Л.Ф. Формування системи раннього повідомлення про виникнення дисбалансів у фінансовому секторі економіки // Держава, підприємства та банки в системі антикризового управління: монографія / за ред. д.е.н., проф., Т. А. Васильєвої, к.е.н. О. Б. Афанасьєвої. Суми : «Ярославна», 2013. С. 131-142 (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено ознаки виникнення дисбалансів у секторі ПФ (0,01 друк. арк.).*

6. Винниченко Н. В. Проблеми участі громадськості у бюджетному процесі м. Сум. Problems of social and economic development of business: монографія за заг. ред. проф. С. І. Дробязко. Канада : Монреаль, 2014. С. 366-371 (0,36 друк. арк.).

7. Винниченко Н. В. Проблеми реалізації контролінгу в умовах антикризового управління // Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія та практика: колективна монографія / за заг. ред. колективу авторів. Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. С. 370-380 (0,42 друк. арк.).

8. Винниченко Н. В. Система управління бюджетом: наукові основи, сучасні тенденції, світовий досвід : монографія за заг. ред. Н.В. Винниченко. Суми : Сумський державний університет, 2017. С. 372 (16,51 друк. арк.).

9. Винниченко Н.В., Васильєва Т.А. Сучасні проблеми реформування місцевих бюджетів в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики (Google Scholar). 2009. Вип. 249. Том VI. С. 1431-1436 (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено передумови реформування місцевих бюджетів (0,25 друк. арк.).*

10. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Сучасний стан розвитку державного внутрішнього контролю в Україні. Проблеми підвищення

ефективності інфраструктури (*Google Scholar*). 2010. Вип. 28. С. 26-29 (0,36 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено проблеми контролю у секторі ПФ* (0,12 друк. арк.).

11. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Особливості функціонування системи контролю бюджетних програм. Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Економічна (*Google Scholar*). 2011. Вип. 26. С. 89-96 (0,40 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено пріоритети контролю бюджетних програм* (0,15 друк. арк.).

12. Винниченко Н. В. Проблеми внутрішнього контролю нематеріальних активів. Ефективна економіка (*Index Copernicus*). 2012. №2. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1666> (0,50 друк. арк.).

13. Винниченко Н. В. Проблеми реформування бюджетних відносин в Україні. Ефективна економіка (*Index Copernicus*). 2014. №3. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2851> (0,60 друк. арк.).

14. Винниченко Н. В. Проблеми інформаційного наповнення системи контролінгу в управлінні бюджетними ресурсами. Ефективна економіка (*Index Copernicus*). 2014. №5. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3036> (0,38 друк. арк.).

15. Винниченко Н. В., Есманов О. М. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні. Економічний часопис-XXI (*Scopus*). 2014. № 3-4 (2). С.47-50 (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: оцінено стан бюджетної безпеки в Україні* (0,15 друк. арк.).

16. Винниченко Н. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування системи управління бюджетом. Економічний простір (*Index Copernicus*). 2015. №104. С. 147-162 (0,51 друк. арк.).

17. Винниченко Н. В. Узагальнення та розвиток категоріально-понятійного апарату системи управління бюджетом. Вісник Української академії банківської справи (*Index Copernicus*). 2015. №2 (39). С. 3-12 (0,48 друк. арк.).

18. Винниченко Н. В. Концептуальні засади формування системи управління бюджетом. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка (*Google Scholar*). 2015. №10/1. Том 23. С. 3-12 (0,45 друк. арк.).

19. Винниченко Н. В. Концептуальні засади бюджетної прозорості. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України (*Index Copernicus*). 2015. Вип. 42. С. 69-79 (0,51 друк. арк.).

20. Винниченко Н. В. Проблеми формування категоріально-понятійного апарату за оптимального розподілу фінансових ресурсів в умовах децентралізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (*Index Copernicus*). 2016. Серія: «Економіка і менеджмент». Вип. №22. С. 118-121 (0,42 друк. арк.).

21. Винниченко Н. В. Проблеми визначення сутності поняття система управління бюджетом. Причорноморські економічні студії (*Index Copernicus*). 2017. Вип.18. С. 140-145 (0,40 друк. арк.).

22. Винниченко Н. В. Основи формування моделі управління бюджетом. Причорноморські економічні студії (*Index Copernicus*). 2017. Вип. 20. С. 92-96 (0,39 друк. арк.).

23. Винниченко Н. В. Оцінка впливу фіскальних правил на бюджетний процес. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (*Index Copernicus*). 2017. Серія: «Економіка і менеджмент». №27. Частина 2. С. 93-96 (0,38 друк. арк.).

24. Винниченко Н. В. Проблеми забезпечення прозорості бюджетного процесу в Україні. Бізнес-навігатор (*Index Copernicus*). 2017. Вип. №3 (42). С. 127-133 (0,46 друк. арк.).

25. Винниченко Н.В. , Люльов О.В. Аналіз впливу договору про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі на використання фіскальних правил в країнах ЄС. Фінансові дослідження. 2017. – № 2 (3). Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/83.pdf> (0,55 друк. арк.)

Особистий внесок: проаналізовано умови фіскального договору (0,25 друк. арк.).

26. Винниченко Н.В., Люльов О.В. Міжнародний досвід використання фіскальних правил в контексті макроекономічної стабільності. Фінансові дослідження. 2017. №1(2). Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/81.pdf> (0,60 друк. арк.). *Особистий внесок: проаналізовано міжнародний досвід застосування фіскальних прави (0,40 друк. арк.).*

27. Винниченко Н. В. Особливості становлення в Україні нормативного забезпечення системи управління бюджетом. Вісник Одеського національного університету (*Index Copernicus*). 2017. Том 22. Випуск 12(65). С. 212-216 (0,42 друк. арк.).

28. Винниченко Н. В. Оптимізація рівня фіскальної децентралізації в контексті реформування сектору публічних фінансів: світовий контекст. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. №1. С.7-11 (0,35 друк. арк.).

29. Винниченко Н. В. Становлення та сучасний стан розвитку системи фінансового вирівнювання в Україні. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. №2. С.7-13 (0,47 друк. арк.).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

30. Винниченко Н. В. Проблеми визначення економічної сутності контролю за використанням бюджетних ресурсів. Стратегія розвитку національної економіки в умовах зміни ролі і місця людини в системі суспільного виробництва : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 5 жовтня 2009 р.). Харків, 2009. С. 15-18 (0,12 друк. арк.)

31. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Проблеми формування системи контролю виконання бюджетних програм. Стратегія розвитку України в глобальному середовищі : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 13-15 листопада 2009 р.). Сімферополь, 2009. С.

32-33 (0,10 друк. арк.). *Особистий внесок: виокремлено напрямки реформування системи контролю в бюджетній сфері* (0,05 друк. арк.).

32. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Проблеми та стан функціонування внутрішнього фінансового контролю в органах виконавчої влади. Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2010 р.). Київ, 2010. С. 128-129 (0,07 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено проблеми функціонування системи фінансового контролю в бюджетній сфері* (0,03 друк. арк.).

33. Винниченко Н. В. Проблеми впровадження аудиту адміністративної діяльності у вітчизняну практику. Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 27-28 травня 2010 р.). Суми, 2010. С. 50-52 (0,10 друк. арк.).

34. Винниченко Н. В. Контроль керівника в системі внутрішнього аудиту. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей IX Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 25 березня 2011 р.). Київ, 2011. С. 159-161 (0,10 друк. арк.).

35. Винниченко Н. В. Проблеми визначення економічної сутності контролінгу та сфери його впровадження. Сучасна наука в мережі інтернет: збірник тез доповідей 7 Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 22-24 лютого 2011 р.). Київ, 2011. С. 13-15. (0,09 друк. арк.).

36. Винниченко Н. В. Вимоги до кадрового забезпечення системи внутрішнього контролю. Ключевые вопросы в современной науке : матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, 17-25 квітня 2013). Софія, 2013. С. 9-12 (0,11 друк. арк.).

37. Винниченко Н. В. Сучасні проблеми бюджетного планування. Світова економіка XXI століття: фактори впливу на стан і розвиток

економічних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28 лютого 2014 р.). Львів, 2014. С. 26-28 (0,10 друк. арк.).

38. Винниченко Н. В. Проблеми нормативного забезпечення бюджетного планування. Економіка – погляд у майбутнє. Тенденції інноваційного розвитку економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 25-26 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. Частина III. С. 101-103 (0,10 друк. арк.).

39. Винниченко Н. В. Проблеми використання бюджету як інструменту антикризового управління. Перспективи розвитку фінансової системи: економічні та інноваційні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Дніпропетровськ, 30-31 травня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 88-89 (0,08 друк. арк.).

40. Винниченко Н. В. Особливості контролінгу бюджетних ресурсів в умовах кризи. Формирование научно-образовательной политики : матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 31 травня 2014 р.). Київ, 2014. С. 39-40 (0,08 друк. арк.).

41. Винниченко Н. В. Формування системи управління бюджетом: закордонний досвід. Пріоритети нової економіки знань в ХХІ сторіччі : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24-25 грудня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 82-84 (0,11 друк. арк.).

42. Винниченко Н. В. Засади і принципи вибору та функціонування моделі управління бюджетом. Розвиток підприємництва, бухгалтерського обліку та фінансів в умовах інтеграційних процесів : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 10-11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 32-35 (0,11 друк. арк.).

43. Винниченко Н. В. Аналіз стану забезпечення бюджетної транспарентності в Україні. Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки : матеріали IV Міжнародної науково-

практичної інтернет конференції (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 369-371 (0,10 друк. арк.).

які додатково відображають наукові результати дисертації:

44. Vynnychenko N. Budget transparency: the problems of defining. *European Journal of Economics and Management Sciences (Google Scholar)*. 2015. №4. P. 21-24 (0,38 друк. арк.).

45. Vynnychenko N., Majewska U. Evaluation of business ethics for the formation of public finance. *Business Ethics and Leadership (UlrichsWeb)*. 2017. Issue 1. P. 40-45 (0,36 друк. арк.). Особистий внесок: досліджено проблеми транспарентності сектору ПФ (0,18 друк. арк.).

46. Vynnychenko N., Fomina J. Fiscal transparency: cross-country comparisons. *Business Ethics and Leadership (UlrichsWeb)*. 2017. Issue 2. P. 39-46 (0,45 друк. арк.). *Особистий внесок: формалізовано взаємозв'язок бюджетної транспарентності та якості державного управління* (0,30 друк. арк.).

47. Винниченко Н. В. Фінансова децентралізація: виклики та можливості. НДО-Інформ. (*Google Scholar*). 2017. №1(53). С. 11-13. (0,18 друк. арк.).

48. Винниченко Н. В. Публічний аудит як елемент системи бюджетного контролю. Державне управління: удосконалення та розвиток (*Index Copernicus*). 2015. №5. Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=854> (0,40 друк. арк.).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ	28
1.1. Систематизація та розвиток категоріально-понятійного апарату дослідження бюджетного менеджменту	28
1.2 Узагальнення світового досвіду реформування сектору публічних фінансів та підходів до бюджетного менеджменту.....	51
1.3 Концептуальні засади трансформації бюджетного менеджменту	85
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	95
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ	98
2.1 Концептуальні засади забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту.....	98
2.2 Методичне забезпечення визначення пріоритетних напрямків забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту та ідентифікація умов її позитивного впливу на розвиток сектору публічних фінансів.....	113
2.3 Науково-методичні засади забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні.....	147
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	162
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ	167
3.1 Обґрунтування залежності динаміки ВВП на душу населення від різних типів та рівнів фіскальної децентралізації: методологія та методичний інструментарій	167

3.2	Методологічний базис визначення мінімального граничного рівня децентралізації доходів для забезпечення позитивних темпів економічного зростання в Україні.....	187
3.3	Обґрунтування умов та обмежень ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації.....	205
	ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	222
	РОЗДІЛ 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ФІСКАЛЬНИХ ПРАВИЛ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ	227
4.1	Науково-методичне забезпечення обґрунтування доцільності застосування фіскальних правил	227
4.2	Науково-методичне забезпечення вибору оптимальної моделі функціонування фіскальних правил	249
4.3	Основні положення реформування системи фіскальних правил в Україні .	266
	ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4.....	299
	РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ	303
5.1	Методичні засади оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання в Україні	303
5.2	Розвиток науково-методичного інструментарію класифікації систем фінансового вирівнювання.....	324
5.3	Удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні з урахуванням світового досвіду	348
	ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5.....	365
	ВИСНОВКИ.....	369
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	373
	ДОДАТКИ.....	408

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нарощування боргового навантаження в Україні в умовах тривалої посткризової стабілізації економіки, поглиблення нерівномірності розподілу капіталу та перехід до партисипативного управління фінансовими ресурсами актуалізують необхідність реформування сектору публічних фінансів. Ця проблема загострюється ще і внаслідок зростаючого розриву між доходною та видатковою частинами державного бюджету, який виникає внаслідок збереження традиційної структури джерел надходжень до бюджету з одночасним збільшенням обсягів державного фінансування на проведення реформ в національній економіці. При цьому глобальним трендом останніх десятиліть стало зростання суспільних вимог до якості надання послуг у секторі публічних фінансів в напрямку підвищення їх технологічності, персоналізованості, публічності, відповідальності та транспарентності.

Забезпечення прозорості та ефективності розподілу і витрачання публічних фінансів відповідно до Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020", затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015, потребує запровадження нової парадигми бюджетного менеджменту, орієнтованої на контроль фіскального балансу, пріоритизацію державних видатків, забезпечення бюджетної транспарентності, відповідальності та рівності доступу до прийняття рішень у бюджетній сфері. Реалізація цих завдань актуалізується в умовах активізації процесів фінансової децентралізації, реформування системи державного управління та державного фінансового контролю в Україні. Тому розробка методології трансформації бюджетного менеджменту на засадах ефективності, транспарентності, відповідальності в умовах реформування вітчизняного сектору публічних фінансів є актуальною.

Фундаментальні засади функціонування сектору публічних фінансів в цілому та формування сучасних концепцій бюджетного менеджменту зокрема закладені у наукових працях зарубіжних вчених Дж. Олта (J. Alt), Ф. Баласоне (F. Balassone), Е. Баумана (E. Baumann), Х. Бльохлігера (H. Blochliger), П. Діпа (P. Dier), Н. Іванової, Д. Кауфмана (D. Kaufmann), Дж. Родена (J. Rodden), М. Фрейтага (M. Freitag),

А. Хана (A. Khan), Н. Ханх (N. Hanh), Ф. Хенемана (F. Heinemann), А. Шика (A. Schick), Х. Шина (H. Shin) та ін. Серед вітчизняних науковців значні напрацювання в даному напрямку мають О. Абакуменко, Є. Балацький, Т. Васильєва, Н. Виговська, Ю. Ганущак, О. Длугопольський, М. Єрмошенко, О. Заброцька, В. Задорожний, Т. Затонацька, О. Кириленко, В. Козюк, Л. Лисяк, І. Луїна, В. Опарін, Н. Педченко, А. Ставицький, В. Федосов, С. Фролов, О. Шишко, С. Юрій, Ю. Яценко та інші.

Разом з тим аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволяє стверджувати, що невирішеними остаточно залишаються ряд теоретичних і прикладних проблем. Зокрема, це стосується розробки інтегрованої дескриптивної концепції трансформації бюджетного менеджменту; обґрунтування методології забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту, оцінювання її рівня та впливу на виконання бюджету; дослідження умов, обмежень та оптимального рівня фіскальної децентралізації, моделювання ефектів від її запровадження; побудови оптимальної системи фіскальних правил та оцінювання її ефективності; удосконалення системи фінансового вирівнювання та вимірювання її ефективності тощо. Відсутність логічно впорядкованого та цілісного механізму трансформації бюджетного менеджменту з погляду на актуальні вектори реформ в секторі публічних фінансів обумовили актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до програм загальнодержавного та наднаціонального значення, зокрема положень Європейської хартії місцевого самоврядування, Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020”, Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 та інших. Основні положення дисертації відповідають пріоритетним напрямам науково-дослідної роботи Сумського державного університету. Так, зокрема, в межах теми “Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (№ держреєстрації 0103U006965) розроблено інтегровану дескриптивну концепцію трансформації бюджетного менеджменту; теми “Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів” (№ держреєстрації 0109U006782) – систему фіскальних правил для України; теми

“Конкурентоспроможність національної економіки в умовах євроінтеграції” (№ держреєстрації 0111U009459) – патерни побудови системи фінансового вирівнювання в Україні; теми “Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні” (№ держреєстрації 0118U003585) – пріоритети забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток методологічних засад та розробка методичного забезпечення трансформації існуючої в Україні концепції бюджетного менеджменту з урахуванням міжнародних та національних тенденцій у сфері реформування сектору публічних фінансів.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- розробити інтегровану дескриптивну концепцію трансформації бюджетного менеджменту;
- розвинути концептуальні засади забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту;
- удосконалити методологію визначення пріоритетів у забезпеченні транспарентності бюджетного менеджменту з позиції її впливу на якість публічного управління;
- розвинути методологію обґрунтування впливу прозорості бюджетного процесу на розвиток сектору публічних фінансів;
- розвинути науково-методичні засади оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні;
- розробити методологію та методичний інструментарій обґрунтування залежності динаміки ВВП від різних типів та рівнів фіскальної децентралізації;
- обґрунтувати методологію визначення оптимального рівня децентралізації доходів для забезпечення позитивних темпів економічного зростання в Україні;
- обґрунтувати умови та обмеження ефективності фіскальної децентралізації;
- розвинути науково-методичне забезпечення обґрунтування доцільності застосування фіскальних правил;

- розробити методологічні підходи та методичний інструментарій вибору оптимальної моделі організації системи фіскальних правил;
- обґрунтувати концептуальні засади реформування системи фіскальних правил в Україні;
- поглибити методичне підґрунтя оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання;
- розвинути науково-методичний інструментарій класифікації систем фінансового вирівнювання;
- розробити організаційно-функціональні засади удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні.

Об'єктом дослідження є економічні відносини між суб'єктами сектору публічних фінансів, що виникають у процесі трансформації бюджетного менеджменту.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичний інструментарій трансформації бюджетного менеджменту на засадах ефективності, транспарентності, відповідальності.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складають фундаментальні положення теорії державних та місцевих фінансів, грошей і кредиту, економічної теорії, теорій державного регулювання економіки, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань публічних фінансів та бюджетного менеджменту.

У роботі відповідно до поставлених завдань використано такі методи дослідження, як: наукова абстракція, індукція та дедукція, аналіз та синтез (при уточненні категоріального апарату дослідження); системно-структурний аналіз (при розробці інтегрованої дескриптивної концепції трансформації бюджетного менеджменту); логіко-історичний та метод аналогій (при вивченні світового досвіду бюджетного менеджменту); панельний аналіз, в тому числі моделі з випадковими ефектами (під час пріоритизації основних напрямків забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту, оцінювання ефективності застосування фіскальних правил); метод експертного бального оцінювання (при оцінюванні рівня транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні); багатофакторний

регресійний та кореляційний аналіз, порівняльний та статистичний аналіз (при моделюванні макроекономічних ефектів від фіскальної децентралізації); метод кластеризації даних (при виявленні патернів фінансового вирівнювання).

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є: закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, аналітично-звітні дані Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального розвитку, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Асоціації селищ, сіл і об'єднаних територіальних громад, Державної служби статистики України, Інституту бюджету і соціально-економічних досліджень; державних та місцевих органів влади; Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку, Ради Європи, Міжнародного валютного фонду (МВФ) та інших міжнародних фінансово-кредитних інституцій; наукові публікації з питань публічних фінансів та бюджетного менеджменту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукової проблеми щодо створення теоретико-методологічного та методичного підґрунтя трансформації існуючої в Україні концепції бюджетного менеджменту з урахуванням міжнародних та національних тенденцій у сфері реформування сектору публічних фінансів.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційної роботи є такі:

вперше:

- запропоновано інтегровану дескриптивну концепцію трансформації бюджетного менеджменту, яка ґрунтується на поєднанні структурного підходу (враховує структуровані суспільні запити до управління бюджетними відносинами), процесного підходу (розподіляє завдання трансформації бюджетного менеджменту за етапами управлінського циклу: планування, організація та контроль) та результатного підходу (орієнтована на досягнення ключових таргетів ефективного функціонування сектору публічних фінансів). Її запровадження дозволить подолати розрив між суспільними запитами до бюджетної сфери та цілями бюджетного менеджменту, забезпечує прозоре управління публічними фінансами, відкритість бюджетного процесу, ефективність контролю сфери публічних фінансів;

- розроблено методологію та методичний інструментарій обґрунтування залежності динаміки ВВП на душу населення від рівнів децентралізації доходів та витрат, а також збалансованості управління ними на субнаціональному рівні з урахуванням макроекономічних умов розвитку країни, її інвестиційного та людського потенціалу, відкритості економіки. Це дозволило кількісно оцінити граничні рівні різних типів децентралізації, при яких досягається найвищий рівень економічного зростання для країн з різним рівнем економічного розвитку та фіскальної децентралізації в цілому;
- розроблено методологічний базис визначення мінімального граничного рівня децентралізації доходів для забезпечення позитивних темпів економічного зростання в Україні на основі побудованої системи мультифакторних функціональних залежностей, які враховують рівень валового регіонального продукту, інвестиційний та людський потенціал регіонів та рівень цінової стабільності в Україні, відображають адміністративно-територіальні зміни внаслідок військово-політичного конфлікту на Сході України;
- обґрунтовано методологічне підґрунтя відокремлення моделей організації системи фіскальних правил у країні (ліберальних обмежень, помірною втручання та жорсткого регулювання), економіко-математичний інструментарій вибору оптимальної моделі з позиції впливу на рівень державних доходів та витрат, державного боргу, динаміку економічного зростання, соціально-економічного розвитку, інвестиційного та зовнішньоекономічного потенціалу. Це дозволило формалізувати умови застосування цих моделей залежно від фази економічного циклу та послідовність заходів при переході від однієї моделі до іншої;

удосконалено:

- наукові засади та методичний інструментарій обґрунтування впливу прозорості бюджетного менеджменту на якість публічного управління, що, на відміну від існуючих, здійснено шляхом побудови регресійної моделі із випадковими ефектами на основі панельного аналізу міжнародної вибірки емпіричних даних, що дозволило формалізувати силу та напрямок впливу компонентів Індексу відкритості бюджету (за даними ОЕСР) на ключові

індикатори якості публічного управління (за методикою Світового банку) та, на основі цього – встановити пріоритетні напрямки забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту;

- методологію обґрунтування впливу прозорості бюджетного процесу на розвиток сектору публічних фінансів, що, на відміну від існуючих підходів, дозволило на основі аналізу панельних часових рядів ретроспективних статистичних даних для різних країн світу обґрунтувати макроекономічні умови (щодо рівня добробуту, економічної свободи та спрямованості економічної політики), при яких вплив транспарентності бюджетного менеджменту на показники виконання бюджету (співвідношення державного боргу, доходів та витрат до ВВП) в країні є позитивним;
- науково-методичне забезпечення обґрунтування доцільності застосування фіскальних правил, яке відрізняється від існуючих диференціацією критеріїв оцінювання ефективності для різних типів фіскальних правил, врахуванням інституційних та соціально-економічних умов розвитку країни, а також сукупного впливу національних та наднаціональних фіскальних правил, що дозволило побудувати емпіричні функціональні залежності, які слугують науковим підґрунтям у процесі планування таргетів фіскальної політики;
- концептуальні засади реформування системи фіскальних правил в Україні, що, на відміну від існуючих, здійснено шляхом формалізації рівня їх регламентації, умов поширення, процедур виконання, можливості скасування та обмеження дії, обґрунтування необхідності створення, складу, завдань та механізмів фінансування незалежної ради з розробки бюджетної політики як органу зовнішнього моніторингу дотримання фіскальних правил;
- методичне підґрунтя оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання, що, на відміну від існуючих підходів, запропоновано здійснювати на основі розробленого індикатора еквалізаційного ефекту, що дозволило за допомогою регресійного аналізу виявити фактори, які зменшують та посилюють нерівномірність розподілу доходів місцевих бюджетів в Україні, а також кількісно оцінити силу їх впливу на рівень еквалізаційного ефекту;

набули подальшого розвитку:

- концептуальні засади забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту у контексті підвищення якості управління у сфері публічних фінансів, які, на відміну від існуючих, дозволяють забезпечити транспарентність результатів бюджетного процесу та дій суб'єктів бюджетного механізму, базуються на процесно-структурному підході, передбачають системне поєднання базових компонент транспарентності (суб'єктної, об'єктної, процедурної) та всіх її типів (економічної, політичної, громадської, процедурної та інституційної) з урахуванням причинно-наслідкових їх взаємозв'язків з основними етапами бюджетного циклу, ключовими вимірами та інструментарієм забезпечення транспарентності;
- науково-методичні підходи до оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні, які, на відміну від існуючих, базуються на вимірюванні (з подальшим інтегральним узагальненням) розривів між фактичним та максимально можливим рівнями скоригованих експертних бальних багатокритеріальних оцінок щодо доступності інформації про місцеві бюджети, наявності та періодичності публікації бюджетних документів, повноти розкриття бюджетних показників, розкриття інформації про активи у розпорядженні органів місцевого самоврядування, громадської участі в бюджетному процесі;
- методичні засади обґрунтування умов та обмежень ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації, що, на відміну від існуючих, здійснено шляхом моделювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнями децентралізації доходів і витрат та системою індикаторів, які характеризують різні напрямки розвитку країн світу, що дозволило сформувати емпіричне підґрунтя оптимізації фіскально-бюджетних відносин;
- науково-методичний інструментарій класифікації систем фінансового вирівнювання, що, на відміну від існуючих підходів, здійснено на основі кластеризації країн світу на основі усереднених значень індикаторів їх регіонального і фінансового розвитку, а також побудови систем фінансового вирівнювання, що дозволило виокремити чотири патерни фінансового

вирівнювання залежно від рівня фінансової автономії та субсидіарності місцевих бюджетів;

- організаційно-функціональні засади удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні шляхом обґрунтування механізмів перерозподілу повноважень регулюючих органів, зростання рівня партисипативності, врахування закордонного досвіду, моніторингу ефективності еквалізаційних процедур, зміни механізмів вирівнювання за доходами та видатками, використання структурних грантів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні наукові положення доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій. Пропозиції щодо формалізованих умов та обмежень ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації, побудови оптимальної системи фіскальних правил та фінансового вирівнювання можуть бути використані в діяльності органів центральної влади, підходи щодо оцінювання та забезпечення прозорості бюджетного менеджменту на місцевому рівні – в діяльності органів місцевої влади, громадських організацій та фондів громад.

Пропозиції щодо запровадження системи фіскальних правил в Україні впроваджено в діяльність Міністерства фінансів України (довідка від 12.04.2018 № 24000-03-10/10061); щодо впровадження методики визначення оптимального рівня фіскальної децентралізації для забезпечення економічного зростання України – в діяльність Комітету з питань бюджету Верховної Ради України (довідка від 05.05.2018 № 04-13/10-768(95144)); щодо умов та обмежень ефективного запровадження фіскальної децентралізації – в діяльність Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування “Асоціація сільських селищних рад та об’єднаних громад України” (довідка від 12.12.2017 № 103/017); щодо обґрунтування пріоритетів у забезпеченні прозорості бюджетного менеджменту – в діяльність Інституту бюджету і соціально-економічних досліджень (довідка від 28.11.2017 № 114); щодо стимуляторів та дестимуляторів позитивного впливу прозорості бюджетного менеджменту на показники виконання бюджету – в діяльність Фондації польсько-української співпраці “ПАУСІ” (довідка від 15.12.2017 № 172); щодо оцінювання прозорості бюджетного менеджменту

на місцевому рівні – в діяльність Миргородської міської ради Полтавської області (довідка від 03.05.2018 № 896/01-35), щодо удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні – в діяльність фінансового управління Чернігівської міської ради (довідка від 15.12.2017 № 01/2881).

Матеріали дослідження використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін “Публічні фінанси”, “Місцеві фінанси”, “Бюджетна система” (акт від 02.10.2017).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації оприлюднені та одержали позитивну оцінку на 14 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 48 наукових працях загальним обсягом 33,21 друк. арк., з яких особисто автору належать 28,83 друк. арк., у тому числі одноосібна монографія, розділи у 7 колективних монографіях, 21 стаття у наукових фахових виданнях України з економіки (з них: 13 – у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах, 5 – в електронних виданнях); 1 стаття у зарубіжному науковому виданні; 4 статті в інших наукових журналах, що індексуються у міжнародних наукометричних базах, 14 публікацій у збірниках тез доповідей на наукових конференціях.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 471 сторінка, в тому числі: основного тексту 361 сторінка, 87 таблиць, 29 рисунків, 10 додатків, список використаних джерел з 380 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

1.1 Систематизація та розвиток категоріально-понятійного апарату дослідження бюджетного менеджменту

Основою процвітання та поступального розвитку економіки будь-якої країни виступає ефективна фінансова система. Однією з найбільш значимих для макроекономічної рівноваги держави складових фінансової системи є бюджетна система, що представлена сукупністю бюджетів адміністративних утворень різних рівнів. Механізм функціонування та організаційні особливості бюджетних систем країн світу можуть суттєво варіюватися та значно відрізнятися одна від одної, проте її значимість від цього не зменшується, адже саме ця сфера виступає, так званою, кровоносною системою фінансового забезпечення держави, що опосередковує процес формування фінансових ресурсів країни, їх перерозподіл та використання.

Однак, справедливо зауважити, що не стільки побудова бюджетної системи має вагомий вплив на процвітання держави та ефективність виконання, покладених на неї функцій, а саме підхід до управління бюджетами різних рівнів, тобто бюджетний менеджмент на загальнонаціональному, регіональному та локальному рівнях.

Варто відзначити, що для провідних країн світу питання бюджетного менеджменту широко досліджуються, що призводить до виникнення нових концепцій та уточнення понятійного апарату, але у вітчизняній практиці не існує чітко виробленого і законодавчо закріпленого визначення бюджетного управління, яке б найбільш повно характеризувати даний процес. Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджет/державний бюджет» різними авторами представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджет/ державний бюджет»

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджет як сукупність економічних (грошових) відносин		
1	Юрій С. І., Федосов В. М. [362]	Бюджет – сукупність грошових відносин, пов’язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій;
2	Опарін В. М. [297]	Бюджет є сукупністю грошових відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання централізованого фонду коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій;
3	Лучковська С. І. [282]	Бюджет – це система економічних (грошових) відносин з приводу формування, розподілу й використання особливого централізованого фонду грошових коштів держави чи місцевого самоврядування, державного чи місцевих бюджетів. Ці економічні відносини виникають у результаті розподілу валового внутрішнього продукту країни;
4	Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. [137]	Державний бюджет – це економічна категорія, яка представлена грошовими відносинами між державою та юридичними і фізичними особами щодо перерозподілу національного доходу в межах утворення та використання бюджетного фонду країни, призначеного для фінансування народного господарства, соціальних потреб, потреб оборони та державного управління;
Бюджет як фінансовий план держави		
5	Бюджетний кодекс України [155]	Бюджет – це план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань та функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду;
6	Закон України «Про бюджетну систему України» [313]	Бюджет – це план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевими Радами народних депутатів;
7	Звіт Інституту дипломованих бухгалтерів з управлінського обліку [23]	Бюджет – це кількісний план у грошовому виразі, який підготовлений та затверджений до певного періоду часу, що звичайно показує заплановану величину доходу, що має бути досягнута, та/або витрати, які необхідно понести протягом цього періоду, і капітал, що необхідно залучити для досягнення даної мети;
8	Базилінська О. Я. [133]	Державний бюджет – це фінансовий план утворення і використання грошових фондів держави протягом року, інакше кажучи – це баланс доходів і витрат держави, який складає міністерство фінансів.

Продовження табл. 1.1

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджет як централізований фонд грошових ресурсів		
9	Комарницький І. Ф. [264]	Державний бюджет – це централізований фонд грошових ресурсів, що знаходиться в розпорядженні уряду для фінансування державного апарату, збройних сил, виконання соціально-економічних функцій;
Бюджет як кошторис доходів та видатків		
10	Малиш Н. А. [232]	Бюджет – це грошове вираження збалансованого кошторису доходів та видатків за певний період;
11	Опря А. Т. [298]	Бюджет – це розпис грошових доходів і витрат держави, підприємства, установи, сім'ї, окремої особи на визначений період;

Варто зазначити, що серед вітчизняних науковців поняття «бюджет» досліджується з чотирьох точок зору, а саме:

- 1) бюджет як сукупність економічних (грошових) відносин;
- 2) бюджет як фінансовий план держави;
- 3) бюджет як централізований фонд грошових ресурсів;
- 4) бюджет як кошторис доходів та видатків;

Представниками першого підходу є українські науковці Юрій С. І., Федосов В. М. [362], які розглядають бюджет з економічної точки зору як сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Близьким до визначення Юрія С. І. та Федосова В. М. є визначення Опаріна В. М. [297], який вважає, що бюджет є сукупністю грошових відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання централізованого фонду коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

У свою чергу, Лучковська С. І. [282] розглядає під бюджетом систему економічних (грошових) відносин з приводу формування, розподілу й використання особливого централізованого фонду грошових коштів держави

чи місцевого самоврядування, державного чи місцевих бюджетів. Та зазначає, що ці економічні відносини виникають у результаті розподілу валового внутрішнього продукту країни.

Досить широким є визначення поняття «бюджет» групи науковців Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. [137], які вважають, що бюджет – це економічна категорія, яка представлена грошовими відносинами між державою та юридичними і фізичними особами щодо перерозподілу національного доходу в межах утворення та використання бюджетного фонду країни, призначеного для фінансування народного господарства, соціальних потреб, потреб оборони та державного управління.

Розглядаючи бюджет як сукупність економічних (грошових) відносин, вітчизняні науковці, на нашу думку, залишають поза увагою аспект матеріального втілення даної дефініції, а саме бюджет як фінансовий план доходів і видатків.

Представником другого підходу, згідно з яким бюджет розглядається як фінансовий план держави є Базілінська О. Я. [133], яка вважає, що під категорією «державний бюджет» можна розуміти фінансовий план утворення і використання грошових фондів держави протягом року, інакше кажучи – це баланс доходів і витрат держави, який складає міністерство фінансів.

Бюджетним кодексом України [155] визначено поняття «бюджету» як плану формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань та функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. У той же час, Закон України «Про бюджетну систему України», який втратив чинність з прийняттям Бюджетного кодексу України визначав бюджет як план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевими Радами народних депутатів. Дані визначення розглядають бюджет лише виходячи з його форми прояву та матеріального змісту.

Найбільш вдалим, на наш погляд, з позиції форми прояву бюджету є визначення, яке було надано спеціалістами Інституту дипломованих бухгалтерів з управлінського обліку [23]. Так, бюджет розглядається як кількісний план у грошовому виразі, який підготовлений та затверджений до певного періоду часу, що звичайно показує заплановану величину доходу, що має бути досягнута, та/або витрати, які необхідно понести протягом цього періоду, і капітал, що необхідно залучити для досягнення даної мети.

Як централізований фонд грошових ресурсів бюджет розглядає Комарницький І. Ф. [264], який зазначає, що бюджет втілюється у централізований фонд грошових ресурсів, що знаходиться в розпорядженні уряду для фінансування державного апарату, збройних сил, виконання соціально-економічних функцій.

Досить загальні визначення, на наш погляд, дають Опря А. Т. [298] та Малиш Н. А. [285], які визначають бюджет як розпис грошових доходів і витрат держави, підприємства, установи, сім'ї, окремої особи на визначений період та грошове вираження збалансованого кошторису доходів та видатків за певний період відповідно. Дані автори розглядають дефініцію «бюджет» як кошторис доходів та видатків залишаючи поза увагою його економічну сутність.

Найбільш вдалими з фінансової точки зору є визначення Юрія С. І., Федосова В. М. [362] та Опаріна В. М. [297], яке охоплює економічну сутність досліджуваної дефініції та вказує на кінцеву мету формування бюджету, а саме – створення централізованого фонду грошових коштів. Тому, в подальшому дослідженні, ми розглядаємо бюджет як сукупність грошових відносин, між державою, суб'єктами господарювання та фізичними особами пов'язаними з розподілом і перерозподілом ВВП і національного доходу, з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

У контексті аналізу понятійного апарату бюджетного менеджменту, доцільно звернути особливу увагу на змістовні характеристики поняття

«бюджетна система». Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності цього поняття представлено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетна система»

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетна система як сукупність державного та місцевих бюджетів		
1	Бюджетний кодекс України [155], Юрій С. І., Федосов В. М. [151]	Бюджетна система – сукупність державного та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права. Бюджетна система як сукупність окремих ланок, юридично пов'язаних між собою, базується на загальноприйнятих принципах;
2	Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [150]	Бюджетна система – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права;
Бюджетна система як сукупність відокремлених ланок		
3	Юрій С. І., Федосов В. М. [362]	Бюджетна система – сукупність самостійних відокремлених взаємопов'язаних між собою ланок, у яких функціонують бюджетні відносини;
4	Чала Н. Д., Лазоренко Л. В. [368]	Бюджетна система – це сукупність окремих її ланок, юридично пов'язаних між собою, яка базується на загальноприйнятих принципах, що відповідають міжнародним стандартам;
Бюджетна система як сукупність бюджетів усіх рівнів		
5	Закон України «Про бюджетну систему України» [313]	Бюджетна система – сукупність бюджетів усіх рівнів, яка регулюється правовими нормами і формується на єдиних принципах згідно з місцевим устроєм та адміністративно-територіальним поділом України;
6	Дмитренко Е. С. [225]	Бюджетна система – це заснована на економічних відносинах, врегульована правовими нормами, сукупність видів бюджетів, які існують на території держави;
7	Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [276]	Бюджетна система – це сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території певної країни згідно з її бюджетним устроєм;
8	Опря А. Т. [298]	Бюджетна система – це врегульована нормами права сукупність усіх видів бюджетів;
Бюджетна система як механізм (комплекс)		
9	Комарницький І. Ф. [264]	Бюджетна система – це достатньо складний механізм, що відображає специфіку країни, особливості її соціально-економічного розвитку, державного устрою, тобто ця система формується на основі сукупності соціально-економічних, правових та інших особливостей тієї чи іншої держави;
10	Артус М. М., Хижа Н. М. [132]	Бюджетна система – це взаємопов'язаний комплекс політичних юридичних, соціальних й економічних відносин, що забезпечує функціонування усіх його ланок з виконання завдань, визначених бюджетною політикою держави.

У Бюджетному кодексі України [155] поняття бюджетної системи трактується як сукупність державного та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права. Бюджетна система як сукупність окремих ланок, юридично пов'язаних між собою, базується на загальноприйнятих принципах. Погоджуються з даним визначенням Юрій С. І., Федосов В. М. [151]. Аналогічно до трактування даного поняття також підходять і такі науковці як Дем'янишин В. Г. та Кириленко О. П. [150].

Дещо з іншою точки зору дане поняття розглядають Чала Н. Д. та Лазоренко Л. В. [368]. Так, на думку даних авторів, бюджетна система – це сукупність самостійних відокремлених взаємопов'язаних між собою ланок, у яких функціонують бюджетні відносини.

Дещо вузьким, на нашу думку, є визначення бюджетної системи надане Лондар С. Л. та Тимошенко О. В. [276], які розуміють дане поняття як сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території певної країни згідно з її бюджетним устроєм. У свою чергу, Опря А. Т. [298] зазначає, що це врегульована нормами права сукупність усіх видів бюджетів. Дмитренко Е. С. [225] вважає, що бюджетна система – це заснована на економічних відносинах, врегульована правовими нормами, сукупність видів бюджетів, які існують на території держави. У свою чергу, Комарницький І. Ф. [264] вважає, що бюджетна система являє собою достатньо складний механізм, що відображає специфіку країни, особливості її соціально-економічного розвитку, державного устрою, тобто ця система формується на основі сукупності соціально-економічних, правових та інших особливостей тієї чи іншої держави. Разом з тим, Артус М. М. та Хижа Н. М. [132] дають більш загальне визначення, а саме розглядають бюджетну систему як взаємопов'язаний комплекс політичних, юридичних, соціальних й економічних відносин, що забезпечує функціонування усіх його ланок з виконанням завдань, визначених бюджетною політикою держави. На нашу думку, бюджетну систему слід розглядати як сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на певній

території, побудовані з урахуванням специфіки соціально-економічних відносин в країні, державного і адміністративно-територіального устроїв та врегульовані нормами права.

Наступним поняттям у системі бюджетного менеджменту, що потребує розгляду з позиції його змістовних характеристик є «бюджетний устрій». Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності зазначеної категорії різними науковцями представлено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетний устрій»

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетний устрій як організація і принципи побудови бюджетної системи		
1	Юрій С. І., Федосов В. М. [362]	Бюджетний устрій – організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи;
2	Бюджетний кодекс України [155], Закон України «Про бюджетну систему України» [313]	Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Бюджетний устрій України визначається з урахуванням державного устрою і адміністративно-територіального поділу України;
3	Чала Н. Д., Лазоренко Л. В. [368]	Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Бюджетний устрій визначається з урахуванням державного устрою та адміністративно-територіального поділу України.;
4	Юрій С. І., Федосов В. М. [151]	Бюджетний устрій – це організація бюджетної системи і принципи її побудови;
5	Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., [153], Юхименко П. І., Юрій С. І. [375] Стойко О. Я. [351]	Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, взаємозв'язок між її ланками. Бюджетний устрій визначається державним устроєм;
6	Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [276]	Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура і взаємозв'язок між бюджетами, які він об'єднує, у процесі забезпечення виконання єдиної загальнодержавної фінансово-бюджетної політики;

Продовження табл.1.3

7	Гринів Л. С., Кічурчак М. В. [218]	Бюджетний устрій – це організаційна структура, що побудована на принципах бюджетної системи і є відповідною до територіально-адміністративного поділу в державі;
8	Опарін В. М. [297]	Бюджетний устрій показує, яким чином побудована бюджетна система, тобто це організація вертикальної структурної побудови бюджету держави за рівнями адміністративно-територіального поділу країни.
Бюджетний устрій як сукупність бюджетів і взаємозв'язок між ними		
9	Дроздовська О. С. [226]	Бюджетний устрій – це види бюджетів, взаємозв'язки між бюджетами та міжбюджетні взаємовідносини, їх принципи, правовий статус бюджетів відповідно до правового статусу адміністративно-територіальних одиниць та державних утворень;
10	Савчук Н. В. [334]	Бюджетний устрій – це взаємозв'язок учасників бюджетного процесу (окремих ланок бюджетної системи), який ґрунтується на правових нормах і орієнтований на зростання долі суспільно-значимих витрат у структурі консолідованого бюджету держави;

В українській науковій практиці, більшість дослідників трактують поняття бюджетного устрою як організацію і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Дане визначення закладено в основі Бюджетного кодексу України [155]. Проте, Юрій С. І., Федосов В. М. [362], зазначають, що бюджетний устрій також включає в себе розподіл доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи, правові основи функціонування бюджетів та процедуру встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами. Крім того, у подальших дослідженнях, ці ж науковці зазначають, що бюджетний устрій – це організація бюджетної системи і принципи її побудови.

Бюджетним кодексом України та Законом України «Про бюджетну систему України» [313] бюджетний устрій визначено як організацію і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Бюджетний устрій України визначається з урахуванням державного устрою і адміністративно-територіального поділу України;

У свою чергу, Чала Н. Д., Лазоренко Л. В. [368], також наголошують, що бюджетний устрій визначається з урахуванням державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни.

Найбільш загальним, на нашу думку, є визначення Опаріна В. М. [297]. Так, автор зазначає, що бюджетний устрій показує, яким чином побудована бюджетна система, тобто це організація вертикальної структурної побудови бюджету держави за рівнями адміністративно-територіального поділу країни.

У свою чергу, Дроздовська О. С. [226] під бюджетним устроєм розуміє види бюджетів, взаємозв'язки між бюджетами та міжбюджетні взаємовідносини, їх принципи, правовий статус бюджетів відповідно до правового статусу адміністративно-територіальних одиниць та державних утворень.

Савчук Н. В. [334] також трактує бюджетний устрій як сукупність бюджетів і взаємозв'язок між ними та надає наступне визначення, згідно з яким, бюджетний устрій – це взаємозв'язок учасників бюджетного процесу (окремих ланок бюджетної системи), який ґрунтується на правових нормах і орієнтований на зростання долі суспільно-значимих витрат у структурі консолідованого бюджету держави.

На нашу думку, визначення бюджетного устрою, представлені Дроздовською О. С. [226] та Савчук Н. В. [334] є занадто вузькими та не пов'язують його з загальними принципами організації і побудови бюджетної системи країни, що є суттєвим недоліком.

Таким чином, можемо зауважити, що практично всі вітчизняні науковці погоджуються з трактування бюджетного устрою, представленого у Бюджетному кодексі України. Проте, на нашу думку, визначення Юрія С. І. та Федосова В. М. [362] є дещо ширшим і більше відповідає економічній сутності даної дефініції.

Тому, в подальшому дослідженні вважаємо, що бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування

бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Наступним поняттям, що потребує змістовної ідентифікації у рамках даного дослідження є «бюджетний механізм». Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності цього представлено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетний механізм»

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетний механізм як сукупність форм і методів управління бюджетними коштами		
1	Артус М. М., Хижа Н. М. [132]	Бюджетний механізм – складна економічна форма цілеспрямованої взаємодії його елементів для забезпечення мобілізації фінансових ресурсів держави та їх використання відповідно до бюджетної політики держави;
2	Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [150], Поляк Г. Б. [154]	Бюджетний механізм – це сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій за допомогою яких забезпечується здійснення широкої системи розподільчих і перерозподільних процесів, формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, функціонування бюджетної системи у цілому та реалізація засад бюджетної політики держави;
3	Ковалюк О. М. [259]	Бюджетний механізм – це сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів;
4	Лисяк Л. В. [273]	Бюджетний механізм – це способи організації бюджетних відносин, сукупність форм, методів, важелів, інструментів мобілізації та використання бюджетних коштів;
5	Юрій С. І., Федосов В. М. [362]	Бюджетний механізм – це система встановлених державою форм і методів організації бюджетних відносин. Він є зовнішньою оболонкою бюджету, що виявляється у бюджетній практиці. У практичному плані бюджетний механізм – це налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації і використання бюджетних коштів;
6	Пасічник Ю. В. [304, 303], Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С., Славкова А. А. [361]	Бюджетний механізм – це сукупність засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин та забезпечення належних умов щодо економічного і соціального розвитку;

Продовження табл. 1.4.

7	Куценко Т. Ф. [270]	Бюджетний механізм – це сукупність способів і форм організації бюджетних відносин, що застосовуються суспільством з метою вирішення соціально-економічних проблем розвитку країни. Він передбачає застосування спеціальних методів, форм, способів, важелів мобілізації, розподілу та використання бюджетних коштів – інструментів державного регулювання економіки в сфері бюджетних відносин;
8	Гаретовский Н. В. [360]	Бюджетний механізм – сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів державою. Він є реальним уособленням бюджетної політики і відображає конкретне спрямування бюджетних відносин на виконання економічних і соціальних завдань кожного історичного етапу розвитку країни.
Бюджетний механізм як механізм управління бюджетним процесом		
9	Василик О. Д. [158]	Бюджетний механізм – це практичне використання бюджету для здійснення фінансової політики держави;
10	Ковалева Т. М., Барулин С. В. [258]	Бюджетний механізм можна назвати механізмом управління бюджетним процесом, реалізації на практиці функцій і принципів бюджетної системи та бюджетної політики на базі норм бюджетно-податкового права;

Різні науковці, по різному трактують таку фінансовому дефініцію як бюджетний механізм. Так, група дослідників Пасічник Ю. В. [304, 303], Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С. та Славкова А. А. [361] розглядають сутність бюджетного механізму як сукупність засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин та забезпечення належних умов щодо економічного і соціального розвитку. У свою чергу, Артус М. М., Хижа Н. М. [132], Ковалюк О. М. [259], Юрій С. І. та Федосов В. М. [362] під бюджетним механізмом розуміють систему або сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій з приводу мобілізації й використання бюджетних коштів. Також, відзначається, що з практичної точки зору бюджетний механізм можна розглядати як налагоджену економічну структуру, що відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації і використання бюджетних коштів.

У свою чергу, Лисяк Л. В [273] трактує поняття бюджетного механізму як сукупність способів організації бюджетних відносин, форм, методів, важелів, інструментів мобілізації та використання бюджетних коштів.

Варто відзначити, визначення групи дослідників Юрій С.І., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [150] та Поляк Г. Б. [154], які, з нашої точки зору, дали найбільш вдале визначення поняття бюджетний механізм, а саме – сукупність фінансових форм, методів, інструментів, стимулів і санкцій, нормативно-правового та інформаційного забезпечення за допомогою яких забезпечується здійснення широкої системи розподільчих і перерозподільних процесів, формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, функціонування бюджетної системи у цілому та реалізація засад бюджетної політики держави.

Куценко Т. Ф. [270] розглядає бюджетний механізм як сукупність способів і форм організації бюджетних відносин, що застосовуються суспільством з метою вирішення соціально-економічних проблем розвитку країни та передбачає застосування спеціальних методів, форм, способів, важелів мобілізації, розподілу та використання бюджетних коштів – інструментів державного регулювання економіки в сфері бюджетних відносин.

У свою чергу, Гаретовский Н. В. [360] дає наступне визначення, а саме бюджетний механізм – сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів державою. Він є реальним уособленням бюджетної політики і відображає конкретне спрямування бюджетних відносин на виконання економічних і соціальних завдань кожного історичного етапу розвитку країни

Найбільш загальне, на наш погляд, визначання даної дефініції дає Василик О. Д. [158], так під бюджетним механізмом даний автор розуміє практичне використання бюджету для здійснення фінансової політики держави. Близьким до даного підходу є підхід запропонований Ковалевою Т. М. та Барулиним С. В. [258], які вважають, що бюджетним менеджментом

можна назвати механізм управління бюджетним процесом, реалізації на практиці функцій і принципів бюджетної системи та бюджетної політики на базі норм бюджетно-податкового права.

Проаналізувавши всі запропоновані підходи, на нашу думку, під бюджетним механізмом слід розуміти сукупність фінансових форм, методів організації бюджетних відносин, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, нормативно-правового та інформаційного забезпечення з приводу залучення та використання бюджетних коштів для забезпечення виконання бюджетної політики держави.

Узагальнення теоретичних підходів до розуміння змісту категорії «бюджетна політика» приведено у таблиці А.1. Сучасні українські науковці розглядають поняття бюджетної політики з декількох позицій. Так група дослідників Юрій С. І., Федосов В. М. [362], Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [150], Опарін В. М., Малько В. І., Кондратюк С. Я., Коломієць Г. Б. [152] під бюджетною політикою розуміють діяльність держави або органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з приводу використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики для їх досягнення і застосування та спрямована на підтримання високого рівня зайнятості, стабільної економіки, зростання валового внутрішнього продукту

Друга група дослідників на чолі з Чалою Н. Д., Лазоренко Л. В. [368], Пасічником Ю. В. [303] та Грязною А. Г. [359] розглядають бюджетну політику як сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку. Також зазначається, що бюджетна політика розробляється органами влади – законодавчою, виконавчою відповідного рівня із залученням фахівців – науковців, практиків як вітчизняних, так і зарубіжних. У той же час, Іванова Н. Г. [245] під бюджетною політикою розуміє сукупність цілей, завдань, рішень

та заходів, що приймаються і здійснюються органами влади у сфері бюджетних відносин.

Огонь Ц. Г. [294] та Загорський В. С. [232] трактують поняття бюджетної політики як цілеспрямований комплекс дій держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) стосовно формування, реалізації та управління бюджетним процесом, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні.

Дещо близьким до даного визначення є визначення Булгакова С. О., Базанова Н. В., Єрмошенко Л. В. та Сушко Н. І. [147], які трактують поняття бюджетної політики з позиції цілеспрямованої діяльності держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні.

Найбільш широке і загальне визначення, на нашу думку, дає Лисяк Л. В. [273]. Так, даний автор визначає бюджетну політику як головний важіль визначення основних напрямів впливу державних та регіональних (місцевих) органів влади на досягнення збалансованого розвитку суспільства, який відображає суспільно-економічні відносини між людьми у процесі розподілу і перерозподілу ВВП, вироблення, розподілу, споживання суспільних благ і послуг та регулювання соціально-економічних процесів з метою задоволення потреб і розв'язання різноманітних проблем суспільства на основі сталого розвитку.

У свою чергу, Єрмошенко М. М., Єрохін С. А. та Плужников І. О. [238] розглядають бюджетну політику як системну сукупність пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу і використання бюджетної системи для розв'язання економічних та соціальних завдань країни.

Чугунов І. Я. [372] зазначає, що бюджетна політика формується у ході процесу, вона передбачає визначення цілей і завдань у галузі фінансів, розробку механізму мобілізації грошових коштів до бюджету, вибір напрямків використання грошових засобів, управління фінансами у бюджетній сфері, організацію за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів.

Дещо вузьким, з нашої точки зору, є визначення Ковалева Т. М., Барулина С. В. [258], які під бюджетною політикою розуміють організаційно-фінансову категорію, що розкриває її сутність як науки та управлінської діяльності. У свою чергу, Комягин Д. Л. [265] розглядає бюджетну політику з позиції системного підходу, а саме як систему форм і методів мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу і являє собою цілісну єдність формування і використання коштів бюджетів усіх рівнів, яка реалізує стратегічні цілі державної економічної політики

Таким чином, проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності бюджетної політики, визначимо це поняття наступним чином: сукупність цілей, завдань, рішень та заходів держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) з приводу визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики організації, а також використання бюджетних ресурсів, регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом з метою забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства та реалізації завдань економічної політики в країні.

Важливою складовою бюджетної системи є бюджетний процес, а тому доцільно зосередити увагу на трактування зазначеної категорії. Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетний процес» різними авторами представлено в таблиці 1.5.

Юхименко П. І., Федосов В. М., Юрій С. І. [375] вважають, що під бюджетним процесом слід розуміти регламентовану нормами права діяльність, пов'язану зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх

Таблиця 1.5 – Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетний процес»

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетний процес як регламентована нормами права діяльність		
1	Юхименко П. І. Федосов В. М., Юрій С. І. [375]	Бюджетний процес – регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за цим процесом, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України;
2	Стойко О.Я. , Дема Д. І. [351]	Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за цим процесом, підготовкою і затвердженням звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України;
3	Василик О. Д. [158]	Бюджетний процес – це сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, а також зі складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання;
4	Поляк Г. Б. [154]	Бюджетний процес – це сукупність дій виконавчих і представницьких органів влади щодо розробки та здійснення фінансово-бюджетної політики та управління бюджетною системою;
Бюджетний процес як порядок складання бюджету		
5	Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [276]	Бюджетний процес – це регламентований законом порядок складання, розгляду та затвердження бюджетів, їх виконання і контролю за їх виконанням, затвердження звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України;
6	Бюджетний кодекс України [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
7	Роберт Сміт, Томас Лінч [105]	Бюджетний процес – це процес, за допомогою якого уряд створює і затверджує бюджет.
8	Віхров О. П., [206]	Бюджетний процес – це процес прийняття закону про державний бюджет;
9	Опарін В. М., Малько В. І., Кондратюк С. Я., [152]	Бюджетний процес – це організація і порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету;
10	Розпутенко І. В. [330]	Бюджетний процес – це формування, затвердження та виконання бюджету, в якому закладається стратегія економічної і соціальної політики, інструмент стабілізації економіки, засіб контролю державних видатків;
Бюджетний процес як економічне явище		

11	Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., [150]	Бюджетний процес – це таке універсальне економічне явище, у якому відображаються всі бюджетні відносини, виявляються їхні позитивні і негативні якості, рівень впливу цих відносин на розвиток економіки, соціально-культурної сфери, добробут населення.
----	---	---

виконанням і контролем за цим процесом, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України.

З цієї ж точки зору трактують поняття бюджетного процесу Поляк Г. Б. [154] та Василик О. Д. [158], які розглядають бюджетний процес через сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права виконавчих і представницьких органів влади щодо розробки та здійснення фінансово-бюджетної політики та управління бюджетною системою.

Згідно з Бюджетним кодексом України, бюджетний процес слід розглядати як регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Традиційно у бюджетному процесі виділяють 5 стадій:

- 1) розроблення та складання проекту бюджету;
- 2) розгляд проекту бюджету;
- 3) затвердження проекту бюджету;
- 4) виконання бюджету;
- 5) складання, розгляд і затвердження звіту про виконання бюджету.

Проте, у ст. 19 Бюджетного кодексу України закріплено 4 стадії бюджетного процесу, а саме:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) розгляд і прийняття закону про Державний бюджет, рішень про місцеві бюджети;
- 3) виконання бюджету, в тому числі за потреби внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцеві бюджети;
- 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Близьким до визначення запропонованого Бюджетним кодексом є визначення Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [276]. Так, дані дослідники розуміють бюджетний процес як регламентований законом порядок складання, розгляду та затвердження бюджетів, їх виконання і контролю за їх виконанням, затвердження звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України.

Дещо вузькими, на наш погляд, є визначення, надані Опаріним В. М., Мальком В. І., Кондратюком С. Я., Коломієць Г. Б. [152], Віхровим О. П. та Ніщимою С. О. [206], які розглядають бюджетний процес як процес прийняття закону про державний бюджет, організацію, і порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

У свою чергу, Розпутенко І. В. [330] визначає бюджетний процес як формування, затвердження та виконання бюджету, в якому закладається стратегія економічної і соціальної політики, інструмент стабілізації економіки, засіб контролю державних видатків.

Зарубіжні наковці Роберт Сміт та Томас Лінч [105] під бюджетним процесом розуміють процес, за допомогою якого уряд створює і затверджує бюджет.

Слід також відмітити оригінальний підхід Юрія С. І., Дем'янишина В. Г. та Кириленко О. П. [150], які трактують поняття «бюджетний процес» як універсальне економічне явище, у якому відображаються всі бюджетні відносини, виявляються їхні позитивні і негативні якості, рівень впливу цих відносин на розвиток економіки, соціально-культурної сфери, добробут населення.

Таким чином, проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності поняття «бюджетний процес», ми вважаємо, що бюджетний процес – це регламентована діяльність уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, з метою забезпечення економічної і соціальної стабільності держави та є інструментом стабілізації

економіки і засобом контролю за розподілом і перерозподілом бюджетних коштів держави.

Комплексний аналіз понять, котрі стосуються проблематики управління бюджетами, є основою для його термінологічної ідентифікації. Слід відмітити, що більшість понять фокусуються на організаційних (бюджетний процес, устрій), функціональних (бюджетна політика) чи інструментальних аспектах (бюджетний механізм). Однак, як було зазначено вище, вагомий вплив на соціально-економічний розвиток держави та ефективність виконання, покладених на неї функцій, здійснює саме підхід до управління бюджетами різних рівнів.

Зокрема, такі науковці як Фролов С. М., Балацький Є. О. та Деркач М. А. [364] під управлінням бюджетом розуміють цілеспрямований вплив фінансових органів держави на бюджетні відносини, що виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів. Дефіцит уваги до формування понятійного апарату у системі управління бюджетом послужив причиною того, що у багатьох вітчизняних дослідженнях практично не робиться розмежування між «бюджетним менеджментом» і «управлінням бюджетом». Наслідком цього є неоднозначність розуміння даних дефініцій і виникнення труднощів з їх практичним застосуванням.

Управління бюджетом являє собою комплексну систему фінансових відносин, яка забезпечує цілеспрямований вплив органів бюджетного регулювання на бюджетні відносини з приводу формування та використання бюджетних ресурсів за допомогою бюджетного механізму та забезпечує досягнення цілей бюджетної політики держави шляхом прийняття виважених управлінських рішень. Ефективна система управління бюджетом дозволить формувати високі темпи приросту доходів бюджету, здійснювати своєчасне фінансування витрат і забезпечувати стабільний економічний розвиток України та окремих областей в стратегічній перспективі її розвитку. Управління бюджетом здійснюється через бюджетний механізм і його елементи: бюджетне планування, організацію, регулювання і контроль.

Різні завдання, що стоять перед органами влади на різних етапах управління бюджетом, породжують різні варіанти їх вирішень. Необхідно розділяти процес управління бюджетом на:

- стратегічне управління, яке передбачає прогнозування бюджетних показників на перспективу, шляхом широкого застосування бюджетного аудиту та аналізу бюджетних показників;

- поточне управління, що представляє собою комплекс заходів, з використанням оперативного аналізу бюджетних показників.

Формування ефективної системи управління бюджетом – невід’ємна частина процесу становлення держави, її ринкової економіки, відкритого суспільства і в цілому стратегії управління фінансами. Концентрація великих грошових коштів у бюджеті сприяє формуванню єдиної фінансово-бюджетної політики органів влади і управління, забезпечує можливість фінансування найважливіших суспільних потреб. Питання вдосконалення системи управління бюджетом є особливо актуальними в умовах розвитку ринкових відносин.

Водночас, слід зазначити, що результативність управління бюджетом в сучасних умовах визначається успішністю та ефективністю бюджетного менеджменту, який являє собою сукупність заходів, форм, методів та взаємопов’язаних дій з боку державних органів влади та розпорядників бюджетними коштами, направлених на прийняття виважених управлінських рішень щодо акумулювання, розподілу та використання бюджетних ресурсів, що виникають у процесі руху бюджетних коштів. Узагальнення теоретичних підходів до трактування поняття «бюджетний менеджмент» різними авторами представлено в таблиці 1.6.

Визначення поняття «бюджетний менеджмент» в українській практиці розглядається з двох точок зору. Так, Клець Л. Є. [257] розглядає дане поняття як сукупність заходів, форм і методів діяльності органів державного управління щодо формування, розподілення, витрачання бюджетних коштів із застосуванням контрольних дій на всіх стадіях бюджетного процесу. Проте,

на нашу думку, бюджетний менеджмент не обмежується діяльністю виключно державних органів влади.

У свою чергу, група науковців Панкевич Л. В. , Зварич М. А., Могиляк П. Я. та Хомічак Б. І. [157] під бюджетним менеджментом розуміють сукупність взаємопов'язаних дій (управлінських функцій), прийомів, методів, спрямованих на керівництво бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних потоків. Також зазначено, що бюджетний менеджмент повинен дати відповідь на питання: як ефективно керувати цим рухом і відносинами. З погляду даних науковців, бюджетний менеджмент є одним із напрямків фінансового менеджменту з чим ми повною мірою погоджуємось.

Таблиця 1.6 – Узагальнення теоретичних підходів до трактування поняття «бюджетний менеджмент»

№ з/п	Автор/джерело	Визначення
1	Клець Л. Є. [257]	Бюджетний менеджмент – це сукупність заходів, форм і методів діяльності органів державного управління щодо формування, розподілення, витрачання бюджетних коштів із застосуванням контрольних дій на всіх стадіях бюджетного процесу;
2	Панкевич Л. В. , Зварич М. А., Могиляк П. Я., Хомічак Б. І. [157]	Бюджетний менеджмент – це сукупність взаємопов'язаних дій (управлінських функцій), прийомів, методів, спрямованих на керівництво бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних потоків. Бюджетний менеджмент повинен дати відповідь на питання: як ефективно керувати цим рухом і відносинами. Бюджетний менеджмент – це один із напрямків фінансового менеджменту;
3	Миронова Т. Л., Добровольська О. П., Процай А. Ф., Колодій С. Ю. [286]	Бюджетний менеджмент – це сукупність взаємозалежних дій, прийомів і методів, які спрямовані на управління бюджетними ресурсами й відносинами, що виникають у процесі руху бюджетних потоків.

Схожим є підхід Миронова Т. Л., Добровольська О. П., Процай А. Ф., Колодій С. Ю. [286], які розглядають бюджетний менеджмент як сукупність взаємозалежних дій, прийомів і методів, які спрямовані на управління бюджетними ресурсами й відносинами, що виникають у процесі руху

бюджетних потоків. Тож надалі бюджетний менеджмент доцільно розглядати як сукупність заходів, форм, методів та взаємопов'язаних дій з боку державних органів влади та розпорядників бюджетними коштами направлених на прийняття виважених управлінських рішень щодо акумулювання, розподілу використання бюджетних ресурсів, що виникають у процесі руху бюджетних коштів.

Важливого значення набуває трансформація бюджетного менеджменту в контексті реформування сектору публічних фінансів. Відповідно до звітно-аналітичної інформації міжнародних організацій (МВФ, ООН, ОЕСР, група Світового банку) та агенцій (McKinsey, PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young) найбільш актуальними викликами розвитку сфери публічного управління є підвищення продуктивності надання суспільних послуг, підвищення ефективності сектору публічних фінансів, впровадження організаційних змін в апаратах управління, посилення взаємозв'язку цілей державної фінансової політики та поточних запитів суспільства, трансформація механізмів утворення, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів держави.

Відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» одним із базових пріоритетів визначено реформування сектору публічних фінансів на основі принципів ефективності, прозорості та підзвітності. Вирішення цієї задачі в Україні ускладнюється тим, що за методикою Світового банку Worldwide Governance Indicators Україна протягом останніх 5 років має негативні оцінки за всіма параметрами якості публічного управління – контроль корупції, ефективність уряду, політична стабільність, якість державного регулювання, верховенство права, свобода голосування та підзвітність. Доцільним є дослідження світового досвіду трансформації бюджетного менеджменту під час реформування сектору публічних фінансів.

1.2 Узагальнення світового досвіду реформування сектору публічних фінансів та підходів до бюджетного менеджменту

Характерні риси сучасного бюджетного менеджменту є результатом історичних передумов розвитку держави, динаміки соціально-економічних процесів, особливостей адміністративно-територіального устрою тощо. Узагальнюючи світову практику до функціонування бюджетного менеджменту, можна умовно виокремити дві моделі:

- модель, орієнтовану на результат (кошторисне фінансування);
- модель, орієнтовану на витрати.

У таблиці 1.7 представлено основні характерні особливості, що притаманні даним моделям. Слід зазначити, що застосування моделі, орієнтованої на результат, передбачає контроль і управління бюджетними коштами при встановленні верхніх меж бюджетних асигнувань. Розпорядникам бюджетних коштів доносяться кількісні і якісні завдання, на основі яких встановлюються ліміти бюджетних асигнувань. У межах встановлених лімітів розпорядники бюджетних коштів здатні оптимізувати власну діяльність, переорієнтувавши певний обсяг зекономлених коштів на покриття власних потреб. На основі чого нівелюється розбіжність інтересів розпорядників бюджетних коштів на різних рівнях.

Останнім часом дедалі більше країн світу проводять реформу сектору публічних фінансів з метою досягнення стабільності фінансової системи, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та поглиблення відповідальності виконавчої влади щодо результатів використання коштів акумульованих за рахунок сплачених населенням податків та зборів. Міжнародні організації, на чолі з МВФ, Світовим банком та ОЕСР щороку проводять дослідження у сфері розробки нових інструментів бюджетного менеджменту. Світовим банком було виділено перелік найбільш ефективних

Таблиця 1.7 – Характерні риси моделей бюджетного менеджменту [243]

Критерії оцінки	Модель	
	Орієнтована на витрати	Орієнтована на результат
Основний об'єкт управління в системі управління бюджетом	Об'єктом управління є виділені бюджетні асигнування, що формуються на основі бюджетних лімітів.	Об'єктом управління є цілі і завдання, які формуються розпорядниками бюджетних коштів відповідно до сформованої бюджетної програми.
Розрахунок необхідного обсягу бюджетних асигнувань	Основними джерелами інформації для розрахунку необхідного обсягу бюджетних асигнувань є: – розроблений проект кошторису доходів і видатків відповідно до бюджетної програми; – звіт щодо обсягу видатків бюджету за минулий період; – розрахунок прогнозного рівня інфляції.	Обсяг бюджетних асигнувань розраховується на основі результатів, які були поставлені перед бюджетною системою виходячи з потреб розпорядників бюджетних коштів.
Оцінка ефективності використання бюджетних коштів	Проводиться аналіз відповідності виділених бюджетних асигнувань та прогнозних обсягів доходів і витрат.	Оцінка ефективності використання бюджетних коштів здійснюється відповідно до планових показників наступного бюджетного періоду.
Об'єкт фінансового контролю	Об'єктом фінансового контролю є аналіз відповідності прогнозного кошторису доходів і видатків до показників його виконання з метою виявлення фактів нецільового використання бюджетних коштів.	Об'єктом фінансового контролю є дослідження результатів використання розпорядниками бюджетних виділених бюджетних асигнувань та досягнення кількісних і якісних завдань, які були поставлені на початку бюджетного періоду.

принципів управління публічними фінансами в цілому та бюджетом зокрема [244]:

– принцип повноти охоплення – до бюджету повинні акумулюватися всі фінансові операції державних органів, що включають перелік витрат і доходів, та повинні формуватися з урахуванням всієї необхідної фінансової інформації і відповідно до різних напрямів бюджетної політики країни;

– принцип прогнозованості – бюджетні установи повинні бути впевнені в отриманні необхідних обсягів бюджетних асигнувань у коротко- та середньостроковому періоді, з метою ефективного планування своєї діяльності на майбутні періоди;

– принцип конкурентності – жоден з розпорядників бюджетних коштів не може в автоматичному порядку претендувати на кошти по окремій статті бюджету, тому необхідно регулярно проводити аналіз і оцінку ефективного використання бюджетних асигнувань з метою виконання поставлених бюджетних завдань та оптимізації напрямів фінансової діяльності бюджетних установ;

– принцип прозорості – інформація, яка є необхідною для обґрунтованого прийняття рішень щодо складання, виконання та контролю за бюджетними коштами, має бути своєчасною, регулярною і має бути представлена у доступному форматі. Окрім того, бюджетна інформація має бути чітко сформульованою, вичерпною та достовірною;

– принцип періодичності – бюджет має бути сформований за конкретний визначений період часу (зазвичай 1-3 роки). Бюджетний період повинен бути чітким та виконуватись за регламентованим, заздалегідь узгодженим та оприлюдненим графіком.

Значні зміни у підходах до бюджетного менеджменту виникли в Європі на межі ХХ-ХХІ ст. Основна проблема реформ полягала в тому, що основоположником загальних концепцій для проведення даних реформ, як правило, були Сполучені Штати Америки, де їх виконання викликало різні проблеми, часто специфічні для європейських країн. Нові положення у сфері бюджетного планування в Європі почалися успішно впроваджуватися з 1998 р. у Великобританії і з 2001 р. у Франції. Також, у даному напрямку проходили реформи окремих країн Центральної та Східної Європи (Словаччини, Польщі) і в деякій мірі – Росії. Досвід вищевказаних країн може буде вирішальним для подальшого розвитку бюджетного менеджменту в інших європейських країнах, у тому числі і в Україні.

Проаналізуємо більш детально досвід країн світу у напрямку становлення підходів до бюджетного менеджменту.

Перші спроби реформи сектору публічних фінансів у Великобританії були зроблені в 60-ті рр.-на початку 70-х рр. XX ст. [32]. При цьому варто підкреслити, що традиційне бюджетне управління у Великобританії в кінці XX в. характеризувалося широким масштабом консолідації і централізації. Так, бюджет держави об'єднував весь сектор публічних фінансів, який складався з урядового і муніципального підсистем та підсистеми соціального забезпечення, а пріоритетні рішення у сфері публічних фінансів приймалися без можливості політичного опротестування на центральному рівні (головним чином, у Міністерстві фінансів). Слід підкреслити, що Великобританія діє у системі загального права (common law) та не знає типових обмежень і законодавчих бар'єрів, які мають місце в системі континентального права Європейського Співтовариства. Так, у 1998 р. Великобританія першою серед європейських країн приступила до введення принципових змін у бюджетному менеджменті, ставши зразком і провідником розпочатих змін. Метою предметних змін було осмислене і цілеспрямоване витрачання публічних коштів, яке повинно було сприяти дотриманню публічних пріоритетів, поліпшенню якості публічних послуг і усуненню зайвих витрат у бюджетній сфері.

Для досягнення даної мети передбачалися наступні заходи:

- краща координація міжвідомчого співробітництва,
- зростання відповідальності суб'єктів, які управляють публічними фінансами,
- розширення їх повноважень щодо прийняття рішень про витрати,
- підвищення транспарентності та обсягу інформації щодо використання публічних коштів [124].

Для реалізації вищезазначених завдань мала бути розроблена специфічна система управління публічними фінансами. Основними принципами даної системи стали [123]:

I. Загальні принципи фінансової політики, визначені Кодексом фінансової стійкості (Code for Fiscal Stability). Згідно з яким, основне значення мають два принципи: «золотий принцип» (Golden Rule) і принцип збалансованих інвестицій (Sustainable Investment Rule). Золотий принцип надає уряду право отримувати кредит для інвестиційних цілей; це означає, що сальдо поточних доходів і витрат держави має бути збалансоване в рамках кожного економічного циклу. У свою чергу, принцип збалансованих інвестицій передбачає існування певного рівня публічного боргу протягом усього бюджетного циклу.

II. Організаційні принципи, серед яких особливе місце має поділ витрат на поточні і капітальні витрати, а в їх рамках – поділ на витрати, які формуються протягом одного року (AME) і багаторічні ліміти витрат (DEL). Поділ на поточні і капітальні витрати безпосередньо пов'язаний з загальними принципами фінансової політики. У свою чергу, при виділенні річних витрат з багаторічних витрат враховується, що не всі витрати, внаслідок їх мінливості і залежно від поточної кон'юнктури ринку, відносяться до багаторічного планування. До річних витрат відносяться витрати по соціальному забезпеченню, обслуговуванню публічного боргу, частина витрат місцевого самоврядування та ін. Багаторічні витрати встановлюються для окремих відомств з розподілом на поточні і капітальні витрати та витрати на окремі роки. Міністерства мають повну свободу переводити невикористані суми поточних витрат на інвестиційні витрати, зворотної ж залежності немає (принцип асиметричного переказу). Розподіл витрат на категорії покладено на Міністерство фінансів. Прийняті за планом ліміти багаторічних витрат приймаються щорічно річним бюджетом за наявності процесуального забезпечення у відповідному обсязі.

III. Принципи і заходи бюджетного планування, серед яких особливе місце займають багаторічні плани витрат та Бюджет завдань.

У 1998 р. у Великобританії введено багаторічне фінансове планування, метою якого була ефективна реалізація середньострокових цілей шляхом

відповідного розподілу публічних коштів. Дана концепція була реалізована у Огляді витрат (Spending Reviews), який розроблявся на три роки, а з 2010 р. – на чотирирічний період. Це пов'язано з розробкою глибокого аналізу використання коштів окремими міністерствами і зі змінами обсягів коштів їм, які надаються. Огляди витрат за 1998-2007 рр. мали загальний характер. і називалися Сукупними оглядами витрат (Comprehensive Spendings Reviews). Їх розробка означала створення нової стратегії бюджетного планування і встановлення ієрархії пріоритетів на чергове десятиліття, а також новий розподіл бюджетних коштів. Чотири перших Огляди витрат (за 1998, 2000, 2002 і 2004 рр.) були «ковзаючими». Це означає, що при плануванні видатків на три роки, третій рік був загальним періодом і першим роком чергового Огляду витрат. З 2007 р. британці відмовилися від цієї системи, Огляди стали охоплювати трирічний період, а з 2010 р. – чотирирічний план.

Разом із введенням багаторічного бюджетного планування у Великобританії утворився інститут Бюджету завдань. Бюджет завдань, відповідно до класифікації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – це бюджет задач, який інформує про ефективність використання бюджетних коштів (performance-informed budget) [89]. Його суть полягає у плануванні та інформуванні про цілі та результати використання публічних коштів, що впливає на прийняття рішень у майбутньому. Основною метою Бюджету завдань є публічне оголошення Урядом багаторічних пріоритетів витрачання публічних коштів, а також підвищення відповідальності Уряду за результатами політичних рішень перед виборцями і Парламентом [122]. Британський Бюджет завдань формується безпосередньо на основі Оглядів витрат, але виконується у формі Договорів надання публічних послуг (Public Service Agreements – PSA). З 2010 р. Огляди витрат і замінені Міністерськими бізнес-планами (Departmental Business Plans – DBP) [123].

Як і Огляди витрат, Міністерські бізнес-плани мають специфічні риси, а саме:

а) терміни дії договорів (планів) подібні з терміном дії відповідних Оглядів витрат;

б) договори (плани) розробляються окремими міністерствами і згодом відносяться до багаторічних планів;

в) відповідають пріоритетам та стратегічним цілям Уряду, зазначені у відповідних Оглядах витрат;

г) формулюють конкретні цілі, орієнтовані на результат і поставлені у відповідність з показниками очікуваних результатів;

д) забезпечені програмними засобами, розробленими окремими міністерствами, і містять точний опис цілей даного договору (плану), джерела інформації для реалізації цілей, прізвище та ім'я особи, відповідальної за моніторинг результатів, порядок оцінки виконання договорів (планів) тощо;

е) кожен договір (план) має власну стратегією реалізації (delivery agreement, до 2007 року – delivery strategy). У договорі вказуються детальні цілі, визначаються порядок та заходи у напрямку їх забезпечення, визначено розподіл відповідальності між бюджетними рівнями. Публікація стратегії виконання є обов'язковою;

ж) звіти щодо виконання договорів (планів) надаються не рідше ніж два рази на рік. На відміну від фінансових звітів, застосовується ефективна звітність за результатами, отриманими міністерствами в рамках виконання Огляду витрат або Міністерського бізнес-плану. Рапорти надаються відповідній сесій Парламенту для їх оцінки, затвердження та публікації;

з) відповідальність за координацію, виконання, звітність і контроль за дотриманням Огляду витрат та Міністерського бізнес-плану несуть компетентні органи. Особлива роль належить Міністру фінансів, відомчим міністрам, Відділу стратегії Канцелярії прем'єр-міністра, координаційному підрозділу при прем'єр-міністрі, а в галузі контролю – Національному бюро аудиту (National Audit Office). Ця система посадової відповідальності супроводжується персональною відповідальністю, так за окремі дії, процедури, показники і виконання цілей відповідальність несуть конкретні

особи (наприклад, за виконання пріоритетної мети Уряду в міністерстві особисто відповідає призначений статс-секретар) [123].

У 1998 році у Великобританії основні засади бюджетного менеджменту представлено широкому загалу у Кодексі фіскальної стабільності, який сформував підхід до прозорого управління державними фінансами з боку уряду в довгострокових інтересах держави.

Основу кодексу представлено трьома ключовими постулатами:

- стабільне економічне середовище є надзвичайно важливим для процвітання держави і досягається через зростання рівня зайнятості населення;
- фіскальна політика має критичний вплив на економічну стабільність держави;
- фіскальна політика, що провадиться урядом не може ставити під загрозу стабільне економічне середовище країни. Адже, вона може бути джерелом нестабільності економіки країни.

Кодекс фіскальної стабільності був розроблений з метою усунення існуючих недоліків в рамках фіскальної політики. Зокрема, він задекларував відкритість, прозорість і підзвітність фіскальної політики, враховуючи особливості бюджетної та грошово-кредитної політики та поглибив вимоги до якості інформації, що виставляється на розсуд громадськості.

Метою впровадження Кодексу стало поліпшення проведення фіскальної політики через визначення принципів, які повинні визначати розробку і реалізацію фіскальної політики і зміцнення вимог до бюджетної звітності. Варто зазначити, що згідно з Кодексом фіскальна політика включає політику управління боргом.

До принципів фінансового управління було віднесено:

I. Принцип прозорості (транспарентності) у сфері фіскальної політики, реалізація фіскальної політики через публікацію державних рахунків;

Принцип прозорості означає, що уряд повинен опублікувати достатній обсяг інформації, щоб дозволити громадськості ретельно дослідити

проведення фіскальної політики і стан державних фінансів, та не повинен приховувати інформацію за винятком випадків, коли публікація інформації буде чинити:

- 1) істотну шкоду національній безпеці, обороні чи міжнародним відносинам країни;
- 2) заважати розслідуванню кримінального провадження, запобігати злочину, або порушувати принципи цивільного судочинства;
- 3) порушуватиме право на недоторканність приватного життя;
- 4) порушуватиме право осіб щодо підтримання конфіденційного зв'язку з урядом;
- 5) порушуватиме здатність уряду проводити комерційну діяльність;
- 6) порушуватиме цілісність процесів прийняття рішень і консультування з питань політики в уряді;

II. Принцип стабільності у фіскальному процесі прийняття рішень і в тому, які наслідки матиме фіскальна політика на економіку в цілому;

Принцип стабільності означає, що уряд повинен будувати фіскальну політику відповідно до центральної економічної мети щодо високих і стабільних рівнів економічного зростання та зайнятості.

III. Принцип відповідальності означає, що уряд повинен виважено працювати у сфері фіскальної політики і управляти державними активами, зобов'язаннями і фінансовими ризиками з метою забезпечення стійкого фінансового становища країни в довгостроковій перспективі.

IV. Принцип справедливості, в тому числі щодо майбутніх поколінь;

Принцип справедливості означає, що, уряд повинен прагнути будувати фіскальну політику таким чином, щоб враховувати фінансові наслідки для майбутніх поколінь, а також його вплив на сучасну сферу розподілу.

V. Принцип ефективності розробки та здійснення фіскальної політики означає, що уряд повинен прагнути до того, щоб використовувати доступні ресурси економічно обґрунтованими методами, які сприяють найкращому використанню державних активів. Уряд також має враховувати ефективність

здійснення витрат при формуванні економічної політики у сфері оподаткування.

Відповідно до Кодексу, уряд повинен взяти на себе наступні зобов'язання:

- проводити фіскальну та політику управління боргом відповідно до набору певних принципів;
- чітко встановлювати цілі фіскальні політики і правила її застосування, через обґрунтування будь-яких змін та нововведень;
- використовувати політику управління боргом тільки з метою досягнення конкретної основної мети;
- розкривати і обґрунтовувати розрахунками всі рішення і обставини, які можуть мати істотний вплив на економічну і фіскальну політику держави;
- забезпечувати використання найкращих методів обліку для побудови державних рахунків;
- публікувати звіт про попередній план бюджету, для стимулювання дискусії щодо запропонованих пропозицій по бюджету;
- публікувати звіти про економічну та фіскальну стратегії уряду з викладом довгострокових цілей, стратегії діяльності уряду на майбутнє, і надавати роз'яснень як ці цілі вплинуть на виконання основних фіскальних цілей;
- публікувати певний діапазон прогнозної інформації щодо економічної і фіскальної діяльності уряду на наступний період, у тому числі відображувати оцінки циклічно скоригованого фінансового становища країни;
- залучати фахівців інших державних установ з приводу потенційних змін у ключових припущеннях, що лежать в основі фіскальних прогнозів;
- розробляти звіт з управління державним боргом з викладенням планів уряду;
- передавати всі звіти, на розгляд громади та Казначейства;

– гарантувати повний доступ громадськості до звітів, виданих відповідно до даного Кодексу.

Уряд повинен вказати і пояснити цілі фіскальної політики і правила, за якими вона має працювати протягом терміну дії парламенту. Ці цілі повинні відповідати принципам фіскальної політики і повинні бути перераховані в кожному бюджеті.

Уряд може змінити цілі фіскальної політики і за умови, що будь-які нові цілі узгоджуватися з принципами фіскальної політики, а причини відхилення від попередніх цілей мають бути виваженими та обґрунтованими.

Уряд може тимчасово відійти від фіскальних цілей, за умови, якщо:

- причини відхилення від попередніх завдань фіскальної політики є обґрунтованими та економічно підтвердженими;
- визначено період часу, протягом якого уряд має повернутися до попередніх цілей фіскальної політики.

Основна мета політики управління боргом повинна звести до мінімуму в довгостроковій перспективі витрати на задоволення потреб фінансування уряду з урахуванням потенційного ризику конфлікту інтересів фіскальної та грошово-кредитної політики.

Уряд має забезпечити відкриття відповідних рахунків для всього державного сектора. При нормальній роботі ці рахунки повинні бути зроблені на консолідованій основі. Уряд також має вести облік ресурсів і здійснювати бюджетування для планування та обліку витрат ресурсів, споживаних урядом, на основі загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку (при необхідності адаптованих для державного сектора).

Кодексом чітко регламентовано процес подання звітності щодо розробки, виконання та контролю за використанням бюджетних коштів.

Казначейство має публікувати Доповідь про попередній бюджет (ДПБ) принаймні за три місяці до того, як перший проект Бюджету буде передано до парламенту. ДПБ має носити консультативний характер, і включає в себе пропозиції щодо будь-яких істотних змін у фіскальній політиці, розроблених

для подальшого впровадження в бюджет. Тим не менш, ДПБ не може розглядатися як вказівка для тих сфер податкової політики, де уряд на законодавчому рівні може самостійно обирати напрями своєї діяльності. Зокрема, консультації не мають:

- сприяти підвищенню ризику значного випередження активності існуючих або потенційних платників податків;
- не може призводити до значних тимчасовим перекручувань у поведінці платників податків і сприяти порушенням на фінансових ринках.

ДПБ повинна також включати:

- економічні і фіскальні проекти;
- аналіз впливу економічного циклу за ключовими фіскальними агрегатами, в тому числі оцінку циклічно скоригованого положення, з метою сприяння прогресу у досягненні фіскальних цілей.

Міністерство фінансів має публікувати фінансову звітність та звіт про виконання бюджету (ЗВБ) протягом бюджетного періоду. ЗВБ повинен передбачати, як мінімум:

- економічні і фіскальні проекти;
- пояснення істотних заходів фіскальної політики, затверджених в бюджеті.

– пояснення, які заходи політики відновлення державних фінансів узгоджується з:

- а) з цілями фіскальної політики;
- б) європейськими зобов'язаннями уряду, зокрема з умовами Пакту стабільності і зростання.

Крім зазначених звітів, Міністерство фінансів протягом бюджетного періоду має публікувати Економічний звіт і звіт фінансової стратегії (ЗФС), які мають:

- встановлювати довгострокові економічні та фіскальні стратегії уряду, в тому числі довгострокові цілі для ключових бюджетних агрегатів;

- оцінювати як недавні результати і короткострокові економічні та фінансові перспективи, що містяться у проміжній фінансовій звітності та бюджетному звіті суперечать довгостроковій стратегії;

- оцінювати, наскільки короткострокові перспективи і довгострокова стратегія узгоджується з європейськими зобов'язаннями уряду, зокрема, умовами Пакту стабільності і зростання;

- містити ілюстративні перспективи для ключових бюджетних агрегатів на термін не менше 10 років, заснованих на діапазоні можливих припущень, для того, щоб пролити світло на взаємодію поколінь та визначити вплив сучасних рішень на економічну стійкість країни у майбутньому;

- представляти аналіз впливу економічного циклу за ключовими фінансовими агрегатами, в тому числі оцінку циклічно скоригованих положень.

Досить жорсткою має бути процедура розробки та впровадження прогнозів у бюджетній сфері. Так, Економічні та фінансові прогнози мають містити, як мінімум:

- ключові припущення, прогнози і конвенції, що лежать в основі проектів;

- проекти і розрахунки стосуються:

- 1) ВВП і його компонентів;

- 2) роздрібних цін;

- 3) поточної позиції платіжного балансу.

- облік ресурсів і бюджетування, що відбиває прогнозовані поточні доходи уряду і поточні витрати для кожного фінансового року;

- Звіт про рух грошових потоків, що відображає прогнозовані грошові потоки для кожного фінансового року;

- звіт з роз'ясненням статей доходів, отриманих від продажу державних активів;

- будь-які інші звіти, які необхідні для відображення прогнозованих фінансових показників діяльності уряду;

– аналіз економічних та фіскальних ризиків, у тому числі потенційних ризиків від урядових рішень.

Фінансова звітність, повинна включати прогнози ключові фіскальні агрегати, в тому числі:

- профіцит поточного бюджету;
- чисті запозичення громадського сектору;
- чисті грошові кошти державного сектора;
- валовий фінансовий дефіцит;
- валовий державний борг.

Де це можливо, звітність повинна представити розбивку витрат і доходів по секторах економіки та за економічними або функціональними категоріями.

Фінансова звітність повинна також включати показники, які дозволяють судити про досягнення цілей фіскальної політики уряду і не суперечать європейським зобов'язанням уряду, зокрема, Пакту стабільності і зростання.

Згідно з кодексом, всі економічні і фіскальні проекти мають міститися в доповіді, опублікованій в рамках даного Кодексу, щодо всіх урядових рішень і всіх інших обставин, які можуть мати істотний вплив на фіскальні перспективи:

– фіскальні наслідки урядових рішень і обставини які можуть мати місце мають бути з достатнім ступенем точності прогнозовані та представлені в опублікованих прогнозах.

– якщо фіскальні наслідки урядових рішень не можуть бути кількісно з достатнім ступенем точності розраховані за кожним днем бюджетного періоду, ці наслідки слід зазначити, в якості конкретних фінансових ризиків.

Прогнозний період не може бути меншим двох повних фінансових років з дати публікації. Казначейство також має надавати пояснення своєї облікової політики, в тому числі будь-яких змін у порівнянні з попередньою практикою.

Також, кодексом визначено роль Національного аудиторського офісу як важливого суб'єкта фіскальних відносин. Міністерство фінансів запрошує

Національний аудиторський офіс для аудиту змін в ключових припущеннях і умовах, що лежать в основі бюджетних прогнозів. Контролер та генеральний ревізор повинен гарантувати, що будь-які поради передаються в казначейство і представляються перед парламентом.

Окремим пунктом кодексу є постулати щодо управління заборгованістю і робота зі звітом з управління боргом.

Так, Уряд щорічно має звітувати про структуру його запозичення та розмір державного боргу, даючи достатню інформації, щоб дозволити громадськості ретельно дослідити політику управління боргом. Загальний портфель боргів на фінансування бюджетного дефіциту має бути представлений в звіті з управління боргом, який буде опублікований в рамках кожного фінансового року. Агенти уряду для реалізації політики управління боргом, Офіс управління боргом і національних заощаджень, публікує більш детальну інформацію у своїх річних звітах.

Уряд звітує за діяльністю своїх агентів в річному звіті з управління боргом. Ця доповідь має включати:

- прогноз чистого фінансування через національні заощадження;
- загальний розмір ставок на майбутній фінансовий рік;
- планову структуру погашення заборгованості та пропорції щодо індексованих і звичайних ставок.

Звіт має переглядатися і уточнюватись протягом фінансового року. Міністерство фінансів має публікувати звіт про напрямки своєї діяльності і представляти його на розсуд громаді і Казначейству.

Міністерство фінансів має час від часу публікувати додаткову інформацію, що дозволить громадськості ретельно дослідити фіскальну політику і стан державних фінансів.

Казначейство, щодо кожного доповіді, поданої в якості звіту до уряду, має публікувати повідомлення із зазначенням копії звіту, доступної для огляду безкоштовно або за певну плату. Також, Казначейство має надавати копії

кожного звіту для огляду не пізніше 6 місяців після його подання. Копії всіх доповідей повинні бути також доступні на інтернет-сайті Казначейства.

Так, Кодексом фіскальної стабільності чітко зазначено основні фундаментальні положення, а саме: фіскальна політика, яка провадиться урядом не може ставити під загрозу стабільне економічне середовище країни, яке, у свою чергу, є життєво важливим для процвітання держави та може бути досягнуто через зростання рівня зайнятості населення.

Британська система бюджетного менеджменту, як правило, позитивно оцінюється фахівцями, які особливо підкреслюють точно намічені цілі і показники, відповідальність, свободу прийняття рішень про витрати, а також прозорість дій. Слід врахувати той факт, що британська система піддається постійному вдосконаленню, а поточні рішення, оцінюються та через деякий час спрощуються або змінюються. Те ж саме відноситься до кількості показників.

Перша спроба реформ у сфері бюджетного менеджменту у Франції була зроблена в кінці 60-х рр. XX ст. під назвою «Раціоналізація бюджетних виборів» (*Rationalization des choix budgétaires – RCB*) [100]. На відміну від Великобританії, де реформа нового підходу до бюджетного менеджменту була впроваджена системно, у Франції дана реформа була реалізована поетапно. У 2001 р. був прийнятий Закон про фінансові закони (*Loi organique relative aux lois de finances – LOLF*), за яким передбачалася поступова розробка Бюджету завдань з 1 січня 2006 року. У 2007-2008 рр. у рамках Спільної ревізії публічної політики (*Révision générale des politiques publiques – RGPP*), було прийнято рішення про запровадження Багаторічного фінансового планування та розробку багаторічного бюджету [70]. Підґрунтям реалізації даних рішень стало доповнення Конституції Французької Республіки від 23 липня 2008 р. Так, бюджетна реформа у Франції стала елементом більш широкої реформи функціонування держави і суспільства [30]. Також, реформа була проведена при винятковій активності та узгодженості всіх державних органів і головних політичних сил. Підготовка та введення LOLF, нагляд за виконанням даного

закону (також за введення бюджету задач) було покладено на Парламент. У свою чергу, покровителем RGPP був Президент Республіки, формально ж роботою керував прем'єр-міністр. Положення Загальної ревізії публічної політики послідовно реалізував Парламент, спершу вносячи зміни до Конституції, а потім, прийнявши відповідний Закон про багаторічне планування публічних фінансів і визначення трирічного бюджетного періоду [99].

Закон про фінансові закони від 2001 р. має характер квазі-конституції публічних фінансів, так як його мета – уточнити положення Конституції. По суті ж, даний закон вважається збіркою основних положень реформи французьких публічних фінансів і нових принципів публічного управління.

До основних результатів LOLF у сфері бюджетного менеджменту слід віднести:

- значно збільшено повноваження Парламенту у сфері бюджетного менеджменту так обов'язковим є щорічне затвердження Сукупності витрат (*principe de la justification au premier euro*), збільшено повноваження Парламенту щодо внесення поправок в проект бюджету);
- перехід від так званої «логіки витрачання бюджетних коштів» до «логіки результатів»;
- запроваджено принцип особистої відповідальності бюджетних менеджерів, що полягає в розширенні автономії їх роботи і відповідальності. Менеджери самостійно вирішують питання про те, який масштаб витрат буде оптимальний для виконання конкретної програми. Так, до традиційних основ відповідальності було додано відповідальність за отримані результати та за правильність поданих звітів.
- проведено істотні зміни у сфері контролю та оцінки виконання фінансових законів;
- модифіковано порядок ведення бюджетної бухгалтерії шляхом введення паралельно існуючих режимів: бюджетна бухгалтерія надходжень і

витрат, загальна бухгалтерія і бухгалтерія аналізу витрат по різних напрямках з метою реалізації бюджетних програм.

Передбачений в LOLF бюджет завдань вводився у Франції спочатку у формі пілотного проекту під наглядом Парламенту і спеціально створених органів: Дирекції з питань бюджетної реформи, Міжвідомчого комітету аудиту програм, Комітету стандартів публічної бухгалтерії, Комітету міжвідомчого пілотажу. З 1 січня 2006 було розроблено Сукупний бюджет завдань, який замінив традиційний бюджет.

Структура бюджету завдань у Франції ґрунтується на новій класифікації видатків за функціями, програмам і завданням. У рамках розподілу видатків за програмами вони також діляться на інвестиційні, поточні, персональні та інтервенційні групи витрат. У французькому бюджеті розрізняють також два види ліміту витрат: повноваження приймати на себе зобов'язання і витрати на платежі.

На предметну класифікацію видатків бюджету накладається розробка стратегій, цілей і показників, що утворюють так звану «логіку результату». Стратегія допускає і гарантує загальну згуртованість цілей і надає можливість обґрунтовано здійснити їх вибір. Цілі програм стосуються очікуваних результатів бюджетного періоду та якості наданих публічних послуг. У даний момент, зміна та вдосконалення показників бюджетного планування – одна з основних проблем французького бюджету завдань [60].

Стратегія, цілі, показники, цільові результати відображаються в річних планах результатів (*projects annuels de performance – PAP*), які є додатком до річного фінансового закону, у свою чергу, звіти досягнутих результатів оприлюднюються у формі Річних рапортів про результати (*rapports annuels de performance – RAP*) до фінансового закону. У 2009 р. у Франції було введено багаторічне фінансове планування як черговий етап реформи державних органів та їх утворень. Даний захід був пов'язаний з переглядом основ Конституції Французької Республіки. Основні повноваження у бюджетній

сфері належать Парламенту. В інших же країнах багаторічні фінансові плани, як правило, розробляються і приймаються урядом.

Ідентично, як і у Великобританії, загальний трирічний бюджет є «ковзаючим» планом, і це означає, що у 2014 р. був розроблений новий трирічний план на 2014-2016 рр., і у 2015 році він буде вдосконалюватися і уточнюватися. Трирічний бюджет є частиною багаторічного планування та публічних фінансів у Франції. Так, у 2008 р. стаття 34 Конституції Республіки Франція була доповнена наступними положеннями: «Багаторічні напрямки публічних фінансів визначаються законами про державне прогнозування. Вони спрямовані на рівновагу розрахунків публічної адміністрації». Це означало конституціоналізацію багаторічного планування публічних фінансів. Також, статтею 2 цього закону передбачається: «планування публічних фінансів відбивається в європейських зобов'язаннях Франції», що окреслює компетенцію Парламенту спільно встановлювати стратегію публічних фінансів, а також затверджувати бюджетну програму та багаторічний бюджет. Отже, конституційна форма надає цьому заходу характер вищої значущості, підкреслюючи, що його мета – досягти рівноваги у сфері публічних фінансів.

З точки зору юридичної сили, закон про планування публічних фінансів правової сили не має, так як він носить політико-прогнозований характер. Правову силу мають тільки щорічні фінансові закони. Тим не менш, конституціоналізація багаторічного управління бюджетом дає шанс на подальшу раціоналізацію управління публічними фінансами у Франції, однією з провідних ліній якого буде поширення багаторічних фінансових програм (планів) на весь сектор публічних фінансів, включаючи планування доходів.

Польські реформи бюджетного менеджменту можна умовно віднести до підготовки реформи щодо впровадження Бюджету завдань, а також затвердження багаторічного фінансового планування.

У галузі бюджету завдань Польща використовує досвід Франції, так як протягом декількох років розробляються й удосконалюються проекти бюджету завдань, який поки є складовою частиною щорічного закону про бюджет, що приймається Парламентом. Розробка реформ бюджету завдань в Польщі почалася в 2006 р, з моменту створення в Канцелярії прем'єр-міністра Департаменту бюджету завдань, метою якого були розробка методики та впровадження бюджету завдань [106].

На початку 2008 р. предметні завдання бюджетного управління та організаційні структури були передані Міністерству фінансів. В даний час вони зосереджені в Департаменті реформи публічних фінансів. У 2009 р. в Міністерстві фінансів створило пост Всепольського Координатора бюджету завдань, до компетенції якого належать планування у відповідних секторах публічних фінансів, а також розробка Бюджету задач [113].

У Бюджеті задач містяться опис методологічної основи застосування бюджетних показників, розширена оцінка ризику невиконання даних показників, а також зазначається Бюджет задач європейських коштів.

Законом про публічні фінанси від 27 серпня 2009 р. в Польщі введено Багаторічний фінансовий план держави (WPFP) [236], який охоплює функції держави разом з цілями і показниками виконання бюджету, враховуючи:

- цілі середньострокової стратегії розвитку держави;
- напрямки суспільно-економічної політики Ради Міністрів.

Багаторічний фінансовий план держави визначає:

- основні планові макроекономічні показники;
- напрямки фіскальної політики;
- прогнози доходів і видатків держбюджету;
- суми дефіциту і кредитних потреб державного бюджету і джерела їх фінансування;
- консолідований прогноз балансу сектора публічних фінансів;
- суму державного боргу.

У всіх проаналізованих вище країнах, в яких здійснені важливі реформи бюджетного менеджменту, вони зводяться до двох загальних факторів: введення бюджету завдань і багаторічного фінансового планування. Проте їх форми, черговість введення та порядок виконання реформ значно різняться, що повністю обумовлено внутрішніми обставинами.

Викликає інтерес оригінальний досвід Франції у сфері конституціоналізації багаторічного бюджетного менеджменту. Як у Великобританії, так і у Франції реформами безпосередньо займаються (або займалися) всі основні політичні сили і всі важливі публічні установи. Трохи інакше це відбувається в Польщі, де в роботі, пов'язаній з реформою багаторічного бюджетного менеджменту, бере безпосередню участь уряд, а реформу бюджету завдань готують головним чином відповідні органи центральної адміністрації [75].

Бюджетна система Росії складається з наступних елементів [253]:

- федерального бюджету (республіканського бюджету РФ);
- бюджетів суб'єктів РФ, у тому числі республіканських бюджетів республік;
- крайових бюджетів країв;
- обласних бюджетів областей;
- міських бюджетів міст федерального підпорядкування;
- обласних бюджетів автономної області;
- окружних бюджетів автономних округів;
- місцевих бюджетів, у тому числі районними бюджетами сільських районів;
- міських бюджетів міст (крім Москви і Санкт-Петербурга);
- районних бюджетів районів у містах;
- селищних бюджетів селищ;
- сільських бюджетів сіл.

Основними суб'єктами бюджетних відносин у РФ виступають:

1. Держава і її територіальні одиниці в особі:

- а) Російської Федерації,
- б) суб'єктів Російської Федерації: 21 республіки, 6 країв, 49 областей, автономної області, 2 міст федерального значення (Москва і Санкт Петербург);
- в) муніципальних утворень: районів, міст, районів та округів у містах, селищ міського типу, сільських адміністрацій.

2. Президент та органи виконавчої та законодавчої влади, на які покладено наступні функції у системі управління бюджетом РФ [267]:

3. Органи державної влади суб'єктів РФ (виконавчі та законодавчі органи).

4. Органи місцевого самоврядування;

5. Інших суб'єкти бюджетних правовідносин, до яких відносяться:

- державні позабюджетні фонди;
- головні розпорядники і розпорядники бюджетних коштів;
- бюджетні установи;
- державні та муніципальні підприємства та інші одержувачі бюджетних коштів;
- органи грошово-кредитного регулювання;
- кредитні організації, що здійснюють операції з бюджетними коштами.

Функції бюджетного менеджменту на кожному рівні бюджетної системи РФ розподіляються між різними міністерствами та відомствами. Слід мати на увазі, що дані функції покладені не тільки на виконавчі органи влади. Деякі функції з управління бюджетом покладаються і на законодавчі органи. Законодавчими органами влади у РФ здійснюється функція регулювання бюджету, що проявляється у внесенні поправок до законів про бюджет, а також законодавці здійснюють функцію контролю за всіма стадіями бюджетного процесу. Але в основному функції бюджетного менеджменту покладаються на виконавчі органи влади РФ [331].

У Росії організаційна структура органів, що відповідають за реалізацію цих функцій бюджетного менеджменту, формувалася протягом 90-х років.

Слід зазначити, що є відмінності в організації бюджетного менеджменту на федеральному, регіональному та місцевому рівнях. На федеральному рівні схема розподілу функцій з управління бюджетом між федеральними міністерствами і відомствами була сформована недавно в результаті адміністративної реформи. У результаті змінилася організаційна структура Міністерства фінансів РФ.

Міністерство фінансів РФ є федеральним органом виконавчої влади, що забезпечує проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової, валютної політики в РФ, що здійснює загальне керівництво організацією фінансів в країні і координуючим діяльність у цій сфері інших федеральних органів виконавчої влади. Воно володіє наступними бюджетними повноваженнями [376]:

- складає проект федерального бюджету і подає його в Уряд РФ, бере участь у розробці проектів бюджетів державних позабюджетних фондів;
- за дорученням Уряду РФ представляє сторону держави в договорах про надання коштів федерального бюджету на поворотній основі і гарантій за рахунок коштів федерального бюджету;
- здійснює методичне керівництво в галузі складання проекту федерального бюджету і виконання федерального бюджету;
- складає зведену бюджетний розпис федерального бюджету;
- розробляє прогноз консолідованого бюджету РФ;
- розробляє за дорученням Уряду РФ Програму державних внутрішніх запозичень РФ, умови випуску та розміщення державних позик, виступає в якості емітента державних цінних паперів, проводить реєстрацію емісії державних цінних паперів суб'єктів РФ і муніципальних цінних паперів;
- здійснює за дорученням Уряду РФ співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями;
- розробляє за дорученням Уряду РФ Програму державних зовнішніх запозичень РФ, організовує роботу по залученню іноземних кредитних ресурсів, розробляє програму надання гарантій Уряду РФ на

залучення іноземних кредитів третім сторонам і визначає порядок надання таких гарантій;

- здійснює методичне керівництво з бухгалтерського обліку та звітності юридичних осіб незалежно від їх організаційно правових форм, якщо інше не передбачено законодавством РФ;

- приймає в межах своєї компетенції нормативні акти;

- отримує від федеральних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів РФ, державних позабюджетних фондів та органів місцевого самоврядування матеріали, необхідні для складання проекту федерального бюджету, звіту про виконання федерального бюджету, прогнозу консолідованого бюджету РФ;

- забезпечує надання бюджетних позик та бюджетних кредитів в межах ліміту коштів, затвердженого федеральним законом про федеральний бюджет на черговий рік, і в порядку, встановленому Урядом РФ;

- надає за дорученням Уряду РФ від імені РФ державні гарантії суб'єктам РФ, муніципальних утворень і юридичним особам в межах ліміту коштів, затвердженого Федеральним законом про федеральний бюджет на черговий фінансовий рік;

- проводить перевірки фінансового стану одержувачів бюджетних коштів, у тому числі одержувачів бюджетних позичок, бюджетних кредитів та державних гарантій.

Федеральне казначейство – це єдина централізована система Міністерства фінансів РФ, створена з метою проведення державної бюджетної політики, ефективного управління доходами і витратами федерального бюджету, підвищення оперативності у фінансуванні державних програм, посилення контролю за надходженням та цільовим використанням державних коштів. У його обов'язки входять: прогнозування обсягів державних фінансових ресурсів і оперативне управління ними; збір, обробка та аналіз інформації про стан державних фінансів; представлення вищим органам державної влади звітності про виконання федерального бюджету і бюджетів державних

позабюджетних фондів, звіту про стан бюджетної системи РФ; управління та обслуговування спільно з Банком Росії державного боргу; розробка методологічних та інструктивних матеріалів, ведення операцій з обліку державної скарбниці [331].

На органи Федерального казначейства покладені функції по виконанню бюджетів суб'єктів РФ і місцевих бюджетів. Органи виконавчої влади РФ вправі здійснювати виконання бюджетів суб'єктів РФ і місцевих бюджетів через казначейство на підставі угод. При цьому повноваження органів Федерального казначейства поширюються на організації (включаючи кредитні організації), які здійснюють операції з коштами відповідних бюджетів в обсязі наявних повноважень стосовно до засобів федерального бюджету.

Функція контролю за використанням бюджетних коштів покладається на ряд федеральних служб Міністерства фінансів РФ: по фінансовому моніторингу, фінансово-бюджетного нагляду, страхового нагляду та податкову службу. Крім того, функція контролю покладається на Рахункову палату, яка є органом державного фінансового контролю законодавчої влади РФ. Державний митний комітет здійснює контроль за надходженнями митних доходів. Функція контролю за управлінням бюджетом розподілена по різним міністерствам. У цьому зв'язку виникає питання про ефективність взаємодії федеральних органів, на які покладено цю функцію [128].

Процес бюджетного менеджменту у США – результат об'єднаних зусиль виконавчої та законодавчої гілок влади. Виконавча влада готує щорічний бюджет, а законодавча влада приймає закони про податки і витрати, за допомогою яких забезпечується виконання бюджету.

Бюджетне управління Конгресу США було створено відповідно до Закону про бюджетне управління 1974 року. Мета закону полягала в тому, щоб забезпечити Конгрес інформацією про бюджетні доходи та видатки. До обов'язків управління відносяться:

- економічний прогноз та аналіз фінансової політики США. Накопичення та повідомлення інформації щодо рішень, прийнятих Конгресом (в ході їх прийняття), з метою порівняння результатів рішень з цілями, поставленими Конгресом при виділенні бюджетних асигнувань;
- фінансова оцінка виконання будь-яких законопроектів загальнодержавного значення стосовно бюджетних питань, висунутих комітетами, а також витрат на зміну існуючої політики в сфері витрат бюджету і оподаткування;
- представлення щорічного бюджетного звіту 1 квітня кожного року з метою вироблення альтернативних рівнів доходів, витрат, джерел доходу, а також програм і призначення витрат з погляду національних потреб, економічного росту і розвитку;
- спеціальні дослідження за запитом комісій Конгресу по бюджетним темам.

Асигнування бюджетних коштів Конгресом засновані на повноваженні покласти обов'язки по виплатах і позиками на уряд США. Після схвалення бюджетного законопроекту Конгресом варант на асигнування виписується Казначейством, підписується Головним бюджетно-контрольним управлінням (GAO) і направляється до відповідного федерального агентства. Агентство переглядає свої плани і посилає прохання про асигнування. Далі робить для цього агентства влади постатейний розподіл, резервуючи асигнування на непередбачені обставини, заощадження, робить розподіл за термінами з урахуванням політичних цілей. (Процес «резервування» (вилучення) обмежений Законом про бюджет і вилучення (1974). Згідно з цим законом, президент повинен запитувати у Конгресу відмову від бюджетних повноважень, якщо президент вважає, що всі або деяка частина асигнувань не повинна використовуватися на зазначені цілі, або що від витрачання коштів слід відмовитися з міркувань фінансової політики, або в силу інших причин. Якщо Конгрес не реагує на президентський запит про вилучення протягом 45 днів, то затверджені асигнування повинні бути профінансовані.

Федеральний орган розробляє свої програми з розподілом асигнувань по програмам і заходами, з урахуванням видачі зобов'язань та витрачання грошей, а також забезпечення послуг. Федеральні агентства повідомляють ОМВ про свої дії, про використання ресурсів, їх витрати і досягнення. ОМВ повідомляє президенту про стан виконання бюджету і керує виконанням бюджету федеральними органами влади. Федеральні агентства готують документи за видатками та подають їх на розгляд Казначейству для оплати. Єдина частина щорічних затверджених бюджетних асигнувань, доступна для федерального агентства у будь-який час, – це постатейно розподілена йому частину. Глава агентства розподіляє ці асигнування за програмами та/або організаційно підлеглим йому підрозділам. На рівні підрозділів федерального агентства затвердженими бюджетних асигнуваннями є тільки ці розподілені виділені асигнування.

Сучасна бюджетна система Китайської Народної Республіки (КНР) повністю відповідає адміністративно-територіальному устрою країни. Вона є централізованою і складається з бюджетів п'яти ієрархічних рівнів. Перший рівень – бюджет центрального уряду (державний) бюджет, другий рівень – бюджети провінцій, а також бюджети автономних районів та муніципалітетів, підпорядкованих безпосередньо центральному уряду, третій рівень – бюджети міст, що мають адміністративно-територіальний поділ на райони і префектури, четвертий рівень – бюджети повітів і міст, які не мають адміністративно-територіального поділу на райони і префектури, п'ятий рівень – бюджети селищ, національних селищ і невеликих міст. Загальнодержавний щорічний бюджет, згідно з Конституцією КНР і Закону про бюджет Китайської Народної Республіки (1994 року), затверджується на Всекитайських зборах народних представників (ВЗНП) і вводиться в дію указом голови КНР. Бюджети нижчих рівнів затверджуються зборами народних представників (ЗНП) відповідного рівня. Не допускається прийняття рішень, які призвели б до збільшення видатків бюджету, без схвалення постійним комітетом ВЗНП (ПК ВЗНП) або ЗНП. Крім загальних

(консолідованих) бюджетів п'яти рівнів в бюджетному законодавстві згадуються бюджети відділів і підрозділів, що входять до органів влади. Але такі бюджети в бюджетну систему КНР не включаються і є частиною загальних бюджетів.

Органами, які володіють бюджетними повноваженнями в КНР, є:

а) ВЗНП і ЗНП, які перевіряють проекти та звіти про виконання бюджетів всіх нижчих рівнів, схвалюють державний бюджет (для ВЗНП) і бюджети відповідного рівня (для ЗНП);

б) Постійний комітет ВЗНП і постійні комітети ЗНП (ПК ЗНП) – перевіряють і контролюють виконання бюджетів свого і нижчих рівнів, перевіряють і схвалюють підсумковий звіт про виконання відповідних бюджетів;

в) Держрада КНР – відповідає за складання державного бюджету і підсумкового звіту про його виконання, організовує виконання центрального (державного) та місцевих бюджетів, контролює виконання державного бюджету відділами центрального уряду і місцевими органами влади, доповідає про підсумки виконання державного та місцевих бюджетів ВЗНП або ПК ВЗНП;

г) місцеві органи влади (всі рівні влади, починаючи від провінцій) – володіють повноваженнями, аналогічними повноваженням Держради щодо відповідних їм бюджетів;

д) фінансовий відділ Держради і місцеві фінансові відділи – безпосередньо складають проекти відповідних бюджетів та звіти про їх виконання, займаються практичною організацією виконання бюджету;

е) Державне казначейство – займається зберіганням та обліком коштів бюджету, організаційно підкоряючись Народному банку, але у своїй діяльності керується інструкціями Держради.

Основними принципами бюджетної діяльності в КНР є:

– принцип здійснення фінансової діяльності держави виключно через бюджетні процедури;

– принцип самостійності бюджетів, який виражається в закріпленні за бюджетами власних доходних джерел і самостійному здійсненні бюджетного процесу;

– принцип збалансованості бюджетів. Слід зазначити, що в Китаї бюджет є подвійним і являє собою баланс витрат і доходів. Проте державний бюджет, згідно з бюджетним законодавством, повинен складатися бездефіцитним, аналогічно державному бюджету СРСР. Це передбачає вирівнювання всіх виникаючих диспропорцій через перерозподіл витрат і доходів на рівні вищого бюджету.

– принцип реалістичності бюджету;

– принцип економічності і чіткого розрахунку при складанні та виконанні бюджету. Доходи бюджетів КНР підрозділяються на центральні, місцеві та регулюючі доходи залежно від їх приналежності. Регулюючі доходи підлягають розподілу між центральним бюджетом та місцевими бюджетами за нормативами, розробленим Держрадою і затвердженим ПК ВЗНП.

Доходи загальних бюджетів складаються з доходів, переданих від бюджетів нижніх рівнів, і субсидій з вищих бюджетів. За джерелами виділяються: податкові доходи, надходження від різних фінансових і не фінансових активів, доходи з інших джерел.

У бюджетному процесі КНР, як і в інших країнах, можна виділити чотири стадії:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) перевірка бюджетів і їх схвалення;
- 3) виконання бюджетів;
- 4) складання і схвалення підсумкового звіту про виконання бюджетів.

Проект бюджету складається фінансовими відділами з урахуванням реальної оцінки прогнозу надходження доходів майбутнього періоду і результатів виконання бюджету минулого періоду. Проект бюджету за місяць до щорічної сесії ВЗНП або ЗНП повинен бути представлений для перевірки у

відповідний постійний комітет. Перевірка і схвалення бюджету проходять у два етапи.

Першим етапом є доповідь бюджету і його схвалення ВЗНП або ЗНП, а другим – реєстрація схваленого бюджету в органі влади наступного по висхідній рівня. Для зняття розбіжностей при реєстрації бюджету передбачена погоджувальна процедура, в рамках якої орган влади має право направити спеціальний запит в ПК ЗНП нижчестоящого рівня. У разі несхвалення бюджету до початку бюджетного року (в КНР бюджетний рік прирівняний до календарного року) місцеві органи влади можуть планувати свої витрати виходячи з показників минулого року. Проект підсумкового звіту про виконання бюджету складається фінансовим органом відповідного рівня і передається в ПК ЗНП. Звіт про виконання державного бюджету передається в Держрада, який після перевірки передає його далі для перевірки і схвалення в ПК. Етап зовнішнього аудиту для звітної стадії бюджетного процесу в Китаї не передбачений.

Як і сам бюджет, підсумковий звіт про його виконання направляється для реєстрації в органи державної влади наступного по висхідній рівня. Контрольними повноваженнями в бюджетному процесі крім ВЗНП, ЗНП, ПК ВЗНП, ПК ЗНП і Держради володіють окремі депутати ЗНП або члени ПК ЗНП, які вправі направляти запити і піднімати на обговорення питання, пов'язані з бюджетом. У КНР діє загальне правило, згідно з яким органи влади будь-якого рівня контролюють виконання бюджету органами влади нижчого рівня, які зобов'язані за цим питань звітувати перед ними, а також не рідше двох разів на рік, перед ЗНП свого рівня. Законом про бюджет КНР 1994 передбачено встановлення адміністративної відповідальності за деякі види порушень, пов'язаних з бюджетним процесом. Серед них – адміністративна відповідальність за несанкціоноване збільшення витрат бюджету, відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, а також не має аналогів в російському праві відповідальність за приховування бюджетних доходів і проведення позабюджетних витрат в якості бюджетних. Наведений

нижче Закон про бюджет КНР, хоча і містить риси, які відрізняють його від Бюджетного кодексу РФ та інших постійно діючих зарубіжних законів про фінанси, базується на загальних з ними принципах бюджетного права. Велика частина розбіжностей, особливо в порівнянні з Бюджетним кодексом РФ, пов'язана з тим, що бюджетний пристрій і бюджетний процес КНР найбільше нагадують бюджетне пристрій і бюджетну систему Союзу РСР. Наприклад, державний бюджет КНР, як і державний бюджет Союзу РСР, склалися бездефіцитними і об'єднували в собі всі бюджети бюджетної системи. Касове виконання державного бюджету СРСР здійснювалося Державним банком СРСР, а касове виконання держбюджету КНР – Державним казначейством, підлеглим Народному банку КНР. Близькими є і повноваження фінансових органів.

Таким чином, дослідивши міжнародний досвід формування та реформування бюджетного менеджменту, на нашу думку, можна виділити 3 основні підходи до бюджетного менеджменту (рис.1.1). Таким чином, доцільно виділити три підходи: європейський, азійський та федеративний. Кожен з підходів має свої характерні риси та особливості. Так, європейський та азійський підходи до бюджетного менеджменту притаманні унітарним державам. У свою чергу, федеративний підхід застосовується відповідно державами з федеративним типом державного устрою. На відміну від європейського підходу, в якій управління публічними фінансами здійснюється на основі договорів, азійському та федеративному підходам притаманна директивна форма управління публічними фінансами.

Кожен із запропонованих підходів застосовує власні інструменти бюджетного менеджменту, так, у країнах з європейським підходом найпоширенішим інструментом бюджетної політики є встановлення лімітів бюджетних зобов'язань. Деякі схожі інструменти застосовуються і у державах азійського підходу, а саме – бюджетні та касові ліміти.

Рисунок 1.1 – Основні підходи до бюджетного менеджменту

Щодо федеративного підходу, то в країнах, що його застосовують основними інструментами бюджетного менеджменту виступають бюджетні асигнування.

Таким чином, у розвинутих країнах світу бюджетний менеджмент здійснюється декількома органами державної влади. Так, у США основні зобов'язання з бюджетного менеджменту покладено на Міністерство фінансів (Казначейство) і Адміністративно-бюджетне управління при Президентові США та Митну службу. Варто зазначити, що у низці країн (США, Великобританія та ін.), міністерство фінансів носить назву Казначейства. У свою чергу, у Великобританії, в системі бюджетного менеджменту головними виступають Казначейство, Митне та Акцизне управління.

Що стосується Німеччини, то основним органом у бюджетній сфері є Міністерство фінансів і підлеглі йому Федеральне відомством з фінансів і Федеральне управління державним боргом Німеччини.

У Франції питаннями бюджетної політики займаються Міністерство економіки, фінансів і бюджету. В Італії основні функції щодо бюджетного менеджменту покладено на Казначейство, Міністерство фінансів, Міністерство бюджету та планування і Міністерство внутрішніх справ.

Таким чином, як у європейському, так і у федеративному підходах, головними органами у бюджетній сфері є Казначейський департамент (Казначейство) та Міністерство фінансів. На відміну від інших підходів, азійський підхід має найбільш широкий перелік органів, які задіяні у системі бюджетного менеджменту. Так, до таких органів віднесено:

- казначейській відділ при фінансовому бюро Міністерства фінансів;
- бюджетний відділ та відділ виконання бюджету Бюджетного бюро;
- фінансовий відділ та відділ управління боргом Фінансового бюро.

Що стосується України, то питання оперативного бюджетного менеджменту покладено на Міністерство фінансів України. Окрім цього, проблема забезпечення виконання бюджету займаються також: Рахункова палата України, Державне казначейство України, Державна фінансова інспекція України, Державна фіскальна служба України та митні органи.

Крім органів, як задіяні у системі бюджетного менеджменту, основними відмінностями серед виділених підходів є функції даних органів, які закріплено на законодавчому рівні. Так, функція управління готівкою в обігу в бюджетному менеджменті притаманна європейському та федеративному підходам. Щодо азійського підходу, то дана функція у країнах-представниках покладена виключно на центральний банк.

Короткострокове фінансове планування і прогнозування застосовується у країнах федеративного та європейського підходів до бюджетного менеджменту. Крім того, в європейських країнах обов'язковим є прогноз рівня дефіциту бюджету. Азійський підхід, у свою чергу, передбачає розробку та підготовку широкого фінансового плану на основі показників попереднього бюджетного періоду. Функція контролю за надходженнями та видатками державного бюджету в більшій чи меншій мірі застосовується в усіх виокремлених підходах.

Управління державним боргом віднесено до бюджетного менеджменту лише в країнах, що відносяться до європейського підходу. Європейськими країнами також в основу бюджетного менеджменту покладено управління державним майном та податковою сферою.

Таким чином, на нашу думку, європейський підхід є найбільш ефективним та охоплює широке коло питань, що відносяться до бюджетного менеджменту. Щодо федеративного підходу, то окрім зазначених функцій, йому також притаманні функції контролю за випуском державних цінних паперів та контролю за банківськими рахунками уряду. Ще однією особливістю даного підходу є контроль за витратами за запитом не в межах

бюджетних асигнацій, з подальшими штрафними санкціями, що суттєво зменшує ризик нецільового витрачання бюджетних коштів.

У свою чергу, однією з головних переваг азійського підходу до бюджетного менеджменту є формування багатоступінчастої системи управління бюджетними коштами, в розробці якої приймають участь не лише державні органи, але і із розпорядники бюджетних коштів.

На наш погляд, на даному етапі розвитку українська система бюджетного менеджменту проявляє риси європейського та федеративного підходів, проте характерні ознаки останньої є чітким наслідком колишнього радянського режиму. Варто зазначити, що федеративний підхід може бути достатньо ефективним (приклад, Китайська Народна Республіка), проте зовсім не сумісний з основними економічними орієнтирами розвитку нашої країни. Тому, дослідження та використання на практиці досвіду розвинених європейських країн має стати пріоритетним напрямом реформування української системи бюджетного менеджменту.

1.3 Концептуальні засади трансформації бюджетного менеджменту

Протягом останніх десятиліть практично в усіх європейських країнах була проведена або проводиться реформа сектору публічних фінансів та відповідно трансформуються підходи до бюджетного менеджменту. Дані реформи покликані посилити стабільність фінансової системи країн, підвищити ефективність використання бюджетних ресурсів та поглибити ступніть відповідальності державної влади та високопосадовців з метою уникнення нецільового використання бюджетних коштів. Першою країною, яка вдало реформувала сектор публічних фінансів була Великобританія, досвід якої став використовуватись в подальшому іншими країнами Європейського співтовариства.

Бюджетний менеджмент відображає основні орієнтири та цілі державної бюджетної політики, визначає інвестиційну привабливість держави і значною мірою впливає на якість життя населення. При цьому Міністерство фінансів або інший уповноважений орган, що проводить бюджетну політику, неминуче опиняється перед вибором між соціальною і фінансовою стабільністю держави. Так, бюджетний менеджмент виступає механізмом, за допомогою якого здійснюється вплив на:

- економічний розвиток країни. За допомогою побудови та реалізації ефективного бюджетного менеджменту держава може здійснювати перерозподіл національного доходу, змінювати загальну структуру суспільного виробництва та впливати на соціальні процеси у суспільстві;

- соціальний розвиток країни, що досягається шляхом удосконалення системи бюджетного фінансування соціальної сфери країни (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, житлове будівництво тощо). Світові тенденції свідчать про поглиблення ролі державного бюджету у соціальній сфері. Дані тенденції пояснюються тим, що за допомогою бюджетних коштів та позабюджетних фондів створюється фінансова основа для проведення соціальних заходів та подальшим покращенням соціального забезпечення населення. Крім того, державний бюджет може нівелювати соціальні наслідки розмежування населення за рівнем матеріального забезпечення;

- згладжування економічного циклу – при плануванні бюджетних доходів і видатків, держава тим самим концентрує певний обсяг грошових коштів для проведення своєї політики або з метою подолання наслідків економічних криз;

- процеси вирівнювання економічного розвитку окремих територій країни. За допомогою інструментів бюджетного фінансування як на поворотній, так і безповоротній основі у системі управління державним бюджетом здійснюється вирівнювання економічного розвитку окремих територій країни;

– процеси мобілізації і концентрації грошових ресурсів юридичних і фізичних осіб у формі централізованого державного фонду. За допомогою конкретних інструментів щорічно акумульовані грошові ресурси у формі централізованого державного фонду використовуються для забезпечення фінансування потреб народного господарства, соціальної сфери тощо;

– процеси фінансування потреб народного господарства, адже забезпечується виконання державних програм, проведення культурних заходів та фінансування наукових досліджень загальнодержавного значення.

Поряд із зазначеною традиційною роллю бюджетного менеджменту в соціально-економічному розвитку країни, сучасні умови розвитку висувують нові вимоги до бюджетного менеджменту, які стосуються питань якості публічного управління, забезпечення економічного зростання за рахунок більш ефективного надання суспільних послуг на місцевому рівні, забезпечення макроекономічної стабільності та підвищення суспільної довіри до сектору публічних фінансів, зниження нерівномірності розподілу доходів населення та власності у капіталі.

Так, відповідно до результатів глобального дослідження, присвяченого питанню якості публічного управління під егідою Світового банку та відповідному рейтингуванню країн світу за рівнем цього показника (Worldwide Governance Indicators), Україна протягом останніх років має негативні оцінки за всіма параметрами якості публічного управління – контроль корупції, ефективність уряду, політична стабільність, якість державного регулювання, верховенство права, свобода голосування та підзвітність (табл 1.8). Одним із ключових наслідків такої оцінки є низький рівень довіри до державних органів влади. Результатати дослідження Edelman Trust Barometer для 28 країн світу засвідчили, що рівень довіри населення до державних структур є найнижчим (41% – у 2017 р.) серед усіх (оцінювався рівень довіри до бізнесу, влади, медіа та громадського сектору в світі), а серед причин недовіри суспільства до держави в цілому 40% опитаних зазначили високий рівень корупції.

Таблиця 1.8 – Індикатори якості публічного управління в Україні за методикою Світового банку Worldwide Governance Indicators

Індикатори якості	Роки	Оцінка (від -2,5 до 2,5; де 2,5 – максимальна)	Ранг країни (від 0 до 100)
Голосування і підзвітність (відображає оцінку рівня громадянської свободи та політичних прав, рівень незалежності ЗМІ)	2006	0,05	47,60
	2011	-0,13	44,60
	2016	0,02	47,29
Політична стабільність та відсутність насильства (відображає стабільність державних інститутів, ймовірність дестабілізації та зміни політичної влади)	2006	-0,04	43,96
	2011	-0,07	43,60
	2016	-1,89	6,19
Ефективність роботи уряду відображає (якість державних послуг та державної політики, якість роботи державного апарату)	2006	-0,49	36,59
	2011	-0,82	21,33
	2016	-0,58	31,73
Якість законодавства (відображає здатність уряду формувати та реалізовувати раціональну державну політику)	2006	-0,52	31,86
	2011	-0,60	29,86
	2016	-0,43	36,06
Верховенство права (відображає ступінь дотримання законодавчих норм, передбачуваність законодавчої системи)	2006	-0,80	24,88
	2011	-0,82	23,94
	2016	-0,77	23,56
Контроль корупції (відображає існування корупції на політичному рівні, ступінь її сприйняття в суспільстві)	2006	-0,75	24,88
	2011	-1,05	15,64
	2016	-0,84	19,71

Не менш важливим викликом для сучасної концепції бюджетного менеджменту стає вирішення соціально-економічних протиріч, обумовлених нерівномірністю розподілу доходів населення та власності у капіталі. Слід відмітити, що у багатьох високорозвинутих країнах запровадження реформи фінансової децентралізації на початку 2000-х дозволило досягти позитивних зрушень у напрямку посилення фінансової спроможності територіальних громад та вирівнювання диспропорцій розвитку регіонів. У даному разі на сучасному етапі розвитку економічних відносин ефективна система фінансового вирівнювання є одним з найважливіших підтримуючих механізмів результативності заходів у рамках фінансової децентралізації, завданням якої у цьому процесі стає не просто перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями органів управління, а побудова такого механізму алокації коштів, який би одночасно стимулював територіальні громади

нарощувати власну фінансову базу і, разом з тим, підтримував ті регіони, котрі з об'єктивних причин не здатні самостійно профінансувати свої видаткові повноваження. Ключовим індикатором, який відображає нерівномірність розвитку регіонів є коефіцієнт Джині, розрахований на основі показника валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення у розрізі регіонів країни (у відповідності до загальноприйнятого підходу Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)). Варто відмітити, що за результатами дослідження «Україна: територіальний огляд» [356], здійсненого за підтримки ОЕСР та на основі методології цієї організації, коефіцієнт Джині для регіонів України у 2013 році склав 0,27 (подібне значення показника було зафіксовано у Словаччині, Ірландії та Туреччині), що є доволі високим значенням порівняно з країнами-членами ОЕСР, тобто для нашої країни надзвичайно гострою є необхідність якісної трансформації системи фінансового вирівнювання з урахуванням досвіду провідних країн світу з метою підвищення її ефективності та, як наслідок, згладжування регіональних диспропорцій.

Проблема більш ефективного надання суспільних послуг на місцевому рівні тісно пов'язане з питанням реформи децентралізації влади. Так, задля реалізації змін та забезпечення соціально-економічного зростання в країні, починаючи з 2015 року в Україні розпочато реформу децентралізації [192]. В кожному регіоні темпи здійснення реформи на сьогодні є різними, що в цілому пояснюється багатьма факторами, в тому числі і очікуваними перспективами від реалізації реформи в окремих територіальних громадах. Ті територіальні громади, які передбачали наявність трудового, фінансового, матеріально-ресурсного, виробничого та іншого потенціалу, швидкими темпами ввійшли в реформу децентралізації і вже не перший рік працюють і використовують можливості для новостворених громад. Інша частина регіонів або побоюючись фінансової та адміністративної самостійності, або маючи інші страхи залишається в процесі обговорення. Між рівнем розвитку громади і її економічною спроможністю існує пряма залежність. Слід зазначити, що не всі

територіальні громади мають однаковий соціально-економічний потенціал на старті, а отже не всі громади будуть мати однакові можливості задоволення соціальних проблем. Для визначення можливостей місцевих бюджетів, якщо за основу взяти інформацію по областях та визначити реальну можливість місцевих бюджетів виходячи з рівня мінімальної заробітної плати, можна спостерігати реальне зниження купівельної спроможності бюджетних ресурсів тобто зниження економічної спроможності бюджетів. Проте для успішних громад існують інші можливості підвищення економічної спроможності. Оскільки територіальна громада має статус юридичної особи, то вона має право відкривати не тільки казначейські, а й депозитні рахунки та розміщувати вільні кошти на умовах отримання відсотків. Новостворені громади мають підтримку і можливості через надходження від програм допомоги і грантових програм міжнародних фінансових організацій і Європейського союзу. Так найбільш відомими програмами підтримки ОТГ на сьогодні є програма Агентства США з міжнародного розвитку, яке впровадило програму допомоги для 25 громад України, програма ІСАР Єднання «Школа фондів громад», програми та проекти БФ «Борисфен, програми з навчання Академії розвитку освіти, Американської ради міжнародної освіти, програми Британської ради, програми підтримки малого і середнього бізнесу EU4BUSINES та багато інших. Основною проблемою при цьому залишається відсутність в окремих громадах кваліфікованих кадрів з написання проектних заявок, а в окремих випадках перекладання обов'язків і не бажання брати на себе відповідальність.

Окрім зазначених викликів для розвитку сучасного бюджетного менеджменту слід відмітити також і загальний тренд зростання суспільних запитів до бюджетного менеджменту, зокрема в частині підвищення прозорості бюджетного процесу та бюджетних відносин, децентралізації фінансових повноважень та рівності доступу до прийняття рішень в бюджетній сфері, оптимізації фіскальних правил та підвищення

відповідальності державних органів, усунення регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку країни тощо.

Незважаючи на те, що в Україні Бюджетним кодексом визначено 10 принципів бюджетної системи, один з найважливіших принципів – віднесено на останнє місце. Принцип відповідальності в управлінні державними фінансами взагалі не знайшов свого відображення у Бюджетному кодексі України. Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:

1) принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості – повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними;

4) принцип повноти – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, при залученні мінімального обсягу

бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності – розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Ще одним із важливих аспектів, необхідних для ефективного функціонування економіки України в цілому, є утвердження на законодавчому рівні принципу справедливості у відношенні майбутніх поколінь. До сих пір, дана проблематика не була висвітлена та оприлюднена на законодавчому рівні. Тракткування даного принципу має бути чітким та не суперечити основним орієнтирам розвитку нашої держави.

Досвід розвинених країн світу у сфері реформування бюджетного менеджменту, свідчить про ефективність та результативність ключових засад управління бюджетом, які були покладені в основу Кодексу фіскальної стабільності, розробленим урядом Великобританії, та який в подальшому послужив основою реформ у європейських країнах. Основні положення Кодексу покликані забезпечити стабільність фінансової системи країни, підвищити ефективність використання бюджетних коштів та поглибити персональну відповідальність представників державної влади щодо

результатів використання бюджетних коштів. На основі даного Кодексу було сформовано підхід до прозорого управління державними фінансами з боку уряду в довгострокових інтересах держави, який в подальшому став основою реформи системи управління бюджетом не тільки у Англії, але і в інших країнах Європейського співтовариства. На нашу думку, для реформування бюджетного менеджменту в Україні, найголовнішим завданням, яке постає перед науковцями (теоретиками та практиками) – це необхідність подолання розриву між суспільними запитами до бюджетної сфери та цілями управління бюджетними ресурсами та відносинами.

Механізмом подолання цього розриву повинно стати запровадження інтегрованої дескриптивної концепції трансформації бюджетного менеджменту, яка інтегрує суспільні запити та ключові таргети в процесі реформування сектору публічних фінансів, що забезпечує прозоре управління, відкритість бюджетного процесу, ефективність контролю сфери публічних фінансів, та в кінцевому підсумку – створює передумови для поступальної позитивної динаміки економічного зростання в країні. Методологічно запропонована концепція ґрунтується на поєднанні структурного, процесного та результатного підходів (рис. 1.2).

З точки зору структурного підходу, концепція передбачає врахування ідентифікованих суспільних запитів під час реалізації державними органами функцій з управління бюджетними ресурсами та відносинами. Зокрема, це: транспарентність бюджетного процесу та бюджетних відносин, децентралізація фінансових повноважень та рівність доступу до прийняття рішень в бюджетній сфері, оптимізація фіскальних правил та підвищення відповідальності державних органів, усунення регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку країни. З точки зору процесного підходу, концепція розподіляє завдання трансформації бюджетного менеджменту за традиційними етапами управлінського циклу: планування, організація та контроль.

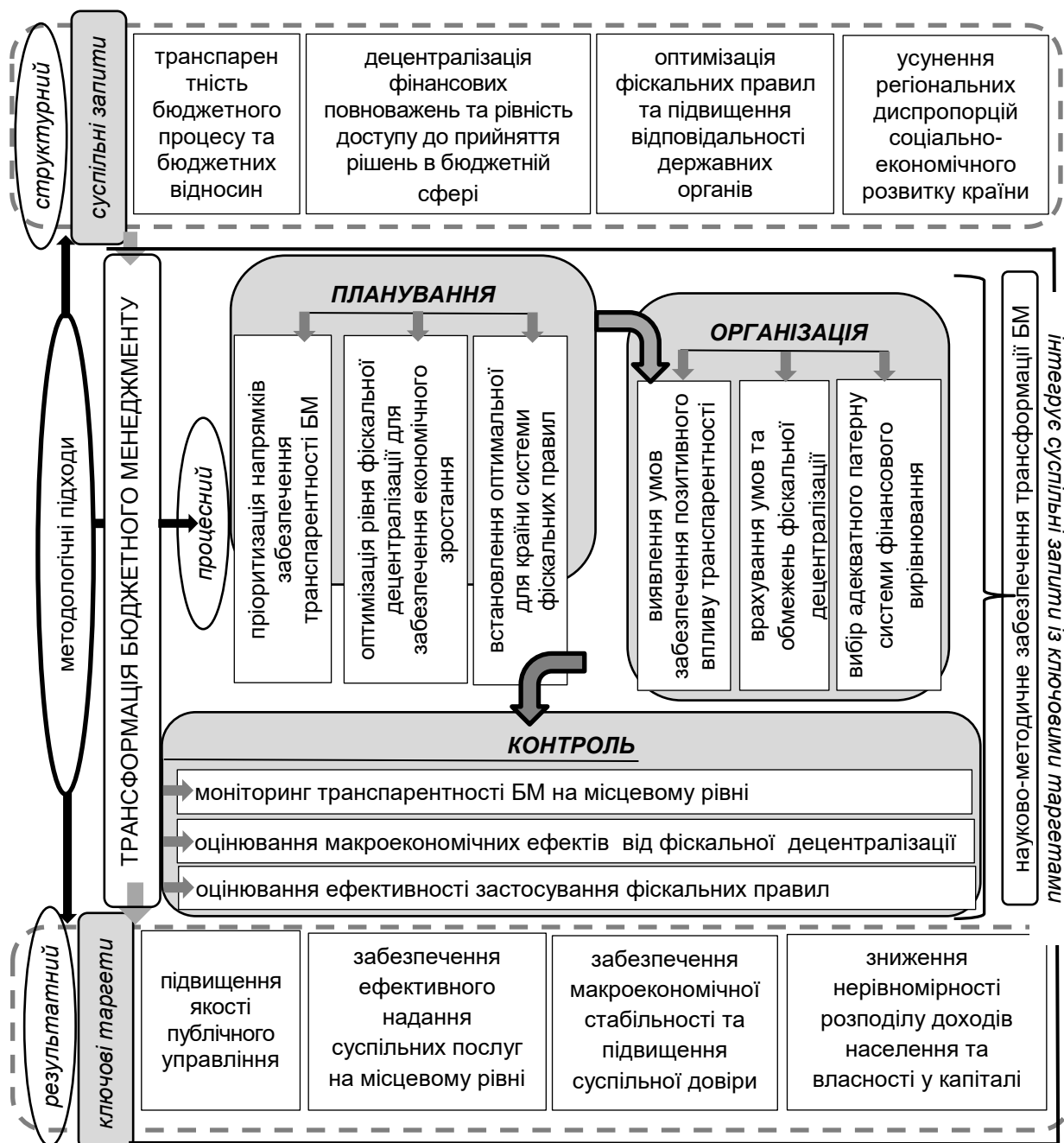

Рисунок 1.2 – Інтегрована дескриптивна концепція трансформації бюджетного менеджменту (БМ)

З точки зору результатного підходу, вона орієнтована на досягнення ключових таргетів ефективного функціонування сектору публічних фінансів, зокрема забезпечення соціально-економічного зростання країни з усуненням регіональних диспропорцій, підвищення якості державного управління та довіри. Розроблена інтегрована дескриптивна концепція трансформації бюджетного менеджменту створює методологічне підґрунтя

для удосконалення нормативно-правового, інституційного, інструментального та аналітичного забезпечення реформування сектору публічних фінансів в Україні.

Висновки до розділу 1

З'ясовано, що найбільш актуальними викликами розвитку сфери публічного управління є підвищення продуктивності надання суспільних послуг, підвищення ефективності сектору публічних фінансів, впровадження організаційних змін в апаратах управління публічних фінансів, посилення взаємозв'язку цілей державної фінансової політики та поточних запитів суспільства, трансформація механізмів утворення, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів держави. Відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» одним із базових пріоритетів визначено реформування сектору публічних фінансів на основі принципів ефективності, прозорості та підзвітності.

Відповідно до результатів глобального дослідження, присвяченого питанню якості публічного управління під егідою Світового банку та відповідному рейтингуванню країн світу за рівнем цього показника (Worldwide Governance Indicators), Україна протягом останніх років має негативні оцінки за всіма параметрами якості публічного управління – контроль корупції, ефективність уряду, політична стабільність, якість державного регулювання, верховенство права, свобода голосування та підзвітність. Одним із ключових наслідків такої оцінки є низький рівень довіри до державних органів влади. Результатати дослідження Edelman Trust Barometer для 28 країн світу засвідчили, що рівень довіри населення до державних структур є найнижчим (41% – у 2017 р.) серед усіх (оцінювався рівень довіри до бізнесу, влади, медіа та громадського сектору в світі), а серед

причин недовіри суспільства до держави в цілому 40% опитаних зазначили високий рівень корупції.

У роботі здійснено узагальнення наукових підходів до трактування категоріально-понятійного апарату дослідження бюджетних відносин, зокрема: «бюджет», «бюджетна система», «бюджетний устрій», «бюджетний механізм», «бюджетний процес», «бюджетна політика», «бюджетний менеджмент» та ін. Враховуючи той факт, що більшість понять фокусуються на організаційних (бюджетний процес, устрій), функціональних (бюджетна політика) чи інструментальних аспектах (бюджетний механізм), визначено, що саме поняття «бюджетний менеджмент» в найбільшій мірі інтегровано відображає ті аспекти, які є найбільш важливими в контексті реформування сектору публічних фінансів. У роботі бюджетний менеджмент трактується з позиції взаємопов'язаних дій (управлінських функцій) та методів, спрямованих на управління бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних потоків.

Бюджетний менеджмент відображає основні орієнтири та цілі державної бюджетної політики, визначає інвестиційну привабливість держави і значною мірою впливає на якість життя населення.

У роботі систематизовано світовий досвід управління в бюджетній сфері, проаналізовано особливості застосування та напрямки сучасної трансформації підходів до бюджетного менеджменту, орієнтованих на витрати та результат, на прикладі Франції, Польщі, США та інших країн світу. Вивчення міжнародного досвіду формування та реформування бюджетного менеджменту дозволило виділити три основні підходи до бюджетного менеджменту: європейський, азійський та федеративний. Так, європейський та азійський підходи до бюджетного менеджменту притаманні унітарним державам. У свою чергу, федеративний підхід застосовується відповідно державами з федеративним типом державного устрою. На відміну від європейського підходу, в якій управління публічними фінансами здійснюється на основі договорів, азійському та федеративному підходам притаманна директивна

форма управління публічними фінансами. Головним викликом, що виникає в процесі реформування сектору публічних фінансів в досліджуваних країнах, є необхідність подолання розриву між суспільними запитами до бюджетної сфери та цілями управління бюджетними ресурсами та відносинами.

Обґрунтовано, що механізмом подолання цього розриву є запровадження інтегрованої дескриптивної концепції трансформації бюджетного менеджменту, яка інтегрує суспільні запити та ключові таргети в процесі реформування сектору публічних фінансів, що забезпечує прозоре управління ними, відкритість бюджетного процесу, ефективність контролю сфери публічних фінансів, та в кінцевому підсумку – створює передумови для поступальної позитивної динаміки економічного зростання в країні. Методологічно запропонована концепція ґрунтується на поєднанні структурного, процесного та результатного підходів .

З точки зору структурного підходу, вона передбачає врахування ідентифікованих суспільних запитів під час реалізації державними органами функцій з управління бюджетними ресурсами та відносинами. З точки зору процесного підходу, вона розподіляє завдання трансформації бюджетного менеджменту за традиційними етапами управлінського циклу: планування, організація та контроль. З точки зору результатного підходу, вона орієнтована на досягнення ключових таргетів ефективного функціонування сектору публічних фінансів, зокрема забезпечення соціального-економічного зростання країни з усуненням регіональних диспропорцій, підвищення якості державного управління та довіри. Розроблена інтегрована дескриптивна концепція трансформації бюджетного менеджменту створює методологічне підґрунтя для удосконалення нормативно-правового, інституційного, інструментального та аналітичного забезпечення реформування сектору публічних фінансів в Україні.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [118, 166, 168-171, 173-180, 182, 183, 188, 189, 191, 193, 199].

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

2.1 Концептуальні засади забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту

Досвід розвинених країн світу засвідчує, що досягнення макроекономічної стабільності, ефективного розподілу бюджетних ресурсів між споживанням та інвестуванням та покращення добробуту населення можливе за рахунок впровадження дієвого контролю за наповненням бюджету та цільового використання його коштів, а також залучення представників громадськості до всіх етапів бюджетного процесу, тобто реалізації на практиці принципів бюджетної транспарентності.

Поняття «транспарентності» є новим в працях вітчизняних науковців, але стрімко поширюється в наукових та публіцистичних статтях, рекомендаціях, стратегіях розвитку різних сфер суспільного життя.

Етиміологічно термін «транспарентність» походить від англійського слова «transparency» та означає характеристику об'єкта чи явища бути доступним та легким для розуміння [358, 88].

На думку фахівців міжнародної громадської організації по боротьбі з корупцією та дослідженні питань корупції (Transparency International), транспарентність це основна характеристика діяльності урядів, компаній та громадян, яка передбачає розкриття інформації щодо правил, планів, процесів та дій у процесі їх функціонування.

У загальному розумінні транспарентність традиційно розглядається на рівні суб'єкта господарювання реального та фінансового секторів економіки, ланок та сфер фінансової системи або держави в цілому, тобто даний термін має окремі рівні застосування (макро- та мікрорівень).

Узагальнення теоретичних поглядів стосовно трактування транспарентності на мікрорівні дозволяє констатувати, що у більшості наукових працях відсутні ознаки системності. Так, у роботі закордонних науковців [36] транспарентність трактується як ступінь доступності та рівень зрозумілості інформації для потенційних інвесторів та інших учасників ринку. Зачосова Н. В. та Куценко Д. М. [241] зазначають, що транспарентність є характеристикою рівня відкритості компанії, який досягається шляхом розкриття інформації про організаційну структуру, особливості управління ризиками та результати її діяльності. Проте дані підходи, на нашу думку, у більшій мірі характеризують прозорість розкриття публічної інформації про структуру підприємства та його фінансовий стан. Деякі автори [77] пропонують визначати транспарентність на мікрорівні більш конкретно, а саме як акт обміну конфіденційною інформацією і неявними знаннями при здійсненні певного виду фінансово-економічних операцій. На нашу думку, у даному визначенні основний акцент зроблено на передачі інсайдерської інформації, що не виступає характеристикою транспарентності. У контексті операцій купівлі-продажу цінних паперів між учасниками фондового ринку транспарентність визначається як пропозиція об'єктивної, повної і точної інформації [61]. На наш погляд, транспарентність передбачає не лише отримання достовірної інформації учасниками ринку, а відкритість процесу прийняття рішень.

У рамках макрорівня доцільно навести узагальнююче визначення транспарентності М. А. Хвесик, А. М. Сундук та О. І. Добрянського [366], які розглядають його як фактор впливу глобального простору на внутрішні процеси в державі, а саме сукупність явищ та процесів, які створюють умови для формування позитивного іміджу країни перед іноземними державами та міжнародними організаціями.

Американський вчений С. Кім [112] розглядає транспарентність як відкриту систему управління на основі чітко визначених процесів і процедур, яка створює вільний доступ до публічної інформації для громадян. Схожою є

думка вітчизняної дослідниці Н. Грищенко [176], яка вважає, що лише доступ до публічної інформації розкриває сутність поняття «транспарентність». На нашу думку, дані трактування є дещо дискусійними, оскільки фрагментарно відображають зміст транспарентності, не враховуючи усіх складових даного поняття.

Науковці Вішванат і Кауфманн, досліджуючи поняття транспарентності у праці [71, 115] визначають її як збільшення потоку своєчасної та достовірної економічної, соціальної та політичної інформації, яка доступна для всіх зацікавлених сторін. Дане трактування підкреслює не тільки відкритість інформації, але й її надійність і доступність в діапазоні потенційних агентів. Серед вітчизняних науковців заслуговує на увагу думка М. Рашковської [305], яка пропонує розглядати дане поняття через систему компонентів, що визначають необхідний рівень розуміння та обізнаності громадян стосовно різних аспектів діяльності органів влади, а також забезпечують права та можливості доступу до інформації, участі громадськості у обговоренні та ухваленні ключових державних програмах, а також здійснення контролю за діяльністю посадових осіб. Специфіка даного визначення полягає в акцентуванні уваги автора на відкритості та прозорості дій лише органів державної виконавчої та законодавчої влади .

Слід зауважити, що багатоаспектність поняття «транспарентність» пояснюється різноманіттям об'єктів, стосовно яких воно застосовується. У рамках даного дослідження розглянемо більш детально «бюджетну транспарентність» як одного з найвагоміших чинників позитивного іміджу країни на міжнародній арені з позиції інформаційної та процедурної відкритості органів влади при формуванні та використанні централізованих фондів грошових коштів.

На сьогодні сучасні методи управління бюджетом на державному та місцевому рівнях в багатьох країнах не відповідають вимогам прозорості, тобто коли виконавча влада домінує у бюджетному процесі, законодавча влада обмежується діями в межах обговорення бюджету або під час внесення

поправок до проекту бюджету; коли є обмежена доступність до інформаційної бази про стан бюджету; або коли думка громадськості у бюджетному процесі є мінімальною. Отже, бюджетна транспарентність отримує значну увагу в реалізації бюджетних реформ.

Попри важливість бюджетної транспарентності в формуванні демократичного суспільства та стимулювання соціально-економічного розвитку дана проблематика є широко висвітлена в основному в працях закордонних науковців. Так, Г. Копітц та Д. Крейг [74] бюджетну транспарентність розглядають як відкритість уряду для громадськості, що передбачає доступ до достовірної, повної, своєчасної, зрозумілої і зіставною на міжнародному рівні інформації про його діяльність, так щоб електорат і учасники ринку змогли максимально точно оцінити фінансовий стан країни, а також справжні витрати і вигоди від комплексу заходів уряду, що здійснюються ним у бюджетній сфері.

Лассен і Скіллінг [7] стверджують, що бюджетна транспарентність характеризується інформативністю, всебічністю та надійністю бюджетної звітності. У даному визначенні основний акцент зроблено на опублікуванні звітів про виконання бюджету, тобто не враховується багатофункціональність принципу транспарентності в бюджетному процесі.

Розділяємо думку М. Робінсона [95], який розглядає бюджетну транспарентність у двох напрямках: відкритість та доступність джерел даних та інформації, що використовуються при прийнятті рішень про формування доходів бюджету та їх розподілу; прозорості дій органів державної та місцевої влади в бюджетному процесі.

Державний Департамент США своїх звітах визначає податково-бюджетну транспарентність як основний елемент ефективного управління публічними фінансами, що допомагає зміцнювати довіру учасників ринку і створює передумови для стійкого економічного розвитку [52].

Вагому роль у дослідженні питання транспарентності бюджетного менеджменту відіграють міжнародні інституції, до складу яких доцільно

включити наступні: Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)), Міжнародне бюджетне партнерство (International Budget Partnership (IBP)), Партнерство «Відкритий Уряд» (Open Government Partnership (OGP)), Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund (IMF)), Світовий банк (World Bank (WB)), Фонд відкритих знань (Open Knowledge Foundation (OKF)).

Зокрема, відповідно до Кодексу Фіскальної транспарентності, розробленого Міжнародним валютним фондом, транспарентність бюджетного менеджменту розглядається як характеристика державної влади, для якої притаманним є відкритість для громадськості інформації про стан бюджетів в попередні роки, тактичні та стратегічні цілі розвитку бюджетної політики, а також про структуру та функції уряду, які визначають дану політику і її результати.

В аналітичному звіті Організації економічного співробітництва та розвитку транспарентність у бюджетній сфері трактується як своєчасне, систематичне та повне розкриття всієї відповідної фінансової інформації.

Для підвищення результативності бюджетного процесу А. С. Крутова [266] пропонує насамперед забезпечити його прозорість та залучити громадськість як суб'єктів контролю за формуванням та використанням бюджетних ресурсів.

А. С. Мухина [287] обґрунтовує, що фіскальна відкритість бюджетного процесу відкриває можливості для громадян держави, а також учасників внутрішньому і зовнішньому ринків адекватно проводити оцінку фінансового стану держави та її перспективи на майбутнє.

Проведений аналіз літератури з досліджуваної проблематики дозволяє зробити висновок, що автори більшості наукових робіт не розмежовують, а інколи й ототожнюють «транспарентність бюджетного менеджменту» з такими поняттями як «прозорість», «відкритість», «публічність». З нашої точки зору дані поняття не є тотожними, але взаємопов'язаними при розгляді

транспарентності, виступаючи її атрибутивними характеристиками. Так, відсутність хоча б однієї з названих характеристик не дає підстав говорити про наявність ефективних та дієвих інститутів державної влади у бюджетній сфері.

Підсумовуючи, у рамках даного дослідження нами транспарентність бюджетного менеджменту запропоновано розглядати як процес розкриття достовірної та актуальної інформації всім зацікавленим особам щодо формування та використання централізованих фондів грошових коштів, а також відкритість та прозорість дій органів влади та посадових осіб, які мають бюджетні повноваження, при прийнятті ними рішень у даній сфері.

Сьогодні особливої актуальності набуває розробка та імплементація концептуальних положень розвитку транспарентності в бюджетний процес на основі застосування системного підходу до визначення її структурно-логічних елементів (рис. 2. 1). На нашу думку, розроблені концептуальні засади перш за все спрямовані на виокремлення атрибутивних характеристик транспарентності та конкретизацію її основних видів з метою концентрації зусиль органів влади та громадськості для забезпечення ефективного та відкритого формування та використання бюджетних ресурсів задля інтенсивного розвитку національної економіки.

Запровадження повноцінної та дієвої системи транспарентності бюджетного менеджменту дозволить отримати низку вигод на рівні держави, а саме:

- створення умов для публічних дискусій і реалізація прав громадян на отримання інформації вчасно й в повному обсязі та їх участь у прийнятті рішень, що стосуються бюджетних питань;
- сприяння зміцненню довіри між урядом і групами громадянського суспільства;
- забезпечення контролю бюджетних асигнувань;
- зменшення рівня корупції при ухваленні управлінських рішень;
- підвищення ефективності бюджетних витрат;

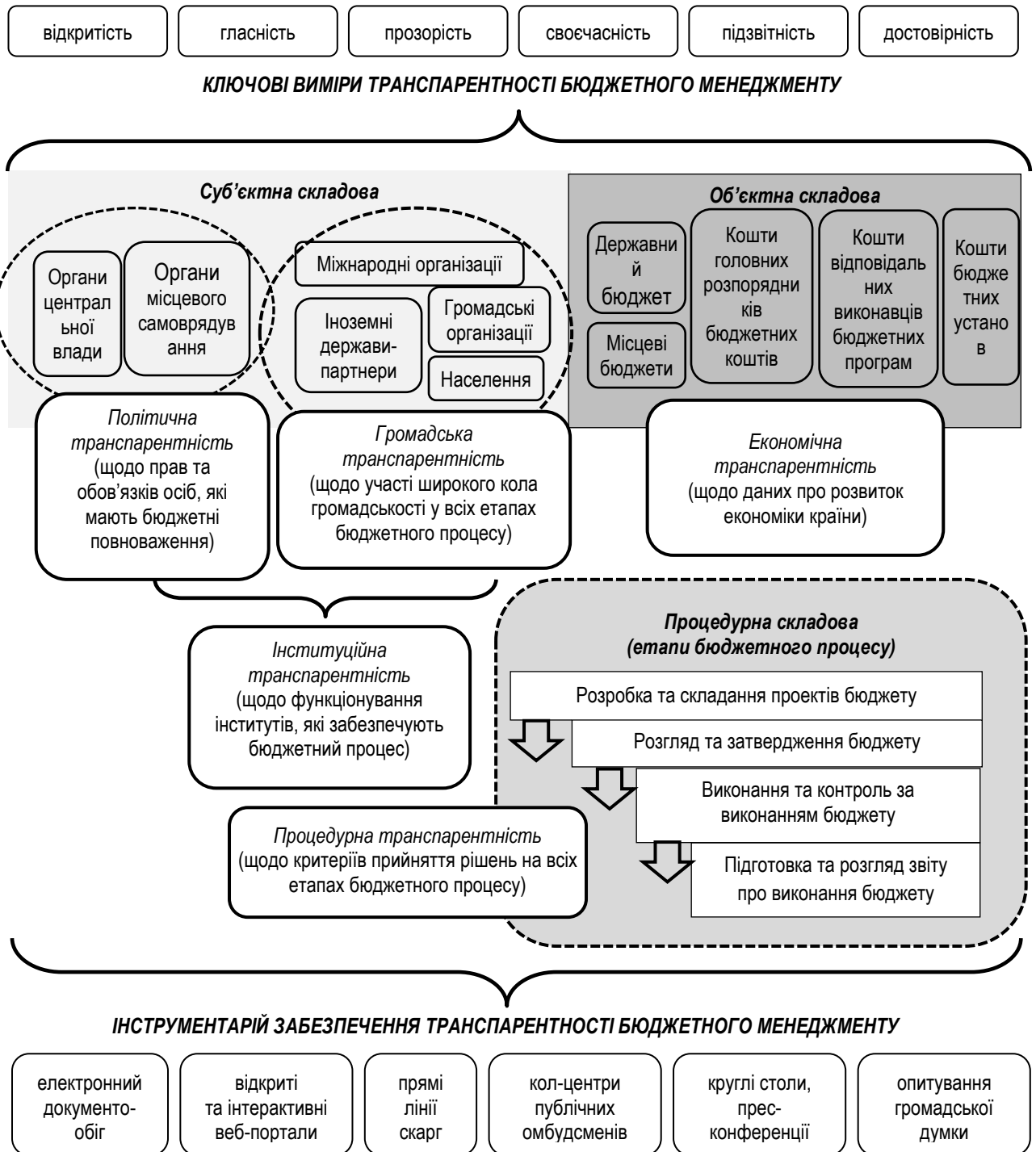

Рисунок 2.1 Концептуальні засади забезпечення прозорості бюджетного менеджменту

- забезпечення макроекономічної стабільності в країні;
- покращення інвестиційного клімату в країні тощо.

Задля реалізації завдань в межах прозорості бюджетного менеджменту доцільно розглянути дію взаємопов'язаних між собою

атрибутивних характеристик, а саме прозорість, гласність, відкритість, своєчасність, підзвітність, достовірність.

Більш детально розглянемо кожен із вищезазначених характеристик. Прозорість передбачає оприлюднення достовірної та актуальної інформації про посадових осіб та органів, які мають бюджетні повноваження, результати їх діяльності, а також іншої інформації, що становить суспільний інтерес під час організації бюджетного процесу. Так, відповідно до статті 19 Бюджетного кодексу України [376] до основних учасників, що мають права та обов'язки з управління бюджетними коштами, відносять Верховну Раду України, Комітет Верховної Ради України з питань бюджету, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рахункова палата України, Міністерство фінансів України, Державне казначейство України, місцеві державні адміністрації, місцеві ради, виконавчі органи місцевих рад, головні розпорядники бюджетних коштів, відповідальні виконавці бюджетних програм та бюджетні установи.

Наступна атрибутивна характеристика транспарентності бюджетного менеджменту – відкритість – передбачає створення можливостей для максимального доступу до інформації та стимулювання активного залучення громадян до комунікацій з органами влади у сфері бюджетних питань. Зокрема, фахівці International Budget Partnership (IBP) обґрунтовують, що будь-який громадянин має право на вільний доступ до як мінімум 8 бюджетних документів, а саме [22]:

- основні напрями бюджетної політики на наступний календарний рік (Pre-Budget Statement) містить інформацію про прогностичні макропоказники соціального та економічного розвитку країни та основні завдання бюджетної політики;

- проект Державного бюджету (Executive's Budget Proposal) включає дані про джерела наповнення Державного бюджету та напрямки його використання, ймовірний обсяг міжбюджетних трансфертів, прогностичний рівень бюджетного дефіциту та державного боргу;

- затверджений бюджет (Enacted Budget);

– щомісячні та щоквартальні звіти протягом бюджетного року (Monthly or quarterly In-Year Reports) включають інформацію про фактичні надходження та витрати в різні проміжки часу фінансового року.

– звіт за I півріччя бюджетного року (Mid-Year Review for the first six months) містить оновлені дані стосовно рівня виконання бюджету станом на середину фінансового року та їх порівняння з прогнозними показниками;

– фактичний річний звіт (Year-End Report) показує фактичний рівень виконання за доходами та видатками та передбачає аналіз досягнення цілей бюджетної політики, визначених в Бюджетній резолюції;

– аудиторський висновок (Audit Report) містить дані про ступінь обґрунтованості та повноту річних звітів уряду;

– спрощені звіти для громадськості (Citizens Budget) передбачає надання спрощеної версії бюджету без технічних деталей, спеціально розробленої для передачі важливої інформації громадськості.

Порівнюючи закордонні стандарти поширення бюджетної документації з вітчизняною практикою відмітимо, що вони виконуються в повному обсязі, оскільки Міністерство фінансів України забезпечує доступність до перших шести документів. Формування загального Аудиторського висновку щодо виконання Державного бюджету України на відповідний рік перебуває в межах функціональних повноважень Рахункової Палати. Вагому роль в поширенні інформації про обсяг доходів та видатків Державного бюджету та підвищенні рівня обізнаності населення у фінансових питаннях в Україні відіграють неприбуткові громадські організації, а саме Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Центр соціально-економічних досліджень (проект «Ціна держави»), Центр політичних студій та аналітики (проект «Відкритий бюджет»).

Визначення змісту транспарентності бюджетного менеджменту є неможливим без дослідження такої характеристики як «гласність», тобто розробки комплексу інструментів та засобів для поширення інформації

зацікавленому колу осіб з метою самостійного перегляду ними матеріалів, що мають для них суспільний інтерес. З метою інформування суспільства про стан бюджету в Україні може використовуватися низка комунікаційних засобів: прес-конференції, періодичне звітування Міністра фінансів України перед парламентом, зустрічі з представниками суспільства, проведення науково-практичних конференцій. З метою отримання доступу до інформації, яка не підлягає обов'язковому оприлюдненню або не була офіційно представлена, Закон України «Про інформацію» [318] передбачено такі інструменти як: інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів або запит щодо надання письмової або усної інформації.

Своєчасність передбачає надання бюджетної інформації з мінімальним запізненням у часі та вчасне визначення стратегічних напрямків розвитку бюджетної сфери.

У рамках забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту вагомому роль відіграє достовірність інформації, тобто формування бюджетів на основі реальних та науково обґрунтованих макроекономічних прогнозів, також представлення об'єктивних результатів діяльності органів влади та посадових осіб.

Останньою атрибутивною характеристикою транспарентності бюджетного менеджменту є підзвітність, що представляє собою інформування про результати та ефективність роботи органів влади, що прямо або опосередковано залучені до бюджетного процесу.

У контексті необхідності реформування бюджетної сфери, на нашу думку, доцільно визначити та охарактеризувати сфери прояву транспарентності бюджетного менеджменту. Враховуючи складність та багатогранність даного процесу, нами транспарентність бюджетного менеджменту розглядається наступних видів:

– політична – прозорість діяльності органів державної влади, надання ними об'єктивної та правдивої інформації про стан економіки, періодичне представлення громадськості результатів своєї роботи;

– економічна – оприлюднення достовірної інформації в офіційних статистичних щорічниках, надання реалістичних даних про прогностичні показники розвитку економіки країни тощо.

– процедурна – розкриття інформації щодо процедури прийняття управлінських рішень, що стосуються формування, розгляду, затвердження бюджету відповідного рівня.

– громадська – залучення представників громадськості до обговорення та затвердження бюджету, регулярне інформування суспільства про поточний стан бюджету, створення громадськістю системи контролю за рішеннями органів влади у сфері бюджетних питань

– інституційна – функціонування системи інститутів, діяльність яких спрямована на проектування, ухвалення та виконання бюджетів різних рівнів, а також формування демократичного суспільства без проявів корупції, підвищення фінансової грамотності населення.

Реалізація концептуальних положень забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту на практиці дозволить в середньо- та довгостроковій перспективі досягти позитивних результатів, а саме: стимулювання соціально-економічного розвитку країни; підвищення ефективності формування бюджетів та їх раціонального використання; зменшення рівня корупції серед владних структур; створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій; покращення комунікацій органів влади та населення; підвищення рівня суспільної довіри до дій уряду; сприяння фінансування суспільно необхідних проектів; покращення іміджу країни на міжнародній арені тощо.

На сьогодні в Україні представники законодавчої та виконавчої гілок влади офіційно декларують їхні прагнення до підвищення прозорості бюджетного процесу та протидії корупційним схемам шляхом покращення доступу громадськості до інформації та посилення контрольної функції на етапах формування та використання бюджетних коштів. Проте проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що рівень транспарентності бюджетного

менеджменту в нашій країні знаходить на початкових етапах свого формування. У підтвердженні цього є виокремлення проблемних питань у сфері прозорості бюджетного менеджменту, які стримують розвиток національної економіки та запропонуємо шляхи їх вирішення (рис. 2.2). Зауважимо, що аналіз проведено на основі загальнодоступних даних з офіційних джерел, міжнародних досліджень та засобів масової інформації.

Аналіз наведених даних дозволяє зробити висновок, що наявні численні проблеми в забезпеченні прозорості бюджетного менеджменту, вирішення яких вимагає формування виваженої бюджетної політики та дотримання фінансової дисципліни учасниками бюджетних відносин.

Доцільно розглянути більш детально деякі із вищеперерахованих проблем. На нашу думку, подальший розвиток бюджетних відносин можливий за рахунок реалізації на практиці конституційних прав громадян України стосовно їх участі в обговоренні, затвердженні, контролі за виконанням бюджету як на державному, так і місцевому рівнях. На сьогодні ефективність залучення громадян до участі в бюджетному процесі залежить від розуміння та прийняття органами влади тих фактів, що доступ до інформації є необхідною умовою для розвитку суспільства, а консультації є ключовим елементом формування бюджетної політики. На нашу думку, до обговорення та затвердження ключових напрямків розвитку бюджетної політики потрібно залучати представників органів державної та муніципальної влади, громадських організацій, бізнесу, засобів масової інформації. Для вирішення даної проблеми урядом країни вже зроблені перші кроки, а саме відповідно до Державної Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [221] Кабінет Міністрів України зобов'язується проводити тренінги для громадськості та органів місцевого самоврядування щодо поширення знань про форми та методи залучення громадян до процесу прийняття владних рішень, інструменти доступу до публічної інформації; навчання методикам проведення громадської експертизи діяльності органів місцевої влади та інше.

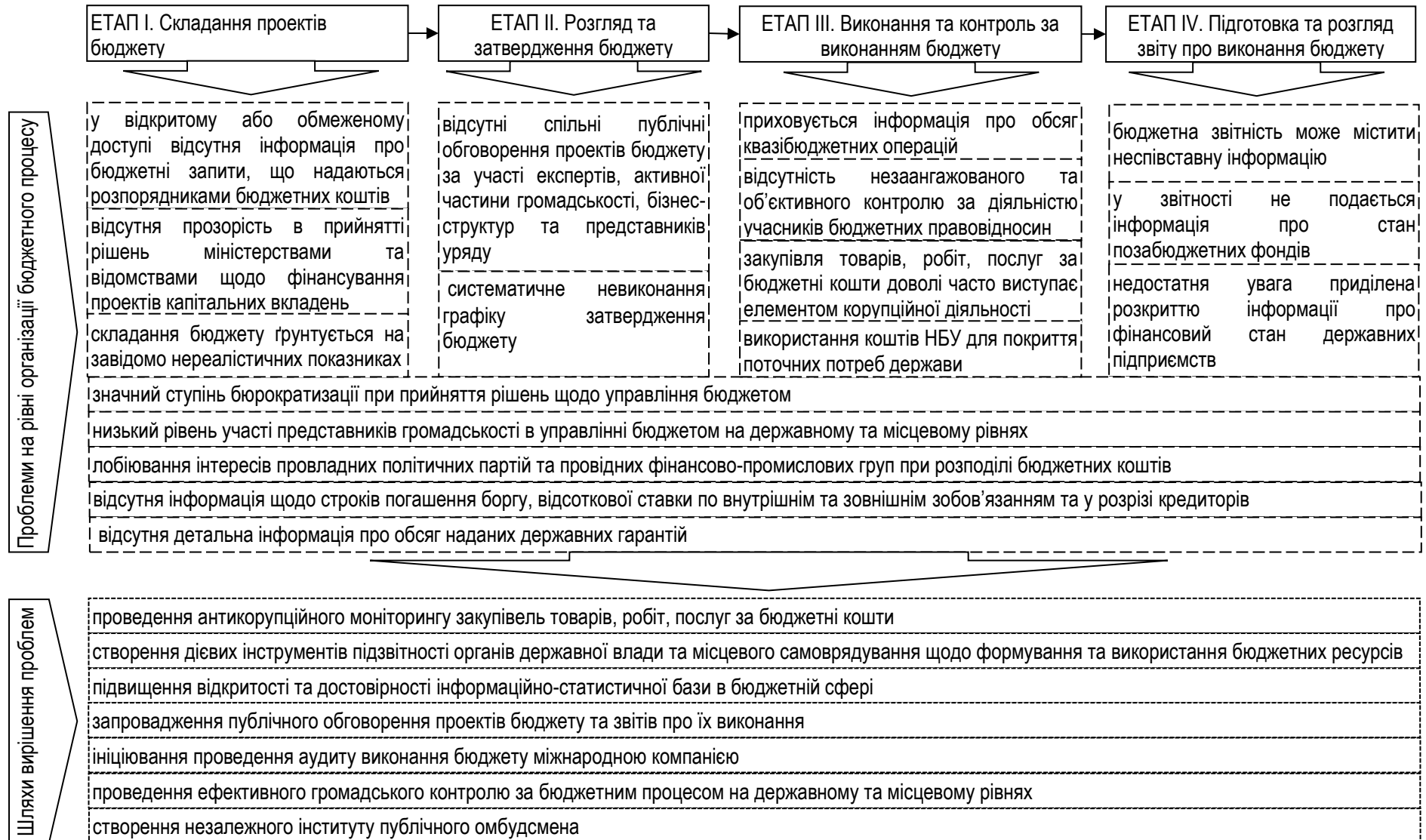

Рисунок 2.2 Основні проблеми із забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту в Україні та можливі шляхи їх вирішення

На сьогодні посилення кризових явищ в банківській системі, відсутність реформ в енергетичному секторі, а також воєнні дії на території України призвели до такої ситуації, що протягом останніх двох років уряд країни проводить практику випуску внутрішніх облігацій для фінансування квазіфіскальних видатків. Зокрема, протягом 2014 року через механізм викупу державних облігацій Національним банком України Фонд гарантування вкладів фізичних осіб отримав 10,1 млрд грн., два державні банки (ПАТ «Державний ощадний банк України» та ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України») – 16,6 млрд грн. та НАК «Нафтогаз» – близько 88 млрд грн. Хоча дані дії уряду та центрального банку суперечать нормам законодавства, оскільки відповідно до ст. 54 Закону України «Про Національний банк України» [319] НБУ не має право купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані Кабінетом Міністрів України. Отже, квазіфіскальні видатки призводять до викривлення інформації про реальну фінансово-економічну ситуацію в країні, що знижують загальний рівень бюджетної транспарентності.

Однією із ключових функцій управління бюджетним процесом є контроль за діяльністю учасників бюджетних правовідносин. Відсутність належної системи контролю призводить до нецільового та нераціонального використання бюджетних коштів, а також до виникнення корупційних схем у сфері закупівель товарів, робіт, послуг за державні кошти та навіть привласнення посадовими особами державного майна.

Доволі поширеною практикою в Україні є лобіювання інтересів провладних політичних партій та провідних фінансово-промислових груп при розподілі бюджетних коштів.

І тому з метою побудови демократичного суспільства та забезпечення макроекономічної стабільності необхідно проводити комплекс заходів з підвищення рівня прозорості та раціональності бюджетного процесу, основними з яких має бути:

- проведення антикорупційного моніторингу закупівель товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти;
- створення дієвих інструментів підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо формування та використання бюджетних ресурсів;
- підвищення відкритості та достовірності інформаційно-статистичної бази в бюджетній сфері;
- запровадження публічного обговорення проектів бюджету та звітів про їх виконання, протягом яких громадськості буде дана можливість давати коментарі та рекомендації;
- ініціювання проведення аудиту щодо виконання бюджету міжнародною компанією з метою перевірки доцільності та ефективності бюджетних видатків;
- проведення ефективного громадського контролю за бюджетним процесом на державному та місцевому рівнях (встановлення прямих ліній для скарг про шахрайство та корупцію серед посадових осіб, запровадження системи громадського запиту з проведення аудиту тощо);
- розробка нових механізмів поширення інформації про стан бюджету (створення центрів інформування громадян, запуск веб-порталів про використання бюджетних ресурсів на рівні окремої територіальної громади);
- запровадження інструментів електронного урядування та електронного документообігу з метою мінімізації рівня бюрократизації при прийнятті рішень щодо управління бюджетом;
- створення незалежного інституту публічного омбудсмену, діяльність якого буде направлена на врегулювання конфліктних ситуацій між органами влади та населенням у сфері використання бюджетних коштів;
- підготовка об'єктивних аналітичних досліджень про джерела наповнення та напрямки використання бюджетних коштів тощо.

Таким чином, підбиваючи підсумок, зауважимо, що транспарентність бюджетного процесу виступає однією із ключових характеристик

демократичного суспільства, що передбачає надання об'єктивної та достовірної інформації про стан формування та використання бюджетних коштів на державному та місцевому рівнях, а також відкритість дій органів влади в прийнятті рішень у даній сфері. Забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту за умови її закріплення у нормах права надає можливість об'єктивно оцінювати діяльність органів влади в управлінні бюджетом різних рівнів та участі громадськості у вирішенні бюджетних питань.

2.2 Методичне забезпечення визначення пріоритетних напрямків забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту та ідентифікація умов її позитивного впливу на розвиток сектору публічних фінансів

Реалізація концепції забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту має обов'язково враховувати потенційні наслідки для функціонування економіки, які проявляються у зміні основних параметрів її розвитку під впливом зростання рівня розкриття інформації про підготовку та виконання бюджету. Варто відмітити той факт, що рівень фіскальної транспарентності нерозривно пов'язаний як з основними параметрами, що використовуються для оцінювання якості функціонування уряду, так і безпосередньо з показниками виконання бюджету та в цілому індикаторами розвитку економіки [249]. У той же час, можна припустити, що на різних стадіях розвитку економіки можуть спостерігатися суттєві відмінності у формуванні макроекономічних залежностей [134]. Отже, на даному етапі дослідження важливим завданням є визначення основних результатів для вітчизняної економіки від підвищення рівня транспарентності бюджетного менеджменту, для чого варто провести емпіричний аналіз.

Відмітимо, що дослідженню ролі прозорості бюджетного менеджменту для економіки країни присвячено досить значну кількість наукових досліджень. Саме тому формуванню економетричних моделей дослідження має передувати аналіз основних результатів, отриманих раніше, які представлені в табл. Б. 1. Так, за результатами дослідження Б. Альбассама [4] на прикладі вибірки з 82 країн світу було виявлено, що індекс відкритості бюджету характеризується позитивною кореляцією зі всіма показниками, що характеризують діяльність уряду. При цьому найбільш тісний зв'язок спостерігається з такими індикаторами як голосування і підзвітність, якість регулювання ефективність уряду (коефіцієнт кореляції за всі періоди знаходиться в межах 0,4-0,6), у той час як найбільш слабка кореляція була виявлена з показником політичної стабільності (нижче 0,3 за весь період дослідження та статистично не значима у двох періодах з чотирьох проаналізованих). При цьому досить цікавими видаються результати, отримані за результатами побудови логістичної регресії з урахуванням ефекту рівня людського розвитку – незважаючи на той факт, що безпосередньо рівень людського розвитку характеризується істотним впливом на ряд показників діяльності уряду, він практично не обумовлює рівень впливу прозорості бюджетного менеджменту на індикатори функціонування уряду, що свідчить про нерелевантність використання індикатора людського розвитку як контрольної змінної у подібних дослідженнях.

Досліджуючи вплив прозорості бюджетного менеджменту на стабільність публічного боргу в кризових умовах, Дж. Тілі [111] приходять до висновків, що в період економічної стабільності прозорість бюджету не має статистично значимого впливу на серед суверенних кредитно-дефолтних свопів, на відміну від таких індикаторів, як рівень інфляції чи темп росту ВВП, у той час як у кризові періоди (досліджено проміжок часу 2008-2011 років), високий рівень прозорості бюджету обумовлює скорочення спреда на 3,85 пункти в середньому.

З метою аналізу зв'язку транспарентності бюджету, державного боргу та політичної специфіки країн, Дж. Альт та Д. Лассен [7] розробляють власний індекс прозорості, що включає 11 показників у розрізі таких чотирьох напрямків як інформаційне забезпечення, незалежні перевірки, обґрунтованість розрахунків, юридичне закріплення. Залежною змінною в дослідженні авторів виступає сукупний борг уряду. Проведені на прикладі вибірки з 18 країн розрахунки з застосуванням панельного регресійного моделювання, дозволили виявити, що більш високий рівень фіскальної прозорості обумовлює більш низький рівень державного боргу в країні. При цьому в процесі моделювання автори дослідили також ефекти впливу контрольних змінних, що характеризують особливості економічного розвитку та організації політичної системи в країнах. Так, було виявлено, що політична поляризація (оцінена як стандартне відхилення по країні схильності партій до політики високі податки – високі державні витрати або низькі податки – низькі державні витрати за результатами опитування експертів) та частота правосторонніх урядів (частка років за період дослідження з перебуванням правосторонніх урядів при владі) мають стійкий позитивний вплив на зростання рівня державного боргу. Було виявлено також, що рівень державного боргу характеризується наявністю автокореляційних ефектів – за результатами розрахунків країни з більш високим значенням індикатора станом на 1990 рік демонстрували більш суттєве зростання показника за період дослідження. Значний ефект на рівень державного боргу має показник середнього економічного зростання – країни з більш високим темпом росту ВВП за період демонстрували скорочення рівня державного боргу. Індекс політичної конкуренції, що розглядається авторами з точки зору наявності стимулів політичних партій до використання запозичень для підвищення їх конкурентоспроможності на виборах (розрахований як одиниця мінус індекс політичної концентрації Херфіндаля, побудований на основі частки періоду перебування окремої партії чи коаліції при владі), за результатами розрахунків не дозволив виправдати висунуту гіпотезу – зростання політичної конкуренції

обумовлює скорочення рівня політичного боргу. Окрім того, досить цікавими видаються результати дослідження щодо виявленого скорочення сукупного рівня державного боргу під впливом таких факторів, що стосуються бюджетного процесу як централізація, роль Міністерства фінансів та рівень бюджетних витрат. Варто відмітити, що автори виявили ряд нерелевантних контрольних змінних впливу на державний борг, таких як частота політичних коаліцій, участь у фіскальних вимогах Маастрихтського договору, відкритість економіки, вікові пропорції населення, нерівномірність розподілу доходів, дохід на душу населення та рівень витрат.

Індекс прозорості бюджету, розроблений Дж. Альтом та Д. Лассеном [7] було використано також в дослідженні зв'язку транспарентності бюджетного менеджменту та проциклічної фіскальної політики, проведеному А. Андерсеном та Л. Нільсеном [9]. Базуючись на результатах розрахунків проведених для різних країн, автори приходять до висновків, що більш високий рівень транспарентності бюджетного менеджменту обумовлює скорочення проциклічних відхилень фіскальної політики в сприятливі для розвитку економіки періоди. У той же час, в несприятливі періоди високий рівень транспарентності бюджетного менеджменту виступає каталізатором зростання проциклічних відхилень.

В. Сімпоеру [41], досліджуючи вплив транспарентності бюджетного менеджменту на розвиток економіки, розглядає два індикатори – контроль корупції та Глобальний індекс конкурентоспроможності, які у різних моделях виступають залежними та контрольними змінними дослідження. Проведений на прикладі 56 країн аналіз панельних даних за допомогою методу найменших квадратів, засвідчив, що значення параметра, що відображає контроль корупції в країні, значною мірою залежить від рівня транспарентності бюджетного менеджменту, вимірюваного значенням Індексу відкритості бюджету, та від рівня суспільного добробуту, вимірюваного значенням Глобального індексу конкурентоспроможності, причому вплив обох змінним є позитивним та статистично значимим. У той же час, побудована автором

модель, у якій залежною змінною виступає Глобальний індекс конкурентоспроможності, а два інші досліджувані індикатори виступають факторними ознаками, дозволила підтвердити гіпотезу про позитивний вплив прозорості бюджетного менеджменту на сукупний добробут, а також позитивну роль контролю корупції для зростаючої динаміки досліджуваного показника.

Проведене Дж. Болдріком дослідження зв'язку прозорості бюджетного менеджменту та економічного зростання країн [15] з включенням до розрахунків ряду контрольних змінних, що описують географічні умови країни та різного роду ризики для населення, дозволило виявити в цілому позитивний вплив прозорості бюджетного менеджменту на результати функціонування економіки, представлені показником ВВП на душу населення. Побудовані авторами моделі дозволили виявити також значущість всіх контрольних змінних, що описують географічне положення країни, а також ризику її експропріації. Аналогічні результати демонструють моделі, у яких залежною змінною виступає ВВП на одного працюючого.

А. Герунов [59] досліджує фіскальні ефекти прозорості бюджетного менеджменту, аналізуючи вплив відкритості бюджету на такі показники результативності фіскальної політики як баланс бюджету, первинний баланс та сукупний борг. Проведені на базі вибірки з 57 країн розрахунки засвідчили, що зростання відкритості бюджету обумовлює скорочення сукупного боргу у відношенні до ВВП, у той час як для показників бюджетного балансу ефекти впливу виявилися статистично незначимими. Розрахунки, проведені за окремі роки дослідження, продемонстрували, що в періоди економічної стабільності існує стійкий вплив відкритості бюджету на показники бюджетного балансу (негативний у 2005 та 2007 роках та позитивний у 2014 році), у той час як у кризові роки такого ефекту не було зафіксовано. При цьому вплив на рівень сукупного боргу у розрізі років виявився статистично не значимим у жодному з досліджених періодів. Поруч з цим розрахунки, проведені поквартально, дозволили виявити, що

статистично підтвержене скорочення рівня сукупного боргу під впливом відкритості бюджету спостерігається протягом першого та четвертого кварталів бюджетного року, тоді як у другому кварталі зростання відкритості бюджету пов'язане з поглибленням первинного дефіциту бюджету.

Досить цікавими є інструментарій та результати дослідження, викладені в роботі М. Тейга, присвяченій виявленню зв'язку між прозорістю бюджетного менеджменту та показниками економічного зростання країн [108]. За результатами кореляційного аналізу автор визначає наявність досить високого прямого зв'язку між фінансовою та монетарною прозорістю, аналізованими на основі індексів, розроблених Британським центром «Оксфорд аналітика». Інші показники, досліджені автором продемонстрували наявність стійкої позитивної кореляції між фінансовою прозорістю та логарифмом доходу на душу населення, використаним для вимірювання ступеня розвитку країни; індексом сприйняття корупції, використаним для оцінювання рівня протидії корупції в країні; індексом політичних прав і громадянських свобод, використаним для визначення рівня розвитку демократії в країні; суверенним кредитним рейтингом за оцінками Standard&Poor's, використаним для оцінювання ймовірності дефолту країни; а також середнім за 5 років рівнем прямих іноземних інвестицій у відсотках до ВВП станом на 2003 рік, використаним для оцінювання рішень інвесторів. Таким чином, отримані на даному етапі результати засвідчили, що у країнах з більш високим рівнем прозорості бюджетного менеджменту спостерігається значно вищий рівень досягнення ряду економічних показників, ніж у країнах з низькою прозорістю бюджетного менеджменту. У той же час, друга стадія дослідження, яка представляла більш складний з точки зору інструментарію економіко-математичний аналіз впливу прозорості на результати функціонування економіки на основі моделі Баррето, дозволила довести, що в умовах непрозорості спостерігаються суттєві втрати економічної ефективності, що підтверджує позитивний вплив

транспарентності бюджетного менеджменту на результати функціонування економіки країни.

Досліджуючи роль транспарентності бюджетного менеджменту у країнах з перехідною економікою, М. Джармузек [69] використовує власний індекс прозорості бюджету як факторну змінну, розглядаючи залежною змінною рівень сукупного державного боргу у відсотках від ВВП. Окрім того, до моделі було включено ряд контрольних змінних, таких як рівень політичної поляризації; частка правих чи центральних партій в уряді; початковий рівень боргу (станом на 1995 рік) та рівень реального ВВП. Емпіричні результати, отримані внаслідок застосування різних інструментів панельного регресійного моделювання на базі 26 країн Центральної та Східної Європи, засвідчили, що вплив транспарентності бюджетного менеджменту на рівень державного боргу статистично значимо підтверджено лише однією з чотирьох побудованих моделей, яка демонструє скорочення рівня сукупного боргу при зростанні бюджетної прозорості. У той же час, серед контрольних змінних стійкий вплив виявлено для початкового рівня боргу, що засвідчує тенденцію більш динамічного зростання рівня боргу в країнах з вищим початковим значенням параметра, а також суттєво нижчий рівень сукупного боргу в країнах зі значною часткою правих та центристських партій в уряді порівняно з іншими країнами [373].

Впливу транспарентності бюджетного менеджменту на економічні параметри країн, що розвиваються, приділено значну увагу також у роботі Е. Арбатлі, Дж. Есколано [11], дослідження яких пов'язане з виявленням детермінант кредитного рейтингу, первинного балансу та рівня державного боргу для різних груп країн. Отримані авторами результати засвідчили позитивний зв'язок між високим рівнем транспарентності бюджетного менеджменту та кращими оцінками кредитного рейтингу для країн як для економічно розвинених країн так і для країн, що розвиваються. Поруч з цим виявлено позитивний стійкий вплив транспарентності бюджетного менеджменту на первинний баланс для розвинених країн, тоді як для країн, що

розвиваються, аналогічні результати моделювання виявилися статистично незначимими. Розрахунки впливу прозорості бюджетного менеджменту на рівень державного боргу засвідчили його скорочення при зростанні прозорості для країн з високим рівнем розвитку, у той час як для країн, що розвиваються, не було отримано стійкого ефекту. Таким чином, проведені дослідження продемонструвало, що вплив прозорості бюджетного менеджменту на макроекономічні показники залежить також від ступеня розвитку економіки.

У контексті аналізу ролі прозорості бюджетного менеджменту у функціонуванні економіки країни варто звернути увагу також на дослідження, призначені виявленню факторів, які обумовлюють динаміку рівня прозорості бюджетного менеджменту, основні результати яких згруповано у табл. 2.1.

Р. Цукколотто, М. Текшейра аналізують детермінанти прозорості бюджетного менеджменту на прикладі економіки Бразилії [125]. У якості залежних змінних автори використовують індекс фіскальної прозорості для бюджетів трьох рівнів – державного, бюджетів муніципалітетів та федерального. Факторними ознаками в побудованих авторами моделях стали індекси освіти, здоров'я, зайнятості та доходу, розроблені Федерацією промисловості Ріо-де-Жанейро, рівні бюджетних доходів, бюджетного балансу та сукупної заборгованості, показник політичної партії, що перебуває при владі, політичної конкуренції, а також доходу на душу населення. За результатами дослідження було виявлено, що більш високий рівень соціально-економічних умов, вимірюваний зазначеними індексами в окремих штатах, обумовлює вищі значення прозорості бюджету на місцевому рівні. Також виявлено статистично значимі залежності між фіскальними параметрами та рівнем прозорості бюджетного менеджменту, а саме позитивний вплив на прозорість рівня сукупного боргу та негативний для бюджетного дефіциту. У той же час, фактори, що описують політичні умови, виявилися статистично незначимими з точки зору їх впливу на рівень прозорості.

Таблиця 2.1 – Систематизація емпіричних досліджень виявлення детермінант транспарентності бюджетного менеджменту

Автор, джерело	Методичний інструментарій дослідження	Змінні, що характеризують транспарентність бюджету	Інші змінні	Результати
Р. Цукколотто, М. Текшейра (R. Zuccolotto, M. A. C. Teixeira) [125]	Лінійна регресія	Індекс бюджетної транспарентності для бюджетів різних рівнів	Індекс освіти, Індекс здоров'я, Індекс зайнятості та доходу, бюджетні доходи, бюджетний баланс, бюджетний борг, політична партія, що перебуває при владі, політична конкуренція, доход на душу населення	Статистично значимими детермінантами прозорості бюджету є фіскальні та соціально-економічні фактори
Н. Андреула, А. Чонг, Дж. Гільєн (N. Andreula, A. Chong, J. Guillén) [10]	Метод найменших квадратів, двохетапний метод найменших квадратів	Індекс фіскальної транспарентності, побудований на основі звітів МВФ	Якість інституцій Контрольні змінні: логарифм ВВП на душу населення; бюджетний дефіцит відносно ВВП; індекс споживчих цін; мажоритарність уряду; фракційність уряду; етнічна фракційність; рівень державного боргу відносно ВВП; частка міського населення;	Позитивний вплив якості інституцій на зростання транспарентності бюджетного менеджменту
Т. Харрісон, Д. Сайого (T. M. Harrison, D. S. Sayogo) [65]	Метод найменших квадратів	Наповнення проекту бюджету, результативність бюджету, бюджетний розпорядок, попередні оцінки бюджету	Річний індекс демократії, якість уряду, ВВП на душу населення, Індекс людського капіталу, Індекс телекомунікаційної інфраструктури, Індекс електронної участі, участь у Партнерстві відкритого уряду, розкриття бюджетних документів	Найбільшою мірою на показники бюджету впливають індекс демократії та рівень розкриття бюджетних документів
С. Хаграм, П. Ренціо, А. Фанг (S. Khagram, P. Renzio, A. Fung) [72]	Метод найменших квадратів	Індекс відкритості бюджету, розроблений ОЕСР	Індекс демократії, етнолінгвістична фракціоналізація, цивільне право, ВВП на душу населення, партійна фрагментація	Детермінантами є Індекс демократії, цивільне право, ВВП на душу населення
Т. Тегу, М. Шараф (T. Y. M. Tehou, M. F. Sharaf) [107]	Двохетапний метод найменших квадратів	Індекс фіскальної транспарентності, побудований на основі звітів МВФ, Індекс відкритості бюджету, розроблений ОЕСР	Якість інституцій, рівень грамотності, відкритість економіки Контрольні змінні: рівень безробіття, Індекс розкриття бізнесу, ВВП на душу населення, зайнятість в обороні	Якість інституцій, рівень грамотності населення – прямий зв'язок; відкритість економіки, зайнятість в обороні – непрямий зв'язок

З метою дослідження ключових правил впливу на рівень транспарентності бюджетного менеджменту Н. Андреула, А. Чонг, Дж. Гільєн визначають рівень фіскальної траспарентності як агрегований індекс, що складається з таких компонентів як якість та відповідальність; відкритість процесу підготовки бюджету; публічна доступність інформації [10]. Основною факторною змінною автори розглядають якість інституцій, яка розраховується як середнє арифметичне таких показників діяльності уряду як голосування та підзвітність, політична стабільність, ефективність уряду, якість регулювання, верховенство права, контроль корупції. Також при дослідженні було враховано ряд контрольних змінних, які представлено економічними та політичними показниками. Результати оцінювання у розрізі різних побудованих авторами економіко-математичних моделей, засвідчили наявність статистично значимого прямого зв'язку між рівнем якості інституцій та транспарентністю бюджетного менеджменту. Деталізація дослідження у розрізі субіндексів, реалізована на наступних етапах, дозволила визначити, що найбільш тісний кількісний зв'язок спостерігається між якістю інституцій та компонентою, що описує публічну доступність інформації, а найменш тісний – між якістю інституцій та якістю та відповідальністю при підготовці бюджету. У той же час, варто відмітити той факт, що серед контрольних змінних статистично значимими виявилися фракційність уряду, а також логарифм ВВП в окремих моделях.

Проведене Т. Харрісон та Д. Сайого дослідження відкритості бюджетів та відкритості урядів [65], у тому числі, передбачає аналіз факторів, що визначають рівень транспарентності бюджетного менеджменту. Для проведення розрахунків автори розглядають якість транспарентності бюджетного менеджменту у розрізі чотирьох показників – наповнення проекту бюджету, результативність бюджету, бюджетний розпорядок, попередні оцінки бюджету, сформованих на основі Індексу відкритості бюджету. У той же час у якості факторних змінних авторами було обрано Індекс демократії для країн; оцінку якості уряду, розраховану методом

головних компонент серед таких критеріїв як голосування та підзвітність, політична стабільність, ефективність уряду, якість регулювання, верховенство права, контроль корупції; Індекс людського капіталу, Індекс телекомунікаційної інфраструктури та Індекс електронної участі, розраховані на основі опитувальника e-government readiness Організації Об'єднаних Націй; участь країни у договорі Партнерства відкритого уряду; рівень розкриття бюджетних документів, отриманий за оцінками публічності доступу до різного роду звітів про підготовку та виконання бюджету. За результатами оцінювання авторами було виявлено, що на рівень наповнення проекту бюджету статистично значимий позитивний вплив чинять такі фактори як Індекс демократії, участь у Партнерстві відкритого уряду, а також розкриття бюджетних документів. Результативність бюджету формується під впливом Індексу демократії, Індексом людського капіталу та рівнем розкриття бюджетних документів, які характеризуються прямим зв'язком з зазначеним параметром. На якість попередніх оцінок бюджету позитивний вплив чинять Індекс демократії, Індекс електронної участі та розкриття бюджетних документів, а рівень ВВП на душу населення характеризується непрямим зв'язком з даним індикатором. У той же час, на бюджетний розпорядок було виявлено статистично значимий вплив лише одного індикатора з досліджуваного переліку – рівня розкриття бюджетних документів, між динамікою якого та розпорядком бюджету існує пряма залежність.

С. Хаграм, П. Ренціо, А. Фанг, аналізуючи зв'язок транспарентності бюджетного менеджменту та політичних режимів функціонування економіки [72], виявили, що на рівень відкритості бюджету позитивно впливають такі показники як індекс демократії та ВВП на душу населення тоді як зростання показника, що відображає розвиток цивільного права в країні знижує фіскальну транспарентність. При цьому, досить цікавим є той факт, що вплив етнолінгвістичної фракціоналізації на прозорість бюджету статистично не підтверджено.

Дослідження детермінант транспарентності бюджетного менеджменту, проведене Т. Тегу та М. Шараф на базі країн, що розвиваються [107], передбачало використання у якості залежних змінних двох індексів прозорості бюджету, тоді як факторними змінними виступили різноманітні індикатори розвитку економіки. Результати розрахунків дозволили визначити, що якість інституцій, рівень грамотності населення позитивно впливають на оцінки транспарентності бюджетного менеджменту, у той час як відкритість економіки та зайнятість в обороні обумовлюють скорочення рівня транспарентності бюджетного менеджменту.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду оцінювання впливу транспарентності бюджетного менеджменту на показники функціонування економіки засвідчує варіацію результатів, отриманих різними науковцями, які залежать від вибору індикаторів для проведення оцінювання, а також вибірки країн, на базі яких проводиться дослідження [289]. Враховуючи існуючий досвід, реалізація концепції забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту в Україні має здійснюватись з проведенням розрахунків потенційних результатів для економіки від провадження відповідних заходів [135, 268]. Саме тому вважаємо за доцільне провести оцінювання впливу транспарентності бюджетного менеджменту на параметри ефективності управління та результативності виконання бюджету для різних груп країн, а також у розрізі напрямків розкриття даних про підготовку та виконання бюджету. Крім того, важливого значення набуває визначення пріоритетних напрямків забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту.

Основною факторною змінною для проведення дослідження доцільно обрати Індекс відкритості бюджету, розроблений ОЕСР, який, по-перше, являється максимально комплексним індикатором транспарентності бюджетного менеджменту, що використовується у світовій практиці, а по-друге, є досить зручним для практичного використання у практичних розрахунках через прості та зрозумілі числові оцінки та широку статистичну

базу – на сьогоднішній день представлено результати для 102 країн з періодичними оцінками з 2006 по 2015 рік.

Варто відмітити, що даний індекс є досить складним та багатокомпонентним, об'єднуючи оцінки транспарентності бюджетного менеджменту у розрізі різних складових, що ускладнює інтерпретацію отриманих результатів у випадку незбалансованості розкриття інформації за різними стадіями та напрямками бюджетного процесу в окремій країні. Саме тому для формування максимально об'єктивних результатів та підвищення практичної значущості отриманих висновків, практичні розрахунки слід проводити також у розрізі окремих компонентів – субіндексів.

Варто відмітити, що методологія розрахунку індексу ОЕСР передбачає визначення субіндексів у розрізі бюджетних документів [87]. Однак, дана класифікація у контексті мети оцінювання є недостатньо репрезентативною, оскільки специфіка країн може передбачати різні підходи щодо висвітлення питань бюджетного менеджменту в окремих документах. Враховуючи специфіку дослідження для проведення оцінювання у складі Індексу відкритості бюджету було виокремлено наступні компоненти:

- відкритість доходів бюджету – розкриття інформації про основні складові бюджетних доходів, наявність оцінок щодо стратегічного планування доходів бюджету, а також прогнозування впливу регуляторних заходів на окремі дохідні статті;
- відкритість витрат бюджету – наявність інформації про бюджетні витрати у розрізі основних міжнародних класифікацій витрат, довгострокове планування витрат, а також витрат у розрізі індивідуальних програм;
- відкритість державного боргу – розкриття інформації про загальну суму та динаміку державного боргу, а також відсоткові платежі за наявною заборгованістю;
- стабільність та обґрунтованість бюджету – наявність інформації про макроекономічні прогнози виконання бюджету, основні фінансові ризики та резерви досягнення планових показників;

– моніторинг і відповідальність виконання бюджету – визначення основних обов’язків та повноважень державних органів у сфері бюджету, взаємозв’язків законодавчої та виконавчої влади, інструментів оприлюднення бюджетних документів;

– громадська участь в бюджетному процесі – закріплення механізмів громадської участі в бюджетному процесі, наявність публічних слухань бюджетних документів.

Основні залежні змінні дослідження представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Опис основних індикаторів, що використовуються у якості залежних змінних

Назва показника	Характеристика	Джерело статистичної інформації
Індикатори якості публічного управління		
Контроль корупції	Сприйняття реалізації державної влади з метою особистої вигоди, в тому числі дрібних і великих форм корупції, а також «захоплення» влади з боку еліт і приватних інтересів.	Статистична база Worldwide Governance Indicators бази даних World Bank [110]
Ефективність уряду	Сприйняття якості суспільних послуг, якість цивільної служби і ступінь її незалежності від політичного тиску, якість вироблення і реалізації політики, а також довіра до проведення урядом до такої політики	Статистична база Worldwide Governance Indicators бази даних World Bank
Політична стабільність та відсутність насильства	Сприйняття ймовірності політичної нестабільності і / або політично мотивованого насильства, включаючи тероризм	Статистична база Worldwide Governance Indicators бази даних World Bank
Якість регулювання	Сприйняття здатності уряду формулювати та реалізовувати раціональну політику і правила, які дозволяють стимулювати розвиток приватного сектора	Статистична база Worldwide Governance Indicators бази даних World Bank
Верховенство права	Сприйняття рівня довіри до політичних агентів та рівень дотримання правил суспільства, якість виконання контрактів, прав власності, поліції та судів, а також ймовірність виникнення злочинності і насильства	Статистична база Worldwide Governance Indicators бази даних World Bank

Продовження табл. 2.2

Назва показника	Характеристика	Джерело статистичної інформації
Голосування і підзвітність	Сприйняття можливості громадян країни брати участь у виборі уряду, а також свобода вираження, свобода асоціацій і вільні засоби масової інформації	Статистична база Worldwide Governance Indicators бази даних World Bank
Індикатори виконання бюджету		
Рівень державного боргу	Відношення чистої заборгованості центрального уряду до ВВП	Статистична база Macroeconomic Indicators бази даних Міжнародного Валютного фонду [81]
Рівень державних доходів	Відношення сукупних доходів центрального уряду до ВВП	Статистична база Macroeconomic Indicators бази даних Міжнародного Валютного фонду
Рівень державних витрат	Відношення сукупних витрат центрального уряду до ВВП	Статистична база Macroeconomic Indicators бази даних Міжнародного Валютного фонду

Окрім того, відмітимо, що для проведення оцінювання впливу транспарентності бюджетного менеджменту на індикатори виконання бюджету використовувались наступні контрольні змінні:

- кредитний рейтинг за оцінками агентства Standard&Poor's – фіктивна змінна, яка приймає значення 1 у випадку присвоєння країні рейтингу інвестиційного класу (AAA, AA, A, BBB); 0 – рейтингу спекулятивного класу (BB,B, CCC, CC, C, SD, D);

- Індекс людського розвитку – фіктивна змінна, яка приймає значення 1 у випадку позиції країни у першій половині країн за Індексом людського розвитку; 0 – у другій половині;

- Індекс глобальної конкурентоспроможності – фіктивна змінна, яка приймає значення 1 у випадку позиції країни у першій половині країн за Індексом глобальної конкурентоспроможності; 0 – у другій половині.

Для проведення практичних розрахунків було сформовано вибірку з 36 країн (Албанія, Алжир, Азербайджан, Болівія, Болгарія, Китай, Хорватія,

Чеська Республіка, Єгипет, Франція, Грузія, Німеччина, Угорщина, Італія, Казахстан, Киргизстан, Македонія, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Південноафриканська Республіка, Судан, Іспанія, Швеція, Таджикистан, Україна, Сполучені штати Америки, Великобританія, Венесуела, В'єтнам), підбір яких було здійснено з метою врахування країн з різними значеннями досягнутого рівня відкритості бюджету, а також різним загальним рівнем розвитку. Статистична база дослідження охоплює роки, у яких відбувались розрахунки Індексу відкритості бюджету у періоді з 2006 по 2015 рік (2006, 2008, 2010, 2012, 2015). Для проведення оцінювання було обрано інструментарій панельного регресійного моделювання з використанням програмного забезпечення Stata 12. З метою вибору оптимального виду специфікації економетричної моделі було застосовано наступні тести:

- тест Бройша-Пагана на визначення випадкових ефектів – тест, що дозволяє оцінити наявність гетероскедастичності даних та доцільність вибору між регресією, побудованою за методом найменших квадратів, та регресією з випадковими ефектами;
- тест Хаусмана – тест, що дозволяє оцінити екзогенність факторів моделі та доцільність вибору між регресією з фіксованими ефектами та регресією з випадковими ефектами.

Результати застосування зазначених тестів засвідчили, що для наявних статистичних даних є доцільним вибір регресії з випадковими ефектами для проведення дослідження. Отже, у табл. 2. 3 представлено основні результати оцінювання впливу відкритості бюджету на контроль корупції в країні.

З даних таблиці відмітимо, що зростання рівня бюджетної прозорості позитивно впливає на параметр контролю корупції в країні – підвищення значення Індексу відкритості бюджету на одиницю забезпечує зростання оцінки для країни в середньому на 0,0051, що є досить значним рівнем кількісного впливу, враховуючи розподіл параметра контролю корупції для країн в діапазоні [-2,5; 2,5].

Таблиця 2.3 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету та його компонентів на контроль корупції

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Нижні 95%	Верхні 95%	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Індекс відкритості бюджету	0,0051***	0,0015	0,0020	0,0081	10,71	0,0011
Відкритість доходів бюджету	0,0020*	0,0012	-0,0003	0,0043	2,99	0,0836
Відкритість витрат бюджету	0,0023*	0,0014	-0,0003	0,0050	2,98	0,0843
Відкритість державного боргу	0,0014	0,0011	-0,0009	0,0036	1,45	0,2289
Стабільність та обґрунтованість бюджету	0,0044***	0,0013	0,0018	0,0070	11,10	0,0009
Моніторинг і відповідальність виконання бюджету	0,0021*	0,0012	-0,0002	0,0044	3,11	0,0777
Громадська участь в бюджетному процесі	-0,0000***	2,73E-06	-0,0000	-5,33e-06	15,29	0,0001

Примітка: *** – статистична значимість на рівні 99%; * – статистична значимість на рівні 90%

У той же час, аналізуючи зв'язки, отримані для контролю корупції та окремих компонентів Індексу відкритості бюджету, слід відзначити той факт, що статистично значимий позитивний вплив на контроль корупції було отримано за такими напрямками як відкритість доходів та витрат бюджету, стабільність та обґрунтованість бюджету, моніторинг і відповідальність виконання бюджету, найбільш значний кількісний рівень впливу серед яких простежується для параметра стабільність та обґрунтованість бюджету, що є цілком закономірним, враховуючи об'єктивне зниження можливостей для використання корупційних схем в умовах економічної обґрунтованості бюджетних показників [343]. Для інших компонентів виявлений зв'язок виявився статистично незначимим.

Оцінювання впливу індикаторів бюджетної прозорості на параметр ефективності уряду (табл. 2.4) засвідчило, що зростання відкритості бюджету в цілому обумовлює досить суттєве підвищення значення індикатора, у той час як аналіз, проведений у розрізі окремих компонентів,

продемонстрував наявність позитивного статистично значимого зв'язку за всіма досліджуваними напрямками, крім моніторингу і відповідальності виконання бюджету, а також громадської участі в бюджетному процесі, причому найбільш значний кількісний вплив аналогічно до попереднього індикатора, має компонент стабільність та обґрунтованість бюджету, що також видається цілком закономірним та підтверджує визначальну роль стратегічного бюджетного планування у забезпеченні виконання програми уряду.

Таблиця 2.4 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету та його компонентів на ефективність уряду

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Нижні 95%	Верхні 95%	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Індекс відкритості бюджету	0,0077***	0,0015	0,0048	0,0106	27,74	0,0000
Відкритість доходів бюджету	0,0032***	0,0011	0,0010	0,0054	7,92	0,0049
Відкритість витрат бюджету	0,0029**	0,0012	0,0005	0,0052	5,83	0,0158
Відкритість державного боргу	0,0027**	0,0011	0,0005	0,0049	5,69	0,0171
Стабільність та обґрунтованість бюджету	0,0047***	0,0013	0,0021	0,0072	13,15	0,0003
Моніторинг і відповідальність виконання бюджету	0,0019	0,0012	-0,0004	0,0042	2,66	0,1028
Громадська участь в бюджетному процесі	5,87E-07	2,74e-06	-4,79e-06	5,96e-06	0,05	0,8305

Примітка: *** – статистична значимість на рівні 99%; ** – статистична значимість на рівні 95%

Потенційні зміни політичної стабільності та відсутності насильства в країні в умовах підвищення прозорості бюджетного менеджменту демонструють дані, представлені в табл. 2.5. Оцінюючи дані результати, відмітимо, що відкритість бюджету має надзвичайно високий вплив на рівень політичної стабільності в країні [144], що підтверджують значні кількісні оцінки, отримані для Індексу в цілому.

Таблиця 2.5 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету та його компонентів на політичну стабільність та відсутність насильства

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Нижні 95%	Верхні 95%	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Індекс відкритості бюджету	0,0108***	0,0024	0,0061	0,0154	20,71	0,0000
Відкритість доходів бюджету	0,0089***	0,0019	0,0052	0,0125	22,88	0,0000
Відкритість витрат бюджету	0,0051**	0,0022	0,0009	0,0093	5,57	0,0183
Відкритість державного боргу	0,0027	0,0020	-0,0013	0,0066	1,77	0,1833
Стабільність та обґрунтованість бюджету	0,0063***	0,0021	0,0021	0,0105	8,75	0,0031
Моніторинг і відповідальність виконання бюджету	0,0042**	0,0021	0,0002	0,0083	4,28	0,0386
Громадська участь в бюджетному процесі	-3,79e-06	5,18e-06	-0,0000	6,36e-06	0,54	0,4643

Примітка: *** – статистична значимість на рівні 99%; ** – статистична значимість на рівні 95%

При цьому у розрізі зв'язків, оцінених за окремими компонентами, визначальне місце має параметр відкритості доходів бюджету; на другому місці за кількісним впливом на результуючий показник є напрямок стабільність та обґрунтованість бюджету; дещо нижчий рівень було зафіксовано для індикатора відкритості витрат бюджету, а найменш значний кількісний вплив серед параметрів з статистично значимими оцінками продемонстрував компонент моніторинг і відповідальність виконання бюджету.

Наступним параметром для оцінювання впливу відкритості бюджету виступила якість регулювання (табл. 2.6). З даних таблиці очевидним є значний зв'язок між загальним рівнем відкритості бюджету та якістю управління, тоді як за окремими компонентами зафіксовано певні відмінності з пріоритетністю впливу різних напрямків транспарентності бюджетного менеджменту на залежну змінну.

Таблиця 2.6 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету та його компонентів на якість регулювання

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Нижні 95%	Верхні 95%	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Індекс відкритості бюджету	0,0111***	0,0016	0,0079	0,0142	47,54	0,0000
Відкритість доходів бюджету	0,0052***	0,0013	0,0026	0,0078	15,50	0,0001
Відкритість витрат бюджету	0,0050***	0,0013	0,0024	0,0076	14,16	0,0002
Відкритість державного боргу	0,0039***	0,0013	0,0013	0,0065	8,65	0,0033
Стабільність та обґрунтованість бюджету	0,0062	0,0014	0,0034	0,0090	18,84	0,0000
Моніторинг і відповідальність виконання бюджету	0,0033***	0,0013	0,0008	0,0058	6,89	0,0087
Громадська участь в бюджетному процесі	1,03e-06	3,16e-06	-5,17e-06	7,23e-06	0,11	0,7449

Примітка: *** – статистична значимість на рівні 99%

Так, найбільш значний кількісний зв'язок демонструють параметри відкритості доходів та витрат бюджету, а менш тісний зв'язок присутній для складових відкритості державного боргу та моніторингу і відповідальності виконання бюджету. При цьому досить цікавим є той факт, що стабільність та обґрунтованість бюджету, а також громадська участь в бюджетному процесі не відіграють значимої ролі для підвищення ефективності даного напрямку публічного управління.

Наступним важливим індикатором побудови демократичної ринкової економіки в країні є показник верховенства права, розвиток якого в умовах застосування концепції транспарентності бюджетного менеджменту демонструють дані табл. 2.7. Як і для попередніх параметрів, розрахунки підтвердили високий рівень статистичної значимості впливу транспарентності бюджетного менеджменту на результуючу ознаку, який, однак, є дещо нижчим у кількісному вираженні ніж для двох попередніх індикаторів.

Таблиця 2.7 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету та його компонентів на верховенство права

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Нижні 95%	Верхні 95%	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Індекс відкритості бюджету	0,0087***	0,0013	0,0061	0,0112	44,48	0,0000
Відкритість доходів бюджету	0,0033***	0,0010	0,0013	0,0054	10,42	0,0012
Відкритість витрат бюджету	0,0048***	0,0011	0,0027	0,0070	19,88	0,0000
Відкритість державного боргу	0,0024**	0,0011	0,0003	0,0045	5,24	0,0221
Стабільність та обґрунтованість бюджету	0,0063	0,0011	0,0041	0,0085	31,34	0,0000
Моніторинг і відповідальність виконання бюджету	0,0027**	0,0011	0,0006	0,0048	6,26	0,0123
Громадська участь в бюджетному процесі	-3,94e-06	2,56e-06	-8,96e-06	1,07e-06	2,38	0,1229

Примітка: *** – статистична значимість на рівні 99%; ** – статистична значимість на рівні 95%

При цьому досить цікавим є той факт, що серед окремих компонентів транспарентності бюджетного менеджменту найбільш значимою за кількісними оцінками є відкритість витрат бюджету, що демонструє значну роль недопущення здійснення бюджетних витрат в умовах явного або неявного порушення норм законодавства.

Останнім параметром з блоку індикаторів управління, на який було проведено оцінювання впливу транспарентності є голосування і підзвітність (табл. 2.8). Аналізуючи дані таблиці, слід звернути увагу на той факт, що даний індикатор є єдиним з вибірки, для якого було зафіксовано статистично значимий вплив як сукупного Індексу відкритості бюджету, так і всіх його окремих компонентів, серед яких найбільш значні кількісні оцінки має напрямок стабільність та обґрунтованість бюджету. При цьому досить цікавим є той факт, що громадська участь в бюджетному процесі характеризується непрямым зв'язком з результуючою ознакою, що певною мірою суперечить логіці розрахунку досліджуваних індикаторів, однак, може бути свідченням

низької компетентності громадян країни у прийнятті важливих економічних рішень.

Таблиця 2.8 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету та його компонентів на голосування і підзвітність

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Нижні 95%	Верхні 95%	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Індекс відкритості бюджету	0,0053***	0,0013	0,0029	0,0078	18,03	0,0000
Відкритість доходів бюджету	0,0021**	0,0008	0,0004	0,0037	6,32	0,0120
Відкритість витрат бюджету	0,0022**	0,0009	0,0003	0,0041	5,09	0,0241
Відкритість державного боргу	0,0021**	0,0009	0,0002	0,0039	4,76	0,0291
Стабільність та обґрунтованість бюджету	0,0042***	0,0010	0,0022	0,0061	17,05	0,0000
Моніторинг і відповідальність виконання бюджету	0,0023***	0,0009	0,0006	0,0041	6,80	0,0091
Громадська участь в бюджетному процесі	-6,16e-06***	2,04e-06	-0,0000	-2,16e-06	9,14	0,0025

Примітка: *** – статистична значимість на рівні 99%; ** – статистична значимість на рівні 95%

Таким чином, проведені розрахунки засвідчили високий статистично обґрунтований зв'язок між рівнем транспарентності бюджетного менеджменту та рівнем ефективності управління в країні, а також наявність досить суттєвої варіації ролі окремих компонентів відкритості бюджету у забезпеченні досягнення окремих параметрів даної групи, що засвідчує доцільність використання даних результатів з урахуванням пріоритетності окремих напрямків ефективності управління для конкретної країни.

Варто відзначити, що оцінювання впливу відкритості бюджету на індикатори управління у розрізі різних груп країн не дозволило зафіксувати суттєвих відмінностей отриманих результатів, що свідчить про відсутність залежності впливу від стадії розвитку економіки чи рівня прозорості бюджету.

Наступним напрямком дослідження виступає оцінювання впливу транспарентності бюджетного менеджменту на показники виконання бюджету. Попередні дослідження засвідчили наявність відмінностей взаємозв'язку транспарентності бюджетного менеджменту з макроекономічними показниками для країн з різними умовами розвитку [216, 355], тому для проведення розрахунків на даному етапі було здійснено групування країн за наступними ознаками:

- рівень доходу на душу населення – статистична база оцінок рівня відкритості бюджету включає також показник групи країн за рівнем доходу – з високим рівнем; з рівнем вище середнього; з рівнем нижче середнього; з низьким рівнем. Відповідно для розрахунків до групи країн з високим рівнем доходу було включено дані щодо країн з високим рівнем та рівнем вище середнього, а до країн з низьким рівнем – країни з доходом нижче середнього та низьким рівнем;

- стадія розвитку економіки, або превалюючий вектор у реалізації економічної політики в країні – методологія розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності передбачає також оцінювання стадії розвитку країни – орієнтовані на фактори виробництва; орієнтовані на ефективність; орієнтовані на інноваційність, а також країни, що займають перехідні між стадіями позиції. Для проведення розрахунків було сформовано групи країн з низьким рівнем розвитку – орієнтовані на фактори та транзитивні країни, що переходять до орієнтованості на ефективність; з середнім рівнем розвитку – країни, орієнтовані на ефективність, та транзитивні країни, що переходять до орієнтованості на інноваційність; країни з високим рівнем розвитку – орієнтовані на інноваційність;

- рівень економічної свободи – дані щодо Індексу економічної свободи, розробленого The Heritage Foundation, який включає основні індикатори економічного середовища, контрольовані урядом, станом на 2015 рік містять інформацію щодо 180 ранжованих країн. Відповідно для проведення дослідження країнами з високим рівнем економічної свободи було

обрано країни з позицією в рейтингу 1-90, а країнами з низьким рівнем економічної свободи – з позицією в рейтингу 91-180.

За результатами застосування панельної регресії з випадковими ефектами було отримано наступні результати оцінювання впливу прозорості бюджетного менеджменту на динаміку рівня державного боргу (табл. 2.9)

Таблиця 2.9 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету на відношення державного боргу до ВВП для різних груп країн

Група країн	Індекс відкритості бюджету	Кредитний рейтинг за оцінками агентства Standard&Poor's	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Країни з достатнім рівнем прозорості бюджету	-1,2882** (0,6264)	-29,1099* (16,9757)	5,76	0,0561
Країни з недостатнім рівнем прозорості бюджету	-1,2882** (0,6264)	-29,1099* (16,9757)	5,76	0,0561
Країни з високим рівнем доходу	-1,0615** (0,4879)	-26,5264* (15,3102)	6,81	0,0333
Країни з низьким рівнем доходу	-0,4281 (0,3555)	X	1,45	0,2285
Країни з високим рівнем розвитку	-2,0466** (0,8460)	-39,7934 (27,2476)	7,19	0,0275
Країни з середнім рівнем розвитку	-0,4267* (0,2333)	-30,5475 (9,9800)	15,08	0,0005
Країни з низьким рівнем розвитку	0,0351 (0,3524)	-4,4114 (13,6303)	0,10	0,9489
Країни з високим рівнем економічної свободи	0,0396 (0,2303)	-22,7300 (15,7009)	2,12	0,3460
Країни з низьким рівнем економічної свободи	-0,3695 (0,3836)	X	0,93	0,3354

Примітка: в дужках представлено значення стандартної похибки; ** – статистична значимість на рівні 95%; * – статистична значимість на рівні 90%; X – змінну виключено з моделі через колінеарність

За результатами розрахунків можна відмітити наявність в цілому позитивного ефекту від зростання рівня прозорості бюджету для статистики рівня державного боргу, який спостерігається у скороченні рівня боргового навантаження на ВВП країни при підвищенні значень Індексу відкритості бюджету. При цьому досить цікавим є той факт, що кількісні оцінки для країн

з різним рівнем прозорості бюджетного менеджменту виявилися ідентичними, тоді як групування країн за іншими ознаками дозволило отримати різні результати. Так, для країн з високим рівнем доходу вплив є оберненим та статистично значимим, тоді як для країн з низьким рівнем доходу рівень адекватності побудованої моделі виявився недостатнім для інтерпретації результатів. Для країн з високим та середнім рівнем розвитку отримано статистично значимий обернений зв'язок, кількісне значення якого вище для країн з високим рівнем розвитку, у той час як для країн з низьким рівнем розвитку не отримано значимих результатів. Результати, отримані при оцінюванні країн з різним рівнем економічної свободи, виявилися непридатними для інтерпретації для обох груп досліджуваних країн.

Відмітимо, що розрахунки, проведені для визначення впливу відкритості державного боргу на його рівень, які представлені в табл. 2.10, засвідчили, що з дев'яти побудованих моделей адекватною виявилася лише регресія для оцінювання ситуації в країнах з середнім рівнем розвитку.

Таблиця 2.10 – Результати оцінювання впливу відкритості державного боргу на відношення державного боргу до ВВП для різних груп країн

Група країн	Відкритість державного боргу	Кредитний рейтинг за оцінками агентства Standard&Poor's	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Країни з достатнім рівнем прозорості бюджету	0,0688 (0,2941)	-20,4688 (17,4124)	1,45	0,4851
Країни з недостатнім рівнем прозорості бюджету	0,0688 (0,2941)	-20,4688 (17,4124)	1,45	0,4851
Країни з високим рівнем доходу	-0,0875 (0,2436)	-22,1345 (15,8794)	2,06	0,3562
Країни з низьким рівнем доходу	0,2938 (0,3109)	X	0,89	0,3448
Країни з високим рівнем розвитку	0,0137 (0,4142)	-31,5822 (29,4818)	1,15	0,5633
Країни з середнім рівнем розвитку	-0,0303 (0,1590)	-33,5559*** (10,3787)	10,88	0,0043
Країни з низьким рівнем розвитку	0,2220 (0,3707)	0,5332 (12,4125)	0,36	0,8388
Країни з високим рівнем економічної свободи	0,0396 (0,2303)	-22,7300 (15,7009)	2,12	0,3460
Країни з низьким рівнем економічної свободи	-0,0694 (0,3539)	X	0,04	0,8445

При цьому її розрахунки продемонстрували відсутність статистично значимого впливу досліджуваної факторної ознаки на результуючу, що свідчить про відсутність суттєвої ролі підвищення інформаційної прозорості даних про державний борг з метою контролю його рівня. Результати оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на динаміку рівня бюджетних доходів, отримані на наступному етапі, відображені в табл. 2.11.

Таблиця 2.11 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету на відношення державних доходів до ВВП для різних груп країн

Група країн	Індекс відкритості бюджету	Індекс людського розвитку	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Країни з достатнім рівнем прозорості бюджету	-0,0004 (0,0302)		-0,9230 (0,8986)	1,32	0,5180
	-0,0370 (0,0288)	3,6199** (1,6899)		4,85	0,0884
Країни з недостатнім рівнем прозорості бюджету	-0,0004 (0,0302)		-0,9230 (0,8986)	1,32	0,5180
	-0,0370 (0,0288)	3,6199* (1,6899)		4,85	0,0884
Країни з високим рівнем доходу	-0,0423 (0,0330)		-1,8141** (0,8719)	7,66	0,0217
	-0,0521 (0,0332)	11,0369 (7,7647)		4,94	0,0844
Країни з низьким рівнем доходу	0,0663 (0,0563)		-0,7348 (2,2742)	1,39	0,4989
	0,0441 (0,0602)	2,1268 (2,2409)		2,25	0,3250
Країни з високим рівнем розвитку	-0,0278 (0,0416)		-7,0611*** (1,6216)	20,57	0,000
	-0,0503 (0,0489)	X		1,05	0,3045
Країни з середнім рівнем розвитку	0,0102 (0,0334)		-1,0799 (1,0149)	1,13	0,5677
	-0,0164 (0,0326)	4,005** (1,6275)		6,07	0,0481
Країни з низьким рівнем розвитку	0,0611 (0,0976)		0,0878 (3,4649)	0,43	0,8054
	0,0545 (0,1004)	1,5954 (3,6448)		0,70	0,7061
Країни з високим рівнем економічної свободи	0,0770* (0,0459)		-1,7921 (1,4063)	3,19	0,2028
	-0,0099 (0,0405)	8,8418*** (2,1138)		19,07	0,0001
Країни з низьким рівнем економічної свободи	0,0421 (0,0449)		-0,3172 (1,8449)	0,89	0,6421
	0,0478 (0,0501)	-0,1152 (2,2281)		0,97	0,6164

За результатами оцінювання було визначено, що Індекс відкритості доходів бюджету виступає детермінантою рівня бюджетних доходів лише для групи країн з високим рівнем економічної свободи, обумовлюючи середнє зростання відношення державних доходів до ВВП на 0,077% при підвищенні значення Індeksu відкритості бюджету на одиницю. При цьому аналіз ефекту контрольних змінних демонструє значну роль Індeksu людського розвитку у формуванні державних доходів для країн з різним рівнем прозорості бюджету, країн з середнім рівнем розвитку та країн з високим рівнем економічної свободи. У той же час для країн з високим рівнем доходу та високим рівнем розвитку значимим є вплив Індeksu глобальної конкурентоспроможності на забезпечення доходів держави.

Аналіз особливостей зміни рівня державних доходів під впливом компоненти, що відображає розкриття інформації про доходи бюджету, представлений у табл. 2.12, засвідчив, що адекватними виявилися п'ять з вісімнадцяти побудованих моделей, результати оцінювання яких відображають значну роль групи країн з точки зору ефектів бюджетної відкритості для результативності виконання бюджету. Отже, для країн згрупованих за рівнем прозорості бюджету, отримано статистично значимий обернений вплив відкритості доходів держави на динаміку їх рівня у ВВП – зростання значення компоненти на одиницю обумовлює скорочення державних доходів у середньому на 0,04%. При цьому роль Індeksu людського розвитку для даних країн є статистично значимою та позитивною з точки зору забезпечення зростання рівня доходів держави, тоді як Індекс глобальної конкурентоспроможності не є визначальною змінною. У той же час, аналізуючи вплив контрольних змінних у економетричних моделях з високим рівнем адекватності та відсутністю статистично значимого впливу змінної відкритості доходів бюджету, відмітимо, що Індекс людського розвитку забезпечує підвищення рівня державних доходів у країнах з середнім рівнем розвитку та країнах з високим рівнем економічної свободи, тоді як Індекс

глобальної конкурентоспроможності, на противагу, обумовлює їх зниження у країнах з високим рівнем доходу та високим рівнем розвитку.

Таблиця 2.12 – Результати оцінювання впливу відкритості доходів бюджету на відношення державних доходів до ВВП для різних груп країн

Група країн	Відкритість доходів бюджету	Індекс людського розвитку	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Країни з достатнім рівнем прозорості бюджету	-0,0304 (0,0193)		-0,4981 (0,8388)	3,89	0,1432
	-0,0403** (0,0183)	3,4225** (1,5681)		8,20	0,0166
Країни з недостатнім рівнем прозорості бюджету	-0,0304 (0,0193)		-0,4981 (0,8388)	3,89	0,1432
	-0,0403** (0,0183)	3,4225** (1,5681)		8,20	0,0166
Країни з високим рівнем доходу	-0,0253 (0,0231)		-1,8893** (0,8703)	7,10	0,0287
	-0,0314 (0,0236)	11,6210 (7,5008)		4,42	0,1099
Країни з низьким рівнем доходу	0,0361 (0,0514)		-1,6705 (2,8144)	0,67	0,7160
	0,0283 (0,0565)	2,3407 (2,8895)		1,59	0,4514
Країни з високим рівнем розвитку	-0,0389 (0,0242)		-7,4117*** (1,5763)	23,65	0,0000
	-0,0288 (0,0296)	X		0,95	0,3308
Країни з середнім рівнем розвитку	-0,0035 (0,0242)		-0,9832 (0,9777)	1,19	0,5519
	-0,0149 (0,0238)	4,3527** (2,0714)		4,49	0,1058
Країни з низьким рівнем розвитку	0,0468 (0,0974)		-1,2946 (4,7029)	0,24	0,8876
	0,0792 (0,1044)	1,0004 (4,8038)		1,08	0,5839
Країни з високим рівнем економічної свободи	0,0312 (0,0344)		-1,3249 (1,3771)	1,26	0,5332
	-0,0190 (0,0296)	8,8603*** (2,0316)		19,29	0,0001
Країни з низьким рівнем економічної свободи	0,0084 (0,0384)		-1,0884 (2,1690)	0,27	0,8745
	0,0269 (0,0477)	-0,9067 (3,1306)		0,32	0,8527

Оцінювання впливу транспарентності бюджетного менеджменту на рівень державних витрат дозволило отримати наступні результати (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Результати оцінювання впливу Індексу відкритості бюджету на відношення державних витрат до ВВП для різних груп країн

Група країн	Індекс відкритості бюджету	Індекс людського розвитку	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Країни з достатнім рівнем прозорості бюджету	0,1253*** (0,0481)		-0,4135 (1,4630)	7,72	0,0211
	0,0789* (0,0433)	7,0060*** (2,5057)		16,40	0,0003
Країни з недостатнім рівнем прозорості бюджету	0,1253*** (0,0481)		-0,4135 (1,4630)	7,72	0,0211
	0,0789* (0,0433)	7,0060*** (2,5057)		16,40	0,0003
Країни з високим рівнем доходу	0,0621 (0,0410)		-0,7661 (1,0985)	2,42	0,2985
	0,0630 (0,0398)	13,3792* (7,6223)		5,02	0,0813
Країни з низьким рівнем доходу	0,0584 (0,0569)		0,1134 (2,3366)	1,11	0,5754
	-0,0169 (0,0554)	7,5449*** (2,0619)		14,67	0,0007
Країни з високим рівнем розвитку	0,0273 (0,0662)		-4,2976 (2,7581)	2,46	0,2917
	0,0103 (0,0665)	X		0,02	0,8776
Країни з середнім рівнем розвитку	0,0766** (0,0391)		-0,5356 (1,1908)	3,84	0,1469
	0,0376 (0,0344)	6,8215*** (1,7187)		20,34	0,0000
Країни з низьким рівнем розвитку	0,0066 (0,0922)		1,7829 (3,3528)	0,34	0,8428
	-0,0388 (0,0888)	8,2797*** (3,2039)		6,83	0,0328
Країни з високим рівнем економічної свободи	0,1185*** (0,0409)		0,2729 (1,2429)	10,99	0,0041
	0,0923** (0,0381)	4,4883** (1,9889)		16,60	0,0002
Країни з низьким рівнем економічної свободи	0,1056** (0,0519)		-1,7615 (2,2801)	4,25	0,1194
	-0,0178 (0,0192)	10,8216*** (2,2887)		24,72	0,0000

Варто відмітити, що вплив Індексу відкритості бюджету на динаміку бюджетних витрат виявився позитивним статистично значимим та ідентичним у кількісному вимірі як для країн з достатнім рівнем прозорості бюджету, так і для країн з її недостатнім рівнем. При цьому Індекс людського розвитку є каталізатором зростання рівня державних витрат у ВВП країни, а Індекс глобальної конкурентоспроможності не відіграє значної ролі. Поруч з цим було статистично доведено, що Індекс відкритості бюджету не являється детермінантою бюджетних витрат для країн з високим та низьким рівнем розвитку, тоді як для країн з середнім рівнем розвитку обумовлює зростання рівня державних витрат відносно ВВП на 0,0766% при підвищенні значення індексу на одиницю. У той же час, відмітимо той факт, що для країн з високим рівнем економічної свободи кількісний вплив Індексу відкритості бюджету на рівень державних витрат є більш високим ніж для країн з низьким рівнем економічної свободи, при цьому для обох груп країн отриманий зв'язок є прямим та статистично значимим. Оцінювання, проведене для груп країн з різним рівнем доходу, не дозволило отримати результати, придатні для інтерпретації з точки зору ефекту від зростання відкритості бюджету на рівень державних витрат відносно ВВП.

Деталізація дослідження впливу транспарентності бюджетного менеджменту на рівень державних витрат проведена шляхом оцінювання впливу компоненти, що описує відкритість витрат бюджету, на результуючу ознаку (табл. 2.14), засвідчила наявність варіації такого впливу.

Оцінки для країн з різним рівнем прозорості бюджету виявилися статистично значимими та кількісно ідентичними, демонструючи позитивний вплив від підвищення відкритості бюджетних витрат на зростання їх частки у ВВП країни, при чому каталізатором такого впливу є Індекс людського розвитку. У той же час, в країнах з високим рівнем доходу зафіксовано наявність позитивного впливу змінної відкритості бюджету на рівень державних витрат у різних моделях, тоді як для країн з низьким рівнем доходу виявлено обернений статистично значимий зв'язок між відкритістю витрат

бюджету та часткою державних витрат, який супроводжується позитивним впливом Індексу людського розвитку на результуючу ознаку.

Таблиця 2.14 – Результати оцінювання впливу відкритості витрат бюджету на відношення державних витрат до ВВП для різних груп країн

Група країн	Відкритість витрат бюджету	Індекс людського розвитку	Індекс глобальної конкуренто-спроможності	Критерій Вальда (Wald chi2)	Prob > chi2
Країни з достатнім рівнем прозорості бюджету	0,0529 (0,0329)		0,0815 (1,3370)	2,88	0,2368
	0,0573* (0,0311)	12,3013* (6,8640)		6,20	0,0449
Країни з недостатнім рівнем прозорості бюджету	0,0529 (0,0329)		0,0815 (1,3370)	2,88	0,2368
	0,0573* (0,0311)	12,3013* (6,8640)		6,20	0,0449
Країни з високим рівнем доходу	0,0531* (0,0275)		-0,4002 (1,0611)	3,84	0,1464
	0,0567** (0,0275)	13,1145* (7,4627)		6,85	0,0326
Країни з низьким рівнем доходу	-0,0460 (0,0518)		0,5578 (2,3781)	0,80	0,6703
	-0,1043** (0,0486)	7,8013*** (2,2556)		13,54	0,0011
Країни з високим рівнем розвитку	0,0161 (0,0456)		-4,0566 (2,7330)	2,44	0,2953
	0,0217 (0,0461)	X		0,22	0,6374
Країни з середнім рівнем розвитку	0,0318 (0,0301)		-0,3983 (1,0920)	1,16	0,5589
	0,0300 (0,0285)	5,4906** (2,4593)		6,11	0,0472
Країни з низьким рівнем розвитку	-0,0450 (0,0784)		0,6370 (3,2902)	0,34	0,8457
	-0,1582** (0,0739)	9,5774*** (3,2314)		10,53	0,0052
Країни з високим рівнем економічної свободи	0,0283 (0,0338)		1,1119 (1,1231)	2,37	0,3057
	0,0293 (0,0323)	3,7980 (2,4914)		3,67	0,1593
Країни з низьким рівнем економічної свободи	0,0661 (0,0435)		-1,5412 (2,3345)	2,58	0,2748
	-0,0238 (0,0213)	11,1551 (2,4389)		21,95	0,0000

Досить цікавим є той факт, що серед моделей, побудованих для країн з різним рівнем розвитку, адекватні та статистично значимі результати продемонструвала лише регресія залежності рівня державних витрат від відкритості витрат бюджету з урахуванням впливу Індексу людського розвитку для країн з низьким рівнем розвитку, за результатами розрахунку якої між прозорістю витрат та їх рівнем існує обернена залежність. При цьому для країн з різним рівнем економічної свободи не було виявлено статистично значимих результатів для жодної з груп.

Таким чином, проведене дослідження можна представити у вигляді науково-методичного підходу, специфікою якого є оцінювання впливу транспарентності бюджетного менеджменту на індикатори якості публічного управління у розрізі Індексу відкритості бюджету та його компонент, які агреговано за тематичними напрямками відкритості показників формування бюджету та організації бюджетного процесу, а також оцінювання впливу транспарентності на індикатори виконання бюджету у розрізі груп країн, які відрізняються за параметрами розвитку та бюджетної прозорості на основі як Індексу відкритості бюджету так і його окремих тематичних компонент, що відповідають визначеним параметрам виконання бюджету.

Агрегування результатів дослідження у такому вигляді дозволяє зробити ряд узагальнюючих висновків за різними напрямками оцінювання. Роль окремих напрямків розкриття бюджетної інформації для розвитку показників управління полягає в наступному:

- рівень контролю корупції в країні найбільшою мірою залежить від відкритості витрат бюджету, його стабільності та обґрунтованості, а також моніторингу та відповідальності за виконання бюджету;
- детермінантами підвищення ефективності уряду виступають розкриття інформації про бюджетні доходи, витрати та рівень державного боргу, а також стабільність та обґрунтованість бюджету;
- ймовірність зростання політичної стабільності та відсутність насильства в країні підвищується за умов високої транспарентності даних

про бюджетні доходи та витрати, а також визначені індикатори стабільності та обґрунтованості бюджету та чітко прописані процедури моніторингу бюджету і розподіл відповідальності за його виконання;

– зростання якості регулювання в країні та дотримання принципу верховенства права обумовлює розкриття значного обсягу інформації про бюджетні доходи, витрати та державний борг, а також процедур моніторингу та відповідальності виконання бюджету;

– на забезпечення голосування і підзвітності в країні, крім прозорості бюджету в цілому, мають вплив всі його виокремлені компоненти.

Зміна основних індикаторів виконання бюджету під впливом його транспарентності варіюється у різних групах країн наступним чином:

– у країнах як з достатнім так і недостатнім рівнем прозорості бюджету зростання значення Індексу відкритості бюджету обумовлює скорочення рівня державного боргу та зростання частки державних витрат, тоді як на частку державних доходів має обернений вплив розкриття інформації про їх формування;

– скорочення рівня державного боргу під впливом бюджетної транспарентності спостерігається лише в країнах з високим рівнем доходу на душу населення, при цьому розкриття інформації про бюджетні витрати обумовлює підвищення частки бюджетних витрат відносно ВВП у країнах з високим рівнем доходу та її скорочення – у країнах з низьким рівнем;

– для країн з високим та середнім рівнем розвитку є характерним обернений вплив відкритості бюджету на рівень державного боргу, у той час як на частку державних витрат у країнах з середнім рівнем розвитку прямо впливає зростання Індексу відкритості бюджету, а у країнах з низьким рівнем розвитку спостерігається обернений вплив показника розкриття витрат;

– зростання частки державних витрат під впливом підвищення бюджетної транспарентності спостерігається у країнах з різним рівнем економічної свободи, тоді як позитивний вплив відкритості бюджету на частку

державних витрат є характерним лише для країн з високим рівнем економічної свободи.

Результати дослідження впливу транспарентності бюджетного менеджменту на показники якості публічного управління підтверджують позитивний вплив транспарентності на рівень всіх індикаторів. У контексті забезпечення політичної стабільності країни та підвищення якості державного регулювання рівень транспарентності набуває особливого значення (підвищення Індексу відкритості бюджету на одиницю забезпечує зростання рівня цих індикаторів на 0,01). Розрахунки дозволили визначити пріоритетні напрямки забезпечення транспарентності: стабільність та обґрунтованість бюджету, а також відкритість доходів бюджету (коефіцієнти регресії саме при цих факторних змінних були найвищими та мали найвищу статистичну значимість).

Результати дослідження впливу транспарентності бюджетного менеджменту на показники виконання бюджету дозволили встановити умови забезпечення позитивного впливу транспарентності бюджетного менеджменту: 1) на рівень державного боргу – високий рівень доходу на душу населення в країні та орієнтація економіки цієї країни на інноваційність (нові технології); 2) на рівень державних доходів – високий рівень економічної свободи в країні (рівний доступ економічних суб'єктів до ресурсів, захист їх прав та свобод, забезпечення конкуренції в економіці тощо); 3) на рівень державних витрат – орієнтація економічної політики цієї країни на ефективність (транспарентність стимулює розширення кола суспільних запитів на бюджетне фінансування нових потреб). Для країн, економіка яких базується переважно на використанні факторів виробництва, відкритість бюджету стимулює зменшення державних витрат, оскільки мінімізує корупцію та стимулює дію ринкових механізмів розподілу ресурсів. Отже, проведені дослідження створює наукове підґрунтя для реалізації концепції забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту в умовах забезпечення досягнення цільових індикаторів та стимулювання підвищення

пріоритетних параметрів публічного управління з урахуванням специфіки окремої країни.

2.3 Науково-методичні засади забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні

В умовах становлення та реалізації концепції децентралізації в Україні особливого значення набуває ефективність здійснення бюджетного менеджменту на місцях, що потребує розробки та удосконалення основних аспектів методичних засад його реалізації з урахуванням національних особливостей та позитивного зарубіжного досвіду [248]. Важливою складовою успішного та ефективного виконання завдань державної фінансової політики на рівні місцевих бюджетів є забезпечення їх високої транспарентності [234] та можливості участі громадян у формуванні та реалізації місцевої бюджетної політики на різних етапах бюджетного процесу, в тому числі шляхом широкого запровадження практики формування громадських (партиципаторних) бюджетів [159, 339].

Проблематика підвищення транспарентності місцевих бюджетів знайшла досить широке відображення як у зарубіжній науковій літературі так і в західній практиці під час пошуку напрямків підвищення ефективності бюджетного менеджменту на місцевому рівні [214]. Зокрема, значну увагу приділено методології розробки локальних індексів транспарентності бюджетного менеджменту та їх апробації на прикладі окремих країн чи адміністративно-територіальних утворень [284]. Так, Інститутом публічних фінансів було розроблено Індекс відкритості місцевих бюджетів Хорватії, який складається з основного та додаткового індексу. При цьому основний індекс складається з 37 питань, які дозволяють оцінити публікацію бюджетних документів, рівень деталізації доходів, витрат та місцевого боргу в бюджетних

документах, наявність макроекономічних прогнозів при обґрунтуванні бюджетних показників, а також присутність місцевої преси в мережі Інтернет та публікацію громадського бюджету. У свою чергу, додатковий індекс охоплює сферу співпраці місцевих органів влади, міністерства фінансів та інформаційних сервісів, а також функціонування місцевих рад та участі громадян у їх діяльності на основі 15 питань. Розроблений індекс було апробовано на прикладі місцевих бюджетів 33 міст Хорватії, що дало змогу дослідникам розробити рекомендації для підвищення прозорості бюджетного менеджменту у розрізі різних офіційних органів, які функціонують у сфері бюджетного менеджменту.

Проведене Л. Седміградською дослідження прозорості бюджетного менеджменту на базі місцевих бюджетів Чеської Республіки [103] передбачало оцінювання прозорості на локальному рівні у розрізі таких напрямків – прозорість та наповнення бюджетів. Прозорість оцінювалась автором на основі можливостей пошуку в мережі Інтернет бюджету за звітний період та за попередні роки, а також пошуку інформації в бюджетних документах за допомогою вбудованого механізму пошуку. Наповнення бюджетів було проаналізовано на основі таких критеріїв як наявність загальних текстових висновків щодо таблиць бюджету, детальних коментарів щодо окремих бюджетних статей, опису запланованих інвестицій, порівняння даних з показниками попереднього періоду, плану економічної діяльності, представленого у вигляді таблиці з числовими даними, яка супроводжується пояснювальним текстом, представлення бюджетних таблиць у форматі Excel, а також наявність інструкцій для передачі пропозицій у сфері бюджетів з боку громадськості.

Методика оцінювання прозорості на рівні муніципальних бюджетів, розроблена групою науковців Університету штату Джорджія [37], передбачає 15 запитань стосовно періодичності публікації, повноти змісту, аудиту місцевих бюджетів, при відповіді на які респондент обирає бальну оцінку за шкалою від одного до п'яти.

Привертає увагу методика оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні, розроблена М. Альтоном [8], апробацію якої було здійснено на прикладі Камеруна. Індекс транспарентності місцевих бюджетів побудовано на основі трьох блоків параметрів – наявність та рівень публічної доступності бюджетних документів (планового, проміжних звітних, аудиторського звіту); термін публікації та рівень доступності бюджетних документів; наповнення бюджетів. У свою чергу, наповнення бюджетів передбачає оцінювання співвідношення доходів та витрат звітного періоду з попереднім, розкриття інформації про активи органів місцевого самоврядування, отримані гранти та фінансування, розкриття показників, що відображають результат здійснення бюджетних витрат, участь громадськості у формуванні бюджету, а також проведення аудиту за витратами місцевих бюджетів та публікації відповідного аудиторського звіту [281].

Приходимо до висновку, що системи управління місцевими бюджетами суттєво відрізняються у розрізі країн, саме тому не може бути уніфікованої методики до оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні, яка може застосовуватись у міжнародному масштабі та забезпечувати співставні результати [367]. Все це обумовлює необхідність розробки підходу до оцінювання транспарентності місцевих бюджетів в Україні, який, з одного боку, буде відповідати світовим тенденціям щодо визначення ключових критеріїв транспарентності місцевих бюджетів, а з іншого боку, забезпечить відображення вітчизняної специфіки у сфері бюджетів, як з точки зору врахування положень бюджетного законодавства так і з позиції особливостей функціонування органів влади, які здійснюють діяльність з управління бюджетами [212]. Таким чином, було розроблено методику оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні в Україні, яка передбачає розрахунок Індексу транспарентності місцевих бюджетів, що складається з п'яти блоків показників, за кожним з яких передбачається бальна оцінка якісних або кількісних параметрів доступності інформації у сфері бюджетів.

Отже, першим та найбільш важливим кроком для формування транспарентності бюджетного менеджменту виступає забезпечення публічної доступності інформації про бюджетні показники, необхідним етапом дотримання якої є діючий сайт органів місцевого самоврядування, де у вільному доступі розкривається відповідна інформація [325]. При цьому значущим аспектом транспарентності є зручність та простота доступу до інформації у сфері бюджетів, яку доцільно оцінити кількістю кроків, які користувач сайту має зробити у процесі пошуку такої інформації [220]. Зазначені аспекти транспарентності пропонується оцінювати на основі двох критеріїв, методика застосування яких викладена у табл. 2.15.

Таблиця 2.15 – Методика оцінювання рівня доступності інформації про місцеві бюджети

Критерії для оцінювання рівня транспарентності	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
1.1 Наявність сайту органу місцевого самоврядування		
а) наявний	1	1
б) відсутній	0	
1.2 Кількість кроків (переходів) для пошуку інформації у сфері бюджетів		
а) один	3	1/3
б) два	2	
в) три і більше	1	
г) інформація відсутня	0	
Максимальна кількість балів за питаннями 1.1-1.2	2	

Узагальненим параметром дотримання транспарентності бюджетного менеджменту виступає систематична публікація затверджених бюджетних документів та звітів про виконання бюджету [288]. Враховуючи основні положення щодо національних особливостей реалізації бюджетного процесу на загальнодержавному та місцевому рівнях, викладені в Бюджетному кодексі України [376], було сформовано сукупність критеріїв для оцінювання наявності та періодичності публікації бюджетних документів на місцевому рівні, які представлено в табл. 2.16.

Таблиця 2.16 – Методика оцінювання наявності та періодичності публікації бюджетних документів на місцевому рівні

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
2.1 Публікація місцевого бюджету, затвердженого на плановий рік		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
2.2 Термін публікації місцевого бюджету, затвердженого на плановий рік		
а) протягом двох тижнів з дати затвердження	2	1/2
б) від двох тижнів до одного місяця з дати затвердження	1	
в) більше одного місяця з дати затвердження	0	
2.3 Публікація місячних звітів про виконання місцевого бюджету		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
2.4 Термін публікації місячних звітів про виконання місцевого бюджету		
а) протягом одного місяця, наступного за звітним	2	1/2
б) від одного до двох місяців, наступних за звітним	1	
в) більше двох місяців, наступних за звітним	0	
2.5 Публікація квартальних звітів про виконання місцевого бюджету		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
2.6 Термін публікації квартальних звітів про виконання місцевого бюджету		
а) протягом трьох місяців, наступних за звітним кварталом	2	1/2
б) від трьох до шести місяців, наступних за звітним кварталом	1	
в) більше шести місяців, наступних за звітним кварталом	0	
2.7 Публікація річного звіту про виконання місцевого бюджету		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
2.8 Термін публікації річного звіту про виконання місцевого бюджету		
а) протягом трьох місяців, наступних за звітним роком	2	1/2
б) від трьох до шести місяців, наступних за звітним роком	1	
в) більше шести місяців, наступних за звітним роком	0	
2.9 Наявність та публікація аудиторського звіту по видаткам місцевого бюджету за звітний рік		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
2.10 Термін публікації аудиторського звіту по видаткам місцевого бюджету за звітний рік		
а) протягом шести місяців, наступних за звітним роком	2	1/2
б) від шести до дванадцяти місяців, наступних за звітним роком	1	
в) більше дванадцяти місяців, наступних за звітним роком	0	
Максимальна кількість балів за питаннями 2.1-2.10		10

Першим етапом у забезпеченні публічного розкриття бюджетного процесу на місцевому рівні є розкриття інформації про затвердження відповідного бюджету [228]. Положеннями ст. 77 Бюджетного кодексу

України визначено граничний термін затвердження місцевого бюджету 25 грудня року, що передує плановому. При цьому слід враховувати той факт, що кінцевий варіант проекту місцевого бюджету залежить від прийнятого закону про Державний бюджет України, терміни ухвалення якого неоднократно порушувались, що обумовлює наявність положень, які визначають приведення місцевих бюджетів у відповідність до державного в частині міжбюджетних трансфертів у двотижневий строк з дня офіційного опублікування закону про Державний бюджет України [208]. Саме тому, термін публікації затвердженого місцевого бюджету пропонується оцінювати з моменту його затвердження, а максимальну оцінку передбачено при публікації такого документу в двотижневий період.

У ст. 59 Бюджетного кодексу України визначено формування та подання місячних звітів щодо зведеного, державного та місцевих бюджетів органами, що контролюють справляння надходжень бюджету, у строк не пізніше 15 числа місяця, наступного за звітним, а також передачу з боку Державної казначейської служби України відповідним місцевим фінансовим органам звітності про виконання місцевих бюджетів. Враховуючи зазначене, прийнятний термін публікації місячних звітів про виконання місцевого бюджету в контексті забезпечення бюджетної транспарентності визначено періодом до двох місяців, при цьому максимальну оцінку транспарентності бюджетного менеджменту передбачено при виконанні критерію публікації місячних звітів про виконання місцевого бюджету протягом одного місяця, наступного за звітним.

Положеннями ст. 80 Бюджетного кодексу України визначено подання квартальних та річного звітів про виконання місцевого бюджету до органів місцевого самоврядування у двомісячний строк після завершення відповідного бюджетного періоду. Таким чином, для оцінювання визначено два варіанти прийнятних строків публікації відповідних звітів – протягом трьох місяців, наступних за звітним кварталом (роком), та від трьох до шести місяців, наступних за звітним кварталом (роком).

Зарубіжною практикою підвищення якості бюджетного менеджменту на місцевому рівні доведено ефективність проведення аудиту видатків місцевих бюджетів за підсумками бюджетного року та публікації відповідних аудиторських звітів [323]. Саме тому, у розрізі пропонованої методики оцінювання транспарентності місцевих бюджетів в Україні перспективним напрямком визначено критерії публікації аудиторських звітів, прийнятні терміни для оприлюднення яких визначено у відповідності до міжнародного досвіду.

Домінуючу роль при оцінюванні рівня транспарентності бюджетного менеджменту варто приділити наповненню бюджетних документів у частині розкриття інформації про бюджетні показники у розрізі основних напрямків – доходів, видатків, фінансування, а також трансфертів та заборгованості, що відповідає розділам, за якими побудовано бюджетні документи у вітчизняній практиці. При цьому вважаємо недоцільним у даному контексті застосовувати порівняння показників звітного періоду з попередніми як індикатор бюджетної транспарентності, що знайшло місце у світовій практиці [8], оскільки такий підхід відображає більшою мірою ефективність, а не прозорість бюджетного менеджменту [354]. Для забезпечення цілісності пропонованої методики, оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту з точки зору повноти розкриття бюджетних показників слід проводити у розрізі основних бюджетних документів – затвердженого місцевого бюджету, місячних, квартальних та річних звітів про виконання місцевого бюджету. При цьому, незважаючи на той факт, що публікацію аудиторського звіту по видаткам місцевого бюджету було включено як один з критеріїв транспарентності бюджетного менеджменту у попередньому блоці, оцінювання рівня його інформаційної наповненості не передбачено, оскільки, по-перше, на сучасному етапі подібна практика відсутня в Україні [280], а по-друге, зміст та структура даного звіту визначаються безпосередньо організацією, яка проводить аудит, що в поточних умовах не дає змоги запропонувати адекватні та придатні для застосування критерії. Методику

оцінювання транспарентності місцевих бюджетів за блоком повноти розкриття інформації представлено в табл. Б.2.

Відповідно до пропонованої методики за кожним з показників даного блоку максимальна бальна оцінка може бути застосована у випадку, якщо у бюджетному документі наведено не лише статистичну інформацію щодо бюджетних показників, а й представлено обґрунтування та/чи пояснення запланованих або звітних показників. При цьому для річних бюджетних документів (затверджених на плановий рік та звітних), визначено критерії для оцінювання за всіма чотирма напрямками, у той час як для проміжних звітів вважаємо достатнім розкриття інформації у розрізі доходів і витрат.

Одним з напрямків оцінювання транспарентності бюджетному менеджменті на локальному рівні, який застосовується в зарубіжній практиці, є наявність у бюджетних документах інформації про активи органів місцевої влади [247], що є актуальним для сучасних реалій України та було врахованого у вигляді блоку показників, представлених табл. 2.17.

Даний блок охоплює два критерії, які дозволяють оцінити розкриття інформації про фінансові та нефінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування [160]. При цьому максимальна оцінка передбачена при розкритті не лише даних про наявність таких активів, а також при зазначенні інформації про результати та ефективність їх використання, що є досить важливим показником з точки зору реалізації бюджетного менеджменту, особливо в умовах високого рівня корупції, який зафіксовано в Україні.

Останній блок пропонованого Індексу транспарентності місцевих бюджетів охоплює актуальний на сьогодні у світовій та вітчизняній практиці бюджетного менеджменту як громадська участь у бюджетному процесі, який представлено чотирма узагальненими критеріями щодо наявності та звітності про діяльність громадської ради при органі місцевого самоврядування, а також наявність положення та публікацію звітів про громадські (партиципаторні) бюджети.

Таблиця 2.17 – Методика оцінювання рівня розкриття інформації про активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
4.1 Розкриття інформації про фінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування		
а) наявна інформація фінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування, а також доходи, отримані від їх використання	2	1/2
б) наявна загальна інформація про депозити органів місцевого самоврядування та інші фінансові активи, що перебувають у їх розпорядженні	1	
в) інформація відсутня	0	
4.2 Розкриття інформації про нефінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування		
а) наявна інформація щодо ефективності використання нефінансових активів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	3	1/3
б) наявна загальна інформація про доходи бюджету від нефінансових активів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування, та видатки на їх утримання	2	
в) наявна загальна інформація про підприємства комунальної форми власності та інші нефінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	1	
г) інформація відсутня	0	
Максимальна кількість балів за питаннями 4.1-4.2		2

За кожним з зазначених критеріїв передбачено бінарну бальну оцінку, яка застосовується у залежності від реалізації критерію в певній місцевій громаді (табл. 2.18).

Таблиця 2.18 – Методика оцінювання рівня громадської участі у бюджетному процесі на місцевому рівні

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
5.1 Наявність громадської ради при виконавчому комітеті органів місцевого самоврядування		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
5.2 Публікація протоколів засідань громадської ради при виконавчому комітеті органів місцевого самоврядування		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
5.3 Наявність Положення про громадський бюджет, затвердженого на місцевому рівні		
а) наявне	1	1
б) відсутнє	0	
5.4 Публікація звітів про виконання громадських (партиципаторних) бюджетів		
а) наявна	1	1
б) відсутня	0	
Максимальна кількість балів за питаннями 5.1-5.4		4

При цьому для кожного з критеріїв, які формують зазначені п'ять блоків індексу, передбачено застосування коригуючи коефіцієнтів, які забезпечують приведення окремої бальної оцінки до максимального рівня в один бал. Таким чином, максимальне значення Індексу прозорості місцевих бюджетів може становити 31 бал.

Апробацію розробленого Індексу було проведено на прикладі міського бюджету м. Суми. Для дослідження було обрано 2016 рік. Результати оцінювання прозорості бюджету м. Суми у розрізі доступності інформації представлено у табл. 2.19.

Таблиця 2.19 – Результати оцінювання рівня доступності інформації про місцеві бюджети на прикладі міського бюджету м. Суми за 2016 бюджетний рік

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
1.1 Наявність сайту органу місцевого самоврядування	1	1
1.2 Кількість кроків (переходів) для пошуку інформації у сфері бюджетів	2	1/3
Сумарна кількість балів за питаннями 1.1-1.2		1,67

Інформація про діяльність органів місцевого самоврядування м. Суми зосереджена на Інформаційному порталі Сумської міської ради [251]. У процесі пошуку інформації про бюджетні показники користувачу слід зайти в розділ Документи, в якому окремо існує посилання Міський бюджет, за яким узагальнено всі бюджетні документи у розрізі років та типів документів, тобто в цілому для відображення інформації про міський бюджет слід зробити два кроки.

Наступним важливим блоком параметрів, які було оцінено на рівні міського бюджету м. Суми, стали показники наявності та періодичності публікації відповідних бюджетних документів, що відображають дані, представлені в табл. 2.20.

Таблиця 2.20 – Результати оцінювання наявності та періодичності публікації бюджетних документів на місцевому рівні на прикладі міського бюджету м. Суми за 2016 бюджетний рік

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
2.1 Публікація місцевого бюджету, затвердженого на плановий рік	1	1
2.2 Термін публікації місцевого бюджету, затвердженого на плановий рік	2	1/2
2.3 Публікація місячних звітів про виконання місцевого бюджету	0	1
2.4 Термін публікації місячних звітів про виконання місцевого бюджету	-	1/2
2.5 Публікація квартальних звітів про виконання місцевого бюджету	1	1
2.6 Термін публікації квартальних звітів про виконання місцевого бюджету	2	1/2
2.7 Публікація річного звіту про виконання місцевого бюджету	1	1
2.8 Термін публікації річного звіту про виконання місцевого бюджету	2	1/2
2.9 Наявність та публікація аудиторського звіту по видаткам місцевого бюджету за звітний рік	0	1
2.10 Термін публікації аудиторського звіту по видаткам місцевого бюджету за звітний рік	-	1/2
Сумарна кількість балів за питаннями 2.1-2.10	6	

Міський бюджет м. Суми на 2016 рік було прийнято рішенням Сумської міської ради від 24.12.2015, у той час як відповідний розділ з бюджетними документами було створено 06.01.2016, що в цілому відповідає терміну публікації планового бюджету протягом двох тижнів з дати його затвердження. При цьому варто відмітити, що на момент дослідження на сайті Сумської міської ради не було розміщено місячних звітів про виконання місцевого бюджету за 2016 рік, у той час як за 2017 рік такі звіти були присутні у частині оперативної інформації про виконання дохідної частини міського бюджету. Квартальні та річний звіти про виконання міського бюджету 2016 року було розміщено в повному обсязі та у строки, що відповідають визначеним критеріям, у той час як проведення аудиту видатків за 2016 рік не проводилося та, відповідно, не було розміщено належних звітів.

Результати оцінювання повноти розкриття інформації щодо основних показників у бюджетних документах Сумської міської ради представлено в табл. 2.21.

Таблиця 2.21 – Результати оцінювання повноти розкриття бюджетних показників на місцевому рівні на прикладі міського бюджету м. Суми за 2016 бюджетний рік

Критерії для оцінювання рівня транспарентності	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
3.1 Розкриття інформації про доходи у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	3	1/4
3.2 Розкриття інформації про видатки у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	4	1/4
3.3 Розкриття інформації про міжбюджетні трансферти та надання кредитів з місцевого бюджету у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	3	1/3
3.4 Розкриття інформації про фінансування у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	2	1/3
3.5 Розкриття інформації про прогностичні показники мінімум на трирічний період у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	3	1/3
3.6 Розкриття інформації про доходи у місячному звіті про виконання місцевого бюджету	-	1/3
3.7 Розкриття інформації про видатки у місячному звіті про виконання місцевого бюджету	-	1/3
3.8 Розкриття інформації про доходи у квартальних звітах про виконання місцевого бюджету	3	1/3
3.9 Розкриття інформації про видатки у квартальних звітах про виконання місцевого бюджету	4	1/4
3.10 Розкриття інформації про доходи у річному звіті про виконання місцевого бюджету	3	1/3
3.11 Розкриття інформації про видатки у річному звіті про виконання місцевого бюджету	3	1/4
3.12 Розкриття інформації про міжбюджетні трансферти та надання кредитів з місцевого бюджету у річному звіті про виконання місцевого бюджету	2	1/3
3.13 Розкриття інформації про фінансування у річному звіті про виконання місцевого бюджету	2	1/3
Сумарна кількість балів за питаннями 3.1-3.13		9,51

Варто відмітити, що максимальну оцінку за розкриття інформації про бюджетні показники було визначено при наявності у відповідному бюджетному документі текстових пояснень чи обґрунтувань до всіх статей

показників у розрізі груп доходів, видатків, фінансування чи кредитування. При цьому, незважаючи на наявність пояснювальних записок як до міського бюджету, затвердженого на 2016 рік, так і до квартального та річного звітів про виконання бюджету, рівень їх деталізації не відповідає параметрам, визначеним у розрізі критеріїв. Саме тому за більшістю критеріїв при оцінюванні розкритті інформації на прикладі міського бюджету м. Суми не було отримано максимальної оцінки, оскільки пояснення було представлено лише за частиною індикаторів.

Оцінки відкритості міського бюджету м. Суми у частині розкриття інформації про активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування, представлено у вигляді табл. 2.22.

Таблиця 2.22 – Результати оцінювання рівня розкриття інформації про активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування, на прикладі міського бюджету м. Суми за 2016 бюджетний рік

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
4.1 Розкриття інформації про фінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	2	1/2
4.2 Розкриття інформації про нефінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	2	1/3
Сумарна кількість балів за питаннями 4.1-4.2		1,67

Слід відзначити, що в частині розкриття інформації про фінансові активи, у річному звіті про виконання місцевого бюджету було представлено дані щодо депозитів органів місцевого самоврядування та відсоткових доходів за результатами їх розміщення. У той час, у частині не фінансових активів відсутня систематизована та деталізована інформація, яка дозволяє оцінити ефективність їх використання на місцях, що не дало змоги визначити максимальний бал за даним критерієм.

Останнім блоком, який має важливе значення в забезпеченні прозорості на місцевому рівні, є громадська участь у бюджетному

процесі, результати оцінювання якої на прикладі м. Суми представлено в табл. 2.23. Варто відмітити, що за даним напрямком було визначено максимальний бал за всіма критеріями, оскільки при виконавчому комітеті міської ради функціонує громадська рада, протоколи засідань якої публікуються на сайті міської ради.

Таблиця 2.23 – Результати оцінювання рівня громадської участі у бюджетному процесі на місцевому рівні на прикладі міського бюджету м. Суми за 2016 бюджетний рік

Критерії для оцінювання рівня бюджетної транспарентності	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
5.1 Наявність громадської ради при виконавчому комітеті органів місцевого самоврядування	1	1
5.2 Публікація протоколів засідань громадської ради при виконавчому комітеті органів місцевого самоврядування	1	1
5.3 Наявність Положення про громадський бюджет, затвердженого на місцевому рівні	1	1
5.4 Публікація звітів про виконання громадських (партиципаторних) бюджетів	1	1
Сумарна кількість балів за питаннями 5.1-5.4		4

Окрім того, у 2016 році було прийнято Положення про громадський (партиципаторний) бюджет м. Суми, а на сайті міської ради, крім інформації про локальні та загальноміські проекти, опубліковано звіт про їх виконання, що в цілому свідчить про досить успішний результат за даним напрямком. Узагальнення розробленого науково-методичного підходу до оцінювання рівня транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні та результатів його апробації на прикладі міського бюджету м. Суми за підсумками 2016 бюджетного року представлено у вигляді рис. 2.3.

Проведене оцінювання засвідчило наявність сильних та слабких місць висвітлення інформації у сфері бюджетів, які спостерігаються у м. Суми. Так, основним недоліком можна відзначити відсутність опублікованих місячних звітів про виконання місцевого бюджету, які обумовили також недоотримання балів за кількома критеріями блоку повноти розкриття бюджетних показників на місцевому рівні.

Методичне підґрунтя оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні (фрагмент)				
Група критеріїв		Показники для оцінювання	[<i>b_{min}</i> ; <i>b_{max}</i>]	<i>k_{cor}</i>
Info_ access	Доступність інформації про БМ	Наявність сайту органу місцевого самоврядування	[0 ;1]	1
		Кількість кроків (переходів) для пошуку інформації	[0 ;3]	1/3
Publ_ report	Наявність та періодичність публікації бюджетних документів на місцевому рівні	Факт публікації місцевого бюджету, затвердженого на плановий рік	[0 ;1]	1
		Термін публікації місячних, кварталних та річних звітів про виконання місцевих бюджетів	[0 ;3]	1/3
	
		Термін публікації аудиторського звіту по видаткам місцевих бюджетів за звітний рік	[0 ;3]	1/3
Info_ disclosure	Повнота розкриття бюджетних показників на місцевому рівні	Розкриття інформації про доходи та видатки у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	[0 ;4]	1/4
		Розкриття інформації про міжбюджетні трансферти та надання кредитів з місцевого бюджету у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	[0 ;3]	1/3
	
		Розкриття інформації про прогностичні показники мінімум на трирічний період у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік	[1 ;3]	1/3
Info_ assets	Рівень розкриття інформації про активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	Розкриття інформації про фінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	[0 ;2]	1/2
		Розкриття інформації про нефінансові активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування	[0 ;3]	1/3
Publ_ part	Рівень громадської участі у бюджетному процесі	Наявність громадської ради при виконавчому комітеті органів місцевого самоврядування	[0 ;1]	1
		Публікація протоколів засідань громадської ради при виконавчому комітеті органів місцевого самоврядування	[0 ;1]	1
		Наявність Положення про громадський бюджет, затвердженого на місцевому рівні	[0 ;1]	1
		Публікація звітів про виконання громадських (партисипативних) бюджетів	[0 ;1]	1

Практичні розрахунки для місцевого бюджету м. Суми за 2016 р.																			
<table border="1"> <caption>Дані для графіка</caption> <thead> <tr> <th>Критерій</th> <th>Максимальне значення</th> <th>Значення для міського бюджету м. Суми</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Info_Access</td> <td>2</td> <td>1,67</td> </tr> <tr> <td>Publ_Report</td> <td>10</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Info_Disclosure</td> <td>13</td> <td>9,51</td> </tr> <tr> <td>Info_Assets</td> <td>2</td> <td>1,67</td> </tr> <tr> <td>Public_Part</td> <td>4</td> <td>4</td> </tr> </tbody> </table>	Критерій	Максимальне значення	Значення для міського бюджету м. Суми	Info_Access	2	1,67	Publ_Report	10	6	Info_Disclosure	13	9,51	Info_Assets	2	1,67	Public_Part	4	4	<p>Основні висновки дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> – рівень транспарентності БМ в м. Суми становить 74 % (сумарне значення Індексу складає 22,85 бали з можливих 31); – максимальний рівень транспарентності БМ в м. Суми спостерігається за рівнем громадської участі у бюджетному процесі (100 %); – мінімальний рівень транспарентності БМ в м. Суми зафіксовано за критерієм наявності та періодичності публікації бюджетних документів (60 %); – основною проблемою транспарентності БМ в м. Суми у 2016 році стала відсутність опублікованих місячних звітів
Критерій	Максимальне значення	Значення для міського бюджету м. Суми																	
Info_Access	2	1,67																	
Publ_Report	10	6																	
Info_Disclosure	13	9,51																	
Info_Assets	2	1,67																	
Public_Part	4	4																	

Рисунок 2.3 – Науково-методичні засади та практичні розрахунки щодо оцінювання транспарентності бюджетного менеджменту на рівні м. Суми

У той же час, на сайті міської ради повно висвітлено інформацію щодо громадської участі у бюджетному процесі на місцевому рівні, а також

спостерігаються високі рівні доступності інформації про місцеві бюджети та розкриття інформації про активи, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Розроблений підхід створює науково-методичне підґрунтя для підвищення транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні в Україні шляхом розробки практичних рекомендацій стосовно доступності інформації у сфері бюджетів, повноти та змісту опублікованих бюджетних документів та громадської участі в бюджетному процесі за результатами застосування запропонованої методики на рівні місцевих бюджетів різних територій.

Висновки до розділу 2

Результати узагальнення вітчизняних та закордонних напрацювань щодо трактування змісту поняття «транспарентність» в сфері публічних фінансів дозволили виявити фрагментарність існуючих підходів. Це обумовлено багаторівневістю прояву транспарентності (як на мікро-, так і макрорівні) та полікомпонентною структурою (за суб'єктами, об'єктами, діями тощо). Відтак більшість досліджень транспарентності в бюджетній сфері сконцентрована на аналізі її окремих атрибутивних характеристик, зокрема відкритості, гласності, прозорості, своєчасності, підзвітності, достовірності та ін. З метою формування системного підходу до реалізації бюджетної транспарентності в роботі обґрунтовано концептуальні засади її забезпечення.

Методологічним базисом запропонованої концепції виступає процесно-структурний підхід, який дозволяє розкрити ключові компоненти транспарентності (суб'єктну, об'єктну, процедурну) у взаємозв'язку з основними етапами бюджетного циклу, ключовими вимірами транспарентності та інструментарієм її забезпечення. На відміну від існуючих підходів, запропонована концепція фокусується не стільки на транспарентності

результатів бюджетного процесу (об'єктній складовій), скільки на транспарентності дій суб'єктів бюджетного механізму на кожному етапі бюджетного процесу, що створює можливості для забезпечення не лише економічної транспарентності, а й політичної, громадської, процедурної та інституційної. Актуальність реалізації запропонованої концепції підтверджується результатами дослідження Edelman Trust Barometer для 28 країн світу, яке засвідчило, що рівень довіри населення до державних структур є найнижчим (41% – у 2017 р.) серед усіх (оцінювався рівень довіри до бізнесу, влади, медіа та громадського сектору в світі), а серед причин недовіри суспільства до держави в цілому 40% опитаних зазначили високий рівень корупції.

Оскільки реалізація концепції забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту вимагає значних витрат фінансових ресурсів, важливого значення набуває пріоритизація основних напрямків її реалізації. З метою емпіричного обґрунтування пріоритетних напрямків забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту в роботі застосовано панельний аналіз даних 36 країн світу за період з 2006 по 2015 рр. (враховуючи доступність останніх звітних даних міжнародних організацій). За результатами тестування (тести Бройша-Пагана та Хаусмана) побудовано регресійну модель із випадковими ефектами. В якості результативних змінних цієї моделі запропоновано використовувати індикатори якості публічного управління (за методикою Світового банку), зокрема щодо: контролю корупції, ефективності уряду, політичної стабільності, якості державного регулювання, верховенства права, свободи голосування та підзвітності (їх значення варіюється від -2,5 до +2,5). В якості факторних змінних обрано компоненти Індексу відкритості бюджету (розраховується Організацією економічного співробітництва та розвитку, ОЕСР), а саме: відкритість доходів та витрат бюджету, державного боргу, стабільність та обґрунтованість бюджету, можливості моніторингу та відповідальності його виконання, забезпечення громадської участі в бюджетному процесі.

Отримані дані підтверджують позитивний вплив прозорості бюджетного менеджменту на рівень всіх індикаторів якості публічного управління. В контексті забезпечення політичної стабільності країни та підвищення якості державного регулювання рівень прозорості бюджетного менеджменту набуває особливого значення (підвищення Індексу відкритості бюджету на одиницю забезпечує зростання рівня цих індикаторів на 0,01). Розрахунки дозволили визначити пріоритетні напрямки забезпечення прозорості: стабільність та обґрунтованість бюджету, а також відкритість доходів бюджету (коефіцієнти регресії саме при цих факторних змінних були найвищими та мали найвищу статистичну значимість). Слід звернути увагу, що такий популярний останнім часом напрямок забезпечення прозорості бюджетного менеджменту як підвищення громадської участі у бюджетному процесі, виявився частіше за все статистично незначимим фактором впливу абсолютно на всі індикатори якості державного управління, а для цілого ряду індикаторів коефіцієнти регресії при цій факторній змінній взагалі виявилися від'ємними (вплив зворотній). Однією з причин цього є низький рівень фінансової грамотності населення, особливо – у сфері публічних фінансів.

Вивчення світового досвіду щодо впливу прозорості бюджетного менеджменту на розвиток сектору публічних фінансів вказує на важливість врахування умов, за яких такий вплив буде позитивним. Для вирішення цього завдання в роботі побудовано регресійну модель із випадковими ефектами на основі панельного аналізу вибірки емпіричних даних 36 країн світу за період з 2006 по 2015 рр. Результативними ознаками в моделі обрано три індикатора виконання бюджету: співвідношення державного боргу, доходів та витрат до ВВП. Факторними ознаками обрано розраховані ОЕСР значення цілого ряду індексів бюджетної прозорості: індексу відкритості бюджету – як базовий індекс використовувався при моделюванні для кожної результативної ознаки; індексів відкритості державного боргу, державних доходів та витрат – лише для відповідних результативних ознак. Макроекономічні умови, при яких

оцінювався вплив індикаторів транспарентності бюджетного менеджменту (факторні ознаки) на виконання бюджету (результативні ознаки) визначалися в моделі за трьома параметрами: рівень доходу на душу населення, превалюючий вектор реалізації економічної політики (за Індексом глобальної конкурентоспроможності) та рівень економічної свободи. В якості контрольних змінних обрано кредитний рейтинг країни (за оцінками агенції Standard&Poor's) та Індекс людського розвитку.

Аналіз отриманих даних дозволив зробити наступні висновки:

1) умовою забезпечення позитивного впливу транспарентності бюджетного менеджменту на рівень державного боргу є високий рівень доходу на душу населення в країні та орієнтація економіки цієї країни на інноваційність (нові технології);

2) умовою забезпечення позитивного впливу транспарентності на рівень державних доходів є високий рівень економічної свободи в країні (рівний доступ економічних суб'єктів до ресурсів, захист їх прав та свобод, забезпечення конкуренції в економіці тощо);

3) умовою забезпечення позитивного впливу транспарентності на рівень державних витрат є орієнтація економічної політики цієї країни на ефективність (транспарентність стимулює розширення кола суспільних запитів на бюджетне фінансування нових потреб). Для країн, економіка яких базується переважно на використанні факторів виробництва, відкритість бюджету стимулює зменшення державних витрат, оскільки мінімізує можливості корупційних дій та стимулює дію ринкових механізмів розподілу ресурсів.

Враховуючи емпірично підтверджену важливість забезпечення транспарентності державних витрат для країн, превалюючим вектором реалізації економічної політики яких є орієнтація на використання факторів виробництва (до яких належить Україна), важливого значення набуває підвищення транспарентності бюджетного менеджменту як на державному, так і місцевому рівнях.

В роботі запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання рівня транспарентності бюджетного менеджменту на місцевому рівні, який базується на експертному оцінюванні на 5 групами критеріїв (враховують світовий досвід та особливості бюджетного механізму в Україні), де параметри кожної групи оцінюються в балах з одиничним кроком в діапазоні $[b_{\min} ; b_{\max}]$ та кожен бал помножується на коефіцієнт k_{cor} (визначається від кількості можливих відповідей на питання в листі експертного оцінювання). Домінуючу роль при оцінюванні рівня транспарентності бюджетного менеджменту варто приділити наповненню бюджетних документів у частині розкриття інформації про бюджетні показники у розрізі основних напрямків – доходів, видатків, фінансування, а також трансфертів та заборгованості, що відповідає розділам, за якими побудовано бюджетні документи у вітчизняній практиці. Розрахункове значення сумарної бальної оцінки по кожній групі критеріїв порівнюється з максимально можливим. Підсумувавши бальні оцінки всіх груп, можна отримати інтегральне значення – Індекс транспарентності місцевих бюджетів, максимальний рівень якого може становити 31 бал. Практичні розрахунки за запропонованим підходом здійснено на прикладі міського бюджету м. Суми за 2016 рік. Розроблений підхід може слугувати науково-методичним підґрунтям при розробленні практичних рекомендацій для органів місцевої влади стосовно доступності інформації у сфері бюджетів, повноти та змісту опублікованих бюджетних документів та громадської участі в бюджетному процесі.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [116, 117, 167, 172, 181, 186, 189, 194, 199, 200, 201, 203].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

3.1 Обґрунтування залежності динаміки ВВП на душу населення від різних типів та рівнів фіскальної децентралізації: методологія та методичний інструментарій

Визначення оптимального рівня фіскальної децентралізації, який би відповідав високим темпам економічного зростання на сьогоднішній день є однією з ключових цілей економічної та фінансової політики держав світу, що набуває особливої актуальності з урахуванням неоднозначності сприйняття серед економістів наслідків децентралізації. Справедливо зауважити, що такий плюралізм думок може бути обумовлений не лише об'єктивною природою цього явища, а ще й особливостями становлення та розвитку кожної конкретної країни. У зв'язку з цим актуальності набуває здійснення емпіричного дослідження щодо виявлення залежності між факторами децентралізації та показниками, що відображають стан економічного розвитку країни як у розрізі цілої вибірки країн, що характеризуються різним рівнем економічного розвитку, так і у межах кластерів, які об'єднують держави з подібним значенням показників кластеризації.

Отже, перш за все, необхідно охарактеризувати основні вхідні параметри, що будуть використані для реалізації поставленого завдання. Зокрема, часовий діапазон дослідження охоплює інтервал 2002-2016 рр., що значною мірою обумовлено доступністю необхідного блоку статистичної інформації.

У свою чергу, вибірка країн включає 23 держави, що є членами Організації економічного співробітництва та розвитку. Слід зауважити, що

членство у цій організації передбачає побудову національної економіки на конкурентних, демократичних та ліберальних засадах, що дозволяє стверджувати про наявність прогресивного підходу до вирішення важливих економічних проблем. Разом з тим, вибірка включає як блок високорозвинутих країн, так і постсоціалістичні держави, а тому має достатній для отримання адекватних результатів рівень диференціації. Так, аналіз буде проведено для таких країн як: Австрія, Бельгія, Канада, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія та США.

У рамках процесу відбору факторних, результативних та контрольних змінних ключовим завданням було сформувати такий масив індикаторів, який би відповідав принципам співставності та інформативності, і, разом з тим, забезпечував охоплення максимально доступного часового горизонту, адже саме цей критерій є одним з вирішальних, які впливають на адекватність отримуваних результатів.

Таким чином, у якості параметрів, що відображають рівень децентралізації було обрано найбільш поширені в економічній літературі показники, пов'язані з розподілом державних доходів і витрат між різними рівнями влади, що цілком відповідає підходу до ілюстрації ступеня фінансової децентралізації, запропонованого Міжнародним валютним фондом [48] та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [85].

Отже, перша факторна ознака – показник децентралізації витрат (маркер змінної – D_{exp}), який розраховується як співвідношення обсягу консолідованих витрат на субнаціональному рівні до обсягу консолідованих витрат держави, вираженого у частинах цілого. У свою чергу, відповідно до методології ОЕСР, консолідовані витрати кожного рівня державного управління визначаються як загальна сума витрат за вирахуванням міжбюджетних трансфертів, перерахованих з бюджету відповідного рівня.

Друга факторна змінна – показник децентралізації доходів (маркет – D_{rev}), розраховується як співвідношення обсягу консолідованих доходів на субнаціональному рівні до обсягу консолідованих доходів держави, вираженого у частинах цілого. Аналогічно до попереднього показника, консолідовані доходи відповідного рівня державного управління визначаються як загальна сума доходів за вирахуванням міжбюджетних трансфертів, що надійшли до бюджету відповідного рівня [85].

Інтегруючим індикатором рівня децентралізації є наступна незалежна змінна, що розраховується як співвідношення консолідованих витрат до консолідованих доходів, що були здійснені на субнаціональному рівні (маркер – $D_{exp/rev}$).

У якості результативної змінної було використано показник ВВП на душу населення. Дане дослідження також охоплює широкий набір контрольних змінних, комбінація яких у відповідних моделях визначатиметься орієнтацією на досягнення максимального рівня адекватності отриманих результатів. Так, до складу змінних, з якими проводилося тестування моделей належать:

- площа сільськогосподарських земель (AgrL) – параметр, який дозволяє врахувати потенціал розвитку сільського господарства;
- питома вага державного боргу у ВВП, % (Debt) – є одним із основних параметрів, що можуть бути використані для оцінки ефективності бюджетної та фінансової політики в цілому, а також боргової безпеки держави;
- дефіцит / профіцит бюджету у відношенні до ВВП, % (Def);
- індекс споживчих цін (2010 рік – 100%) (CPI) – параметр, що відображає цінову стабільність економіки країни;
- рівень зайнятості населення, що розраховується як питома вага зайнятого населення до загальної чисельності населення країни, виражена у % (Empl) – показник, що характеризує трудовий потенціал національної економіки;

- питома вага витрат на кінцеве споживання у ВВП, % (ConsExp) – дозволяє врахувати рівень життя населення;
- частка прямих іноземних інвестицій у ВВП, % (FDI) – характеризує інвестиційний потенціал держави;
- питома вага валового нагромадження капіталу у ВВП, % (GFCF);
- показник відкритості економіки (співвідношення сумарного обсягу експорту та імпорту до ВВП, %) (Trade) – дозволяє оцінити потенціал зовнішньоекономічної діяльності певної країни.

Інформаційною базою дослідження є офіційні дані, представлені на сайтах ОЕСР [85] та групи Світового Банку [110].

Усі розрахунки будуть проведені з використання програмного комплексу Stata 12/SE.

Здійснивши характеристику основних параметрів, що будуть використані у межах даного емпіричного дослідження, доцільно перейти до безпосередньої реалізації його етапів. Так, перш за все, проведемо оцінювання рівня взаємозв'язку і наявності квадратичної форми залежності почергово кожної з факторних змінних з результативною для усієї вибірки країн. Варто також зауважити, що вхідний масив даних сформовано у розрізі країн, років та конкретних індикаторів, тобто розрахунки буде проведено для панельних даних. Результати з показником децентралізації витрат представлено у табл. 3.1.

Так, на основі даних табл. 3.1 можна зробити наступні висновки:

- статистична значимість та відмінність знаків при коефіцієнт моделі факторної змінної та квадрату факторної змінної дозволяє стверджувати про наявність квадратичної форми залежності між залежною та незалежними змінними;
- усі контрольні змінні моделі є статистично значимими на довірчих інтервалах у 99% та 95%.

Таблиця 3.1 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації витрат на економічний розвиток країн, що увійшли до вибірки

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Dexp	15182,43	4962,11	3,06	0,002
Dexp ²	-5635,37	2380,55	-2,37	0,018
Def	687,02	218,19	3,15	0,002
CPI	839,22	82,24	10,21	0,000
Empl	438,52	146,68	2,99	0,003
ConsExp	-780,34	208,33	-3,75	0,000
FDI	168,31	66,22	2,54	0,011
GFCF	202,96	202,96	-5,43	0,000
Trade	-156,54	23,46	-6,67	0,000
Const	32815,12	23800,93	1,96	0,050

Наступним етапом даного дослідження є застосування тесту з метою підтвердження квадратичної форми залежності та визначення точки екстремуму. Результати використання команди «utest», що є надбудовою програмного комплексу Stata 12/SE представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації витрат та ВВП на душу населення для усієї сукупності країн, що увійшли до вибірки

Специфікація моделі	f(x)=x ²	
	H0: залежність монотонна чи має форму параболи	H1: залежність має форму оберненої параболи
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	0,06	2,25
Кут	14506,19	-10176,74
t-value	3,093	-1,661
P> t	0,0011	0,0489
Загальні результати тесту (P> t)	0,0489	
Значення точки екстремуму	1,38	

Отже, на основі даних, представлених у табл. 3.2, можна підтвердити наявність квадратичної форми залежності між досліджуваними параметрами, що має форму оберненої параболи (оскільки значення P>|t| для загального тесту меншим за 0,05, то це дозволяє відхилити нульову гіпотезу та

підтвердити альтернативну), точка екстремуму параболи належить множині значень факторної ознаки і становить 1,38, тобто для досліджуваної вибірки країн максимізація ВВП на душу населення досягається тоді, коли показник рівня децентралізації витрат становить 1,38.

Фіналізація цієї стадії дослідження передбачає використання графічного методу підтвердження отриманих раніше результатів. Зокрема, цей етап передбачає побудову графіка, який ілюструє множину відповідностей значень факторної та результативної змінних, що позначені точками, а також інтеграцію на полотно додаткової функції, що характеризує нелінійну залежність між цими змінними (графічна інтерпретація рівняння регресії). Результати представлені на рис. 3.1.

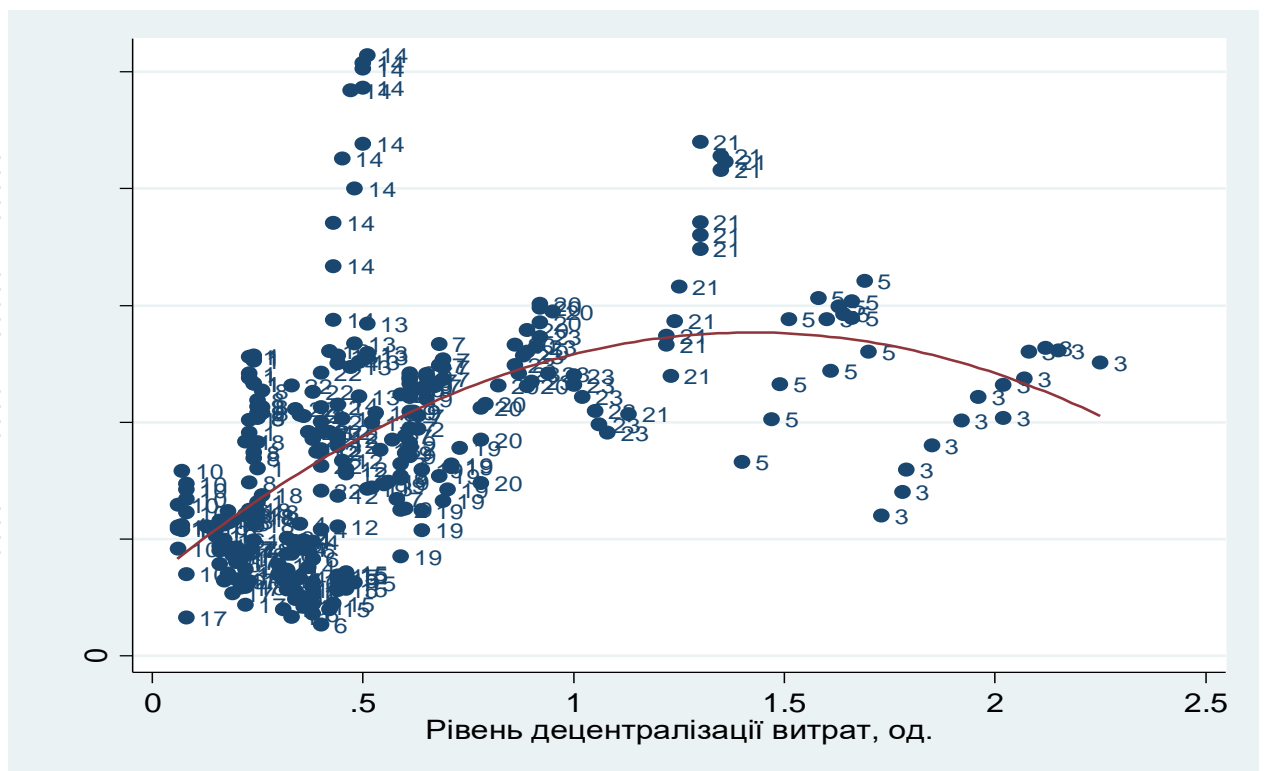

Рисунок 3.1 – Графічна інтерпретація залежності між показником рівня децентралізації витрат та ВВП на душу населення для усієї сукупності країн, що увійшли до вибірки

На наступному кроці проведено весь спектр дослідницьких процедур з використанням наступної факторної змінної – рівня децентралізації доходів. Так, результати регресійного аналізу відображено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації доходів на економічний розвиток країн, що увійшли до вибірки

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Drev	8415,09	8233,01	1,02	0,307
Drev ²	-2370,35	6810,02	-0,35	0,728
Def	876,73	230,49	3,80	0,000
CPI	897,79	84,67	10,60	0,000
ConsExp	-970,90	224,98	-4,32	0,000
FDI	189,71	68,76	2,76	0,006
GFCF	-1242,12	211,60	-5,87	0,000
Trade	-1517,21	191,09	-6,67	0,000
Const	78042,02	22695,94	3,44	0,001

Таким чином, за даними табл. 3.3 можна зробити такі висновки: знаки при факторних змінних «Drev» та «Drev²» мають протилежні знаки, але самі коефіцієнти є статистично незначимими, що дозволяє спростувати наявність нелінійної залежності між залежною та незалежною змінними (для підтвердження такої гіпотези з використанням регресійного рівняння мають виконуватися одночасно 2 умови: відмінність знаків при коефіцієнтах факторних змінних моделі та їх статистична значимість на одному з довірчих інтервалів 99%, 95% чи 90%).

У зв'язку з цим, актуальності набуває повторення даного етапу з виключенням додаткового факторного параметра, тобто перетворення регресійної залежності з нелінійної до вигляду лінійної функції (табл. 3.4).

Таким чином, результати, відображені у табл. 3.4, підтверджують існування статистично значимого лінійного зв'язку між рівнем децентралізації доходів та ВВП на душу населення: зокрема, збільшення незалежної змінної на одинцю супроводжується ростом індикатора економічного розвитку на

5659,52 дол. США (коефіцієнт є статистично значимим на довірчому інтервалі 99%).

Таблиця 3.4 – Результати регресійного аналізу (лінійна функція) щодо виявлення впливу рівня децентралізації доходів на економічний розвиток країн, що увійшли до вибірки

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Drev	5659,52	2255,85	2,51	0,012
Def	857,80	223,57	3,84	0,000
CPI	898,87	84,45	10,64	0,000
ConsExp	-1001,38	206,87	-4,84	0,000
FDI	188,87	68,60	2,75	0,006
GFCF	-1255,18	207,87	-6,04	0,000
Trade	-178,48	190,19	-7,95	0,000
Const	81170,45	20802,35	3,90	0,000

Останнім кроком для даного етапу має стати повторення усіх процедур для останньої факторної змінної – інтегруючого показника рівня децентралізації. Результати реалізації цього етапу відображено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації на економічний розвиток країн, що увійшли до вибірки

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Dexprev	9111,87	2134,52	4,27	0,000
DexprevR ²	-1176,70	308,20	-3,82	0,000
AgrL	0,01	0,00	2,01	0,045
Def	583,12	216,49	2,69	0,007
CPI	897,75	81,67	10,99	0,000
Empl	478,93	142,62	3,36	0,001
ConsExp	-1265,82	202,91	-6,24	0,000
FDI	127,29	65,86	1,93	0,053
GFCF	-1094,12	213,73	-5,12	0,000
Trade	-209,27	24,81	-8,44	0,000
Const	59114,28	22817,31	2,59	0,010

Отже, дані табл. 3.5 дозволяють підтвердити припущення про наявність нелінійної (квадратичної) залежності рівня ВВП на душу населення від зміни

інтегрального показника децентралізації, оскільки базові факторні змінні є статистично значимими на довірчому інтервалі 99%, а також мають різні знаки. У зв'язку з цим, необхідності набуває аналіз даних, представлених у табл. 3.6, що відображають результати застосування тесту на виявлення U-подібної форми залежності між факторною та результативною ознаками.

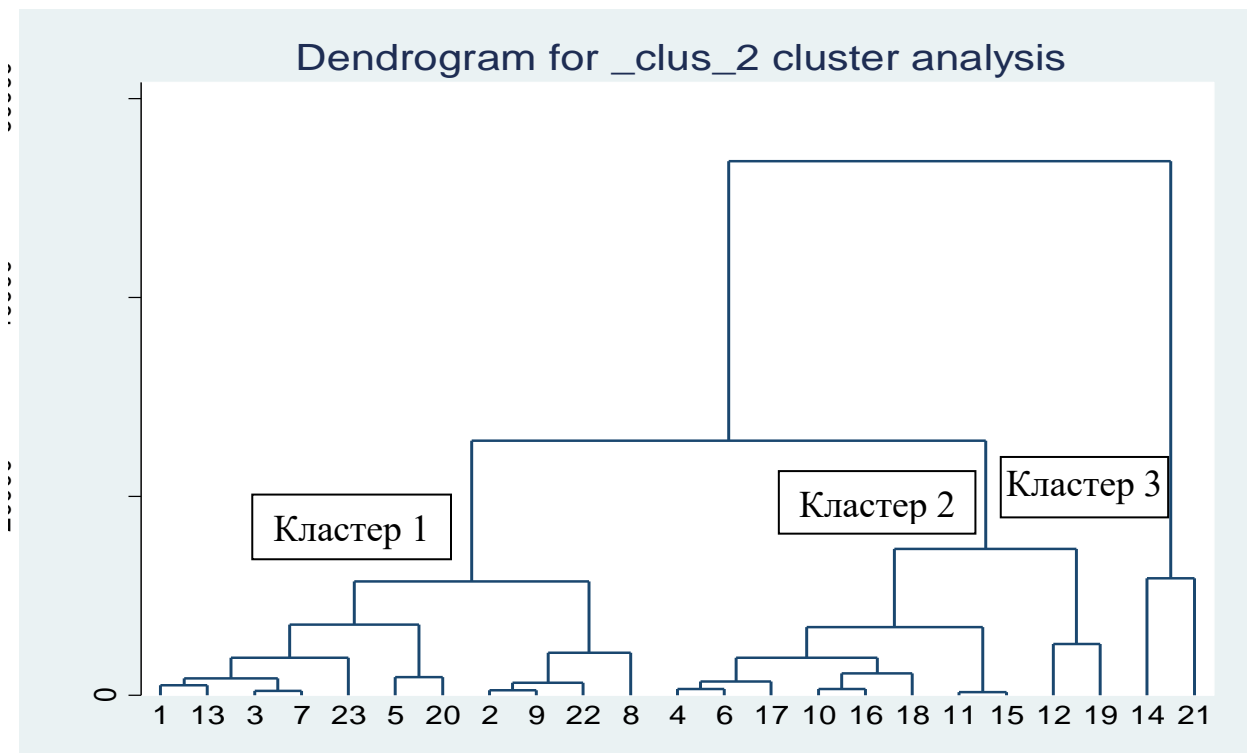
Таблиця 3.6 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації та ВВП на душу населення для усієї сукупності країн, що увійшли до вибірки

Специфікація моделі	f(x)=x ²	
	H0: залежність монотонна чи має форму параболи	H1: залежність має форму оберненої параболи
Гіпотези		
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	0,91	6,79
Кут	6970,28	-6867,72
t-value	4,366	-3,151
P> t	9,29e-06	0,000
Загальні результати тесту (P> t)	0,000	
Значення точки екстремуму	3,90	

Таким чином, використання команди «utest» програмного комплексу Stata 12/SE дозволило виявити, що залежність зміни рівня ВВП на душу населення від коливання показника децентралізації має форму оберненої параболи, а максимального значення ВВП на душу населення досягається в точці, у якій рівень децентралізації відповідає значенню 3,90.

Наступним кроком даного дослідження є ідентифікація характеру взаємозв'язку між темпами економічного розвитку та параметрами децентралізації, проте не у межах всієї вибірки країн, а у рамках окремих кластерів, що дозволить виявити закономірності, притаманні групам держав, що мають подібні тенденції соціально-економічного розвитку, що, у свою чергу, дозволить розробити більш виважену систему рекомендацій та заходів, що повинні бути реалізовані уповноваженими органами з метою оптимізації рівня децентралізації та сприяння досягненню високих та поступальних темпів економічного зростання.

Отже, практична реалізація цього етапу дослідження була проведена на основі застосування блоку команд для здійснення кластерного аналізу програмного комплексу Stata 12/SE. Слід відмітити, що беззаперечною перевагою застосування саме цього механізму для кластеризації держав за певними критеріями є відсутність обмеження щодо кількості кластерів, тобто об'єднання країн у групи набуває більшого рівня об'єктивності, адже число кластерів визначається з урахуванням тісноти розподілу ознак, що були обрані для реалізації цього процесу, а не встановлюється завчасно. Таким чином, з урахуванням усіх змінних, що характеризують рівень децентралізації, а також параметра, який відображає динаміку економічного зростання – ВВП на душу населення, усі країни, що увійшли до вибірки було розподілено на 3 кластери (рис. 3.2).

Примітки: 1 – Австрія; 2 – Бельгія; 3 – Канада; 4 – Чехія; 5 – Данія; 6 – Естонія; 7 – Фінляндія; 8 – Франція; 9 – Німеччина; 10 – Греція; 11 – Угорщина; 12 – Італія; 13 – Нідерланди; 14 – Норвегія; 15 – Польща; 16 – Португалія; 17 – Словаччина; 18 – Словенія; 19 – Іспанія; 20 – Швеція; 21 – Швейцарія; 22 – Великобританія; 23 – США

Рисунок 3.2 – Результати кластеризації країн за рівнем децентралізації та ВВП на душу населення

Таким чином, країни, що увійшли до першого кластеру можна охарактеризувати як високорозвинуті країни з ринковою економікою. Держави, що формують другий кластер є менш прогресивними, більшість з них належать до постсоціалістичного блоку. Третій кластер об'єднує лише дві країни – Норвегію та Швейцарію, які мають найвищі темпи економічного розвитку серед усієї вибірки країн. До першого кластеру увійшли країни з рівнем ВВП на душу населення більше 40 тис. дол. та рівнем децентралізації більше 30 %, до другого – країни з рівнем ВВП на душу населення менше 40 тис. дол. та рівнем децентралізації менше 30 %.

Так, з'ясувавши специфіку кожного з кластерів, доцільно перейти до безпосереднього аналізу характеру залежності між показниками рівня децентралізації та ВВП на душу населення у кожній з груп. Результати регресійного аналізу у рамках кластеру з показником децентралізації витрат представлені у табл. 3.7.

Таблиця 3.7 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації витрат на економічний розвиток країн, що увійшли до першого кластеру

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Dexp	12573,08	5578,47	2,25	0,024
Dexp ²	-5084,91	2350,99	-2,16	0,031
Debt	-161,38	41,87	-3,85	0,000
CPI	1080,49	70,95	15,23	0,000
ConsExp	397,88	179,81	2,21	0,027
GFCF	848,96	296,37	2,86	0,004
Trade	60,59	27,46	2,21	0,027
Const	-102159,70	19284,61	-5,30	0,000

Отже, результати, відображені у таблиці підтверджують припущення про наявність квадратичної форми залежності між змінними моделі у рамках досліджуваного кластеру країн, оскільки факторні змінні є статистично значимим на довірчому інтервалі 95%, а знаки коефіцієнтів при змінних є різними.

З ціллю поглиблення отриманих результатів, скористаємося командою `utest` (табл. 3.8) та інструментами графічної інтерпретації результатів програмного комплексу Stata 12/SE.

Таблиця 3.8 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації витрат та ВВП на душу населення для країн, що увійшли до першого кластера

Специфікація моделі	$f(x)=x^2$	
Гіпотези	H0: залежність монотонна чи має форму параболи	H1: залежність має форму оберненої параболи
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	0,22	2,25
Кут	10335,71	-10309,03
-value	2,266	-1,998
$P> t $	0,012	0,024
Загальні результати тесту ($P> t $)	0,024	
Значення точки екстремуму	1,23	

Застосування додаткового тесту дозволило підтвердити квадратичну форму залежності між змінними, а саме залежність у формі оберненої параболи, а також визначити точку екстремуму – 1,23. Таким чином, слід зауважити, що саме такий рівень децентралізації витрат сприяє максимізації ВВП на душу населення для групи високорозвинених країн, що формують перший кластер. Разом з тим, справедливо відмітити, що цей показник є дещо нижчим – на 0,15, за аналогічний, розрахований для усієї вибірки країн.

Результати регресійного аналізу з показником рівня децентралізації доходів приведено у табл. 3.9. Представлені результати дозволяють зробити наступні висновки: характер взаємозв'язку між рівнем децентралізації доходів ВВП на душу населення не є нелінійним, оскільки хоча змінні і мають різні знаки, проте параметр «Drev» є статистично незначимим, що, у свою чергу, свідчить про відсутність у рамках даного кластеру країн статистично значимої та суттєвої залежності динаміки економічного зростання від зміни рівня децентралізації доходів.

Таблиця 3.9 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації доходів на економічний розвиток країн, що увійшли до першого кластеру

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Drev	6470,98	6956,63	0,93	0,352
Drev ²	-10942,2	5148,46	-2,13	0,034
AgrL	0,002	0,000	2,95	0,003
Debt	-157,49	42,74	-3,68	0,000
Def	343,95	243,71	1,41	0,158
CPI	1035,04	78,81	13,13	0,000
Empl	570,14	147,81	3,86	0,000
ConsExp	657,57	194,22	3,39	0,001
GFCF	1162,14	20,98	3,80	0,000
Trade	102,42	20,98	4,88	0,000
Const	-162614,00	23698,00	-6,86	0,001

Результати регресійного аналізу завершального блоку дослідження для країн першого кластера представлено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації на економічний розвиток країн, що увійшли до першого кластеру

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Dexprev	12215,45	1373,50	8,89	0,000
Dexprev ²	-1693,69	221,43	-7,65	0,000
AgrL	0,003	0,000	7,92	0,000
Debt	-212,39	26,54	-8,00	0,000
Def	427,76	206,44	2,07	0,038
CPI	1177,59	63,93	18,42	0,000
GFCF	988,14	253,21	3,90	0,000
Const	-94826,72	7625,68	-12,44	0,000

У контексті характеристики отриманих результатів, перш за все, слід зауважити, що у приведеній моделі статистично значимими виявились набагато менше контрольних змінних, ніж у аналогічному дослідженні, реалізованому для усієї вибірки країн. Разом з тим, ті параметри моделі, що лишилися, мають найвищий рівень статистичної значимості – на довірчому

інтервалі 99%, і лише одна контрольна змінна – дефіцит / профіцит бюджету у відношенні до ВВП, % (Def) – на довірчому інтервалі 95%.

Крім того, значення коефіцієнтів при факторних змінних моделі мають різні знаки, що дозволяє підтвердити припущення про нелінійний характер взаємозв'язку рівня децентралізації та ВВП на душу населення для країн першого кластера, і обумовлює реалізацію подальших стадій дослідження – проведення додаткового тесту для визначення форми залежності та точки екстремуму (табл. 3.11) і графічної інтерпретації результатів.

Таблиця 3.11 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації та ВВП на душу населення для усієї сукупності країн, що увійшли до вибірки

Специфікація моделі	$f(x)=x^2$	
	H0: залежність монотонна чи має форму параболи	H1: залежність має форму оберненої параболи
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	0,91	6,31
Кут	9132,94	-9158,87
t-value	9,249	-6,106
$P> t $	4,39e-16	6,15e-09
Загальні результати тесту ($P> t $)	6,15e-09	
Значення точки екстремуму	3,61	

Застосування додаткового тесту з надзвичайно високим рівнем достовірності відхиляє нульову гіпотезу та підтверджує альтернативну, а саме: залежність, яка характеризує зміну ВВП на душу населення під впливом волатильності рівня децентралізації, має форму оберненої параболи з точкою екстремуму 3,61, тобто саме при такому рівні децентралізації досягається максимальне значення показника економічного розвитку країн, що увійшли до першого кластера. Крім того, справедливо зауважити, що визначена для першого кластера точка екстремуму є на 0,29 од. менша за аналогічний показник, розрахований для усієї вибірки країн.

Таким чином, підсумовуючи зазначений етап дослідження, справедливо відмітити, що більшість тенденцій, характерних для усієї вибірки країн, знайшли своє відображення і для держав першого кластера, проте

специфічним є той факт, що для цієї групи країн характерним є дещо нижче значення рівня децентралізації, що забезпечує максимізацію ВВП на душу населення.

Наступним етапом даного дослідження є виявлення характеру взаємозв'язку між рівнем децентралізації та економічним зростанням для країн другого кластера. Так, результати регресійного аналізу з першою факторною змінною представлено у табл. 3.12.

Таблиця 3.12 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації витрат на економічний розвиток країн, що увійшли до другого кластеру

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Dexp	-20158,72	8921,09	-2,25	0,024
Dexp ²	24950,06	4897,49	5,09	0,000
AggL	-0,02	0,01	-1,69	0,090
CPI	683,47	65,49	10,44	0,000
Empl	-949,08	176,42	-5,38	0,000
ConsExp	-306,49	182,77	-1,68	0,094
GFCF	889,71	228,59	3,89	0,000
Trade	-173,44	23,03	-7,53	0,000
Const	33399,07	20582,51	1,62	0,105

Результати регресійного аналізу засвідчують наявність нелінійного характеру залежності ВВП на душу населення від зміни рівня децентралізації витрат серед країн другого кластера, оскільки факторні змінні є статистично значимим та мають різні знаки. Крім того, від'ємним значенням для цієї групи країн, на відміну від попередніх варіантів моделей, розрахованих з цим індикатором децентралізації, характеризується факторна змінна першого порядку, що може свідчити про зміну форми квадратичної функції. На підтвердження цього факту доцільно провести додатковий тест (табл. 3.13) та графічний аналіз (рис. 3.3).

Таблиця 3.13 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації витрат та ВВП на душу населення для країн, що увійшли до другого кластера

Специфікація моделі	$f(x)=x^2$	
	H0: залежність монотонна чи має форму оберненої параболи	H1: залежність має форму параболи
Гіпотези	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	0,06	1,7
Кут	-17164,72	64671,47
t-value	-2,049	7,162
$P> t $	0,021	3,79e-11
Загальні результати тесту ($P> t $)	0,021	
Значення точки екстремуму	0,40	

Отже, результати, представлені у таблиці, підтверджують висновки, зроблені на основі регресійного аналізу, а саме: залежність показника економічного розвитку країн другого кластеру від зміни рівня децентралізації витрат має форму звичайної параболи, оскільки значення параметра $P>|t|$ дозволяє відхилити нульову гіпотезу. Точка екстремуму – 0,4, тобто за такого рівня факторної ознаки ВВП на душу населення є мінімальним.

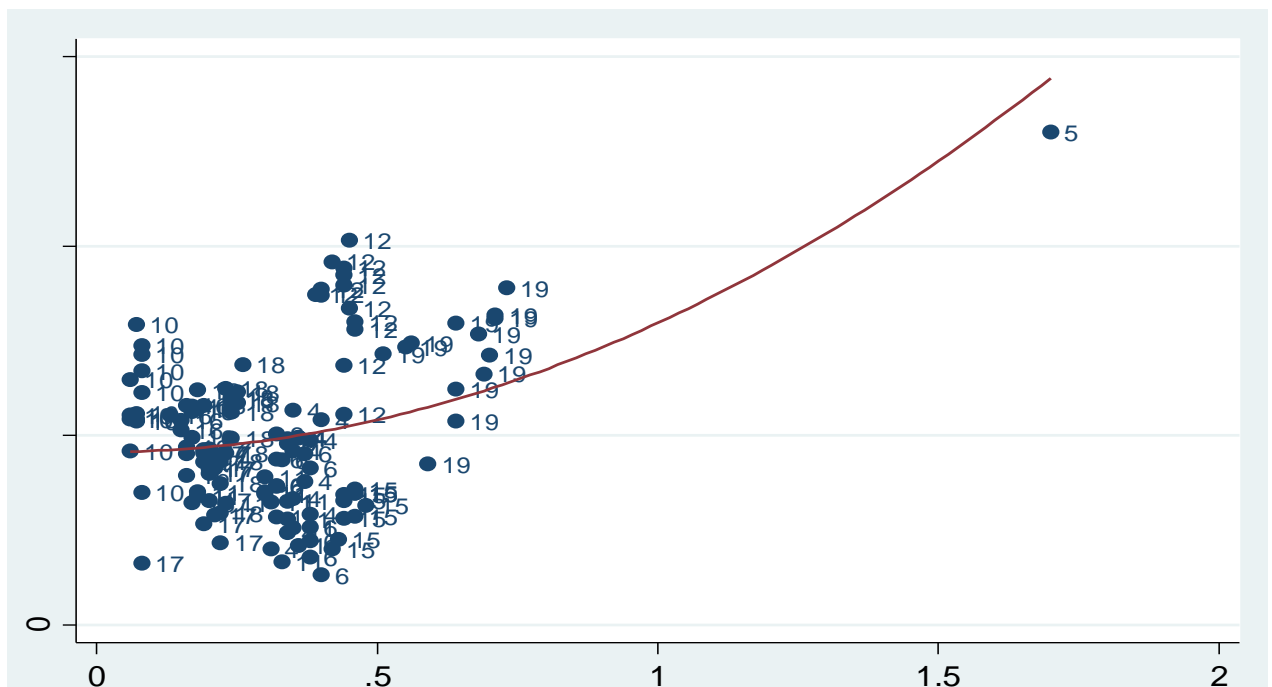

Рисунок 3.3 – Графічна інтерпретація залежності між показником рівня децентралізації витрат та ВВП на душу населення країн, що увійшли до другого кластера

Результати графічного аналізу також наглядну ілюструють висновки, зроблені з урахуванням реалізації попередніх кроків дослідження для даного кластера. Так, справедливо зауважити, для цієї групи країн закономірним є нарощування рівня децентралізації витрат понад визначену точку екстремуму (0,4), що дозволить забезпечити висхідну тенденцію у динаміці ВВП на душу населення. Варто також зазначити, що незначна частина даних зосереджена у діапазоні від 0,06 (нижня межа вибірки) до точки екстремуму, який також характеризується позитивною динамікою параметрів економічного розвитку країни, проте, з урахуванням того факту, що права вітка параболи є значно довшою, то саме цей відрізок повинен виступати цільовим орієнтиром при розробці комплексу рекомендацій щодо оптимізації процесів децентралізації у країнах – представниках другого кластера з урахуванням пріоритетності цілей забезпечення сталого економічного зростання.

Наступним етапом є тестування характеру взаємозв'язку між рівнем децентралізації доходів та ВВП на душу населення для країн другого кластера. Результати регресійного аналізу представлено у табл. 3.14.

Таблиця 3.14 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу рівня децентралізації доходів на економічний розвиток країн, що увійшли до другого кластера

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
Drev	-80048,56	18023,12	-4,44	0,000
Drev ²	323329,30	42935,00	7,53	0,000
AgrL	-0,07	0,02	-4,75	0,000
Def	265,67	161,95	1,64	0,101
CPI	692,36	64,76	10,69	0,000
Empl	-1055,46	183,48	-5,75	0,000
GFCF	608,79	218,74	2,78	0,005
Trade	-155,54	19,24	-8,08	0,000
Const	27307,20	8860,00	3,08	0,002

Отримані результати, на відміну від попередніх моделей, розрахованих з використанням зазначеної факторної змінної, є статистично значимим, тобто для групи країн другого кластера підтверджується гіпотеза про існування

нелінійного характеру залежності ВВП на душу населення від рівня децентралізації доходів. Крім того, приймаючи до уваги той факт, що знак «-» знаходиться біля коефіцієнта факторної змінної першого порядку, то можна зробити припущення про те, що нелінійна залежність буде мати форму звичайної параболи, аналогічно до форми залежності, яка характеризує вплив зміни рівня децентралізації витрат на показник економічного розвитку країн.

Наступним кроком дослідження для даного кластеру є проведення додаткового тесту та графічного аналізу, результати яких представлено у табл. 3.15 та на рис. 3.4 відповідно.

Таблиця 3.15 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації доходів та ВВП на душу населення для країн, що увійшли до другого кластера

Специфікація моделі	$f(x)=x^2$	
	H0: залежність монотонна чи має форму оберненої параболи	H1: залежність має форму параболи
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	0,03	0,46
Кут	-60648,8	217414,4
t-value	-3,852	8,847
$P> t $	0,021	3,79e-11
Загальні результати тесту ($P> t $)	0,0001	
Значення точки екстремуму	0,123	

Застосування додаткового тесту дозволило підтвердити, що аналізована нелінійна залежність з високим рівнем достовірності (параметр $P>|t|$ є статистично значимим на довірчому інтервалі 99%) має форму звичайної параболи. Крім того, було визначено точку екстремуму на рівні 0,123, тобто за цього рівня децентралізації доходів ВВП на душу населення набуває мінімального значення серед країн другого кластера.

За результатами графічного аналізу можна зауважити, що точки доволі рівномірно розподілені по полю графіка, проте, приймаючи до уваги значення точки екстремуму, можна зробити висновок, що довшою буде права гілка параболи, а тому характер рекомендації для групи країн другого кластеру

стосовно напрямку оптимізації рівня децентралізації доходів у контексті забезпечення високих темпів економічного розвитку є аналогічним до тих, що характерні для цієї групи країн у розрізі оптимізації рівня децентралізації витрат.

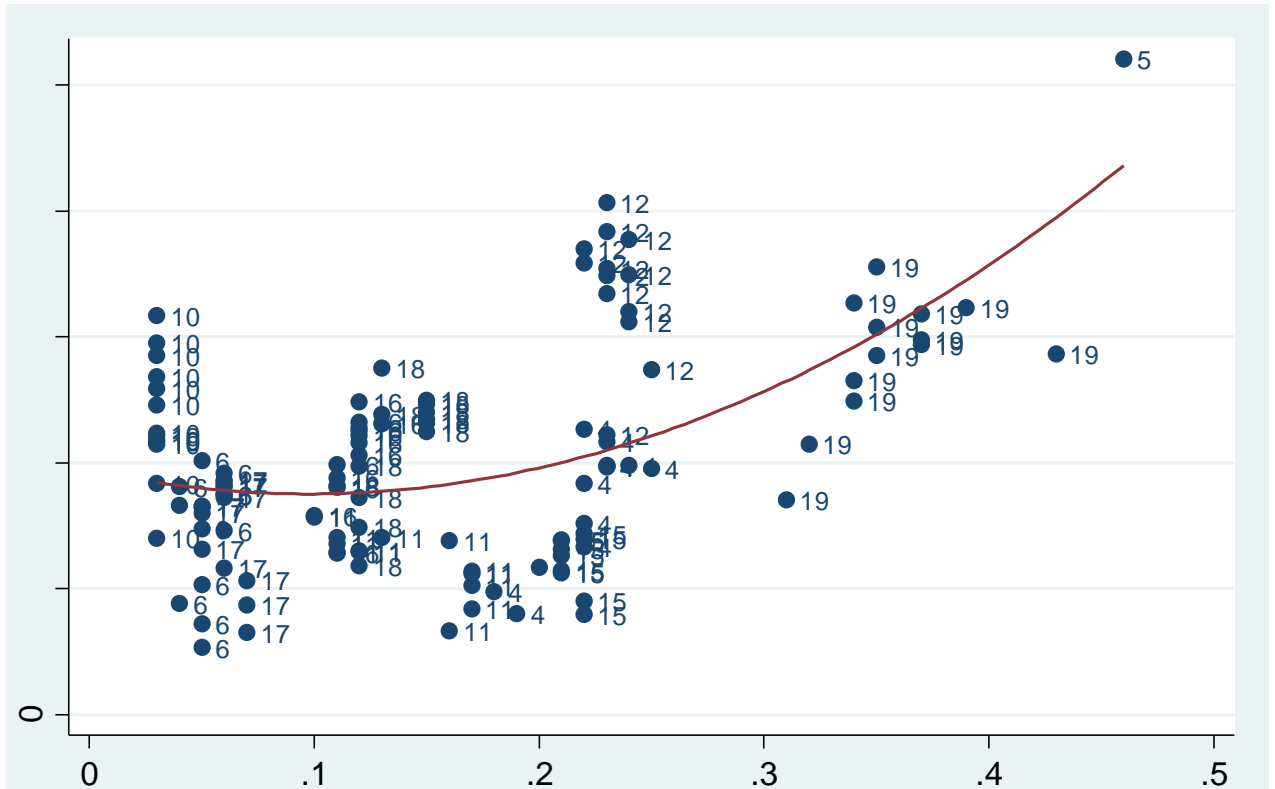

Рисунок 3.4 – Графічна інтерпретація залежності між показником рівня децентралізації доходів та ВВП на душу населення країн, що увійшли до другого кластера

Останнім етапом дослідження для країн другого кластеру є тестування характеру взаємозв'язку між ВВП на душу населення та узагальнюючим показником рівня децентралізації. Результати регресійного аналізу у рамках останнього етапу дослідження для країн другого кластеру мають певні особливості, зокрема: до моделі увійшла порівняно незначна кількість контрольних змінних, оскільки решта параметрів виявились статистично незначимим для цієї моделі; обидві факторні змінні є статистично значимим та мають різні знаки при коефіцієнтах, проте від'ємне значення має факторна змінна другого порядку, а тому можна припустити, що нелінійна залежність

між рівнем децентралізації та ВВП на душу населення, на відміну від двох попередніх етапів регресійного аналізу, проведених для країн другого кластера, буде мати форму оберненої параболи, для підтвердження чого потрібно провести додатковий тест (табл. 3.16) та графічний аналіз.

Таблиця 3.16 – Результати використання тесту для підтвердження квадратичної форми залежності між показником рівня децентралізації та ВВП на душу населення для країн, що увійшли до другого кластера

Специфікація моделі	$f(x)=x^2$	
	H0: залежність монотонна чи має форму параболи	H1: залежність має форму оберненої параболи
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	1,29	6,79
Кут	4566,54	-4745,21
t-value	3,138	-2,587
$P> t $	0,001	0,005
Загальні результати тесту ($P> t $)	0,005	
Значення точки екстремуму	3,98	

За результатами utest можна зробити висновок, що залежність рівня децентралізації та ВВП на душу населення для країн другого кластера має форму оберненої параболи, оскільки значення контрольного показника знаходиться у довірчому інтервалі 99%, що дозволяє відхилити нульову гіпотезу. Крім того, за результатами тесту встановлено, що точка екстремуму має значення 3,98, що на 0,08 більш від аналогічного показника для усієї вибірки країн. Результати графічного аналізу повністю підтверджують висновки, отримані з використанням інших економетричних інструментів.

Наступним етапом дослідження є тестування взаємозв'язку між показниками рівня децентралізації та ВВП на душу населення для країн третього кластера. У даному контексті варто відмітити, що жоден з тестів не дозволив отримати статистично значимих результатів для представників цієї групи, що можна пояснити, головним чином, недостатнім обсягом вибірки, адже до цього кластера увійшли лише дві країни. Підтверджена емпірично неоднозначність впливу фіскальної децентралізації на економічне зростання країн світу висуває на перший план питання необхідності встановлення чітких

таргетів реформи сектору публічних фінансів. Оскільки Україна суттєво відрізняється від інших країн другого кластеру за рівнем інвестиційного клімату, розвитку економічного середовища, інфраструктури, людського потенціалу з точки зору готовності до прийняття ризиків фінансової децентралізації та іншими факторами, то саме ці фактори слід додатково врахувати при встановленні таргетованого рівня фіскальної децентралізації для України.

3.2 Методологічний базис визначення мінімального граничного рівня децентралізації доходів для забезпечення позитивних темпів економічного зростання в Україні

На сучасному етапі розвитку міжбюджетних відносин одним з найбільш дискусійних аспектів залишається необхідність оптимального розподілу повноважень та фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів, що зумовлює актуалізацію питання щодо визначення оптимального рівня фіскальної децентралізації. Дослідженням окремих аспектів еволюції, переваг та ризиків фіскальної децентралізації в Україні та світі займалися такі вітчизняні науковці: Арабчук Я. І. [131], Бикадорова Н. О. [141], Бодров В. Г., Дяченко С. А. [145], Дроздовська О. С. [227], Єфремов Д. П. [229], Затонацька Т. Г., Кузькін Є. Ю., Ставицький А. В. [239], Осипенко С. О. [301], Росоляк О., Марціясь І. [262], Руденко І. В. [333], Сало Т. [336], Серьогін С. М., Гончарук Н. Т. [341], Соколова О. М., Ковальчук А. В. [346], Фещенко Н. М. [357].

Серед закордонних авторів питанням фіскальної децентралізації займалися П. Родрігез, Н. Джил [135], Дж. Роден [96], Дж. Уоллер, К. Філіпс [119], Х. Давуді та Ф. Зу [45], Н. Ханх, П. Діп, Х. Шин [64], Х. Бльохлігер [24] та ін..

Напрацювання як вітчизняних, так і закордонних авторів засвідчують амбівалентність фіскальної децентралізації. Так, багато економістів відмічають позитивний ефект від децентралізації, який полягає у підвищенні якості надання суспільних послуг, стимулюванні розвитку конкурентних відносин між різними регіонами, зростанні прозорості системи формування та виконання місцевих бюджетів, оптимізації алокації фінансових ресурсів тощо.

Разом з тим, попри існування ряду досліджень, котрі підкреслюють позитивний ефект від децентралізації як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях, деякі науковці виявили значні ризики від децентралізації, серед яких зростання вірогідності дефіциту бюджету, лобювання інтересів окремих груп суб'єктів, зниження якості управлінських рішень, корупція, поглиблення регіональних дисбалансів та ін.. Усі визначені фактори можуть негативно позначитися не лише на стані місцевого бюджету, а й економічному розвитку регіонів та держави.

Емпіричним дослідженням характеру взаємозв'язку між децентралізацією та економічним зростанням займалися такі науковці як: Акай Н., Саката М. [3], Андрущенко О. Ю. [129], Баскаран Т., Фелд Л., Шнеленбах Дж. [18], Басер В. [35], Біла С. О. [142], Белов А. В. [138], Бльохлігер Х. [24], Брукнер Дж. [149], Бутурлакiна Т. О., Мiнкович В. Т. [149], Гемель Н., Кнелер Р., Санз І. [57], Касич А. О. [254], Колодiй С. Ю. [262], Кантареро Д., Перез Гонзалес П. [39], Лiгхарт Дж., Ван Одхозден П. [78], Лiмi А. [68], Петриченко О. В. [307], Родрігез-Поуз А., Ескурра Р. [98] та ін. Однак, серед економістів не склалося уніфікованої позиції щодо впливу фіскальної децентралізації на параметри економічного розвитку країни та регіону.

Таким чином, враховуючи неоднозначність позицій науковців, виникає необхідність проведення додаткових емпіричних досліджень, які б дозволили конкретизувати взаємозв'язок параметрів децентралізації з показниками економічного розвитку держави. Отже, у рамках даного дослідження буде проведено тестування гіпотези щодо існування параболічної форми

залежності [79, 5, 102] між рівнем децентралізації та економічним розвитком регіонів.

Перш за все, необхідно охарактеризувати основні параметри, що будуть використані у процесі тестування висунутої гіпотези. Так, результативною ознакою, тобто показником, що характеризує стан економічного розвитку регіону є валовий регіональний продукт.

Натомість, серед дослідників немає однакості щодо індикатора рівня фіскальної децентралізації. Так, Дж. Уоллер та К. Філіпс [119] запропонували визначати рівень фіскальної децентралізації одним з наступних показників: співвідношення доходів місцевих бюджетів до загальних доходів; співвідношення доходів без урахування міжбюджетних трансфертів до загальних доходів; співвідношення видатків місцевих бюджетів до загальних видатків; співвідношення видатків місцевих бюджетів до загальних видатків, зменшених на суму видатків на соціальну сферу. У той же час, Х. Давуді та Ф. Зу [45] також визначали у якості індикатора децентралізації співвідношення доходів місцевих бюджетів та державного бюджету. Разом з тим, Н. Ханх, П. Діп та Х. Шин [64] визначали рівень фіскальної децентралізації з використанням наступних індикаторів: співвідношення доходів місцевих бюджетів до їх витрат; співвідношення видатків місцевих бюджетів до суспільних видатків державного бюджету. Т. Сало [336] у своєму дослідженні виокремлює показник децентралізації доходів (співвідношення доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів до доходів зведеного бюджету), децентралізації видатків (співвідношення видатків місцевих бюджетів до видатків зведеного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів), загальної децентралізації (середнє значення з двох означених вище показників).

Таким чином, у рамках даного дослідження індикатором рівня фіскальної децентралізації (маркер – IFD) було обрано показник співвідношення доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів до загальних доходів місцевих бюджетів, який зустрічається у

роботах вітчизняних та закордонних науковців. Такий вибір, з нашої точки зору, може бути обґрунтований кількома причинами. Протягом тривалого періоду часу питання дотаційності місцевих бюджетів та відсутності стимулів у органів місцевого самоврядування до нарощування власної ресурсної бази залишається одним з найбільш гострих та дискусійних питань, що стоять на порядку денному перед органами, уповноваженими на реалізацію бюджетної політики, а відтак у контексті дослідження фіскальної децентралізації більш важливим виявляється проблема визначення потенціалу акумулювання доходів та вирівнювання рівня податкоспроможності територій, ніж вирівнювання за видатками. Підтвердженням цього також слугують тенденції зміни механізму фінансового вирівнювання протягом останніх років, а саме: відмова від формульного підходу, котрий враховував обсяг закріплених доходів та суму витрат на фінансування делегованих повноважень, на користь горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, логіку здійснення якого для бюджетів різних рівнів представлено у главі 16 Бюджетного кодексу України [155]. Разом з тим, механізм вирівнювання за видатками трансформувався у механізм надання різного роду субвенцій для покриття витрат на надання суспільних благ. Отже, обраний показник найбільш точно відповідає тенденціям розвитку міжбюджетних відносин в Україні, а також є досить простим у розрахунку, особливо з позиції доступності даних протягом необхідного часового горизонту.

Слід зауважити також, що сучасний етап розвитку економіки України характеризується рядом важливих трансформаційних процесів, серед яких особливо слід відмітити зміни адміністративно-територіального устрою, а також ініціювання реформи децентралізації влади у 2014 році [322]. Зазначені аспекти можуть суттєво вплинути на результати розрахунку оптимального рівня децентралізації, а тому дане дослідження буде реалізовано у двох напрямках.

Так, один вектор передбачає визначення оптимального рівня фіскальної децентралізації з наступними параметрами: об'єктом дослідження – 27

регіонів України, а також періодом аналізу – 2008-2013 рр. Вибір зазначеного діапазону обумовлений необхідністю співрозмірності вибірки у розрізі років, що є можливим лише у тому часовому горизонті, котрий не охоплює період трансформацій адміністративно-територіального устрою України.

Разом з тим, другий вектор дослідження передбачає здійснення практично аналогічних розрахунків, однак з об'єктом дослідження – 25 регіонів України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь), та у часовому горизонті 2008-2016 рр., який охоплює як період зміни адміністративно-територіального устрою, так і стадію впровадження реформи децентралізації влади.

Метою такого розмежування є перевірка можливості впливу приведених факторів на зміну кількісного вираження оптимального рівня фіскальної децентралізації та форми залежності динаміки економічного розвитку регіонів від цього показника за інших рівних умов. Обидва блоки даного дослідження буде реалізовано з використанням програмного комплексу Stata 12/SE.

Таким чином, на першому етапі даного дослідження відбувається формування статистичної бази, що включає результативний, факторний параметри та контрольні змінні, а також їх характеристика.

Так як результативна та факторна змінні були описані вище, то у рамках даного етапу актуальності набуває конкретизація набору контрольних змінних та обґрунтування доцільності їх включення до моделі.

Перш за все, слід зазначити, що імплементація до регресійної моделі контрольних змінних дозволяє значно підвищити загальний рівень адекватності моделі, оскільки виявлення регресійної залежності лише між двома показниками може призвести до отримання хибних результатів, тоді як включення до моделі додаткових параметрів, що пояснюють закономірності зміни результативної ознаки та мають сильний зв'язок з нею, дозволяє отримати статистично значимі коефіцієнти, що значно більшою мірою відображають закономірності розвитку економічних процесів [82, 17].

Таким чином, у межах зазначеного етапу необхідності набуває конкретизація набору контрольних змінних, які б мали сильний зв'язок з результативною змінною – вартісним вираженням валового регіонального продукту (млн. грн.). З метою реалізації зазначеного етапу проведемо кореляційний аналіз, результати якого представлено у табл. 3.17. До вибірки контрольних змінних буде відібрано лише ті показники, що матимуть сильний зв'язок з результативною змінною у відповідності до шкали Чеддока [237] (коефіцієнт кореляції більше 0,7).

Таблиця 3.17 – Результати кореляційного аналізу для визначення набору контрольних змінних

Змінні	GDP	Invest	Pop	Pf	Empl	CPI	Open	Poverty	Enterpr
GDP	1,000								
Invest	0,927	1,000							
Pop	0,777	0,687	1,000						
Pf	0,872	0,861	0,549	1,000					
Empl	0,919	0,501	0,245	0,512	1,000				
CPI	-0,964	0,445	0,810	0,316	-0,277	1,000			
Open	0,552	0,516	0,496	0,539	0,218	0,271	1,000		
Poverty	-0,276	-0,250	-0,106	-0,164	-0,469	0,480	-0,086	1,000	
Enterpr	0,528	0,536	0,682	0,622	0,524	0,085	0,549	-0,154	1,000

Примітки: GDP – валовий регіональний продукт, млн. грн.; Invest – капітальні інвестиції, млн. грн.; Pop – чисельність населення, тис. осіб; Pf – сукупний фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток, млн. грн.; Empl – рівень зайнятості населення, %; CPI – індекс споживчих цін, %; Open – рівень відкритості регіональної економіки, од.; Poverty – питома вага населення з середньомісячним доходом нижче прожиткового мінімуму, %; Enterpr – співвідношення кількості суб'єктів ЄДРПОУ регіону до аналогічного показника по країні, од.

Отже, за результатами кореляційного аналізу найбільшою силою зв'язку з індикатором економічного розвитку регіонів характеризуються такі показники як капітальні інвестиції; чисельність населення; сукупний фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток; рівень зайнятості населення; індекс споживчих цін, які і будуть виступати контрольними змінними.

Так, чисельність населення та рівень зайнятості населення характеризують параметри кількісної та якісної зміни робочої сили, тобто дозволяють зробити висновок про людський (трудовий) потенціал, що є однією з ключових передумов поступального економічного розвитку держави та регіонів. Такі параметри як капітальні інвестиції та сукупний фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток, відображають інвестиційний потенціал регіону, а також тенденції розвитку підприємницького сектору. І остання контрольна змінна – індекс споживчих цін включена до цього сету у зв'язку з тим, що цінова нестабільність є, по-перше, характерною для України, а, по-друге, значною мірою впливає на темпи економічного зростання.

Отже, інформаційну основу першого етапу дослідження формують змінні, сумарна статистика за якими представлена у табл. 3.18 (для отримання зазначених результатів було використано команду «sum» програмного комплексу Stata 12/SE). Джерело формування статистичної інформації – дані Державної служби статистики України [327].

Таблиця 3.18 – Сумарна статистика змінних моделі

Змінна	Кількість спостережень	Середнє значення	Стандартне відхилення	Мінімальне значення	Максимальне значення
GDP	135	47485,64	51911,93	6452,00	302804,00
IFD	135	51,70	13,20	31,30	92,48
Invest	135	9041,11	10711,28	1867,00	64552,00
Pop	135	1694,24	867,11	380,00	4484,00
Pf	135	7575,87	15422,41	459,70	104223,90
Empl	135	58,80	2,25	51,90	64,90
CPI	135	105,01	5,14	98,40	114,80

Наступним етапом дослідження є тестування висунутої у межах даного дослідження гіпотези. Так, для перевірки наявності параболічної залежності між результативною та факторною змінними запропоновано використовувати математичний, графічний та економетричний методи.

Отже, основою математичного та економетричних методів є побудова регресійної залежності, що у даному випадку матиме наступний вигляд:

$$GDP = \alpha + \gamma IFD + \mu IFD^2 + \sum_{i=1}^n \beta_i X_i + \varepsilon \quad (3.1)$$

де GDP – валовий регіональний продукт;

IFD – індикатор рівня фінансової децентралізації;

X_i – набір контрольних змінних моделі;

ε – стандартна похибка.

У свою чергу, використовуючи рівняння 3.1, можна визначити екстремум функції:

$$IFD_{ext} = -\frac{\gamma}{2\mu} \quad (3.2)$$

де IFD_{ext} – оптимальний рівень фінансової децентралізації;

γ – коефіцієнт регресійної моделі при змінній IFD ;

μ – коефіцієнт регресійної моделі при змінній IFD^2 .

З рівняння 3.2 можна зауважити, що точка екстремуму буде мати додатне значення (виступає обов'язковою умовою у рамках даного дослідження, адже рівень фіскальної децентралізації не може мати від'ємне значення) лише у тому випадку, коли коефіцієнти μ та γ мають різні знаки. Окрім зазначеної умови, ці коефіцієнти мають бути ефективними (тобто бути значимими, як мінімум, на довірчому інтервалі у 90%), а також визначена точка екстремуму належить діапазону значень факторної ознаки. Таким чином, виконання усіх представлених умов є основою для підтвердження гіпотези на наявність квадратичної залежності між змінними [79].

Враховуючи той факт, що статистичні показники для дослідження у розрізі одного року відрізняються як за регіонами, так і за змінними, то вибірку можна вважати панельними даними, що обумовлює використання більш складних економетричних інструментів аналізу таких даних.

Разом з тим, для отримання адекватних результатів використаємо узагальнену лінійну модель (Generalized Linear Model), оскільки вона дозволяє оцінювати як залежності, що мають лінійний, так і нелінійний характер.

Реалізацію цього процесу буде здійснено з використанням команди «glm» програмного комплексу Stata 12/SE. Результати регресійного аналізу представлено у табл. 3.19.

Таблиця 3.19 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіону

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
IFD	-3615,79	1499,08	-2,41	0,016
IFD ²	57,76	13,76	4,20	0,000
Invest	2,06	0,23	9,14	0,000
Pop	19,76	1,79	11,04	0,000
Pf	1,00	0,14	7,08	0,000
Empl	1175,27	686,16	1,71	0,087
PCI	-1550,80	224,56	-6,91	0,000
Const	110472,20	51886,08	2,13	0,033

Отже, за результатами, представленими у табл. 3.19, можна зробити наступні висновки:

– усі змінні моделі є статистично значимими на довірчому інтервалі 90%, при чому значимість таких показників як капітальні інвестиції, чисельність населення, фінансовий результат підприємств, що отримали прибуток, а також рівень споживчих цін є ефективними на довірчому інтервалі 99%, а константа – на інтервалі 95%;

– коефіцієнти при змінних, які характеризують рівень фінансової децентралізації є статистично значимими, а знаки при них відрізняють, що дає підстави з стверджувати про існування параболічної залежності між факторною та результативною ознаками (перевірки потребує лише екстремум функції);

– вплив контрольних змінних на результативну також є цілком адекватним, адже усі контрольні змінні за виключенням індекс споживчих цін

позитивно впливають на динаміку ВРП, тобто їх збільшення супроводжується зростанням результативного параметра.

Отже, використовуючи рівняння 3.2, розрахуємо екстремум зазначеної функції:

$$-(-3615,796/(2*57,75877))=31,30$$

Таким чином, оптимальним рівнем фінансової децентралізації є 34,20. Так як ця величина належить інтервалу значень факторної ознаки, то усі обов'язкові умови наявності нелінійної (квадратичної) залежності виконуються, що дозволяє підтвердити висунуту на початку даного дослідження гіпотезу, а саме: залежність зміни ВРП під впливом зміни рівня фінансової децентралізації є не монотонною.

Справедливо зауважити, що з математичної точки зору досить складно визначити точну форму залежності, а саме: є вона звичайною чи оберненою параболою, а тому за допомогою команди «scatter» програмного комплексу Stata 12/SE побудуємо множину точок, які відображають зв'язок між результативною та факторною ознаками, а опція «mlabel(id)» дасть можливість присвоїти кожній точці маркер, що відповідає порядковому номеру відповідного регіону. Команда «qfit» дозволить побудувати криву, що відображає квадратичну залежність між результативною та факторними змінними. Результати застосування графічного методу представлено на рис. 3.5. Таким чином, аналіз даного рисунку дозволяє відмітити, що форма залежності є нелінійною і тяжіє до параболічної, хоча аналізовані статистичні дані дозволяють графічно відобразити лише незначний проміжок спадної частини параболи, тоді як більшість значень показників зафіксовано на висхідному відрізку. Однак, незважаючи на це, усі проведені розрахунки засвідчують, що залежність не є монотонною з точкою екстремуму (у даному випадку – мінімуму) на рівні 34,2, тобто таке значення співвідношення між доходами місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів та

загальними доходами місцевих бюджетів відповідає мінімальному рівню валового регіонального продукту, а зі зростанням цього показника понад вказаний поріг також зростає і ВРП.

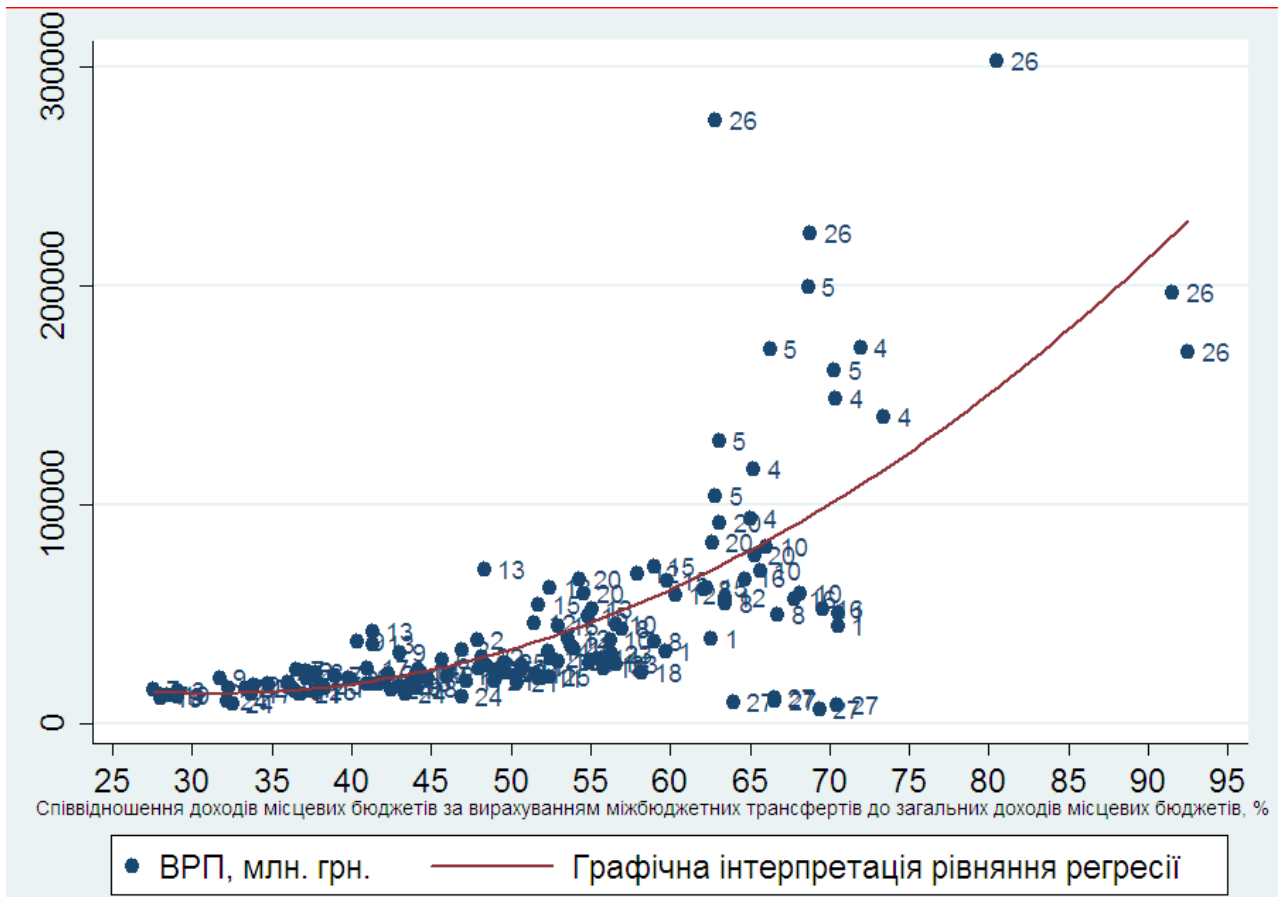

Рисунок 3.5 – Графічна інтерпретація залежності зміни валового регіонального продукту та рівня фіскальної децентралізації

Разом з тим, з метою підтвердження результатів графічного та математичного методів, використаємо економетричний, що передбачає використання команди «utest» програмного комплексу Stata 12/SE. Результати тесту представлено у табл. 3.20.

За результатами, представленими у таблиці, можна відзначити наступне:

- оскільки значення $(P > |t|)$ є меншим за 0,1, то слід відхилити нульову гіпотезу, а прийняти альтернативну, тобто підтвердити припущення про те, що залежність має форму параболи;

– значення точки екстремуму за математичним та економетричним методом абсолютно збігаються, що підтверджує правильність розрахунків.

Таблиця 3.20 – Результати застосування utest

Специфікація моделі	$f(x)=x^2$	
Гіпотези	H0: залежність монотонна чи має форму оберненої параболи	H1: залежність має форму параболи
	Нижня межа	Верхня межа
Інтервал	31,30	92,49
Кут	-434,08	7067,58
t-value	-0,57	6,46
$P> t $	0,28	8,37e-10
Загальні результати тесту ($P> t $)	0,08	
Значення точки екстремуму	34,20	

Таким чином, підсумовуючи результати цього блоку даного дослідження можна зауважити, що використання економетричного, графічного та математичного методів тестування гіпотези на наявність U-подібної форми залежності між рівнем фінансової децентралізації та обсягом валового регіонального продукту дозволило підтвердити гіпотезу про те, що така залежність не є монотонною для 27 регіонів України у часовому горизонті 2008-2013 рр. При цьому більшість значень вибірки розташовані на висхідній частині параболи, а тому рекомендованим у даному випадку буде збільшення співвідношення між доходами місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів та сукупних доходів місцевих бюджетів у діапазоні $(34,2; +\infty)$.

Однак, зважаючи на суттєві зміни адміністративно-територіального устрою та інтенсифікації тенденцій децентралізації, виникає необхідність реалізації другого блоку даного дослідження – для 25 регіонів України протягом 2008-2016 рр. з метою перевірки справедливості виявлених на попередньому етапі закономірностей.

Так, аналогічно до попередньої стадії, першим етапом даного дослідження є формування масиву вхідних даних. Враховуючи той факт, що

набір результативної, факторної та контрольних змінних лишився незмінним (задля співставності отриманих результатів та збільшення об'єктивності процесу моделювання), доцільно проаналізувати тенденцію зміни незалежної змінної, оскільки саме цей параметр є центральним у межах даного дослідження.

Таблиця 3.21 – Співвідношення між доходами місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів та загальними доходами місцевих бюджетів протягом 2008-2016 рр. (розраховано автором за даними [310], [349])

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	21,27	37,12	37,12	36,00	34,61	36,79	36,38	33,64	39,51
Волинська	16,30	29,05	29,11	27,25	26,24	26,11	25,28	27,80	32,47
Дніпропетровська	41,25	65,00	65,24	62,94	57,81	63,43	61,70	50,06	55,26
Донецька	28,43	62,85	63,08	58,07	51,69	60,72	53,35	42,75	48,67
Житомирська	19,47	36,47	36,03	34,51	33,32	33,17	33,11	30,97	35,85
Закарпатська	15,22	28,08	27,54	25,54	24,28	23,37	23,69	24,56	30,69
Запорізька	35,07	59,04	56,95	53,86	51,57	52,67	51,40	44,10	51,92
Івано-Франківська	18,62	33,84	31,70	31,46	29,75	28,09	26,82	26,28	29,74
Київська	29,93	56,22	56,59	51,39	49,22	53,40	49,81	45,13	52,87
Кіровоградська	20,32	36,74	38,28	36,38	36,32	38,03	37,87	34,36	40,45
Луганська	22,21	53,60	51,48	49,39	46,19	49,06	43,28	39,86	39,02
Львівська	24,45	41,36	41,32	40,00	38,49	37,79	36,77	34,75	42,64
Миколаївська	26,41	44,77	44,20	42,08	41,47	40,61	39,46	36,41	43,68
Одеська	29,75	54,79	51,72	48,21	45,22	47,37	45,03	42,04	51,80
Полтавська	32,51	53,93	52,94	55,33	54,59	54,36	50,90	43,51	47,15
Рівненська	17,45	33,72	32,25	30,81	29,62	28,56	27,28	25,75	29,91
Сумська	25,68	44,05	43,70	42,93	41,85	41,50	39,48	34,57	38,55
Тернопільська	15,82	28,04	28,47	26,89	26,37	26,63	25,23	25,75	27,51
Харківська	34,20	54,54	54,29	53,21	50,82	53,33	46,50	42,66	49,34
Херсонська	23,70	36,79	36,23	34,95	34,05	33,34	32,62	32,39	38,53
Хмельницька	19,37	33,33	34,77	33,11	32,25	34,00	32,78	31,72	36,17
Черкаська	23,16	41,91	42,27	39,79	40,67	41,14	38,18	35,88	40,45
Чернівецька	17,13	32,50	32,15	30,25	27,79	28,25	26,11	27,15	33,18
Чернігівська	21,99	37,72	38,08	36,31	34,98	36,72	35,34	33,83	39,97
м. Київ	57,60	92,48	91,54	73,42	58,60	78,08	62,28	70,06	75,60

Отже, за даними, представленими у таблиці 3.21, можна зробити висновок, що до регіонів з найвищим рівнем фінансової автономії, для яких

співвідношення між доходами місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів та загальними доходами місцевих бюджетів має досить високе значення належать: м. Київ, Дніпропетровська обл., Донецька обл., Запорізька обл., Київська обл., Полтавська обл., Харківська обл., Одеська обл. та Луганська обл. Натомість, регіони Західної України, серед яких Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Хмельницька та Чернівецька області, мають досить низький рівень аналізованого показника, що засвідчує їх високу залежність від трансфертів з державного бюджету.

Середнє значення аналізованого показника для представлених регіонів протягом 2008-2016 рр. становить 39,89%; максимальне – 92,48% (м. Київ, 2009 р.); мінімальне – 15,22% (Закарпатська обл., 2008 р.). Найбільшим базовим темпом приросту характеризуються такі регіони як Закарпатська обл. (116,09%), Волинська обл. (112,81%), та Кіровоградська обл. (98,93%). Такий позитивний поступ цих областей у напрямку підвищення співвідношення між доходами місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів та загальних доходів місцевих бюджетів може бути проявом посилення їх фінансової автономії та інтенсифікації процесів децентралізації.

У межах даного етапу також слід проаналізувати узагальнюючу статистику змінних моделі, використовуючи функцію «sum» програмного комплексу Stata 12/SE (табл. 3.22).

Таблиця 3.22 – Сумарна статистика змінних моделі

Змінна	Кількість спостережень	Середнє значення	Стандартне відхилення	Мінімальне значення	Максимальне значення
GDP	200	51359,74	55823,53	8484,00	302804,00
IFD	200	39,39	25,15	15,22	92,48
Invest	200	9248,47	11709,82	1550,20	80216,80
Pop	200	1733,72	856,49	904,00	4520,00
Pf	200	8516,24	16412,38	459,70	123344,50
Empl	200	57,99	2,49	50,30	64,90
CPI	200	114,38	14,18	98,80	146,90

За даними табл. 3.22 можна відмітити, що суттєво зросла кількість спостережень, що має позитивним чином впливати рівень адекватності параметрів моделі. Крім того, досить помітно змінився розрив між мінімальним та максимальним рівнем фіскальної децентралізація, тоді як решта змінних коливаються несуттєво порівняно з попереднім блоком дослідження.

На наступному етапі з використанням команди «glm» програмного комплексу Stata 12/SE перевіримо гіпотезу про наявність не монотонної форми залежності між індикатором рівня фіскальної децентралізації та обсягом валового регіонального продукту для 25 регіонів України за 2008-2016 рр. Результати моделювання представлено у табл. 3.23.

Таблиця 3.23 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіону

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
IFD	257,03	148,50	1,73	0,083
IFD ²	0,04	0,15	0,25	0,806
Invest	1,55	0,28	5,61	0,000
Pop	23,97	2,08	11,54	0,000
Pf	1,17	0,19	6,19	0,000
Empl	-607,26	685,50	-0,89	0,376
PCI	26,00	107,27	0,24	0,808
Const	7471,36	46594,28	0,16	0,873

На основі представлених у табл. 3.23 можна відзначити, що гіпотеза про нелінійний характер залежності між результативною та факторними ознаками не підтверджується з наступних причин:

- знаки коефіцієнтів при змінних IFD та IFD² мають однаковий знак, а відтак неможливим стає існування екстремуму функції, тому, вірогідніше за все, функція має форму лінійної залежності;
- змінна «IFD²» є неефективною, оскільки при допустимому значенні «P>|z|» не більше, ніж 0,1, поточне значення параметра – 0,806.

Для того, щоб підтвердити лінійний характер залежності відобразимо графічну інтерпретацію взаємозв'язку між співвідношенням доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів до загальних доходів місцевих бюджетів з обсягами валового регіонального продукту. Для реалізації поставленого завдання скористаємося командою «scatter» програмного комплексу Stata 12/SE, що дозволить побудувати точок, а також командою «qfit», що дає можливість побудувати лінію рівняння регресії. Результати графічної інтерпретації результатів представлено на рис. 3.6.

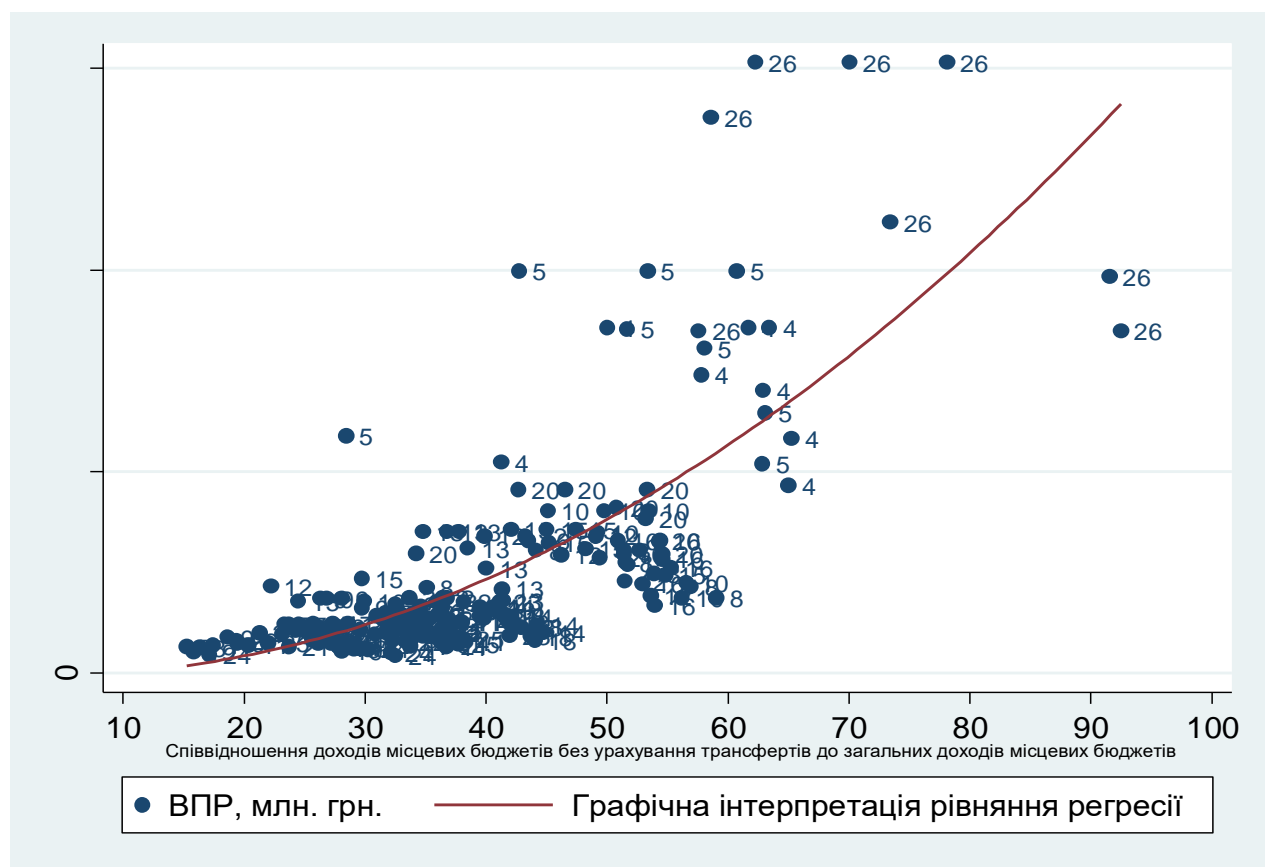

Рисунок 3.6 – Графічна інтерпретація залежності зміни валового регіонального продукту та рівня фіскальної децентралізації

Для реалізації етапу графічної інтерпретації було використано ті ж самі функції, що і в попередньому блоці дослідження, який характеризувався підтвердженням гіпотези про наявність квадратичної форми залежності.

Так як у межах даного блоку дослідження не було підтверджено наявності нелінійної залежності між досліджуваними змінними, то виникає необхідність реалізації додаткового етапу, а саме – проведення регресійного аналізу щодо виявлення впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіону з використання того ж інструментарію, але без врахування степеневості функції (табл. 3.24).

Таблиця 3.24– Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіону (без врахування степеневості функції)

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
IFD	259,53	147,79	1,76	0,079
Invest	1,55	0,28	5,62	0,000
Pop	23,95	2,07	11,57	0,000
Pf	1,17	0,19	6,21	0,000
Empl	-605,07	683,78	-0,88	0,376
PCI	24,33	106,79	0,23	0,820
Const	7546,63	46479,73	0,16	0,871

Справедливо зауважити, що виключення змінної «IFD²» несуттєво вплинуло на значення коефіцієнтів регресії. На основі проведених розрахунків можна зробити наступні висновки:

– зростання рівня фіскальної децентралізації позитивно впливає на обсяг валового регіонального продукту, а саме: збільшення співвідношення між доходами місцевих бюджетів без врахування трансфертів до загальних доходів місцевих бюджетів на 1% зумовлює приріст валового регіонального продукту на 259,53 млн. грн.; коефіцієнт є ефективним, хоча і знаходиться на довірчому інтервалі 90%;

– значення параметра «P>|z|» засвідчує, що такі контрольні змінні як рівень зайнятості населення та індекс споживчих цін не можуть вважатися ефективними для даної вибірки у цьому часовому діапазоні, оскільки індикатор їх адекватності значно виходять за межі 90% довірчого інтервалу,

тоді як решта контрольних змінних є ефективними на довірчому інтервалі у 99%;

- позитивний зв'язок існує між динамікою економічного розвитку регіону та обсягом капітальних інвестицій, зокрема: зростання факторної ознаки на 1 млн. грн. супроводжується приростом валового регіонального продукту на 1,55 млн. грн.;

- аналогічний характер зв'язку має ВРП з наступною контрольною змінною: збільшення чисельності населення на 1 тис. осіб обумовлює зростання валового регіонального продукту на 23,95 млн. грн., що можна пояснити зростання людського потенціалу економіки відповідного регіону зі збільшенням чисельності населення, а відтак і розширенням можливостей для інтенсифікації економічного зростання у перспективі за умови відсутності динамічних процесів трудової еміграції населення з регіону;

- останньою зі статистично значимих контрольних змінних моделі є фінансовий результат підприємств регіону, які отримали прибуток; так, збільшення цього показника на 1 млн. грн. відображається у зростанні валового регіонального продукту на 1,17 млн. грн.

Підсумовуючи результати, отримані у розрізі другого блоку даного дослідження, слід зауважити, що визначена модель не може бути названа абсолютно ефективною, оскільки частина контрольних змінних є статистично незначимими, проте більшість західних дослідників вважають такі результати абсолютно адекватними, якщо набір факторних змінних характеризується задовільним рівнем значимості (як у нашому випадку). Таким чином, виявлений позитивний зв'язок між зміною рівня фіскальної децентралізації та обсягом валового регіонального продукту засвідчує важливість та необхідність підтримки розвитку тенденцій, спрямованих на посилення фінансової автономії органів місцевого самоврядування, які інтенсифікувалися у 2015-2016 рр.

Разом з тим, варто відмітити, що відмінність у результатах, отриманих при зміні складу адміністративних одиниць – об'єкту дослідження, а також

часового горизонту підкреслює важливість цих аспектів при визначенні форми залежності між рівнем фіскальної децентралізації та показниками економічного розвитку регіону. У зв'язку з цим, вважаємо, що доцільним буде продовжити у майбутньому дане дослідження з урахуванням змін адміністративно-територіального устрою, а також у процесі появи перших реально вимірюваних результатів від імплементації концепції децентралізації влади, оскільки розвиток зазначених тенденцій може знову суттєво вплинути на співвідношення між параметрами моделі та характером їх взаємозв'язку.

Однак, незважаючи на певні розбіжності в отриманих результатах, а також вірогідних перспективах їх подальшої трансформації, все ж можна визначити певний тренд, який цілком можливо може бути використаний органами, уповноваженими на реалізацію бюджетної політики, для більш ефективного виконання покладених на них функцій. Зокрема, обидва блоки дослідження довели превалювання позитивного характеру зв'язку, а тому рекомендованим підвищення рівня фіскальної децентралізації і недопущення зниження цього показника до рівня 34,2%. Разом з тим, на наступних етапах дослідження варто проаналізувати світовий досвід з даного питання з метою розробки більш виваженої та науково обґрунтованої концепції реформування взаємовідносин між державним та місцевими бюджетами з приводу перерозподілу фінансових ресурсів.

3.3 Обґрунтування умов та обмежень ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації

Проведений у рамках попередніх пунктів дисертаційної роботи аналіз засвідчує, що результати визначення оптимального рівня децентралізації з урахуванням цілей економічного розвитку можуть суттєво відрізнитися для різних країн світу, проте справедливо зауважити, що спільним трендом для

більшості держав є наявність нелінійної форми залежності між показниками децентралізації та економічного зростання. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність розробки концептуальних засад досягнення оптимального рівня децентралізації, за якого б відбулася максимізація показників, що характеризують динаміку економічного розвитку держави.

Основою розробки концептуальних засад досягнення оптимального рівня децентралізації має стати визначення детермінант децентралізації доходів та витрат, що дозволить обрати з системи доступних інструментів коригування параметрів децентралізації саме ті, що найбільш точно відповідають пріоритетам та можливостям розвитку країни у рамках відповідного часового горизонту. Варто також зауважити, що у межах даного блоку дослідження доцільно відмовитися від узагальнюючого показника рівня децентралізації, оскільки при розробці концептуальних засад забезпечення оптимального рівня децентралізації важливо виокремити саме ті важелі, що можуть виступити каналами впливу на параметри децентралізації доходів та витрат окремо, оскільки практика деяких країн світу передбачає існування децентралізації лише по одному з напрямків, а тому більш уніфікованим підходом видається саме такий, що передбачає їх розмежування. Натомість, країни, котрі застосовують децентралізацію доходів разом з децентралізацією витрат, можуть обрати окремі інструменти регулювання для кожного напрямку і сформувати на їх основі єдину систему, котра дозволить одночасно впливати на різні аспекти процесу децентралізації. Таким чином, цей підхід буде більш конкурентоздатним та аплікабельним на практичному рівні.

Отже, на першому етапі даного дослідження буде здійснено формування статистичної бази дослідження. Так, аналіз буде проведено для групи країн ОЕСР, а саме: Австрія, Бельгія, Канада, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія та США, аналогічно до попереднього етапу дослідження. Часовий горизонт аналізу – 2002-2016 рр.

У якості результативних змінних обрано показники децентралізації доходів та децентралізації витрат, характеристика яких приведено у попередньому блоці роботи. До факторних змінних включено масив з 38 індикаторів, що розраховуються групою Світового банку [110], які можуть мати вплив на досягнення оптимального рівня децентралізації, а саме: коефіцієнт Джині (GINI); загальна чисельність населення, осіб (Pop); витрати на освіту (поточні операційні витрати на освіту, що включають оплату праці та за вирахуванням капітальних витрат на придбання будівель та обладнання), дол. США (SavEd); використання основного капіталу (передбачає перенесення вартості основного капіталу, що відбувається у процесі його використання у виробничій діяльності), дол. США (SavFC); чисельність військовослужбовців, осіб (Army); співвідношення капіталу банків до їх активів, % (Bank); частка проблемних кредитів у загальному обсязі кредитів банків, % (Nonper); платежі, сплачені за використання інтелектуальної власності, дол. США (Intel_Pay); платежі, отримані за використання інтелектуальної власності, дол. США (Intel_Rec); вимоги до центрального уряду у % до ВВП (включає кредити, отримані урядом, за вирахуванням розміщених урядом депозитів) (Claims); компенсаційні виплати найманих робітниками у структурі витрат, % (Compens); вартість процедур щодо створення нового бізнесу (у % від ВВП на душу населення) (Cost_start-up); мито та інші імпорتنі збори у % від податкових надходжень (Tax1); рівень зайнятості населення, % (Empl_POP); витрати на освіту у структурі загальних державних витрат, % (Educ); державні витрати у % від ВВП (Expenses); витрати на кінцеве споживання у % від ВВП (Consump); витрати уряду на кінцеве споживання у % від ВВП (ConsGov); безповоротна допомога та інші доходи у структурі доходів, % (Grants); валове нагромадження основного капіталу у % від ВВП (GFCF); валові національні видатки у % від ВВП (GNExp); державні витрати на охорону здоров'я у % від ВВП (Health); витрати на кінцеве споживання домогосподарств у % від ВВП (House); військові витрати у % від ВВП (Military); рентна плата за користування корисними копалинами у % від ВВП (Rents); чисті інвестиції у

нефінансові активи у % від ВВП (NetInv); податки на споживання, дол. США (TaxProd); кількість новостворених підприємств (NewBus); інші податки у структурі податкових надходжень, % (OtherTax); податкові надходження у % від ВВП (Tax_Rev); кількість податкових платежів (Tax_Num); податки на товари і послуги у структурі податкових надходжень, % (Goods_Tax); податки на доходи та прибуток у структурі податкових надходжень, % (Inc_Tax); кількість годин, необхідних на підготовку та сплату податків (Hour_Tax); відкритість економіки, % від ВВП (Trade); загальне податкове навантаження на комерційні прибутки (загальна податкова ставка), % (Burden); загальні резерви, дол. США (Res); питома вага міського населення у загальній структурі населення, % (Urban).

Вибірка факторних змінних за досліджуваній часовий діапазон сформована за статистичними даними, представленими групою Світового банку.

Наступним етапом дослідження є проведення кореляційного аналізу за допомогою функції «cor» програмного комплексу Stata 12/SE. Метою даного етапу є визначення найбільш релевантних факторів впливу на показники децентралізації доходів та витрат. Тракткування результатів реалізації зазначеного етапу буде відбуватися на основі застосування шкали Чеддока, а саме порівняння фактичних значень коефіцієнтів кореляції зі значеннями тісноти зв'язку за визначеною шкалою. Зокрема, релевантним можна вважати фактор, значення коефіцієнта кореляції якого з результативною змінною буде більшим за 0,5, оскільки у відповідності до шкали Чеддока кількісне вираження тісноти зв'язку у діапазоні 0,5-0,7 характеризує помітну силу зв'язку; у діапазоні 0,7-0,9 – високу, а у діапазоні 0,9-0,99 – дуже високу.

Результати кореляційного аналізу показника децентралізації витрат з масивом факторних змінних представлено у табл. 3.25.

Таблиця 3.25 – Значення коефіцієнтів кореляції між показником децентралізації витрат та факторними змінними

Маркер змінної	Коефіцієнт кореляції	Маркер змінної	Коефіцієнт кореляції
GINI	0,8268	House	0,6293
Pop	0,9257	Military	0,9321
SavEd	0,8703	Rents	0,2851
SavFC	0,8714	NetInv	0,2560
Army	0,9142	TaxProd	0,8967
Nonper	0,0458	OtherTax	0,3320
Intel_Pay	0,8661	Tax_Rev	0,4653
Intel_Rec	0,8609	Inc_Tax	0,5920
Claims	0,6752	Trade	0,7701
Cost_start-up	0,0537	Burden	0,4991
Tax1	0,9293	Res	0,9057
Empl_POP	0,1540	Bank	0,3073
Expenses	0,3528	Compens	0,1668
Consump	0,5543	Educ	0,1447
ConsGov	0,7483	NewBus	0,6922
Grants	0,4835	Tax_Num	0,1866
GFCF	0,3373	Goods_Tax	0,4124
GNExp	0,5841	Hour_Tax	0,1739
Health	0,0277	Urban	0,6047

Примітка: заливкою виділено фактори, які задовольняють умову щодо тісноти зв'язку у відповідності до шкали Чеддока і можуть вважатися релевантними

Таким чином, за результатами кореляційного аналізу було виявлено, що високою тісністю зв'язку за шкалою Чеддока з показником децентралізації витрат характеризуються 21 з 38 вхідних факторних змінних, а тому саме вони будуть використані на наступному етапі дослідження, що передбачає побудову регресійної залежності на основі панельних даних з використанням можливостей регресійного аналізу програмного комплексу Stata 12/SE.

Отже, наступним етапом дослідження є побудова регресійних залежностей показника децентралізації витрат та відібраних на попередньому етапі факторних змінних на основі застосування пакету регресійного аналізу для панельних даних програмного комплексу Stata 12/SE. Варто зауважити, що особливістю даного етапу є проведення певного числа ітерацій з використанням доступного набору змінних з метою побудови рівняння регресії, що характеризується достатньо високим рівнем адекватності (на

основі коефіцієнта детермінації) та до якого увійдуть лише факторні змінні, що є статистично значимими на одному з довірчих інтервалів 90%, 95% чи 99%. Виконання поставленого у рамках даного етапу дослідження завдання передбачає поступове виключення у кожній з наступних ітерацій тестування моделі тих змінних, що є статистично незначимими та негативно впливають на загальний рівень адекватності моделі. Фінальний варіант регресійної залежності, що було виявлено у межах даного етапу дослідження, представлено у табл. 3.26.

Таблиця 3.26 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу факторів на показник децентралізації витрат

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
GINI	0,02	0,01	2,71	0,008
SavEd	-7,19e-12	1,32e-12	-5,43	0,000
Army	7,29e-07	3,34e-07	2,18	0,031
Inter_Pay	-3,50e-11	5,83e-12	-6,01	0,000
Intel_Rec	4,05e-11	7,13e-12	5,67	0,000
Claims	0,01	0,00	3,13	0,002
ConsGov	-0,01	0,006	-2,10	0,038
Consump	-7,24e-14	3,13e-14	-2,31	0,022
GNExp	-0,01	0,003	-1,55	0,100
House	-0,02	0,006	-3,32	0,001
Military	-0,22	0,04	-6,16	0,000
TaxProd	1,96e-12	5,05e-13	3,89	0,000
Inc_Tax	-0,01	0,002	-5,26	0,000
Trade	-0,001	0,0005	-1,72	0,088
Burden	-0,01	0,002	-2,61	0,010
Res	4,98e-13	2,36e-13	2,11	0,037
Urban	0,01	0,001	6,63	0,000
Cons	1,95	0,27	7,29	0,000
Adj R-squared	0,8361			
Prob>F	0,0000			

Таким чином, на основі даних, представлених у табл. 3.26 можна зауважити, що попри існування 21 релевантних факторів, лише врахування 17 з них у регресійній моделі дозволяє отримати прийнятний рівень коефіцієнта детермінації. Значення скоригованого R^2 на рівні 0,8361 дозволяє зробити висновок, що зміна результативної ознаки – показника децентралізації витрат,

на 83,61% пояснюється зміною обраних до моделі факторних ознак. Слід також відмітити, що усі змінні моделі є статистично значимими хоча б на одному з довірчих інтервалів – 99%, 95% та 90%. Так, значимістю на рівні 99% характеризуються 8 незалежних змінних та константа (Cons), на рівні 95% – 7 змінних, у довірчому інтервалі 90% – 2 змінних.

Характеризуючи більш детально напрям та силу взаємозв'язку між результативною (децентралізація витрат) та факторними ознаками, можна зробити наступні висновки:

– зростання на одиницю таких показників як поточні витрати на освіту; сума платежів за використання об'єктів інтелектуальної власності; державні витрати на кінцеве споживання; витрати домогосподарств на кінцеве споживання; військові витрати; відкритість економіки зумовлюють зменшення параметра децентралізації витрат, що є цілком закономірним, оскільки більшість із приведених показників формують витратну частину бюджету вищого рівня і не фінансуються з субнаціональних бюджетів, а тому зростання навантаження на витратну частину державного бюджету призводить до зниження показника децентралізації витрат;

– обернений зв'язок спостерігається також між рівнем децентралізації витрат та такими показниками як загальний рівень податкового навантаження та податки на доходи та прибуток у структурі податкових надходжень, що можна пояснити наступним чином: надмірне загальне податкове навантаження та тягар податкових платежів на основні первинні доходи економічних агентів призводить до пригнічування ділової активності та зниження платоспроможного попиту населення, а тому виникає необхідність виділення додаткових фінансових ресурсів з державного бюджету у формі субсидування бізнесу чи надання соціальних виплат населення для недопущення глибокого економічного спаду та зростання рівня тінізації економіки; таким чином, отримані результати підтверджують важливість збалансування податкової політики з політикою у сфері державних видатків, адже надмірне податкове навантаження з високим рівнем

вірогідності призведе до збільшення видаткової частини державного та в окремих випадках місцевих бюджетів;

– зростання частки міського населення призводить до незначного підвищення показника децентралізації витрат, оскільки концентрація населення у містах стимулює інтенсифікацію розвитку регіону та природне зменшення територій, що не можуть здійснювати значний вклад у створення доданої вартості у регіоні; таким чином, такий перетік населення призводить до оптимізації його розташування та зниження витрат з бюджетів різних рівнів на утримання фінансово неспроможних територій; разом з тим, недоліком активізації урбаністичних процесів стає зникнення сільських поселень, які не здатні самостійно забезпечити своє виживання.

Таким чином, можна зробити висновок, що основними напрямками впливу на зміну ступеню децентралізації витрат є оптимальний розподіл між бюджетами різних рівнів видаткових зобов'язань щодо фінансування основних загальнодержавних функцій, оскільки від правильності закріплення джерел фінансування цих функцій буде варіюватися навантаження на видаткову частину державного чи місцевого бюджету, що, як наслідок, впливатиме на фінансову спроможність відповідного бюджету здійснювати фінансування не лише базових суспільних благ, а й інвестувати кошти у сталий розвиток певної територіальної громади та країни в цілому. Крім того, позитивним фактором збільшення децентралізації витрат є оптимізація структури населення між міськими та сільськими територіями. Зокрема, результати дослідження доводять, що для цілей зростання ефективності видаткової політики як на місцевому, так і на державному рівні доцільним є переміщення населення з депресивних територій до населених пунктів, що мають вищий потенціал розвитку. Однак, такий шлях оптимізації витрат є доволі радикальним та може мати негативні наслідки у довгостроковій перспективі, а тому можна застосовувати більш лояльний спосіб – об'єднання невеликих територіальних громад в одну, що, з одного боку, дозволить досягнути позитивного синергетичного ефекту у контексті забезпечення

розвитку відповідних територій, а з іншого боку, дасть можливість уникнути надмірної концентрації населення у великих містах з діаметрально протилежними процесами у сільській місцевості.

Останні дослідження, проведені провідними фахівцями з питань децентралізації, зокрема, Х. Бьолігера [25] засвідчують, що за останні десятиріччя відбулися суттєві зрушення у напрямку підвищення рівня децентралізації доходів, що головною мірою проявилось у зростанні додаткових джерел доходів органів місцевого самоврядування, проте ситуація з децентралізацією витрат стала ще більш загрозливою: значна частина видаткових повноважень була передана на регіональний рівень, але без закріплення відповідних джерел фінансування для цих цілей, тобто загострилася проблема збільшення диспропорцій між доходною та видатковою частинами місцевих бюджетів, що не сприяє становленню фінансово самодостатніх субнаціональних одиниць. У зв'язку з цим останніми роками актуалізуються дослідження у напрямку розробки оптимальної видаткової політики органів місцевого самоврядування, яка не просто управління процесом перерозподілу фінансових ресурсів, що надійшли з бюджетів вищих рівнів, на суспільно значимі цілі відповідного регіону, а закріплює за органами місцевого самоврядування значно ширше коло повноважень, а саме: дозволяє самостійно формувати, визначати цільові орієнтири та напрямки видатків, а також здійснювати їх корегування. Однак, дослідники справедливо відмічають, що ефективність видаткової політики органів місцевого самоврядування залежить від рівня інтервенції центрального апарату у цей процес. Таким чином, самостійна видаткова політика органів місцевого самоврядування може бути ефективною лише у тому випадку, якщо досягнуто високий рівень автономії органів місцевого за такими напрямками [13]:

– політична автономія: якою мірою субнаціональні утворення можуть впливати на формування цілей економічної політики та процесу забезпечення населення суспільними благами (чи зобов'язані органи

місцевого самоврядування забезпечувати фінансування певного спектру послуг);

– бюджетна автономія: наскільки широкими є повноваження органів місцевого самоврядування стосовно формування бюджету відповідного регіонального утворення (наприклад, автономія витрат обмежується за рахунок цільових субсидій або лімітів витрат, високим є рівень жорсткості фіскальних правил);

– автономія формування внутрішнього потенціалу органів місцевого самоврядування: чи мають субнаціональні утворення повноваження у сфері підбору персоналу, встановлення заробітних плат, право участі у тендерах тощо;

– автономія у визначенні результативних параметрів: чи наділені органи місцевого самоврядування повноваженнями здійснювати контроль над стандартами, такими як кількість і якість послуг, що надаються (наприклад, право визначати шкільні програми, створювати заклади охорони здоров'я, формувати ціни для місцевого громадського транспорту і т. д.);

– моніторинг та оцінка: чи мають органи місцевого самоврядування повноваження у сфері фінансового контролю, шкільних тестуваннях тощо.

Варто зауважити, що формування за кожним окремим напрямком видаткової політики (наприклад, освіта, публічний транспорт, охорона здоров'я тощо) шкали автономії у розрізі кожного з приведених п'яти напрямків дозволить виявити проблемні аспекти видаткової політики конкретного субнаціонального утворення і розробити відповідний дієвий план заходів по їх усуненню. Такий моніторинг дасть можливість змінити вектор розвитку децентралізаційних процесів у сфері витратних повноважень. Зокрема, забезпечити не кількісну децентралізацію витрат (коли значний обсяг видаткових повноважень передається на рівень органів місцевого самоврядування без належного ресурсного забезпечення, що лише поглиблює залежність відповідних субнаціональних утворень від трансфертів з бюджетів вищого рівня), а якісну децентралізацію витрат (коли органи місцевого

самоврядування мають широку автономію стосовно того, які напрямки забезпечення суспільних благ фінансувати, як оцінювати їх ефективність, які кадри залучати до виконання цих завдань тощо).

Варто відмітити, що проведені дослідження [13] засвідчує, що відсутність ефективності у сфері децентралізації витрат є проблемою також ряду високорозвинутих країн, а не лише тих, що розвиваються, тому зміна самої парадигми видаткової політики на місцях є першочерговим завданням на сучасному етапі розвитку фіскально-бюджетної політики та міжбюджетних відносин. Охарактеризувавши основні засоби впливу на рівень децентралізації витрат, доцільно перейти до наступного етапу дослідження – виявлення релевантних факторів децентралізації доходів. Реалізацію поставленого завдання буде здійснено з використанням кореляційного аналізу (табл. 3.27).

Таблиця 3.27 – Значення коефіцієнтів кореляції між показником децентралізації доходів та факторними змінними

Маркер змінної	Коефіцієнт кореляції	Маркер змінної	Коефіцієнт кореляції
GINI	0,7559	House	0,5214
Pop	0,9575	Military	0,9272
SavEd	0,9302	Rents	0,0769
SavFC	0,9354	NetInv	0,1777
Army	0,9554	TaxProd	0,9355
Nonper	0,1212	OtherTax	0,2653
Intel_Pay	0,9264	Tax_Rev	0,4952
Intel_Rec	0,9264	Inc_Tax	0,7109
Claims	0,7309	Trade	0,7172
Cost_start-up	0,1342	Burden	0,2988
Tax1	0,8770	Res	0,9447
Empl_POP	0,3146	Bank	0,4205
Expenses	0,3455	Compens	0,1474
Consump	0,4415	Educ	0,0680
ConsGov	0,6907	NewBus	0,5457
Grants	0,4513	Tax_Num	0,3135
GFCF	0,2571	Goods_Tax	0,5650
GNExp	0,4595	Hour_Tax	0,0353
Health	0,1637	Urban	0,7248

Примітка: заливкою виділено фактори, які задовольняють умову щодо тісноти зв'язку у відповідності до шкали Чеддока і можуть вважатися релевантними

Серед представленої набору факторів (38 показників) релевантними для індикатора децентралізації доходів можна вважати лише 20, при цьому високою (коефіцієнт кореляції знаходиться у діапазоні 0,7-0,9) та дуже високою (0,9-0,99) силою зв'язку характеризуються 15 факторів, а помітною (0,5-0,7) – 5 факторних змінних.

Наступним кроком дослідження є проведення регресійного аналізу з використанням у якості факторних змінних тих показників, що було відібрано як релевантні на попередньому етапі дослідження (табл. 3.28).

Таблиця 3.28 – Результати регресійного аналізу щодо виявлення впливу факторів на показник децентралізації доходів

Змінна	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	z	P> z
GINI	1,38e-09	7,03e-10	1,96	0,051
SavEd	-2,96e-12	5,32e-13	-5,56	0,000
SavFC	1,19e-12	1,92e-13	6,21	0,000
Claims	0,003	0,001	4,01	0,000
ConsGov	-0,025	0,003	-9,04	0,000
House	-0,013	0,001	-14,96	0,000
Military	-0,157	0,019	-8,04	0,000
TaxProd	-6,62e-13	1,43e-13	-4,64	0,000
Inc_Tax	-0,006	0,001	-6,74	0,000
Trade	-0,003	0,001	-12,33	0,000
Res	6,92e-13	1,16e-13	5,95	0,000
Urban	0,008	0,001	9,37	0,000
NewBus	-0,0002	0,0001	-1,86	0,064
Good_Tax	0,0009	0,0001	8,70	0,000
Cons	1,407	0,086	16,45	0,000
Adj R-squared	0,8410			
Prob>F	0,0000			

Аналізуючи дані, представлені у табл. 3.28, можна зробити наступні висновки:

– позитивний вплив зростання ступеня використання основного капіталу на рівень децентралізації доходів можна пояснити тим, що активна експлуатація основних фондів свідчить про високий рівень ділової активності економічних агентів, що, з одного боку, забезпечує стабільне зростання податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, а з іншого боку, дозволяє

частково перенести виконання соціальної функції з органів державної влади та органів місцевого самоврядування на приватний сектор, а тому знижується масштаб здійснення поточних видатків, заощаджуючи ресурси для інвестування у сталий розвиток;

– негативний вплив на рівень децентралізації доходів мають різні види державних витрат, зокрема, поточні витрати на освіту, витрати уряду на кінцеве споживання, військові витрати тощо, що можна пояснити відволіканням частини доходів державного бюджету на фінансування цих потреб, а також необхідністю закріплення додаткових ресурсів у разі передачі частини з цих функцій на локальний рівень; описаний тип зв'язку є більше опосередкованих, хоча можна також виокремити і більш безпосередні канали реалізації означеного ефекту: між якістю фінансування суспільних благ (освіта, охорона здоров'я, оборона і т. д.) та прийнятним для суб'єктів економічних відносин рівнем податкового навантаження є прямий зв'язок, тобто платники податків будуть згодні сплачувати значні за розмірами фіскальні платежі лише в обмін на якісне соціальне обслуговування, що яскраво ілюструє досвід скандинавських країн, тоді як неефективне витрачання коштів суб'єктів оподаткування на фінансування загальнодержавних функцій, що не супроводжується відповідним покращенням їх якості, може спровокувати зворотний ефект – платники податків будуть обирати шлях приховування бази оподаткування через недосконалість механізму обміну «податки-суспільні блага»; крім того, надмірне фінансування поточних споживчих потреб уряду, що також значною мірою реалізується за кошти платників податків, аналогічно до попереднього випадку, може активізувати невдоволення суб'єктів економічних відносин і спричинити скорочення податкових надходжень; таким чином, обсяг та ефективність державних видатків впливають не лише на рівень децентралізації витрат, а й на рівень децентралізації доходів, що засвідчує їх високий регулятивний потенціал та значимість у процесі формування виваженої фіскально-бюджетної політики;

– незначний негативний вплив зростання податків на споживання та прибуткових податків на рівень децентралізації доходів можна пояснити наступним чином: ці групи податків для більшості країн є загальнодержавними, тобто формують дохідну частину державного бюджету і лише в окремих випадках розщеплюються між бюджетами різних рівнів, тому їх збільшення обумовлює зростання надходжень до державного бюджету більшою мірою, ніж до місцевих бюджетів, що цілком закономірно призводить до зниження коефіцієнта децентралізації витрат (адже надходження до державного бюджету знаходяться у знаменнику даного співвідношення); таким чином, зростання загальнодержавних податків несуттєво впливає на фінансову самодостатність регіональних територіальних одиниць, а тому і не є тригером децентралізації;

– незначний негативний ефект зростання чисельності новостворених підприємств на децентралізацію доходів можна пояснити тим, що новостворені підприємства традиційно не можуть одразу забезпечити зростання доходної частини місцевого бюджету та значною мірою позитивно вплинути на динаміку макроекономічних показників певного регіону, а часто навіть потребують певної підтримки з боку органів влади, тому цей процес і характеризується оберненим зв'язком; разом з тим, справедливо зауважити, що у довгостроковій перспективі або ж з урахуванням лагу даний індикатор мав би позитивний ефект на параметри економічного розвитку відповідної території та рівень децентралізації доходів;

– аналогічно до децентралізації витрат, зростання частки міського населення має прямий вплив на рівень децентралізації доходів, що можна пояснити позитивним ефектом від алокації населення у напрямку його концентрації у тих населених пунктах, які мають певні конкурентні переваги порівняно з іншими територіями, що дозволяє розвинути вже існуючий потенціал та його використовувати у контексті забезпечення сталого розвитку; крім того, до міграційних процесів зазвичай схильні більш підприємливі та працездатні молоді жителі, а тому міста, що є осередками імміграційних

процесів традиційно є центрами з вищим рівнем ділової активності та рівнем життя населення, що позитивно відзначається на дохідній частині місцевих бюджетів та частці загальнодержавних податків, що будуть надходити з цього регіону.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зауважити, що зростанню децентралізації доходів, а відтак і самодостатності субнаціональних утворень, сприятиме ефективне використання потенціалу відповідної територіальної громади, зокрема, використання основних засобів та оптимізації алокації населення. Крім того, важливим напрямком реформування відносин між центральним урядом та органами місцевого самоврядування є перерозподіл видаткових зобов'язань та джерел їх фінансування з метою покращення якості надання суспільних благ, щоб не активізувати негативну реакцію платників податків. Разом з тим, ще одним напрямком оптимізації параметра децентралізації доходів може стати формування сприятливого для заснування нових компаній бізнес-середовища, що дозволило б зменшити лаг між створенням нових підприємств та їх позитивним внеском у розвиток відповідної території.

Попри беззаперечну необхідність забезпечення автономії органів місцевого самоврядування, останнім часом дедалі більш гострими стають дебати щодо необхідності саме оптимізації, а не максимізації рівня децентралізації доходів та витрат, тобто встановлення такого його рівня, що дозволив би, з одного боку, органам місцевого самоврядування реалізовувати завдання, спрямовані на розвиток конкретної території, а з іншого боку, не створював загрози стабільності та збалансованості бюджетів вищого рівня. Таким чином, слід сформувати таку систему фінансової автономії субнаціональних утворень, яка б мала широке коло повноважень, що реалізуються на локальному рівні без значного втручання органів влади вищого рівня, проте визначити певні критерії, які потрібно виконувати для того, щоб дотримуватися загального вектору фіскально-бюджетної політики, визначеного в країні, а також уникати виникнення критичних ситуацій, які

можуть призвести до розбалансованості як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні. Така суперечлива природа завдань, що мають бути виконані у контексті оптимізації децентралізаційних процесів лише підтверджує справедливість емпіричних результатів, отриманих на попередніх етапах дослідження: вплив децентралізації на економічну динаміку не є лінійним і може змінювати свій напрямок, а тому глобальне завдання, яке стоїть перед органами, що формують економічну політику в цілому та фінансово-бюджетну зокрема – виявити її оптимальний рівень та розробити комплекс заходів, що дозволять його досягнути і підтримувати.

Один із механізмів, що на сучасному етапі розвитку фінансово-бюджетних відносин в різних країнах світу набуває дедалі більшої популярності і, власне, спрямований на недопущення загострення дестабілізаційних процесів при відносному неутручанні у справи органів місцевого самоврядування – фінансові (фінансові) правила, тобто, так звані, КРІ фінансово-бюджетної політики. Світова практика засвідчує, що фінансові правила можуть встановлюватися як виключно на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих субнаціональних утворень. Серед основних фінансових правил можна відмітити наступні: встановлення обмежень на здійснення запозичень, лімітів на зростання видатків, обмеження ставок місцевих податків, вимоги до підзвітності та транспарентності органів місцевого самоврядування тощо. Таким чином, стає цілком зрозумілим, що встановлення занадто жорстких фінансових правил суттєво обмежує використання каналів регулювання рівня децентралізації як стосовно доходів, так і витрат.

Отже, проведений аналіз та емпіричні розрахунки дозволяють зробити висновок, що оптимізація рівня децентралізації – складний та багатоаспектний процес, що має враховувати не лише потребу розширення повноважень органів місцевого самоврядування, а й необхідність врахування низки макроекономічних ризиків, які можуть актуалізуватися разом з цим. Саме тому цей процес має бути виваженим та науково обґрунтованим і передбачати, з нашої точки зору, наступні заходи:

- здійснення не просто передачі видаткових повноважень на регіональний рівень, а формування збалансованої видаткової політики, яка б дозволила органам місцевого самоврядування набути дещо ширшого кола повноважень щодо формування пріоритетних напрямків видаткових операцій;
- видаткова політика має будуватися також з урахуванням необхідності дотримання фіскальних правил, проте визначення конкретних кількісних параметрів кожного з цих правил повинно періодично переглядатися, тобто бути гнучким відносно особливостей стадії економічного розвитку країни, волатильності економічної кон'юнктури; така адаптивність, з нашої точки зору, дозволить збільшити виправданість застосування цього регулятивного інструменту та знизити навантаження на органи місцевого самоврядування;
- варто також відмітити, що набір фіскальних правил має більшою мірою стосуватися ефективності видаткової політики на локальному та загальнонаціональному рівнях, тоді як обмеження стосовно формування дохідної бази доцільно звести до мінімуму;
- чільне місце у системі фіскальних правил мають посідати ті з них, що регламентують питання підзвітності та прозорості, оскільки додаткова дисципліна позитивно впливатиме на ефективність прийняття рішень на місцевому рівні та сприятиме зростанню відчуття відповідальності за них;
- у контексті сприяння децентралізації доходів більш виправданим буде не надання органам місцевого самоврядування можливості встановлювати ставки місцевих податків та зборів у межах визначених податковим законодавством, а надання їм права самостійно обирати фіскальні інструменти, що можуть бути використані з урахуванням особливостей розвитку конкретної території, проте такі дії мають бути обґрунтованими та погодженими на рівні вищих органів влади з метою уникнення негативного ефекту;
- останнім, але не менш важливим напрямком оптимізації використання потенціалу територіальної громади стосовно залучення

додаткових фінансових ресурсів є активно впровадження таких інструментів, що останніми роками дедалі більшою мірою підтверджують свою ефективність: імплементація державно-приватного партнерства, використання угод про розподіл продукції, формування партисипативних бюджетів та ін.

Таким чином, комплексне впровадження приведених рекомендацій дозволить не лише досягти бажаного цільового значення рівня децентралізації, а й сприятиме формування фінансової незалежності територіальних громад.

Висновки до розділу 3

У процесі реалізації реформ сектору публічних фінансів важливого значення набуває формування такої системи фіскальної децентралізації, яка б дозволяла забезпечити ефекти на субнаціональному рівні (область, місто, територіальна громада) щодо зростання доходів та розширення можливостей фінансування потреб місцевого розвитку. Крім того, система фіскальної децентралізації може вважатися ефективною, якщо призводить до приросту ВВП як ключового макроекономічного індикатора економічного зростання в країні. В той же час експертна спільнота не напрацювала узгодженої та однозначної думки щодо наслідків (позитивних або негативних) фіскальної децентралізації для економічного зростання. В науковій літературі висувається гіпотеза, що вони суттєво залежать від специфічних економіко-політичних, соціальних та інституційних умов в кожній країні.

Для перевірки цієї гіпотези проведено економетричне моделювання (з використанням програмного комплексу Stata12/SE) залежності динаміки ВВП на душу населення від рівнів децентралізації доходів та витрат, а також індикатора збалансованості управління витратами та доходами на субнаціональному рівні (співвідношення консолідованих витрат до

консолідованих доходів субнаціонального рівня). Базою для розрахунків стали статистичні дані для 23 країн – членів ОЕСР за 2002–2016 рр. Контрольними змінними при моделюванні стали параметри, які враховують макроекономічні умови розвитку країн (дефіцит бюджету, рівень державного боргу, цінову стабільність), інвестиційний та людський потенціал, відкритість економіки.

Результати моделювання дозволили підтвердити досліджувану гіпотезу та засвідчили наявність нелінійного та опосередкованого зв'язку між рівнем фіскальної децентралізації та рівнем економічного розвитку країн. Для уточнення отриманих результатів здійснено кластеризацію досліджуваних країн за показниками децентралізації та ВВП на душу населення. До першого кластеру увійшли країни з рівнем ВВП на душу населення більше 40 тис. дол. та рівнем децентралізації більше 30 %, до другого – країни з рівнем ВВП на душу населення менше 40 тис. дол. та рівнем децентралізації менше 30 %.

Основними висновками проведеного дослідження є наступні:

1) граничний рівень децентралізації витрат, при якому досягається максимальне значення ВВП на душу населення, для всієї вибірки країн дорівнює 1,38 %. Для країн першого кластеру неприпустимо збільшувати його вище 1,23%, а для країн другого кластеру – вище 0,4 %, оскільки це призведе до зменшення рівня економічного зростання. Більш низьке значення граничного рівня для країн другого кластеру свідчить про слабкість їх інституційної бази з точки зору можливостей досягнення швидких економічних результатів; 2) збільшення рівня децентралізації доходів на 1 % призведе до зростання ВВП на душу населення на 5 659,52 дол. США. Для країн другого кластеру мінімально необхідний рівень децентралізації доходів складає 0,12 %; 3) максимальне значення ВВП на душу населення досягається за умови, що співвідношення консолідованих витрат до консолідованих доходів субнаціонального рівня становитиме не нижче 3,90 %, причому для більш розвинутих та децентралізованих країн (другий кластер) він може бути нижчим.

Підтверджена емпірично неоднозначність впливу фіскальної децентралізації на економічне зростання країн світу висуває на перший план

питання необхідності встановлення чітких таргетів реформи сектору ПФ. Оскільки Україна суттєво відрізняється від інших країн другого кластеру за рівнем інвестиційного клімату, розвитку економічного середовища, інфраструктури, людського потенціалу з точки зору готовності до прийняття ризиків фінансової децентралізації та іншими факторами, то саме ці фактори слід додатково врахувати при встановленні таргетованого рівня фіскальної децентралізації для України. Для цього в роботі розроблено мультифакторну модель, яка дозволяє кількісно оцінити оптимальний рівень фіскальної децентралізації, при якому рівень валового регіонального продукту буде максимальним. Факторною змінною моделі обрано маркер децентралізації доходів, який визначається як співвідношення доходів місцевих бюджетів до їх загальних доходів без урахування міжбюджетних трансфертів, та характеризує спроможність місцевої громади генерувати власні доходи. За результатами регресійного аналізу як контрольні змінні моделі обрано: індикатори людського потенціалу (чисельність населення та рівень зайнятості, індикатори інвестиційного потенціалу (рівень капітальних інвестицій та сукупні фінансові результати підприємств, індикатор цінової стабільності в країні (індекс споживчих цін).

Моделювання за даними 27 регіонів України за період 2008–2013 рр. (до початку військово-політичного конфлікту на Сході України) дозволило отримати наступну нелінійну квадратичну залежність. Дослідження функціональної залежності на екстремум засвідчило, що мінімальне значення децентралізації в середньому для всіх регіонів України, при перевищенні якого рівень ВРП починає зростати, становить 34,20%. Застосування рівняння для кожного регіону окремо дозволить диференційовано встановити регіональні цільові таргети рівня фіскальної децентралізації.

Моделювання за даними 25 регіонів України за 2008–2016 рр. (без урахування Донецької та Луганської областей) засвідчило, що отримана функціональна залежність вже має лінійний характер. Це підтверджує

необхідність подальшого нарощення рівня децентралізації доходів для забезпечення економічного зростання.

У контексті реалізації реформи сектору публічних фінансів в Україні особливої актуальності набуває наукове обґрунтування умов та обмежень ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації. Для вирішення цього завдання у роботі здійснено моделювання причинно-наслідкових зв'язків між фіскальною децентралізацією та 38 індикаторами, що характеризують різні напрямки розвитку досліджуваних країн (інформаційну базу склали дані 23 країн-членів ОЕСР за 2002–2016 рр. зі статистичної бази Світового банку).

На першому етапі дослідження здійснено фільтрацію бази даних – відбір релевантних індикаторів за шкалою Чеддока (індикатор визнавався релевантним, якщо коефіцієнт кореляції між ним та відповідним показником фіскальної децентралізації перевищував 0,5). На цьому етапі залежно від рівня кореляції з показником децентралізації витрат відібрано 21 фактор впливу, з показником децентралізації доходів – 20 факторів.

Другий етап передбачав поступове (на кожній з наступних ітерацій) виключення тих змінних, що є статистично незначимими та негативно впливають на загальний рівень адекватності моделі. Внаслідок цього для подальшого дослідження прийнято 17 факторів впливу на децентралізацію витрат та 15 факторів впливу на децентралізацію доходів.

На третьому етапі побудовано дві кореляційно-регресійні моделі залежності рівнів децентралізації доходів та витрат від цих факторів, що дозволило окреслити перелік факторів з найбільш суттєвим позитивним та негативним впливом, які фактично і визначають умови та обмеження ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації.

Основними умовами ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації в країні виявилися наступні: 1) високий рівень урбанізації в країні (зростання на 1 % питомої ваги міського населення у загальній його структурі обумовлює зростання рівня децентралізації витрат на 0,01 %, децентралізації доходів – на 0,008 %); 2) високий рівень державного боргу (зростання на 1 %

кредитів уряду обумовлює зростання рівня децентралізації витрат на 0,01 %, децентралізації доходів – на 0,03 %); 3) нерівномірність розподілу доходів в суспільстві (зростання на 1 % коефіцієнта Джині обумовлює зростання рівня децентралізації витрат на 0,02 %).

Основними обмеженнями ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації виявилися наступні: 1) для рівня децентралізації витрат – високий рівень військових витрат (збільшення їх рівня на 1 % обумовлює зниження рівня децентралізації витрат на 0,22 %), витрат на кінцеве споживання (зниження на 0,01 %), платежів за використання об'єктів інтелектуальної власності (зниження на 0,02 %), податкового навантаження (зниження на 0,01 %); 2) для рівня децентралізації доходів – високий рівень витрат на кінцеве споживання (зростання на 1 % обумовлює зниження децентралізації доходів на 0,03 %), військових витрат (зниження на 0,16 %), відкритості економіки (зниження на 0,003 %). Отримані результати слугують емпіричним підґрунтям оптимізації фіскально-бюджетних відносин. Зростанню децентралізації доходів, а відтак і самодостатності субнаціональних утворень, сприятиме ефективне використання потенціалу відповідної територіальної громади, зокрема, використання основних засобів та оптимізації алокації населення. Крім того, важливим напрямком реформування відносин між центральним урядом та органами місцевого самоврядування є перерозподіл видаткових зобов'язань та джерел їх фінансування з метою покращення якості надання суспільних благ, щоб не активізувати негативну реакцію платників податків. Разом з тим, ще одним напрямком оптимізації параметра децентралізації доходів може стати формування сприятливого для заснування нових компаній бізнес-середовища, що дозволило б зменшити лаг між створенням нових підприємств та їх позитивним внеском у розвиток відповідної території.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [162, 185, 187, 189, 192, 194, 199, 203].

РОЗДІЛ 4

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ФІСКАЛЬНИХ ПРАВИЛ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

4.1 Науково-методичне забезпечення обґрунтування доцільності застосування фіскальних правил

На сучасному етапі розвитку систем управління бюджетом у світовій практиці сформовано загальноприйняті принципи та орієнтири бюджетного менеджменту, які передбачають визначення кількісних обмежень, які мають бути враховані при реалізації бюджетної політики, що отримало назву фіскальних правил. Сила дії даних правил визначається як загальними рекомендаціями, встановленими на рівні держави, так і закріпленням нормативними документами, що на сьогоднішній день притаманно більшості розвинених країн світу.

Нормативна база у бюджетній сфері передбачає виокремлення різних типів фіскальних правил, які характеризуються особливостями бюджетних обмежень, цілями, рівнем прозорості та специфікою оперативного управління. Фахівці Міжнародного валютного фонду розподіляють фіскальні правила на чотири категорії – боргові правила, правила бюджетного балансу, правила витрат та правила доходів [101].

Боргові правила передбачають встановлення обмежень розміру державного боргу, найбільш поширеним є визначення порогу у відсотках від ВВП. Даний тип правил вважається найбільш ефективним з точки зору забезпечення досягнення встановлених таргетів, а також відносно простим в управлінні. У той же час, досягнення оптимального рівня заборгованості передбачає наявність досить значного часового лагу від початку реалізації заходів бюджетної політики, тому дане правило є предметом довгострокового бюджетного менеджменту [263]. Варто відмітити, що на розмір боргу

впливають також фактори, неконтрольовані урядом, такі як зміна процентних ставок і валютного курсу, а також заходи фінансового сектора які вимагають гарантій, що визначає необхідність значних фінансових коригувань. У випадку застосування контрциклічної фіскальної політики для посткризового відновлення економіки визначення та досягнення порогового значення заборгованості відносно ВВП є обов'язковим, однак, коли розмір боргу значно нижчий задекларованого порогового значення, боргові правила не мають жодного впливу на реалізацію бюджетної політики [143, 272].

Правила бюджетного балансу стосуються як загального, так і структурного або циклічного балансу бюджету, в першу чергу забезпечуючи оперативне керівництво стійкістю боргу, а також контрциклічне збалансування бюджету. Особливості бюджетного менеджменту, спрямованого на досягнення правил бюджетного балансу, залежить від конкретно визначених правил. Так, «золоте правило», яке орієнтоване на загальний баланс за вирахуванням капітальних витрат, найменшою мірою пов'язане з державним боргом. Поруч з цим процентні платежі – це єдиний пункт витрат, який не перебуває безпосередньо під контролем державної політики, що ускладнює досягнення її короткострокових цілей, однак виключення даного показника з правила послаблює його зв'язок зі стійкістю боргу. Окрім цього, існують правила, які передбачають, що будь-які додаткові витрати мають бути компенсовані за рахунок реалізації заходів по збільшенню доходів, що нейтральним чином впливає на дефіцит бюджетних коштів [83].

Правила витрат стосуються встановлення лімітів загальних, первинних або поточних витрат в абсолютному вираженні, темпів їх зростання, а іноді і в процентах від ВВП з зазначенням часового горизонту від трьох до п'яти років. Незважаючи на те, що безпосередньою метою таких правил не являється забезпечення прийнятного рівня заборгованості, оскільки вони не передбачають таргетів бюджетних доходів, однак вони можуть виступати ефективним оперативним інструментом забезпечення фіскальної консолідації, що узгоджується зі стійкістю боргу, у випадку встановлення додаткових

боргових правил або правил бюджетного балансу [345]. Крім того, дані правила можуть забезпечити обмеження витрат у періоди економічних бумів з отриманням тимчасово високих доходів, що обумовлює дотримання встановлених лімітів бюджетного дефіциту. Правила витрат не обмежують заходи фіскальної політики з економічної стабілізації в періоди несприятливих шоків, оскільки вони не потребують коригування внаслідок циклічних або дискреційних скорочень податкових надходжень, у той час, як контрциклічна фіскальна політика може бути реалізована за рахунок виключення чутливих до фаз економічного циклу статей витрат, таких як допомога з безробіття [246]. У цілому правила витрат дозволяють безпосередньо визначити обсяг державних ресурсів, доступних для використання урядом, тому процес їх встановлення і моніторингу є відносно простим.

Правила доходів стосуються встановлення мінімальних або максимальних лімітів доходів і, зазвичай, спрямовані на підвищення обсягу зібраних доходів бюджету або превенцію встановлення надмірного податкового навантаження. Більшість з цих правил безпосередньо не пов'язані з контролем державного боргу, оскільки вони не обмежують витрати. Крім того, механізм ідентифікації оптимальних меж доходів є досить складним, оскільки обсяг доходів значною мірою визначається циклічним компонентом, за винятком використання правил, щодо обмеження визначення доходів для покриття додаткових витрат. Використання окремих правил доходів можливе у рамках контрциклічної фіскальної політики, однак встановлення лімітів у якості автоматичних стабілізаторів неможливе в умовах економічного спаду підйому.

Враховуючи особливості реалізації бюджетних правил, у багатьох країнах застосовується їх комбінація, враховуючи цілі бюджетної політики. Наприклад, одночасне застосування боргового правила та правила витрат забезпечує стійкість державного боргу в короткостроковій та середньостроковій перспективі, що може бути аналогічно досягнуто шляхом поєднання боргового правила та правила циклічної збалансованості бюджету.

Основні індикатори, які використовуються при застосуванні різних бюджетних правил, а також їх можливий вплив на показники розвитку економіки представлено у табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – Характеристика найбільш поширених фіскальних правил (складено на основі [327])

Назва правила	Основні форми реалізації правила	Вплив на економічні показники		
		Зміна дефіциту	Макро-економічна стабілізація	Якість державних фінансів
Боргові правила	- обмеження боргу в номінальному вираженні; - обмеження боргу у % від ВВП; - обмеження боргу, пов'язані з платоспроможністю	позитивний	негативний	позитивний або негативний
Правила бюджетного балансу	- «золоте правило»; - правила збалансованого бюджету; - обмеження в номінальному вираженні; - обмеження у % від ВВП; - правила структурного балансу	позитивний	негативний	позитивний або негативний
Правила витрат	- номінальні обмеження витрат; - обмеження реальних витрат; - темпи зростання витрат; - реальні темпи зростання витрат	позитивний	позитивний	позитивний або негативний
Правила доходів	- податкове навантаження у % від ВВП; - обмеження пов'язані з ставками податків; - визначення додаткових доходів	позитивний або негативний	позитивний або негативний	невизначений

Варто відмітити, що застосування фіскальних правил передбачає досягнення певних цілей бюджетної політики, тому доцільно розглянути особливості їх впливу на різні аспекти функціонування економіки. Отже,

застосування боргових правил є ефективним інструментом впливу на скорочення бюджетного дефіциту, сила якого прямо пропорційна ступеню обмежень державного боргу, встановленого такими правилами [299]. При цьому може виникати негативний ефект для макроекономічної стабілізації у випадку не врахування бізнес-циклу при застосуванні даного правила. Вплив на якість державних фінансів залежить від конкретних обмежень, встановлених борговим правилом, тобто обмеження частини боргу, що використовується на споживання чи інвестиції

Правила бюджетного балансу характеризуються чітко вираженим позитивним впливом на скорочення дефіциту бюджету, сила якого залежить від розміру кількісних таргетів, часового горизонту, а також особливостей моніторингу та відповідальності за дотримання правила. У той же час, може спостерігатися негативний вплив даних правил на макроекономічну стабілізацію, оскільки кількісно виражені правила бюджетного балансу обумовлюють контрциклічний характер фіскальної політики, який знижується при застосуванні правила у довгостроковій перспективі. Вплив зазначеного правила на якість фінансів уряду обумовлений особливостями його реалізації. Так, негативний ефект може виникати у випадку відсутності обмежень на застосування даного правила, що призводить до скорочення бюджетних витрат у сферах, які є менш «політично чутливими» (витрати на науково-дослідну діяльність, інфраструктуру, освіту тощо), тоді як позитивний ефект досягається при менш суворих обмеженнях продуктивних витрат, що, однак, може викликати ризики неефективного розподілу державних ресурсів, а також створювати труднощі контролю і сприяння ухиленню від дотримання даного правила.

Вплив правил, що лімітують державні витрати, на зміну бюджетного дефіциту є непрямим та позитивним та залежить не лише від особливостей форми реалізації даних правил, а й податкових змін, що відбуваються у країні. При цьому на процес макроекономічної стабілізації застосування правил витрат впливає переважно позитивно, зокрема, встановлення таргетів рівня

або темпів росту витрат сприяє макроекономічній стабілізації в цілому, у той час, як максимальний проциклічний ефект досягається при встановленні правила у в номінальному вираженні та виключенні з правила циклічно чутливих елементів. В окремих випадках встановлення правил витрат у співвідношенні до ВВП може призвести до проциклічного зміщення. Аналогічно борговим правилам та правилам бюджетного балансу, вплив правил витрат на якість державних фінансів залежить від особливостей їх застосування [76]. Варто відмітити, що дана група правил передбачає високий рівень відповідальності уряду за їх дотримання, оскільки вони регламентують частину бюджету, яка безпосередньо підконтрольна діям уряду, саме тому для ефективної реалізації даного правила має бути забезпечена максимальна повнота та прозорість звітності у сфері бюджетних витрат.

Правила, які передбачають встановлення обмежень на доходи, можуть мати негативний вплив на бюджетний дефіцит, якщо вони не поєднуються з іншими правилами, такими як правила збалансування бюджету або правила витрат. На противагу цьому правила, які передбачають попереднє визначення розподілу додаткових доходів, сприяють скороченню бюджетного дефіциту. Вплив правил доходів на макроекономічну стабілізацію проявляється через їх проциклічний характер, у випадку якщо правилами встановлено обмеження співвідношення доходів до ВВП, за рахунок прогресивності податкової системи [261]. Проциклічний ефект правил доходів зростає у випадку їх встановлення у номінальному вираженні, однак у такій формі правила застосовуються рідко. Зв'язок правил доходів з параметрами якості державних фінансів однозначно невизначений, однак, якщо дані правила включають податкові обмеження, існує вплив на структуру податкової системи.

Інтенсивність впровадження фіскальних правил бюджетного менеджменту ілюструють дані, представлені на рис. 4.1. Варто відмітити, що за даними останнього звіту «Фіскальні правила» Міжнародного Валютного Фонду, побудованого за період 1985-2015 років, станом на 2015 рік більш ніж у 80 країнах світу діяли офіційно встановлені бюджетні обмеження, у той час

як у 2000 році даний показник складав близько 50 держав. Причому, найбільш динамічне зростання кількості країн, які впроваджували фіскальні правила, спостерігалось у 1992, 1998, 2000 та 2013 роках. Аналізуючи структуру діючих фіскальних правил, варто відмітити, що, починаючи з 1992 року, більшість країн одночасно впроваджували правила бюджетного балансу та боргові правила, що пов'язано з розробкою та прийняттям Маастрихтської угоди європейськими країнами [1, 224], тоді як правила доходів та правила витрат залишаються менш поширеними.

Рисунок 4.1 – Динаміка впровадження фіскальних правил протягом 1985-2015 рр., кількість країн (побудовано за даними [51])

Поруч з цим, важливим для аналізу аспектом є інтенсивність впровадження фіскальних правил в окремих країнах, що варто дослідити через кількість та тип правил, які одночасно діяли в країнах. Отже, на рис. 4.2 представлено кількість країн, у системах бюджетного менеджменту яких протягом 1985-2015 років діяло лише одне фіскальне правило у розрізі типів таких правил.

Рисунок 4.2 – Кількість країн, у яких протягом 1985-2015 рр. діяло одне фіскальне правило (побудовано за даними [51])

З даних рисунку можна відмітити, що протягом всього досліджуваного періоду найбільш популярним було правило бюджетного балансу, яке у 2003, 2007 та 2008 роках було єдиним фіскальним правилом для 9 країн світу, однак, починаючи з 2009 року, спостерігається спадна динаміка, яка, скоріше за все, обумовлена розширенням нормативної бази фіскального регулювання. При цьому слід звернути увагу на те, що впровадження боргових правил та правил доходів не відбувалося відокремлено, тобто, узагальнюючи приведену інформацію, можна сказати, що традиційно розробка нормативної бази кількісного регулювання бюджетного менеджменту передбачає спочатку впровадження правил бюджетного балансу або правил витрат, а потім їх доповнення борговими правилами та правилами доходів [146].

У контексті даного дослідження слід проаналізувати також найбільш популярні комбінації фіскальних правил, реалізовані у країнах світу, для чого було згруповано країни, у яких одночасно було зафіксовано дію двох типів правил у розрізі всіх можливих їх поєднань протягом останніх 20 років, що демонструють дані рис. 4.3.

Рисунок 4.3 – Кількість країн, у яких протягом 1985-2015 рр. діяло два фіскальних правила (побудовано за даними [51])

Варто відзначити, що найбільш популярною комбінацією, частота впровадження якої суттєво перевищує всі інші варіанти, являється одночасне функціонування правил бюджетного балансу та боргових правил, найбільш стрімка динаміка появи яких у країнах світу спостерігається, починаючи з 1992 року. У той же час, слід звернути увагу на той факт, що з 2000 року відносно часто зустрічається поєднання правил витрат та правил бюджетного балансу, що, на відміну від попередньо розглянутої комбінації характеризує спрямування бюджетного менеджменту на контроль поточного фінансування за рахунок короткострокових обмежень, у той час, як збалансування бюджету поруч з борговими обмеженнями носить більш стратегічний характер з точки зору управління розвитком національної економіки та покликане використовувати внутрішні резерви її функціонування.

Комплексне регулювання системи управління бюджетом, з одного боку характеризується врахуванням всіх можливих проблем, які можуть виникати при реалізації бюджетного процесу, а з іншого – може викликати додаткові

труднощі, пов'язані з необхідністю контролю за дотриманням фіскальних правил, з огляду на необхідність розширення систем звітності, бюрократичного апарату, а також скорочення гнучкості бюджетної політики [21]. Саме тому доцільно розглянути також популярність систем бюджетного менеджменту, у яких використовується значна кількість фіскальних правил, у світовій практиці, що демонструють дані рис. 4.4.

Рисунок 4.4 – Кількість країн, у яких протягом 1985-2015 рр. діяло 3 і більше типів фіскальних правил (побудовано за даними [51])

Слід звернути увагу на той факт, що протягом дослідженого періоду найбільшої популярності набували два варіанти поєднання значної кількості фіскальних правил – у 1989-1990 роках 5 країн світу застосовували комбінацію з правил витрат, доходів та боргових правил, у той час, як у 2009-2011 роках аналогічна кількість держав характеризувалася одночасним функціонуванням всіх чотирьох типів фіскальних правил, причому, варто відмітити, що в останні роки запровадження відразу всіх типів фіскальних правил було більш популярним, ніж комбінація з будь-яких трьох типів правил, що вказує на той факт, що для країн більш прийнятним є додержання моделей помірної (одночасно одне або два правила) чи комплексного регулювання (чотири види

правил), а пріоритетність вибору даних правил, яка б визначала черговість їх впровадження досить складно ідентифікувати.

При аналізі нормативів у бюджетній сфері, окрім наявності фіскальних правил, важливе значення має також рівень їх регламентації. Станом на сьогоднішній день у країнах світу фіскальні правила можуть бути закріплені у п'яти формах, найвищою з яких є конституційні обмеження, а найбільш м'яке регламентування передбачають політичні зобов'язання. Рис. 4.5 демонструє динаміку розвитку нормативної бази фіскальних правил у країнах світу.

Рисунок 4.5 – Рівень регламентації фіскальних правил у країнах світу протягом 1985-2014 років (побудовано за даними [51])

Варто відмітити, що у період 1985-1991 років лише в окремих країнах діяли нормативно визначені бюджетні обмеження. У той же час, розробка та прийняття Маастрихтської угоди європейськими країнами призвела до перманентного росту числа держав, які приєдналися до міжнародних договорів у сфері бюджетного регулювання у наступні роки, що зумовили найбільше поширення даного рівня встановлення фіскальних правил серед досліджуваних країн. Починаючи з 1998 року набуває широкого розповсюдження закріплення фіскальних правил нормами законодавства, що у результаті дозволило зафіксувати факт прийняття законів щодо

встановлення фіскальних правил у одній чи кількох сферах бюджетної політики більш ніж у 40 країнах світу станом на 2015 рік. У той же час, конституційні обмеження як найбільш жорсткий спосіб регламентації дотримання фіскальних правил не набувають значного поширення – станом на 2015 рік лише в 11 країнах з 89 досліджених встановлено факт їх прийняття. Найбільш консервативним способом регулювання бюджетної сфери вважається встановлення фіскальних правил шляхом укладання коаліційних угод та прийняття урядом політичних зобов'язань, однак, незважаючи на їх відносну простоту та широкі можливості скасування, вони залишаються менш популярними та, як правило, встановлюються у країнах з транзитивною економікою. Що стосується особливостей визначення рівнів регламентації відносно конкретних сфер фіскального регулювання, то варто відмітити, що міжнародними угодами регулюються виключно боргові правила та правила бюджетного балансу, конституційні обмеження та норми законодавства у більшості країн встановлено переважно для правил бюджетного балансу, а також для боргових правил та правил доходів, у той час як політичні зобов'язання та коаліційні угоди приймаються для різних сфер бюджетного регулювання. Відзначимо, що значний перелік можливих способів формальної регламентації фіскальних правил дає можливість обирати конкретний варіант з урахуванням специфічних особливостей країни. Однак, попри це, правила, які вбудовані у бюджетну систему через вищий законодавчий рівень, є більш стійкими відносно змін уряду, що знижує деструктивний вплив політичної нестабільності на бюджетну політику країн [93].

Аналізуючи ступінь регульованості бюджетної системи країни з точки зору комплексності та обов'язковості дотримання фіскальних правил, розглянемо інтенсивність їх дії у розрізі країн станом на 2015 рік, що демонструють дані табл. 4.2. Слід звернути увагу на той факт, що максимальна кількість країн з дослідженої вибірки характеризується присутністю двох правил, визначених умовами міжнародної угоди, у той час як на другому місці країни, пара бюджетних правил яких регламентується нормами національного

законодавства, що вказує на факт відсутності тенденції до проникнення фіскальних правил у всі сфери бюджетного менеджменту та низької необхідності формування жорсткого фіскального регулювання [240]. Так, у дослідженій вибірці лише 10 країн зафіксували окремі правила в основному законі держави, серед яких тільки Франція характеризується комплексністю фіскального регулювання, яке передбачає наявність закріплених правил доходів у конституційних нормах, правил витрат у нормах національного законодавства, правил бюджетного балансу одночасно у міжнародних угодах та національному законодавстві та правил бюджетного дефіциту – в міжнародному законодавстві та політичних зобов'язаннях.

Таблиця 4.2 – Інтенсивність фіскальних правил у країнах світу станом на 2015 рік (складено за даними [51])

Найвищий рівень встановлення фіскальних правил	Кількість фіскальних правил, що одночасно діють у країні			
	1	2	3	4
Політичні зобов'язання	3	1	0	0
Коаліційна угода	0	2	0	0
Норми законодавства	9	18	1	1
Міжнародна угода	5	24	9	1
Конституційні обмеження	1	4	4	2

Незважаючи на успішний багаторічний досвід застосування бюджетних правил різними країнами світу, ключовими аргументами прийняття рішень щодо їх впровадження мають виступати кількісні показники ефективності наявності таких правил у країнах, що обумовлює необхідність проведення емпіричного дослідження зміни рівня основних цільових параметрів бюджету під впливом запровадження таких правил у країні за допомогою засобів економіко-математичного моделювання. Враховуючи наявність різних показників, на які встановлюються обмеження фіскальними правилами, систему цільових критеріїв ефективності їх впровадження було сформовано з чотирьох параметрів, які виступатимуть результативними ознаками при визначенні ефекту від окремих бюджетних правил. З огляду на необхідність

співставності даних, що є обов'язковою умовою проведення аналізу на міжкраїнному рівні, для вираження параметрів доходів, витрат, бюджетного балансу та дефіциту було обрано індикатори, наявні у міжнародній статистичній базі даних Світового банку [110], опис яких представлено в табл. 4.3.

Таблиця 4.3 – Результативні ознаки для визначення ефективності впровадження бюджетних правил

Параметр ефективності і фіскальних правил	Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
Рівень бюджетного балансу	ББ _{ВВП}	Профіцит / дефіцит бюджету, у % від ВВП	Доходи (включаючи гранти) за вирахуванням витрат та чистого придбання нефінансових активів
Рівень державного боргу	ДБ _{ВВП}	Сукупний борг центрального уряду, у % від ВВП	Сукупність прямих державних термінових договірних зобов'язань по інших країнах (внутрішні і зовнішні зобов'язання, такі як валютні і грошові вклади, цінні папери, крім акцій, та кредити). Сума державних зобов'язань зменшується на суму власних коштів і похідних фінансових інструментів, що належать уряду
Рівень бюджетних доходів	Д _{ВВП}	Доходи, за вирахуванням грантів, у % від ВВП	Сума грошових надходжень від податків, соціальних внесків та інших надходжень, таких як штрафи, збори, орендна плата, і дохід від власності або продажу
Рівень бюджетних витрат	В _{ВВП}	Витрати, у % від ВВП	Грошові виплати, пов'язані з операційною діяльністю уряду в наданні товарів і послуг (оплата праці працівників, відсотки і субсидії, гранти, соціальні допомоги)

Враховуючи цільову орієнтацію різних фіскальних правил на окремі параметри, доцільним є проведення дослідження паралельно за чотирма напрямками регулювання. У процесі моделювання наявність фіскальних правил у країні буде представлено у вигляді фіктивної змінної, яка приймає значення 1 у випадку наявності фіскального правила у країні в конкретний період часу та 0 – у випадку його відсутності.

Поруч з цим, існує також необхідність визначення загального впливу існуючої в країні системи фіскальних правил на динаміку показників у сфері бюджетного менеджменту, для чого було побудовано індикатор комплексності системи фіскальних правил шляхом агрегування визначених оцінок ряду критеріїв наявності фіскальних правил у країні, методику визначення яких наведено в табл. 4. 4.

Таблиця 4.4 – Методика оцінювання національної системи фіскальних правил

Критерій	Шкала оцінок
Наявність фіскальних правил у розрізі їх типів	0 – відсутні жодні фіскальні правила; 0,25 – наявні фіскальні правила одного типу; 0,5 – наявні фіскальні правила двох типів; 0,75 – наявні фіскальні правила трьох типів; 1 – наявні фіскальні правила чотирьох типів.
Наявність над-національних правил	0 – відсутні наднаціональні правила; 1 – наявні наднаціональні правила.
Наявність додаткових національних правил	0 – крім наднаціональних відсутні додаткові правила; 1 – крім наднаціональних наявні додаткові національні правила.
Загальна кількість кількісних фіскальних правил	[0;1] – відносно максимального значення по вибірці

Комплексний індикатор системи фіскальних правил визначається за допомогою сумування оцінок країни у кожний конкретний період та може приймати значення від 0 до 4 у залежності від комплексності існуючої системи фіскальних правил.

Слід відмітити той факт, що на значення показників у сфері бюджетного менеджменту в країні, окрім системи бюджетного регулювання впливає значна кількість факторів, тому, з метою підвищення адекватності та достовірності дослідження слід враховувати ряд ключових параметрів функціонування економіки, що обумовлює необхідність формування системи контрольних факторних змінних, які також мають бути включені при побудові моделей у розрізі основних напрямків дослідження. Отже, у табл. 4.5 представлено основні макроекономічні показники, які здійснюють вплив на

Таблиця 4.5 – Контрольні змінні, що впливають на показники у сфері бюджетного менеджменту

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора	Присутність у моделях*			
			1	2	3	4
VЗ _{ВВП}	Валові заощадження, у % від ВВП	Валовий національний дохід за вирахуванням загального обсягу споживання, плюс чисті трансферти	+	+		
ВВП _п	Річний приріст ВВП, %	Річний темп приросту ВВП за ринковими цінами на основі постійної місцевої валюти	+		+	+
ДБ _{ВВП}	Сукупний борг центрального уряду, у % від ВВП	Сукупність прямих державних термінових договірних зобов'язань по інших країнах (внутрішні і зовнішні зобов'язання, такі як валютні і грошові вклади, цінні папери, крім акцій, та кредити). Сума державних зобов'язань зменшується на суму власних коштів і похідних фінансових інструментів, що належать уряду	+			
БТП _{ВВП}	Зовнішній торговий баланс, у % від ВВП	Експорт товарів і послуг за вирахуванням імпорту товарів і послуг		+		
ДВП _п	Річний приріст доданої вартості в промисловості, %	Річний темп приросту доданої вартості в промисловості на основі постійної місцевої валюти (розраховується без урахування амортизації вироблених активів або виснаження і деградації природних ресурсів)			+	
I _{ВВП}	Річний темп інфляції, %	Річний темп зростання неявного дефлятора ВВП (відношення ВВП в поточній місцевій валюті до ВВП в постійній місцевій валюті)				+
ПШ _{ВВП}	Чистий притік прямих іноземних інвестицій, у % від ВВП	Сума власного капіталу, реінвестування прибутку, інші довгострокового капіталу і короткострокового капіталу, інвестованого в економіку з інших країн за вирахуванням ліквідованих інвестицій			+	
ПН _{ВВП}	Податкові надходження, у % від ВВП	Сукупні податкові надходження за винятком штрафів, пені і більшості внесків соціального страхування			+	
БПО _{ВВП}	Сальдо рахунку поточних операцій, у % від ВВП	Сума чистого експорту товарів і послуг, чистих первинних доходів, а також чистого вторинного доходу				+
ДС _{ВВП}	Загальні державні витрати на кінцеве споживання, у % від ВВП	Поточні державні витрати на купівлю товарів і послуг (у тому числі оплату праці працівників), більшість витрат на національну оборону і безпеку, за винятком державних військових витрат, які є частиною формування державного капіталу				+

Примітка: 1 – індикатор використовуються у моделях, побудованих для дослідження впливу на рівень бюджетного балансу; 2 – у моделях, побудованих для дослідження впливу на рівень державного боргу; 3 – у моделях, побудованих для дослідження впливу на рівень бюджетних доходів; 4 – у моделях, побудованих для дослідження впливу на рівень бюджетних витрат.

показники виконання бюджету, джерелом статистичної інформації для яких виступає база даних Світового банку [110]. З метою проведення практичних розрахунків на міжкраїнному рівні було побудовано моделі панельної регресії з врахуванням впливу основних факторних та контрольних змінних у розрізі основних видів фіскальних правил. Базою для проведення дослідження виступила вибірка з 41 країн світу, що характеризуються різним рівнем розвитку та специфікою організації систем бюджетного менеджменту (Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Грузія, Угорщина, Ірландія, Ісландія, Італія, Ізраїль, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Сполучені Штати Америки), досвід яких може бути використаний у процесі розвитку системи бюджетного регулювання в Україні. Період дослідження охоплює 1985-2015 роки.

Проведення даного дослідження можливо реалізувати за допомогою двох варіантів специфікації моделей панельної регресії:

- модель з фіксованими ефектами – дозволяє врахувати специфічні характеристики кожного з об'єктів дослідження (у даному випадку країн), які, поруч з обраними факторними змінними, здійснюють суттєвий вплив на зміну результативної ознаки (присутня кореляція залишків регресії та факторних чи результативних ознак);

- модель з випадковими ефектами – базується на припущенні, що відмінності між об'єктами, включеними в дослідження, є випадковими, та, відповідно, відсутня кореляція залишків моделі з факторними чи результативними ознаками.

Вибір найбільш достовірного та статистично значимого варіанта специфікації моделі здійснено на основі застосування тесту Хаусмана, результати якого представлені в табл. В.1. Результати тестування продемонстрували відсутність систематичної кореляції залишків регресії зі

змінними моделі для всіх досліджуваних залежностей, що засвідчило необхідність використання у процесі оцінювання регресії з випадковими змінними, результати застосування якої для визначення впливу фіскальних правил на рівень бюджетного балансу в країні, представлено в табл. 4.6.

Базуючись на представлених значеннях параметрів адекватності, можна засвідчити, що модель є достовірною з високим рівнем статистичної значимості. Результати оцінювання свідчать про стійкий позитивний вплив наявності фіскального правила бюджетного балансу на рівень профіциту/дефіциту державного бюджету – у середньому в країнах, система бюджетного менеджменту яких передбачає застосування даного правила, показник балансу бюджету на 1,2% ВВП вищий, ніж у країнах, в яких правило бюджетного балансу не зафіксоване. У той же час, оцінювання засвідчило, що вищий рівень комплексності системи фіскальних правил також характеризується позитивним ефектом на значення бюджетного балансу.

Таблиця 4.6 – Результати дослідження впливу наявності правила бюджетного балансу на рівень бюджетного балансу

Факторні ознаки	Вплив на рівень бюджетного балансу	
	Модель 1	Модель 2
Правило бюджетного балансу	1,20** (0,53)	
Система фіскальних правил		0,49*** (0,19)
ВЗВВП	0,31*** (0,04)	0,31*** (0,04)
ВВП _п	0,31*** (0,04)	0,32*** (0,04)
ДБВВП	-0,08*** (0,01)	-0,08*** (0,01)
Константа	-6,11*** (1,20)	-6,33*** (1,21)
Параметри адекватності моделі		
Wald chi2	387,03	389,74
Prob > chi2	0,00	0,00

Значний науковий інтерес представляють також результати, що описують вплив контрольних змінних на результативну ознаку. Отже,

позитивний ефект з точки зору зростання профіциту / скорочення дефіциту державного бюджету спостерігається у процесі зростання обсягу валових заощаджень у країні, а також при позитивній динаміці приросту ВВП, тоді як збільшення обсягу державного боргу у відношенні до ВВП призводить до протилежного результату.

Аналогічне дослідження проведено для оцінювання впливу фіскальних правил на рівень державного боргу, результати якого (табл. 4.7) демонструють суттєве скорочення рівня державного боргу у відношенні до ВВП у країнах з впровадженими фіскальними правилами відповідного типу порівняно з іншими країнами. При цьому додатково зниження рівня державного боргу зафіксовано при наявності комплексної системи фіскальних правил, яка застосовується у бюджетному менеджменті країн.

Таблиця 4.7 – Результати дослідження впливу наявності боргових правил на рівень державного боргу

Факторні ознаки	Вплив на рівень державного боргу	
	Модель 1	Модель 2
Боргове правило	-7,11** (2,79)	
Система фіскальних правил		-1,78* (1,03)
БТП _{ВВП}	2,55*** (0,21)	2,51*** (0,21)
ВЗ _{ВВП}	-1,30*** (0,21)	-1,28*** (0,21)
Константа	84,93*** (7,31)	83,32*** (7,37)
Параметри адекватності моделі		
Wald chi2	159,54	154,88
Prob > chi2	0,00	0,00

У той же час, варто відмітити, що перевищення експорту товарів і послуг над їх імпортом характеризується стійким прямим зв'язком зі зростанням рівня державного боргу в країні, тоді як зростання обсягу валових заощаджень дозволяє скоротити сукупний рівень державного боргу.

Незважаючи на той факт, що правила доходів є менш популярними та поширеними у кількісному вираженні, ніж боргові правила та правила бюджетного балансу, результати дослідження їх взаємозв'язку з показниками бюджету дозволили виявити статистично значимі ефекти (табл. 4.8), які засвідчили, що наявність встановлених цільових орієнтирів бюджетних доходів у країні в середньому дозволяє збільшити рівень доходів до бюджету на 1,43% від ВВП порівняно з країнами, де дані правила не зафіксовані. Поруч з цим, комплексна система фіскальних правил характеризується негативним впливом на рівень бюджетних доходів, що свідчить про той факт, що надмірна зарегульованість бюджетної системи знижує потенціал суб'єктів економіки генерувати додаткові доходи до бюджету.

Таблиця 4.8 – Результати дослідження впливу наявності правил доходів на рівень бюджетних доходів

Факторні ознаки	Вплив на рівень бюджетних доходів	
	Модель 1	Модель 2
Правило доходів	1,43*** (0,48)	
Система фіскальних правил		-0,17* (0,09)
ПН _{ВВП}	1,00*** (0,03)	0,00*** (0,03)
ДВП _п	0,02 (0,02)	0,02 (0,02)
ВВП _п	-0,12*** (0,03)	-0,13*** (0,03)
ПШ _{ВВП}	-0,00 (0,01)	-0,00 (0,01)
Константа	12,12*** (1,12)	13,69*** (1,12)
Параметри адекватності моделі		
Wald chi2	1262,59	1245,37
Prob > chi2	0,00	0,00

Аналізуючи роль контрольних змінних, варто відмітити наявність цілком закономірного прямого зв'язку між рівнем податкових надходжень та сукупним рівнем бюджетних доходів, який, однак, є досить незначним у кількісному вираженні в моделі, побудований з використанням показника

системи фіскальних правил. При цьому приріст ВВП пов'язаний зі скороченням рівня бюджетних доходів у ВВП, що можливо у ситуації, коли значна частка бюджетних доходів сформована за рахунок статей, прямо не пов'язаних з обсягом ВВП. У той же час, очікуваний вплив показників прямих іноземних інвестицій та доданої вартості у промисловості на рівень бюджетних доходів статистично не підтверджено.

Рівень бюджетних витрат за допомогою фіскальних правил найчастіше лімітується у співставленні з темпами росту ВВП або бюджетних доходів, що прямим чином не дозволяє встановити їх верхньої межі або напрямку обмеження. Варто відмітити, що результати, представлені в табл. 4.9, засвідчують, що в країнах з встановленими правилами бюджетних витрат їх рівень є суттєво вищим, порівняно з країнами, у яких дані обмеження відсутні. Аналогічний прямий вплив на рівень бюджетних витрат чинить також і комплексна система фіскальних правил. Поруч з цим, неможливо однозначно стверджувати про позитивний чи негативний ефект таких правил, оскільки їх вплив розглядається у контексті інших макроекономічних показників.

Таблиця 4.9 – Результати дослідження впливу наявності правил витрат на рівень бюджетних витрат

Факторні ознаки	Вплив на рівень бюджетних витрат	
	Модель 1	Модель 2
Правило витрат	2,51*** (0,89)	
Система фіскальних правил		1,87*** (0,54)
I _{ВВП}	-0,09 (0,12)	-0,10 (0,12)
БПО _{ВВП}	0,19** (0,07)	0,19** (0,07)
ДС _{ВВП}	1,33*** (0,27)	1,46*** (0,27)
ВВП _п	-0,16** (0,07)	-0,12 (0,08)
Константа	9,89* (5,02)	3,89 (6,37)
Параметри адекватності моделі		
Wald chi2	100,82	105,01
Prob > chi2	0,00	0,00

Що стосується ефектів, виявлених для решти факторних ознак, слід відзначити, що рівень інфляції не чинить статистично значимого впливу на рівень бюджетних витрат, тоді як баланс рахунку поточних операцій характеризується стійким прямим зв'язком з рівнем витрат, аналогічно сумі кінцевого державного споживання. У той же час, приріст ВВП обумовлює скорочення показника бюджетних витрат відносно ВВП, що викликано відносним характером даного параметра.

Таким чином, проведені розрахунки засвідчили існування стійкого статистично значимого впливу наявності в країні фіскальних правил на показники виконання бюджету країни, що в узагальненому вигляді демонструє система рівнянь наступного виду (формула 4.1):

$$\begin{cases} BB_{ВВП} = 1,20BBR + 0,31BЗ_{ВВП} + 0,31BBП_{П} - 0,08ДБ_{ВВП} - 6,11 \\ ДБ_{ВВП} = -7,11DR + 2,55БТП_{ВВП} - 1,30BЗ_{ВВП} + 84,93 \\ Д_{ВВП} = 1,43RR + 1,00ПН_{ВВП} + 0,02ДВП_{П} - 0,12BBП_{П} - 0,00ПП_{ВВП} + 12,12 \\ В_{ВВП} = 2,51ER - 0,09I_{ВВП} + 0,19БПО_{ВВП} + 1,33ДС_{ВВП} - 0,16BBП_{П} + 9,89 \end{cases} \quad (4.1)$$

де BBR – наявність у країні правил бюджетного балансу;

DR – наявність у країні боргових правил;

RR – наявність у країні правил бюджетних доходів;

ER – наявність у країні правил бюджетних витрат.

Узагальнюючи проведені дослідження, з системи (4.1) можна зробити висновок, що в країнах, нормативними актами яких визначено відповідні фіскальні правила, в середньому баланс бюджету є вищим на 1,2% від ВВП, порівняно з країнами, або періодами розвитку країн без існування такого правила; рівень державного боргу в середньому є нижчим на 7,11% від ВВП; а показник доходів бюджету в середньому зростає на 1,43% від ВВП з прийняттям відповідного правила. У той же час, аналіз зв'язку наявності боргових правил з динамікою бюджетних витрат не дозволив отримати очікуваного ефекту скорочення витрат бюджету внаслідок встановлення

відповідних обмежень – у країнах, що прийняли фіскальні правила стосовно лімітів витрат, рівень витрат бюджету в середньому є на 2,51% від ВВП вищим, ніж у країнах, система фіскальних правил яких не включає обмежень даного типу. Таким чином, можна засвідчити, що закріплення у країні правил бюджетного балансу, доходів та боргових правил є ефективним та економічно доцільним. Однак, варто відмітити, що даний факт може бути пов'язаний також з різними рівнями бюджетної централізації у країнах та потребує додаткових досліджень сукупного впливу наявності таких правил на показники бюджетних доходів та витрат для підтвердження або спростування припущення про ефективність прийняття правил витрат.

4.2 Науково-методичне забезпечення вибору оптимальної моделі функціонування фіскальних правил

Впровадження системи фіскальних правил у країні має супроводжуватись отриманням стійкого соціально-економічного ефекту, який передбачає не лише досягнення оптимальних рівнів показників виконання бюджету, а й позитивний вплив на національну економіку, забезпечений раціоналізацією розподілу наявних ресурсів та встановлення бюджетних обмежень з урахуванням пріоритетності цілей державної економічної політики та забезпечення виконання стимулюючої функції державних фінансів [353]. Саме тому етапу формування нормативного забезпечення системи управління бюджетом має передувати дослідження специфіки функціонування різних систем встановлення фіскальних правил у контексті їх взаємодії з основними макроекономічними показниками у країні [62].

На попередньому етапі дослідження було виявлено, що рівень комплексності побудови системи фіскальних правил у країні характеризується стійким зв'язком з динамікою основних показників виконання бюджету. Отже,

в основу розподілу моделей нормативної системи управління бюджетом мають бути покладені формальні критерії їх встановлення та рівень поширення на різні сфери бюджетної системи.

Враховуючи особливості та ключові відмінності встановлення фіскальних правил, визначені міжнародним досвідом, існуючі нормативні системи управління бюджетом доцільно досліджувати у розрізі наступних критеріїв:

- наявність фіскальних правил – рівень охоплення бюджетної системи фіскальними правилами з точки зору одночасного поєднання різних видів правил. Як засвідчує міжнародний досвід, найбільш поширеними випадками є встановлення правил виключно в одній сфері, поєднання двох сфер, найчастіше правил бюджетного балансу з борговими правилами, а також охоплення одночасно трьох або чотирьох параметрів виконання бюджету;

- найвищий рівень регламентації фіскальних правил – у даному контексті слід розглядати максимально можливий рівень закріплення правил у нормативних документах, який спостерігається для всіх, або, принаймні, частини фіскальних правил, що діють у країні. Рівень законодавчого закріплення фіскальних правил демонструє безпосередньо стійкість нормативної системи управління бюджетом до внутрішніх змін, таких як коригування цілей національної бюджетної політики чи зміна уряду;

- зовнішній моніторинг дотримання правил – важливою умовою ефективного функціонування фіскальних правил є не лише їх нормативне встановлення, а й розроблені механізми контролю за дотриманням таких правил. Моніторинг за дотриманням фіскальних правил передбачає надання повноважень контролюючим органам неурядових структур щодо відстеження фактичних показників бюджетної сфери з точки зору їх відповідності задекларованому фіскальними правилами рівню [46, 67];

- формалізація процедури виконання – затвердження нормативними документами, крім самого правила, також алгоритму його імплементації в бюджетний процес, що дозволяє забезпечити автоматизацію

дотримання фіскальних правил та підвищує ефективність їх функціонування [49];

– поширення правил – враховуючи той факт, що бюджетні системи країн передбачають багаторівневу структуру, утворену державним та місцевими бюджетами, дія фіскальних правил може поширюватись або на окремі рівні бюджетної системи, як правило, бюджет центрального уряду, або охоплювати всі складові зведеного бюджету, що, з одного боку, підвищує рівень комплексності системи бюджетного регулювання, а з іншого – ускладнює процедуру дотримання [55,109];

– можливість скасування правил – для забезпечення гнучкості бюджетної політики при формальному встановленні фіскальних правил можуть бути встановлені умови тимчасового скасування таких правил у випадку настання ряду непередбачених подій, таких як стихійні лиха, макроекономічні шоки чи значне уповільнення зростання. При цьому в нормативних документах мають бути чітко визначені положення щодо інтерпретації зазначених подій та подальші дії при відновленні правил та ліквідації відхилень, обумовлених їх тимчасовим скасуванням [63];

– обмеження дії правил – іншим варіантом підвищення гнучкості бюджетної політики є визначення окремих статей бюджету, на які не будуть поширюватись нормативи, встановлені фіскальними правилами. Найчастіше до даних статей належать інвестиційні витрати, вільні від секвестру або бюджетні статті, призначені для макроекономічної стабілізації [47].

У рамках представлених критеріїв передбачається визначення варіантів організації системи фіскальних правил у розрізі трьох моделей:

– модель ліберальних обмежень – система фіскальних правил, сформована на основі поєднання максимально гнучких умов управління показниками бюджету, які передбачають встановлення нормативів у окремих сферах бюджетного менеджменту та відсутність жорстких алгоритмів їх дотримання;

– модель помірною втручання – формування комбінації жорстких обмежень за окремими напрямками бюджетного регулювання з більш послабленим режимом у інших сферах;

– модель жорсткого регулювання – функціонування в країні системи чітко визначених фіскальних правил, дотримання яких є чітко визначеним, обов’язковим та контрольованим в будь-яких умовах макроекономічного розвитку.

Особливості інтерпретації визначених критеріїв організації системи фіскальних правил для кожної з можливих моделей її функціонування у країні представлено на рис. 4.6. Аналіз міжнародного досвіду особливостей функціонування фіскальних правил засвідчив, що системи фіскальних правил більшості країн характеризуються суміщенням показників різних моделей у розрізі критеріїв, що не дозволяє оцінити їх реалізацію у чистому вигляді. Саме тому кількісна формалізація приналежності країни до певної моделі передбачає застосування наступного алгоритму:

1. Побудова матриці відповідності існуючої системи фіскальних правил встановленим критеріям у розрізі моделей виду:

$$FRM = \begin{pmatrix} a_{Lf} & a_{Mf} & a_{Sf} \\ a_{Lr} & a_{Mr} & a_{Sr} \\ a_{Lm} & a_{Mm} & a_{Sm} \\ a_{La} & a_{Ma} & a_{Sa} \\ a_{Lb} & a_{Mb} & a_{Sb} \\ a_{Le} & a_{Me} & a_{Se} \\ a_{Ll} & a_{Ml} & a_{Sl} \end{pmatrix} \quad (4.2)$$

де L – модель ліберальних обмежень;

M – модель помірною втручання;

S – модель жорсткого регулювання;

f – наявність фіскальних правил;

r – найвищий рівень регламентації фіскальних правил;

m – зовнішній моніторинг дотримання правил;

a – формалізація процедури виконання;

b – поширення правил;

e – можливість скасування правил;

l – обмеження дії правил.

Критерії визначення моделей	Модель ліберальних обмежень	Модель помірною втручання	Модель жорсткого регулювання
Наявність фіскальних правил	В одній сфері	У двох сферах	У трьох і більше сферах
Найвищий рівень регламентації правил	Політичні зобов'язання або коаліційні угоди	Законодавчі норми або міжнародні угоди	Конституційні обмеження
Зовнішній моніторинг дотримання правил	Моніторинг відсутній	Моніторинг за частиною правил	Моніторинг за всіма правилами
Формалізація процедури виконання	Не визначена	Визначена за окремими правилами	Визначена за всіма правилами
Поширення правил	Правила стосуються лише центрального уряду (державного бюджету)	Окремі правила поширюються на інші рівні влади (місцеві бюджети)	Фіскальні правила стосуються всіх рівнів влади (бюджетів різних рівнів)
Можливість скасування правил	За всіма правилами визначено підстави для їх скасування	Підстави для скасування визначено для частини правил	Відсутні підстави для скасування правил
Обмеження дії правил	Визначено пріоритетні напрямки бюджетної політики, вільні від дії будь-яких правил	Для окремих правил визначено доходи або витрати уряду, вільні від обмежень	Відсутні обмеження дії правил

Країни, бюджетним політикам яких притаманна реалізація відповідної моделі функціонування фіскальних правил (станом на 2015 рік)	Аргентина, Вірменія, Канада, Ісландія, Норвегія, Росія, Швейцарія, Сполучені Штати Америки	Болгарія, Хорватія, Фінляндія, Румунія, Великобританія	Австрія, Бельгія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Польща, Нідерланди, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція
---	--	--	--

Рисунок 4.6 – Критеріальна база визначення моделей організації системи фіскальних правил у країні

Елементи матриці можуть набувати двох значень: 1 – якщо система фіскальних правил у країні відповідає параметрам, встановленим певним

критерієм для окремої моделі організації системи фіскальних правил, та 0 – якщо даний параметр не виконується. Відповідно, у кожному з рядків матриці лише один елемент має приймати значення 1.

2. Сумування значень елементів за кожним зі стовпців матриці, що дозволяє отримати показник з варіацією від 0 до 7.

3. Визначення ймовірності належності країни до певної моделі шляхом ділення суми стовпців на кількість рядків матриці. Показник ймовірності знаходиться в межах від 0 до 1.

4. Встановлення приналежності країни до певної моделі організації системи фіскальних правил в результаті виконання умови перевищення ймовірності належності за окремою моделлю значення 0,5. Відповідно, кожна країна у певний період часу може належати до однієї моделі або взагалі не належати до жодної з моделей.

Джерелом статистичної інформації для розподілу країн у розрізі моделей організації системи фіскальних правил є база даних з фіскальних правил Міжнародного валютного фонду [51]. Дослідження передбачає розподіл 41 країн світу (Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Грузія, Угорщина, Ірландія, Ісландія, Італія, Ізраїль, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Сполучені Штати Америки) станом на кожен рік за період 1985-2015 років. На рис. 4.6 представлено результати розподілу станом на кінець періоду дослідження, які демонструють, що на сучасному етапі розвитку більшість європейських країн характеризуються організацією системи фіскальних правил на основі моделі жорсткого регулювання. У той же час, варто відмітити, що протягом періоду дослідження спостерігається досить інтенсивна динаміка переходу країн між різними моделями організації системи фіскальних правил, що обумовлено можливостями їх встановлення на обмежений період.

Для визначення найбільш раціональних варіантів вибору моделі організації системи фіскальних правил у залежності від цілей державної економічної політики сформовано систему результативних параметрів у розрізі різних сфер функціонування національної економіки, на стимулювання або стримування рівня яких має бути спрямоване встановлення системи фіскальних правил у країнах. Основні показники було згруповано за різними напрямками макроекономічного розвитку, що дозволяє аналізувати окремі сфери, пов'язані з системою бюджетного менеджменту. Враховуючи необхідність дотримання умови співставності статистичної бази за окремими країнами, основою для формування системи індикаторів дослідження виступила база даних Світового банку [110].

Отже, першим напрямком, на який система управління бюджетом здійснює безпосередній вплив, є параметри бюджетних доходів, визначені індикаторами, згрупованими в табл. 4.10.

Таблиця 4.10 – Характеристика індикаторів бюджетних доходів, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
Д _{ВВП}	Доходи, за вирахуванням грантів, у % від ВВП	Сума грошових надходжень від податків, соціальних внесків та інших надходжень, таких як штрафи, збори, орендна плата, і дохід від власності або продажу.
СТ _В	Субсидії, гранти та інші соціальні виплати, % витрат	Безоплатні трансферти на поточний рахунок приватних і державних підприємств; гранти іноземних держав, міжнародних організацій, а також інших державних одиниць; і соціального страхування, допомоги по соціальну допомогу, а також соціальну допомогу роботодавців в грошовій і натуральній формі.
ПН _{ВВП}	Податкові надходження, у % від ВВП	Сукупні податкові надходження за винятком штрафів, пені і більшості внесків соціального страхування

До даної групи індикаторів входять показники сукупного рівня доходів, а також їх окремі статті, представленими податковими надходженнями та бюджетними трансфертами у вигляді грантів, що дозволяє оцінити

ефективність функціонування системи фіскальних правил за різними компонентами.

Наступною важливою сферою, на стримування показників якої, як правило, спрямовуються обмеження, встановлені фіскальними правилами, є індикатори державних витрат, агреговані в табл. 4.11. До складу даної групи входять як сукупні державні витрати, так і безпосередньо споживчі витрати, що дозволить оцінити вплив системи фіскальних правил не лише на динаміку, а й на структуру національних витрат.

Таблиця 4.11 – Характеристика індикаторів державних витрат, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
ДС _{ВВП}	Загальні державні витрати на кінцеве споживання, у % від ВВП	Поточні державні витрати на купівлю товарів і послуг (у тому числі оплату праці працівників), більшість витрат на національну оборону і безпеку, за винятком державних військових витрат, які є частиною формування державного капіталу
В _{ВВП}	Витрати, у % від ВВП	Грошові виплати, пов'язані з операційною діяльністю уряду в наданні товарів і послуг (оплата праці працівників, відсотки і субсидії, гранти, соціальні допомоги)
КС _{ВВП}	Витрати на кінцеве споживання, у % від ВВП	Сума витрат на кінцеве споживання домашніх господарств (приватне споживання) і витрати на кінцеве споживання державного управління (споживання органів державного управління)
ВНВ _{ВВП}	Валові національні витрати, у % від ВВП	Сума витрат на кінцеве споживання домашніх господарств (приватне споживання), органів державного управління (споживання органів державного управління) і валове нагромадження основного капіталу

Важливе значення для оцінювання ефективності діючої системи управління бюджетом у країні мають не лише параметри виконання бюджету, а й у цілому результати функціонування економіки, що обумовило вибір наступної групи індикаторів, представлених у табл. 4.12. Варто відмітити, що до даної групи було віднесено показник бюджетного балансу, який демонструє результативність безпосередньо бюджетної сфери, параметри динаміки та

рівня ВВП на душу населення як індикатори результативності національного господарства, а також показник інфляції виражений як дефлятор ВВП, який у загальному контексті відображає рівень реального економічного зростання.

Таблиця 4.12 – Характеристика індикаторів результативності функціонування економіки, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
БВВП	Профіцит/дефіцит бюджету, у % від ВВП	Доходи (включаючи гранти) за вирахування витрат та чистого придбання нефінансових активів
I _{ВВП}	Річний темп інфляції, %	Річний темп зростання неявного дефлятора ВВП (відношення ВВП в поточній місцевій валюті до ВВП в постійній місцевій валюті)
ВВП _п	Річний приріст ВВП, %	Річний темп приросту ВВП за ринковими цінами на основі постійної місцевої валюти
ВВП _{ндн}	ВВП на душу населення, дол. США у цінах 2005 року	Валовий внутрішній продукт у співвідношенні до середньорічної кількості населення

Наступною важливою групою макроекономічних індикаторів, на стимулювання позитивної динаміки яких має бути спрямована система бюджетного менеджменту у контексті досягнення стратегічних цілей національної економічної політики, є показники, що характеризують інвестиційний потенціал економіки країни (табл. 4.13).

До даної групи було включено показники, що демонструють як зовнішні, так і внутрішні наявні та перспективні інвестиційні потоки, такі як прямі іноземні інвестиції, валові заощадження у країні, а також створену додану вартість у промисловості, яка відображає внутрішній потенціал розвитку підприємств.

Невід’ємною частиною результативних індикаторів системи бюджетного менеджменту є показники управління державним боргом, які демонструють фінансову стійкість бюджетної системи та національної економіки.

Таблиця 4.13 – Характеристика індикаторів інвестиційного потенціалу економіки, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
ПШВВП	Чистий притік прямих іноземних інвестицій, у % від ВВП	Сума власного капіталу, реінвестування прибутку, інші довгострокового капіталу і короткострокового капіталу, інвестованого в економіку з інших країн за вирахуванням ліквідованих інвестицій
ВЗВВП	Валові заощадження, у % від ВВП	Валовий національний дохід за вирахуванням загального обсягу споживання, плюс чисті трансферти
ДВП _п	Річний приріст доданої вартості в промисловості, %	Річний темп приросту доданої вартості в промисловості на основі постійної місцевої валюти (розраховується без урахування амортизації вироблених активів або виснаження і деградації природних ресурсів)

До складу даної групи (табл. 4.14) включено безпосередньо показник суми державного боргу, а також витрати на обслуговування боргу, на мінімізацію яких має бути спрямована ефективна система бюджетного менеджменту.

Таблиця 4.14 – Характеристика індикаторів управління державним боргом, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
ДБВВП	Сукупний борг центрального уряду, у % від ВВП	Сукупність прямих державних термінових договірних зобов'язань по інших країнах (внутрішні і зовнішні зобов'язання, такі як валютні і грошові вклади, цінні папери, крім акцій, та кредити). Сума державних зобов'язань зменшується на суму власних коштів і похідних фінансових інструментів, що належать уряду
ОБвнд	Витрати на обслуговування боргу, у % від ВНД	Сума виплат основної суми та відсотків, фактично сплачених у валюті, товарів або послуг по довгостроковій заборгованості, відсотків по короткостроковій заборгованості і погашення (викупів і зборів) в МВФ.

Стійкий зв'язок з бюджетною сферою характерний для зовнішньоекономічної діяльності, результат реалізації якої, відображений показниками сальдо рахунку поточних операцій та зовнішнього торгового

балансу (табл. 4.15), має бути також одним з об'єктів впливу існуючої системи фіскальних правил.

Таблиця 4.15 – Характеристика індикаторів зовнішньоекономічної діяльності, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
БПО _{ВВП}	Сальдо рахунку поточних операцій, у % від ВВП	Сума чистого експорту товарів і послуг, чистих первинних доходів, а також чистого вторинного доходу
БТП _{ВВП}	Зовнішній торговий баланс, у % від ВВП	Експорт товарів і послуг за вирахуванням імпорту товарів і послуг

Важливе значення при оцінюванні результатів функціонування системи бюджетного менеджменту має досягнутий соціально-економічний ефект, визначення якого слід розглядати через вплив системи фіскальних правил на показники, представлені у табл. 4.16.

Таблиця 4.16 – Характеристика індикаторів соціально-економічного розвитку, на які здійснює вплив система фіскальних правил

Умовне позначення	Індикатор	Методика розрахунку індикатора
ІСЦ	Індекс споживчих цін, відносно бази 2010 року	Зміни вартості придбання кошика товарів і послуг для середнього споживача
РБ _{рс}	Рівень безробіття, % робочої сили	Частка активного безробітного населення у загальній кількості робочої сили

До даної групи включено параметр інфляції, виражений індексом споживчих цін, а також рівень безробіття, що демонструють потенціал впливу бюджетної системи на добробут домашніх господарств.

Оцінювання впливу моделі фіскального регулювання доцільно реалізувати за допомогою моделі панельної регресії, факторними змінними якої виступатимуть параметри, що демонструють належність окремої країни до однієї з трьох визначених моделей організації системи фіскальних правил у

певний визначений період за допомогою присвоєння бінарних оцінок (1 – у випадку належності до моделі, 0 – у випадку належності до іншої моделі), а відповідно, результативними ознаками стануть визначені раніше макроекономічні показники. У результаті рівняння панельної регресії відобразатиме кількісний вплив функціонування в країні окремої моделі організації системи фіскальних правил на рівень досягнення визначеного індикатора розвитку національної економіки, виражений середнім значенням відповідного показника, що спостерігався у періоди функціонування певної моделі організації даної системи, що дозволить обирати оптимальний варіант їх застосування у контексті зміни стратегії макроекономічної політики держави. Таким чином рівняння регресії прийматиме наступну форму:

$$X_i = \beta_1 L + \beta_2 M + \beta_3 S + \varepsilon, \quad (4.3)$$

де X_i – i -ий показник макроекономічного розвитку;

L – модель ліберальних обмежень;

M – модель помірною втручання;

S – модель жорсткого регулювання;

$\beta_{1,2,3}$ – коефіцієнти, що показують середнє значення макроекономічного індикатора при функціонуванні певної моделі організації системи фіскальних правил;

ε – рівень дисперсії значення макроекономічного індикатора, не обумовлений динамікою факторних змінних.

На етапі вибору специфікації моделі панельної регресії було апробовано метод найменших квадратів, регресію з фіксованими та випадковими ефектами, жоден з яких не дозволив отримати адекватні результати. Як правило, дана проблема виникає у випадку гетероскедастичності вхідних даних, що підтвердило застосування тесту Бройша-Пагана. Відповідно до результатів, представлених у табл. В.2, гетероскедастичність залишків

дисперсії спостерігається для економетричних моделей, результативними ознаками яких виступають доходи, за вирахуванням грантів, витрати, витрати на кінцеве споживання, профіцит/дефіцит бюджету, річний темп інфляції, чистий притік прямих іноземних інвестицій, валові заощадження, індекс споживчих цін, рівень безробіття, тоді як для решти макроекономічних показників притаманна гомоскедастичність залишків дисперсії. У даному випадку підвищення статистичної значимості оцінювання дозволяє досягти скоригований метод найменших квадратів, який може бути використаний як для гомоскедастичних, так і для гетероскедастичних даних, що дозволяє отримувати співставні оцінки. Застосування даного методу дозволило отримати результати, представлені в табл. 4.17 та табл. Г.1-7.

Аналізуючи отримані результати у розрізі груп досліджуваних параметрів макроекономічного розвитку, відмітимо, що такі показники бюджетних доходів як сукупні доходи, за вирахуванням грантів, а також субсидії, гранти та інші соціальні виплати, досягають свого найкращого (максимального) значення при функціонуванні в країні моделі жорсткого регулювання, у той час як рівень податкових надходжень є найвищим за умови дії побудованої системи помірною втручання.

Стосовно індикаторів державних витрат відмітимо, що для досягнення цілі мети зниження їх загального рівня для більшості оцінюваних параметрів доцільно застосовувати модель жорсткого регулювання, тоді як оптимізація показника рівня сукупних витрат до ВВП можлива за умови функціонування в країні моделі ліберальних обмежень.

Досить цікавими та неоднозначними є оцінки, отримані для параметрів, що ілюструють результативність функціонування економіки. Так, оптимальні значення параметрів бюджетного балансу та ВВП на душу населення досягаються у періоди застосування моделі помірною втручання в систему управління бюджетами за допомогою фіскальних правил, у той час як мінімальний рівень інфляції забезпечує система жорсткого регулювання, а максимальний темп приросту ВВП – модель ліберальних обмежень.

Таблиця 4.17 – Результати оцінювання впливу моделі фіскального регулювання на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	30,30*** (0,45)	35,68*** (0,23)	37,10*** (0,18)	72170,12 (0,00)
	СТ _B	52,15*** (2,49)	58,01*** (3,65)	58,24*** (2,54)	1215,15 (0,00)
	ПН _{ВВП}	18,54*** (1,04)	22,33*** (1,50)	20,98*** (1,04)	942,43 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	19,22*** (0,13)	19,49*** (0,23)	19,20*** (0,15)	46430,14 (0,00)
	В _{ВВП}	32,17*** (1,91)	36,73*** (2,56)	37,98*** (1,79)	938,04 (0,00)
	КС _{ВВП}	77,96*** (1,58)	77,62*** (3,50)	76,92*** (2,29)	4029,38 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	101,45*** (2,04)	99,59*** (4,51)	99,27*** (2,95)	4090,92 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-1,82*** (0,22)	-1,58*** (0,30)	-2,65*** (0,18)	302,10 (0,00)
	І _{ВВП}	3,38*** (0,10)	2,05*** (0,16)	1,65*** (0,10)	1471,96 (0,00)
	ВВП _п	2,79*** (0,20)	2,07*** (0,44)	2,38*** (0,29)	285,74 (0,00)
	ВВП _{ндп}	22280,37*** (934,78)	26651,02*** (2062,96)	25524,00*** (1347,85)	1093,60 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	1,70*** (0,09)	3,26*** (0,25)	1,93*** (0,12)	760,99 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	20,81*** (0,24)	21,20*** (0,39)	21,89*** (0,23)	19741,67 (0,00)
	ДВП _п	2,42*** (0,55)	1,26*** (1,01)	4,09*** (0,70)	54,64 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	50,47*** (4,10)	47,36*** (4,90)	70,95*** (3,47)	662,29 (0,00)
	ОБ _{внд}	5,46*** (0,49)	10,37*** (1,26)	13,57*** (1,51)	274,83 (0,00)
Зовнішньоекономічна діяльність	БПО _{ВВП}	-0,83 (0,79)	-2,33*** (0,82)	0,38 (0,73)	9,51 (0,02)
	БТП _{ВВП}	-1,45*** (0,38)	0,41 (0,84)	0,73 (0,55)	16,66 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	65,45*** (1,20)	94,91*** (2,07)	87,91*** (1,22)	10252,30 (0,00)
	РБ _{рс}	7,36*** (0,13)	6,84*** (0,26)	8,30*** (0,22)	5275,05 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Аналізуючи можливий вплив бюджетної системи на показники інвестиційного потенціалу економіки, відмітимо, що зростання параметрів, що ілюструють внутрішні інвестиційні можливості країни (валові заощадження та валова додана вартість, створена в промисловості) забезпечує функціонування в країні моделі жорсткого регулювання, тоді як приріст прямих іноземних інвестицій досягається дією моделі помірною втручання.

У розрізі параметрів управління державним боргом відмітимо, що найнижчий рівень обсягу боргу досягається за умови моделі помірною втручання, а мінімальні витрати на його обслуговування характерні для функціонування моделі ліберальних обмежень.

Результати оцінювання, отримані для показників зовнішньоекономічної діяльності, засвідчили недоцільність застосування системи фіскальних правил у контексті впливу на дану сферу, оскільки з трьох оцінок для різних моделей організації системи фіскальних правил прийнятний рівень статистичної значимості характерний лише для одного з показників, що не дає змоги зробити статистично обґрунтовані висновки.

У контексті оцінювання параметрів соціально-економічного розвитку відмітимо, що мінімальний рівень індексу споживчих цін характерний при застосуванні моделі ліберальних обмежень, тоді як скорочення рівня безробіття досягається при функціонуванні моделі помірною втручання.

Таким чином, підсумовуючи результати розрахунків щодо можливостей застосування моделей організації системи фіскальних правил у контексті впливу на макроекономічні показники можна зробити наступні висновки:

- модель жорсткого регулювання забезпечує досягнення оптимальних рівнів параметрів бюджетних доходів та витрат, внутрішніх інвестицій та рівня інфляції, що засвідчує доцільність її застосування під час спаду економіки та в період кризових стадій економічного циклу;
- модель помірною втручання характеризується позитивним впливом на такі індикатори як рівень податкових надходжень, бюджетний баланс, ВВП на душу населення, прямі іноземні інвестиції, державний борг та

рівень безробіття, що є підставою для раціональності її впровадження в періоди стабілізації економіки;

– модель ліберальних обмежень забезпечує скорочення сукупних бюджетних витрат та витрат на обслуговування державного боргу, приріст ВВП, а також мінімізацію рівня індексу споживчих цін, що свідчить про обґрунтовані підстави її запровадження з метою забезпечення підйому національної економіки.

Розрахунки засвідчили відсутність однозначного максимального рівня впливу досліджуваних моделей організації системи фіскальних правил на групи макроекономічних показників, а загальний висновок з розрахунків засвідчив доцільність переходу від однієї моделі до іншої у розрізі фаз економічного циклу, що обумовлює доцільність проведення аналогічного дослідження у розрізі критеріїв, що відобразить алгоритм переходу від однієї моделі до іншої, результати якого представлені у табл. 4.18.

Враховуючи результати оцінювання оптимальних значень показників, досягнутих у періоди застосування різних варіантів встановлення окремих критеріїв системи фіскальних правил, можна відмітити, що при переході від однієї моделі фіскального регулювання до іншої доцільно першочергово змінювати значення критеріїв її побудови наступним чином:

– при запровадженні моделі жорсткого регулювання бюджетної системи фіскальними правилами, найбільш ефективним є зростання кількості таких правил та усунення можливостей їх скасування. Наступним важливим етапом є запровадження формалізованої процедури їх виконання та організація зовнішнього моніторингу їх дотримання. Також певне значення мають розширення рівнів бюджету, охоплених даними правилами, та скасування обмежень дії таких правил, у той час як встановлення максимального рівня регламентації фіскальних правил не відіграє суттєвої ролі у підвищенні ефективності впливу моделі жорсткого регулювання бюджетної сфери на національну економіку;

Таблиця 4.18 – Результати оцінювання впливу моделі організації системи фіскальних правил на макроекономічні показники у розрізі критеріїв

Група показників	Індикатори	Критерій моделі організації системи фіскальних правил						
		наявність фіскальних правил	найвищий рівень регламентації фіскальних правил	зовнішній моніторинг дотримання правил	формалізація процедури виконання	поширення правил	можливість скасування правил	обмеження дії правил
Бюджетні доходи	ДВВП	S (↑)	M (↑)	M (↑)	L (↑)	S (↑)	S (↑)	M (↑)
	СТ _B	S (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)
	ПН _{ВВП}	S (↑)	S (↑)	L (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	S (↓)	L (↓)	L (↓)	S (↓)	S (↓)	M (↓)	L (↓)
	В _{ВВП}	L (↓)	L (↓)	S (↓)	S (↓)	M (↓)	L (↓)	L (↓)
	КС _{ВВП}	S (↓)	M (↓)	M (↓)	L (↓)	M (↓)	S (↓)	M (↓)
	ВНВ _{ВВП}	S (↓)	M (↓)	M (↓)	L (↓)	M (↓)	S (↓)	M (↓)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	S (↑)	L (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)	L (↑)
	I _{ВВП}	S (↓)	M (↓)	S (↓)	S (↓)	L (↓)	S (↓)	L (↓)
	ВВП _п	L (↑)	S (↑)	L (↑)	L (↑)	S (↑)	L (↑)	M (↑)
	ВВП _{ндн}	S (↑)	M (↑)	M (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	M (↑)	M (↑)	S (↑)	L (↑)	L (↑)	M (↑)	M (↑)
	ВЗ _{ВВП}	S (↑)	M (↑)	M (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)
	ДВП _п	S (↑)	L (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	L (↑)	S (↑)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	L (↓)	L (↓)	L (↓)	L (↓)	L (↓)	M (↓)	L (↓)
	ОБ _{ВНД}	L (↓)	L (↓)	L (↓)	M (↓)	S (↓)	M (↓)	L (↓)
Зовнішньо-економічна діяльність	БПО _{ВВП}	S (↑)	L (↑)	M (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	S (↑)
	БТП _{ВВП}	S (↑)	M (↑)	M (↑)	L (↑)	M (↑)	S (↑)	M (↑)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	L (↓)	L (↓)	L (↓)	M (↓)	S (↓)	L (↓)	S (↓)
	РБ _{рс}	S (↓)	M (↓)	L (↓)	L (↓)	M (↓)	L (↓)	M (↓)

– побудова ефективної моделі помірною втручання, у першу чергу, передбачає формування системи обґрунтованих обмежень дії фіскальних правил, визначення достатніх підстав для скасування таких правил, а також диференціацію дії фіскальних правил у розрізі бюджетів різних рівнів. Для зростання економічного ефекту від функціонування такої моделі важливим є також факт закріплення фіскальних правил у національному законодавстві чи міжнародних угодах. В окремих випадках має значення кількість фіскальних

правил, що діють у країні, чи формальні процедури їх виконання та моніторинг дотримання таких правил з боку незалежних органів;

– впровадження системи ліберальних обмежень у країні має починатися зі скасування бюрократичних процедур зовнішнього моніторингу дотримання фіскальних правил, скорочення їх кількості, спрощення процедури виконання таких правил, запровадження можливостей скасування фіскальних правил та встановлення обмежень їх дії. Для ефективності функціонування такої моделі не має значення строга регламентація дії фіскальних правил, тому доцільно обмежуватись політичними зобов'язаннями чи коаліційними угодами.

Враховуючи емпірично підтверджений (на даних 41 країни світу) позитивний вплив запровадження системи фіскальних правил на результати виконання бюджету та динаміку показників соціально-економічного розвитку країни, важливого значення набуває розробка оптимальної системи фіскальних правил для України.

4.3 Основні положення реформування системи фіскальних правил в Україні

Проведений у попередніх підрозділах емпіричний аналіз впливу функціонування системи фіскальних правил у країні на результати виконання бюджету і динаміку макроекономічних показників засвідчив наявність стійкого позитивного ефекту від існування в країні системи чітко визначених, найчастіше за все кількісно виражених, фіскальних правил з формалізованими алгоритмами їх впровадження та механізмами контролю за їх дотриманням. Враховуючи наявність перманентних порушень виконання цільових показників бюджетів різних рівнів та глибоку фінансову кризу в країні, викликану як політичними, так і економічними факторами, на сьогоднішній

день виникає об'єктивна необхідність формування якісно нової моделі бюджетного менеджменту в Україні, невід'ємною складовою якої має стати система цільових орієнтирів виконання показників бюджету, яка включає не лише формалізацію напрямків бюджетної політики, а й кількісні таргети, чітко прописаний механізм їх досягнення та відповідальність за їх виконання [363].

Розробка пропозицій щодо нормативного забезпечення системи управління бюджетом в Україні передбачає аналіз існуючих передумов щодо основних орієнтирів бюджетного менеджменту викладених в нормативно-правових актах. На сучасному етапі розвитку вітчизняне законодавство в сфері управління бюджетом, крім прийняття Закону України «Про державний бюджет» передбачає також щорічну розробку Основних напрямків бюджетної політики (бюджетної резолюції), які об'єднують прогностичні макропоказники, пріоритетні завдання та цільові орієнтири у сфері бюджетної та податкової політики України [213].

У контексті даного дослідження було проведено детальний аналіз зазначеного документа з точки зору наявності положень, які, за своєю сутністю, можна вважати прототипами фіскальних правил за період з 1996 по 2017 роки, результати якого представлені у табл. Д.1-9. Можна відмітити, що кількісні орієнтири було представлено переважно при визначенні показників дефіциту бюджету та величини державного боргу, що в цілому відповідає світовому досвіду, для якого також характерним є встановлення, в першу чергу, боргових правил та правил бюджетного балансу, а також є відображенням проєвропейського курсу фінансової політики України та прийняттям до уваги обмежень, визначених Маастрихтською угодою. Положення, що стосуються бюджетних доходів та витрат, більшою мірою носять узагальнено-рекомендаційний характер, а кількісні параметри їх виконання представлені фрагментарно за період аналізу.

У той же час, важливе значення має аналіз ефективності встановлення подібних обмежень, для чого було співставлено граничні рівні державного боргу, визначені положеннями бюджетної резолюції на відповідний рік, а

також фактичні рівні державного боргу за результатами бюджетного року за період 1999-2017 роки (рис. 4.7). Причому, варто відмітити той факт, що у розрізі аналізованого періоду не завжди мало місце кількісне визначення граничного рівня державного боргу, що дозволяє лише частково проаналізувати ситуацію, що сформувалася.

У період до 2002 року в тексті бюджетних резолюцій положення, що стосуються державного боргу визначаються досить узагальнено. Так, наприклад, на 1996 рік напрямки бюджетної політики передбачали «посилення контролю за величинами державного зовнішнього і внутрішнього державного боргу»; на 1999 рік було визначено необхідність підвищення частки середньо- та довгострокових запозичень як мінімум до 50% загальної суми державного боргу; планування бюджету на 2000 рік мало врахувати «чітке визначення структури та обсягу державних боргових зобов'язань». Незважаючи на це, показник співвідношення державного боргу до ВВП у зазначений період характеризується стійкою тенденцією його поступового зменшення.

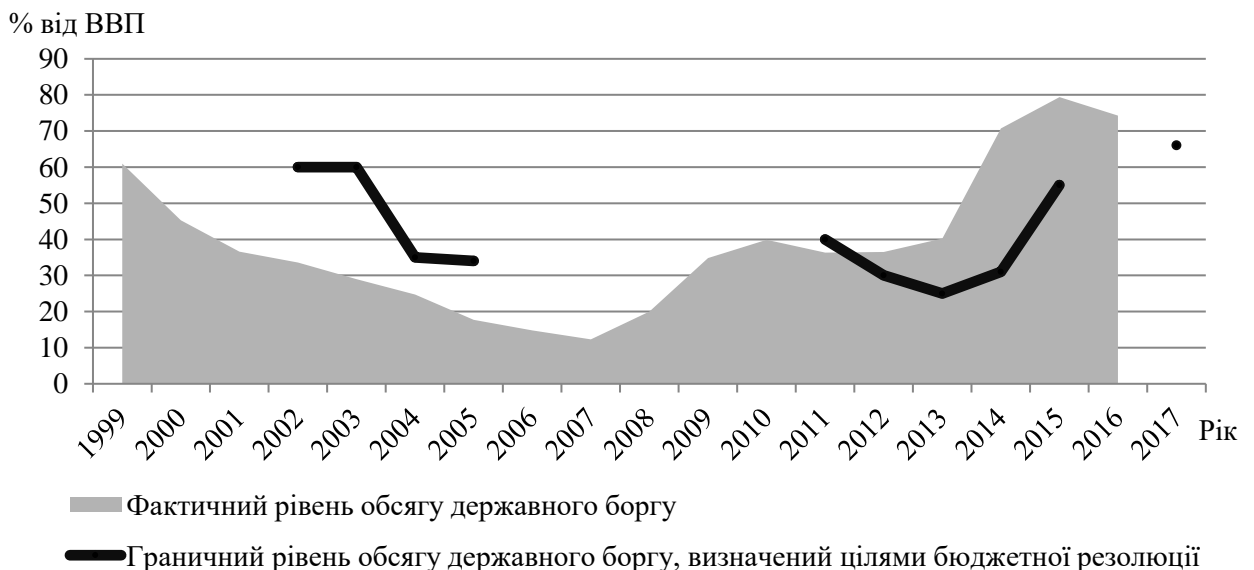

Рисунок 4.7 – Дотримання визначеного Основними напрямками бюджетної політики граничного рівня обсягу державного боргу в Україні за період 1999-2016 рр. (побудовано за даними [222, 302])

У період 2002-2005 років мало місце щорічне визначення граничного обсягу державного боргу, причому варто відзначити поступове встановлення більш жорстких лімітів протягом періоду, яке, відповідно, супроводжувалося зниженням рівня фактичного показника державного боргу, рівень якого, при цьому, жодного разу не перевищив встановлене обмеження значення.

У той же час, варто відмітити досить цікаву тенденцію щодо визначення положень стосовно обсягів державного боргу в період 2006-2010 років. Так, напрямками бюджетної політики на 2006 рік не було визначено кількісний ліміт показника, однак, протягом 2007-2008 років передбачається «утримання обсягу державного боргу відносно валового внутрішнього продукту на рівні не вищому, ніж у попередньому році», а на 2010 рік ліміт для досліджуваного показника обмежено його утриманням на економічно-безпечному рівні [329]. При цьому у зазначений період відбувалося поступове зростання рівня державного боргу відносно ВВП починаючи з 2007 року [269].

Наступним етапом розвитку основних напрямків бюджетної політики відносно встановлення обмежень рівня державного боргу можна вважати 2011-2015 роки. Протягом даного періоду було характерним визначення кількісних лімітів, які, однак, супроводжувались перманентними порушеннями визначених обмежень за підсумками бюджетного періоду та постійним зростанням рівня державного боргу [342]. При цьому, варто відзначити також той факт, що, якщо, протягом 2011-2013 років, прийняття бюджетної резолюції, скоріше за все, супроводжувалося оптимістичними прогнозами макроекономічних показників та, відповідно, встановлення більш жорстких лімітів, порівняно з попереднім роком, то, починаючи з 2014 року є характерним постійне підняття межі гранично допустимого рівня державного боргу, яка, станом на 2015 рік досягає 55% від ВВП [312]. Слід звернути увагу на незначне скорочення рівня державного боргу у 2016 році, незважаючи на той факт, що на даний бюджетний період основними напрямками бюджетної політики взагалі не було визначено кількісного ліміту для даного показника [139]. При цьому, граничний обсяг державного боргу, визначений бюджетною

резолуцією на 2017 рік, досягає безпрецедентного значення в 66% від ВВП, що суттєво перевищує загальноприйнятий в Європейському Союзі рівень в 60%, встановлений Маастрихтськими критеріями, який завжди враховувався при формуванні бюджетної політики в Україні з огляду на дотримання економічної безпеки держави та євроінтеграційного напрямку розвитку вітчизняної економіки [130, 233]. Таким чином, можна відзначити, що на сьогоднішній день існують об'єктивно необхідні передумови для розробки чітко визначених економічно обґрунтованих та нормативно закріплених боргових правил бюджету для підвищення ефективності бюджетного менеджменту, зниження ризиків для національної економіки та виведення її з кризового стану.

Децю подібна ситуація спостерігається з визначенням граничного рівня бюджетного дефіциту в основних напрямках бюджетної політики (рис. 4.8).

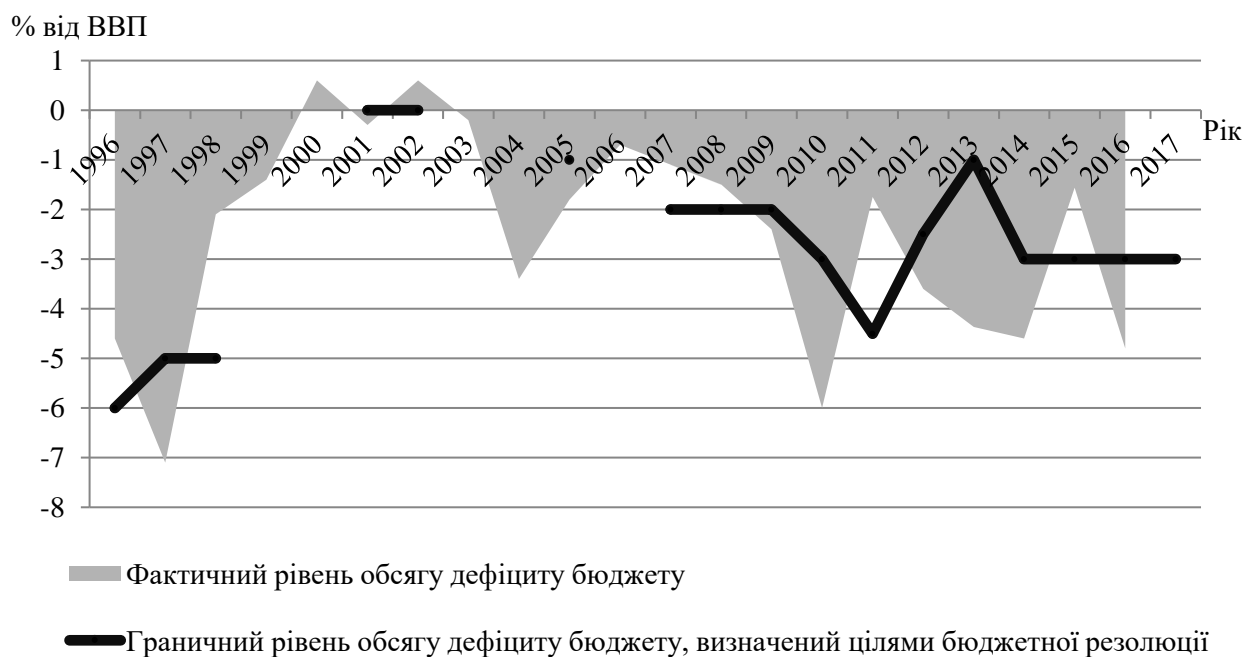

Рисунок 4.8 – Дотримання визначеного Основними напрямками бюджетної політики граничного рівня обсягу дефіциту бюджету в Україні за період 1999-2016 рр. (побудовано за даними [210, 242, 302])

Варто відмітити, що для даного показника протягом проаналізованого періоду 1996-2017 років є характерним майже постійне визначення кількісних лімітів його граничного рівня. При цьому на 1996-1998 роки були встановлені максимальні за весь період межі на рівні 6% від ВВП, а потім 5% від ВВП, які, за винятком 1997 року, були дотримані за підсумками бюджетного періоду [377].

Наступний часовий проміжок, що охоплює 1999-2000 роки, характеризується невизначеністю в основних напрямках бюджетної політики кількісного граничного рівня дефіциту бюджету, причому на 1999 рік у бюджетній резолюції зазначається необхідність встановлення обґрунтованого граничного рівня даного показника, а на 2000 рік було зазначено заборону планування профіцитного бюджету. У той же час, фактичні показники за результатами відповідних бюджетних років продемонстрували подальше скорочення рівня дефіциту бюджету за 1999 рік та вперше в історії України профіцит зведеного бюджету за підсумками 2000 року, що, відповідно, склало підґрунтя для планування на 2001-2002 роки бездефіцитного бюджету, який, поруч з цим, було порушено з несуттєвими відхиленнями – дефіцитом на рівні 0,3% від ВВП у 2001 році та профіцитом на рівні 0,6% від ВВП у 2002 році [291].

Період 2003-2004 років, ймовірно, під впливом наближення до збалансованості бюджету в попередні періоди, позначився невизначеністю обмежень щодо дефіциту бюджету серед цілей бюджетної політики та, відповідно, зростанням значення від'ємного сальдо бюджету протягом даного періоду, що обумовило встановлення на 2005 рік граничного значення показника на рівні не більше 1% від ВВП, яке, незважаючи на недосягнення визначеного таргету, дозволило скоротити фактичний рівень дефіциту бюджету за підсумками звітного року. 2006-2007 роки, попри відсутність законодавчо визначених лімітів, характеризувалися досить низьким рівнем бюджетного дефіциту (близько 1% від ВВП) з незначною тенденцією до зростання.

Протягом 2007-2009 років основні напрямки бюджетної політики передбачали встановлення граничного рівня дефіциту бюджету не більше 2% від ВВП, причому джерела його фінансування на 2007 рік були визначені як надходження від приватизації, а на 2008-2009 рік було передбачено зростання запозичень у зв'язку з видатками на проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу, але в обсязі не більше 1% від ВВП. При цьому фактичні дані засвідчили лише незначне перевищення встановлених обмежень на кінець 2009 року та їх виконання у 2007-2008 роках.

2010-2011 роки позначились зростанням граничних рівнів дефіциту бюджету, визначених цілями бюджетної резолюції. Поруч з тим, варто відмітити той факт, що при визначенні граничного показника на 2010 рік, цілями бюджетної політики було зазначено бездефіцитність поточного бюджету та обмеженість дефіциту бюджету розвитку, а на 2011 рік дефіцит бюджету було визначено у відповідності до прогнозного обсягу видатків розвитку. При цьому 2010 бюджетний рік завершився з порушенням встановлених лімітів, а дефіцит бюджету за результатами 2011 року було зафіксовано в межах встановленого граничного рівня.

Станом на 2012-2013 роки основні напрямки бюджетної політики знову передбачали поступове скорочення граничного рівня дефіциту бюджету, причому на 2012 рік було визначено фінансування дефіциту лише за рахунок внутрішніх запозичень, тоді як на 2013 рік перелік джерел фінансування було розширено надходженнями від приватизації та зовнішніми запозиченнями. При цьому фактичні дані засвідчили зростання рівня дефіцитності бюджету протягом даного періоду та порушення встановлених обмежень, яке продовжило поглиблюватися у 2014 році, на який граничний рівень дефіциту відповідно до бюджетної резолюції було збільшено до 3% від ВВП [344]. Протягом наступних років основними цілями бюджетної політики граничний рівень дефіциту бюджету продовжує визначатися на рівні не більше 3% від ВВП, причому його дотримання за результатами бюджетного року не є постійним та спостерігається лише за підсумками 2015 року.

Таким чином, можна відмітити, що визначення граничних рівнів дефіциту бюджету основними напрямками бюджетної політики є недостатньо обґрунтованим, оскільки супроводжується систематичними порушеннями встановлених лімітів за результатами бюджетного періоду, тому виникає потреба удосконалення бюджетного менеджменту також у напрямку таргетування бюджетного балансу зі зростанням об'єктивності розрахунків бюджетного сальдо та розробкою максимально чіткої та прозорої структури джерел фінансування постійного дефіциту бюджету, що дозволить нівелювати поглиблення рівня державного боргу [271, 337].

Незважаючи на фактичну відсутність в основних цілях бюджетної політики кількісних орієнтирів визначення рівня бюджетних доходів та витрат за аналізований період, у контексті аналізу економічного підґрунтя доцільності розробки фіскальних правил відповідного напрямку для застосування у вітчизняному бюджетному менеджменті науковий інтерес представляє дослідження основних положень, що стосуються планування доходів та витрат протягом періоду 1996-2017 років, зазначених у щорічних бюджетних резолюціях [140].

Отже, у напрямку визначення прогнозованих бюджетних доходів з точки зору їх зростання в бюджетних резолюціях найбільш часто зустрічаються цілі, що стосуються податкової політики, зокрема, особливостей застосування податкових пільг. Так, на 1996-1997 роки було передбачено скасування ряду податкових пільг, поруч зі встановленням податку на нерухомість та розширенням переліку підакцизних товарів; на 1998-2000 роки – зростання доходів бюджету через забезпечення повноти і своєчасності податкових надходжень, а також стягнення штрафних санкцій. На противагу цьому, цілі бюджетної політики щодо планування доходів на 2001-2002 роки передбачали врахування проведення податкової реформи та розширення надходжень у зв'язку зі зниженням податкового навантаження та легалізації тіньового сектора економіки. Період 2003-2006 років характеризувався плануванням доходів бюджету з акцентуванням уваги на

додаткових надходженнях від приватизації державного майна. Бюджетні резолюції 2007-2009 років щодо основних цілей бюджетної політики при плануванні доходів знову обмежуються податковою сферою: за рахунок скорочення податкового боргу платників податків у 2007 році та запровадження податку на нерухоме майно і скорочення податкових пільг у 2008-2009 роках. На відміну від попередніх періодів, цілі бюджетної політики на 2010-2011 роки характеризуються акцентуванням уваги на розширенні бюджету розвитку та залучення додаткових джерел фінансування на реалізацію інвестиційних проектів, що є позитивними змінами у плануванні бюджету, однак, 2012-2013 роки знову характеризуються поверненням до низькопродуктивного напрямку скорочення кількості податкових пільг та детінізації економіки без зазначення конкретних заходів та сфер досягнення запланованого ефекту, що продовжує спостерігатися в 2014-2015 роках. Аналіз основних цілей бюджетної політики на 2016 та 2017 роки взагалі не дозволив виокремити жодних заходів, що безпосередньо стосуються регулювання сфери бюджетних доходів. Таким чином, можна відмітити, що вітчизняний досвід планування бюджетної політики з точки зору забезпечення зростання доходів бюджету є досить обмеженим та непослідовним, що потребує впровадження економічно обґрунтованих механізмів визначення орієнтовних джерел формування бюджетних доходів на плановий рік, а також запровадження кількісних показників планування доходів, що дозволить оцінювати ефективність виконання бюджету [235].

Стосовно аналізу цілей бюджетної політики у розрізі планування бюджетних витрат можна відмітити, що у даному напрямку періодично зустрічаються показники, визначені кількісно, однак, протягом 1996-2017 років не можна відмітити високого рівня систематичності положень бюджетної резолюції, оскільки у різних періодах спостерігаються суттєві зміни характеру планування відповідних розділів бюджету. Отже, за період 1996-2000 років можна позитивно відмітити визначення положеннями бюджетної резолюції особливостей здійснення бюджетних видатків у

найбільш важливих сферах національної економіки (розвиток пріоритетних галузей народного господарства, капітальне будівництво, соціальний захист населення, оборона, державне управління), які в більшості випадків супроводжуються встановленням кількісних таргетів. Так, на 1999 рік було визначено мінімальні частки в зведеному бюджеті для видатків на розвиток різних секторів народного господарства та соціального захисту, а також утримання видатків на оборону та державне управління на рівні попереднього року з одночасним підвищенням ефективності їх розподілу; на 1997 рік було визначено пріоритетність видатків на капітальне будівництво та скорочення видатків на утримання органів виконавчої влади, що продовжувало бути актуальним у 1998 році, який позначився також децентралізацією бюджетного менеджменту (визначення розподілу видатків на душу населення по областях пропорційно обсягам зібраних доходів) [278]. На 1999 рік пріоритетними було визначено видатки на соціальну сферу, що супроводжувалося підвищенням контролю за фінансуванням капітальних вкладень, а також провадження виваженої політики запозичень [274]. Показники, визначені на 2000 рік, також супроводжувалися кількісними обмеженнями – було встановлено мінімальні рівні в структурі зведеного бюджету видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист населення, а також темп скорочення витрат на державне управління.

Планування бюджетних видатків у період 2001-2003 років характеризується наявністю суттєвих акцентів на показниках державних капітальних вкладень, які на 2001-2002 роки були визначені на рівні не менше 1% доходів Державного бюджету, а на 2003 рік не менше 40% коштів, отриманих від приватизації державного майна. До того ж, на 2002 рік було визначено використання зведеного бюджету на реалізацію програм соціальної спрямованості в обсязі не менше 50% загальних видатків, а також необхідність затвердження переліку захищених статей видатків.

Цілі бюджетної політики на 2004 рік характеризувалися визначенням збільшення видатків на фінансування пріоритетних сфер економічного та

соціального розвитку поруч зі скороченням витрат на обслуговування та погашення державного боргу, для яких було встановлено ліміт на рівні 20% сукупних видатків Державного бюджету, причому було передбачено, що дане обмеження буде характерно протягом дії державної програми боргової політики України, яку було заплановано розробити на період 2004-2010 років.

Період 2005-2007 років також характеризувався акцентуванням уваги на визначенні окремих напрямків здійснення бюджетних видатків [352]. Так, на 2005 рік було передбачено підвищення рівня видатків на науку, поруч з утриманням переліку захищених статей видатків на рівні попереднього бюджетного періоду; на 2006 рік було встановлено мінімальний рівень видатків на розвиток сільського господарства одночасно з визначенням необхідності оптимізації видатків місцевих бюджетів; на 2007 рік передбачалося зростання обсягу капітальних видатків поруч з жорсткою економією коштів, пов'язаних з адміністративними витратами державного управління.

Досить невизначеним виявився період 2008-2010 років, протягом якого цілями бюджетної політики було перманентно визначено перехід до розподілу коштів за принципом оплати робіт та послуг, а не за принципом утримання, а також визначення пріоритетним фінансування розвитку інфраструктури без встановлення кількісних орієнтирів.

Можна позитивно відмітити окремі аспекти планування видатків при визначенні основних цілей бюджетної політики на 2011 та 2012 роки, які характеризувалися чітко визначеними кількісними обмеженнями [326]. Так, на 2011 рік було визначено рівень видатків розвитку та державного кредитування економіки, а на 2012 рік встановлено мінімальний рівень інвестиційних витрат зведеного бюджету відносно ВВП, що свідчить про пріоритетність витрачання бюджетних коштів на довгостроковий розвиток національної економіки. У той же час, період 2013-2015 років позначився узагальненими формулюваннями щодо бюджетних видатків на 2014-2015 роки стосовно підвищення

ефективності планування видатків бюджету розвитку, а також відсутністю положень стосовно планування витрат у бюджетній резолюції на 2015 рік.

На 2016 рік основні цілі бюджетної політики у сфері видатків також були визначені досить узагальнено та стосувалися оптимізації видатків на державне управління, фінансування Пенсійного фонду України та підвищення обґрунтованості видатків державного бюджету в цілому, тоді як бюджетна резолюція на 2017 рік взагалі не передбачала жодних аспектів щодо обмеження у сфері бюджетних видатків.

Таким чином, можна узагальнити, що нормативне забезпечення обмеження бюджетних видатків в Україні також потребує суттєвого удосконалення, причому в даній сфері можна відмітити наявність позитивного досвіду визначення видатків бюджету в попередні роки, який в узагальненому вигляді складає важливе підґрунтя для розробки системи обмежень бюджетних витрат, дотримання якої може забезпечити збалансування бюджету та підвищення ефективності бюджетного менеджменту [300].

Отже, аналіз наявного вітчизняного досвіду у сфері планування бюджетної політики засвідчив фрагментарність та непослідовність даного процесу, що супроводжується постійними порушеннями встановлених обмежень та недосягненням запланованих показників виконання бюджету, що підтверджує необхідність вдосконалення законодавчої бази у даній сфері шляхом запровадження європейського досвіду функціонування системи фіскальних правил [295]. Таким чином, наступним етапом дослідження є детальний аналіз найбільш успішних практик запровадження фіскальних правил у розвинених країнах для розробки обґрунтованих пропозицій для України.

Відмітимо, що європейські держави, зокрема країни, що є членами Європейського Союзу, досягли значного прогресу у впровадженні та реалізації фіскальних правил [56]. Однак, попри це, існують суттєві недоліки, пов'язані з ефективністю їх дотримання. Зокрема, дефіцит нижче порога 3% від ВВП, визначений Маастрихтськими критеріями, серед держав Євросони станом на

2012 рік було зафіксовано лише в Австрії, Німеччині, Естонії, Фінляндії, Люксембурзі, тоді як решта держав надмірним дефіцитом. При цьому варто відмітити також той факт, що зазначений дефіцит державного бюджету був обумовлений не тільки скороченнями бізнес-циклу, тобто майже у всіх країнах спостерігався структурний дефіцит [120]. Так, незважаючи на те, що середній цільовий рівень структурного дефіциту в розрізі країн визначено в межах до 0,5% від ВВП, цей поріг був перевищений в 2012 році у всіх країнах, крім Німеччини, Естонії та Латвії [54]. Накопичення дефіциту державного бюджету закономірно призвело до збільшення заборгованості більшості країн по відношенню до ВВП – у дванадцяти держав-членів Європейського Союзу, обсяг державного боргу навіть перевищив Маастрихтський еталон 60% від ВВП [34].

Все це обумовило необхідність виходу на новий рівень нормативного забезпечення бюджетного менеджменту. На початку березня 2012 року майже всі країни ЄС підписали Договір про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі (Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union), який вступає в силу в січні 2013 року. Підписання цього договору стало обов'язковою умовою для отримання кредитів у межах Європейського механізму стабільності (European Stability Mechanism). Основним компонентом цього договору є Фіскальний договір (Fiscal Compact), який передбачає введення постійне кількісне бюджетне правило, так зване «боргове гальмо», в національне законодавство до початку 2014 року. Специфіка застосування даного правила бюджету визначається окремими державами, тоді як Фіскальний договір фіксує ряд загальних вимог.

Отже, імплементація Фіскального договору передбачає одночасне встановлення бюджетних та боргових правил. Стосовно правил бюджетного балансу умовами договору визначено, що бюджет країни має бути збалансованим або профіцитним, якщо немає виняткових обставин. Дотримання правила бюджету передбачає, що річний структурний дефіцит

сектора державного управління залишається в межах середньострокових цілей конкретної країни. При цьому для країн з коефіцієнтом заборгованості значно нижче 60% від ВВП, середньострокові цілі річного структурного дефіциту бюджету дозволено визначати на рівні 1% від ВВП, але тільки за умови, що це не становить загрози для довгострокової фінансової стійкості. В іншому випадку даний показник не може перевищувати 0,5% від ВВП.

Умовами Фіскального договору передбачено також необхідність застосування країнами автоматичних механізмів корекції для усунення значних відхилень від середньострокових цілей. Значним відхиленням вважається ситуація, коли одна з визначених умов порушується, а інша повністю чи частково не досягається. Умови, яких мають дотримуватися країни відповідно до Фіскального договору, визначено таким чином:

– відхилення від середньострокових цілей або шляху коригування (країни, що не досягають своїх середньострокових цілей повинні зменшити їх структурний дефіцит, за вирахуванням разових та інших тимчасових заходів, на рівень еталонного значення 0,5% ВВП, або більш ніж на 0,5% від ВВП, якщо рівень державного боргу перевищує 60 % від ВВП, або якщо існують серйозні ризики для фінансової стійкості), відповідно, становить менше 0,5% від ВВП протягом одного року або менш 0,25% від ВВП в середньому два роки поспіль;

– відхилення темпів зростання первинних витрат (за вирахуванням дискреційних заходів щодо збільшення доходів) від темпів зростання потенційного ВВП обумовлює негативний вплив на збалансованість бюджету не більше 0,5% від ВВП в рік, або 0,5% від ВВП, накопичені за два послідовні роки [5].

При цьому варто відзначити, що друга умова не відноситься до країн, які перевиконують показники, встановлені їх середньостроковими цілями (виняток – якщо цілі країни обумовлюють необхідність значного збільшення доходів, а також існують ризики недосягнення середньострокових цілей за весь період, на який вони встановлюються.

Країни можуть самостійно вказати додаткові тригери активації механізму корекції. При цьому розмір корекції має бути заснований на розмірі відхилення, а держави-члени договору мають прийняти план корекції.

Тимчасові відхилення від правила бюджету і призупинення механізму корекції допускаються тільки в разі виникнення надзвичайних ситуацій. Вони визначаються як виняткові обставини, які знаходяться поза контролем уряду і серйозно впливають на стан державних фінансів, а також серйозні економічні спади в окремій країні, стосовно Європейського Союзу або Єврозони. У той же час, можливість недотримання правила бюджету, обумовлена економічним спадом, виникає тільки у випадку, якщо в середньостроковій перспективі фінансова стійкість не буде порушена. У даному контексті серйозним спадом вважається негативний темп зростання ВВП за підсумками року або «втрата накопиченої продукції протягом тривалого періоду внаслідок дуже низьких річних темпів зростання обсягу ВВП до його потенційного рівня» [44]. У такому випадку застосування корекційних механізмів тимчасово обмежується, однак має бути забезпечений зобов'язуючий план коригування структурного дефіциту.

Формальна частина зобов'язань щодо дотримання зазначеного правила бюджету передбачає, по-перше, його закріплення положеннями конституції або порівнянними нормами законодавства, а по-друге, контроль його дотримання з боку незалежного наглядового органу, тобто фінансової ради. На фінансову раду покладаються обов'язки щодо оцінювання прогресу, а також обставини, що обумовлюють необхідність застосування колекційного механізму або дозволяють тимчасові відхилення від дотримання правила бюджету. Взаємодія уряду країн та фінансових рад ґрунтується на застосуванні принципу «дотримуйся або пояснюй», що нівелює можливість ігнорування національним урядом оцінок або порад, наданих фінансовими радами щодо застосування бюджетного правила.

Дія правила бюджетного балансу та механізму корекції для держав, які підписали зазначений договір, починається з 1 січня 2014 року. При цьому,

якщо відбувається порушення термінів реалізації або інших умов, визначених Фіскальним договором, Європейська комісія або окремі договірні сторони можуть подати до суду Європейського Союзу на країни, що здійснюють такі порушення. Невиконання прийнятого судового рішення є підставою для застосування до країни-порушника фінансових санкцій у розмірі до 0,1% від ВВП (однак, санкції можуть бути призначені лише на другому етапі судових розглядів). Призначені грошові санкції сплачуються до фонду Європейського механізму стабільності для держав-членів Єврозони, або безпосередньо до бюджету ЄС для інших країн.

Іншим важливим елементом Фіскального договору є боргове правило. Відповідно до нього, країни-учасниці зазначеного договору, рівень державного боргу яких перевищує 60% від ВВП потрапляють під дію «правила боргу 1/20», тобто середня швидкість скорочення обсягу державного боргу в даних країнах має складати 1/20 його розміру на рік.

У той час як правило бюджетного балансу і механізм корекції мають бути прийнятий в національне законодавство, стосовно боргового правила вимоги щодо його законодавчого закріплення не висуваються. Окрім того, країни, які підлягають Процедурі надмірного дефіциту (Excessive Deficit Procedure) та демонструють достатній прогрес фіскальної консолідації, правило боргів призупиняється на час реалізації Процедури надмірного дефіциту та ще протягом трьох років після корекції надмірного дефіциту. Таким чином, зазначена відстрочка відноситься до всіх країн Єврозони, за винятком Естонії, Мальти та Люксембургу. Наприклад, боргове правило застосовується до відноситься Німеччини не раніше 2015 року, а до Греції не раніше 2019 року [34].

У той же час, дослідники визначають ряд особливостей впливу зазначеного Фіскального договору на бюджетну консолідацію, пов'язані з його недосконалістю. Зокрема, визначено наступні юридичні неясності і лазівки:

– конституційне закріплення положень фіскального договору не є обов'язковим, а їх запровадження на основі звичайного закону не гарантує постійного дотримання, оскільки, по-перше, бюджетне правило може бути змінено за допомогою простої більшості в парламенті, а по-друге, закон, який регулює більш конкретні питання або новий закон може по-іншому визначати положення, прописані у загальному або старому законі, тобто, щорічний закон про бюджет може скасувати правило бюджету;

– дефіциту державного бюджету може бути оцінений тільки у розрізі його циклічної складової, при цьому надмірно оптимістичні прогнози можуть призвести до ризиків виконання збалансованого бюджету через особливості перебігу бізнес-циклу і підготувати шлях до дефіциту державного бюджету, що обумовлює обов'язковість надання податкових прогнозів на розгляд незалежної фінансової ради. Крім того, корекція структурного дефіциту внаслідок для разових і тимчасових заходів може призвести до зростання державного боргу;

– винятки, пов'язані з надзвичайними ситуаціями визначені досить слабо і потребують конкретизації. Так, можливості порушення правил внаслідок економічних спадів для всіх країн Єврозони чи ЄС обумовлюють випадки їх неправильного використання, оскільки рецесія в Євроні євро в останні роки дозволяє всім державам-учасникам договору використовувати дану, тоді як відхилення від правила бюджету навряд чи виправдано у всіх країнах;

– порушення бюджетного правила бюджету не обов'язково викликає «автоматичний» механізм корекції. Так, у тих країнах, які ще не досягли своїх середньострокових цілей, механізм корекції спрацьовує тільки тоді, коли обидві умови, що визначають значне відхилення, не задовольняються повністю, тобто, перевищення порога середньострокових цілей не достатньо для активізації механізму корекції, а показниками, що стосуються правила витрат, можна легко маніпулювати, оскільки вони заснований на оцінках потенційного зростання ВВП і враховують коригування

загальних витрат (зокрема, щодо інвестицій, пов'язаних з витратами), що вимагає суттєвого контролю з боку незалежної фінансової ради. До того ж, відхилення дефіциту, які не належать до значних та не підлягають скороченню, можуть призвести до збільшення державного боргу;

– «автоматичне» спрацювання механізму корекції при настанні суттєвих відхилень є досить умовним, оскільки, відповідно до положень Фіскального договору, обов'язковим є прийняття установчого плану застосування механізму корекції, а величина та часова шкала корекції визначаються окремими країнами, тому швидке виправлення ситуації може не відбуватися автоматично. Окрім того, в країнах, організованих за принципом федерації, дотримання середньострокових цілей і застосування заходів корекції може бути особливо складним, якщо центральний уряд має обмежені можливості для втручання на субфедеральному рівні, або якщо правила національного бюджету не є обов'язковими для субнаціонального рівня, тобто, існує необхідність додаткового визначення порогових значень правил та коригувальних заходів між різними рівнями бюджетів;

– будь-яке недотримання рекомендацій наданих незалежною фінансовою радою зобов'язане бути пояснене урядом, однак, строго не визначена обов'язковість виконання рекомендацій незалежної фінансової ради;

– Фіскальний договір призводить до більш високого ступеня автоматизму виконання бюджетних правил, але тільки у розрізі Процедури надмірного дефіциту, яка спрацьовує, якщо нетто-запозичення країни перевищують 3% від ВВП. В іншому випадку при перевищенні встановленого порогу структурного дефіциту країни формальна процедура його автоматичного коригування не зазначена в договорі, тобто, застосування санкції визначається в процесі прийняття рішень та кваліфікованих вимог більшості голосів в раді ЄС;

– прийняття Фіскального договору передбачає обов'язок членів Єврозони підтримувати рекомендації Процедури надмірного дефіциту та

рішення, прийняті Європейською комісією, доки не відбудеться голосування кваліфікованої більшості голосів в Раді ЄС проти них (зацікавлена країна не має права голосу). З одного боку, це так зване обернене правило більшості, очевидно, збільшує ймовірність санкцій, але, з іншого боку, принаймні до 2016 року менш фіскально консервативні країни становлять тріо президентства Ради ЄС, що створює сумніви щодо підтримки Радою рішень Європейської комісії та застосування санкцій.

Отже, можна відмітити, що Фіскальному договору бракує точних визначень та процедур корекційних механізмів, що перекладає відповідальність за досягнення бюджетної консолідації на національні зусилля щодо чіткого виконання правил бюджету. Таким чином, у даному контексті необхідно додатково проаналізувати особливості впровадження положень Фіскального договору в окремих країнах-учасниках для виявлення найбільш успішних практик та слабких місць.

Варто звернути увагу на той факт, що в окремих країнах реалізується розподіл обмежень, визначених фіскальними правилами, на бюджети різних рівнів. Зокрема, в табл. 4.19 представлено кількісні обмеження щодо граничного рівня структурного дефіциту бюджету.

Таблиця 4.19 – Розподіл обмеження бюджетного дефіциту між бюджетами різних рівнів в окремих країнах (складено на основі [34])

Країна	Граничний рівень структурного дефіциту для бюджету вищого рівня	Граничний рівень структурного дефіциту для бюджетів місцевих рівнів	Критерії розподілу граничного рівня дефіциту між бюджетами нижчого рівня
Австрія	0,35% від ВВП (федеральний бюджет)	0,1% від ВВП (бюджети штатів) ¹	відносна чисельність населення
Німеччина	0,35% від ВВП (федеральний бюджет)	0,0% від ВВП (бюджети штатів)	–
Іспанія	0,4% від ВВП ²	заборонено	–
Ірландія	0,5% від ВВП / 1,0% від ВВП ³	–	–

Примітки: ¹ – 20% обмежень, встановлених для бюджетів штатів передаються на рівень бюджетів муніципалітетів; ² – структурний дефіцит дозволено лише у випадку проведення структурних реформ; ³ – підвищення ліміту допускається при рівні обсягу державного боргу не більше 60% від ВВП

Існують також інші практики поширення фіскальних правил на різні рівні бюджетів. Так, незважаючи на той факт, що в Німеччині встановлено нульовий поріг для структурного дефіциту, законодавством країни передбачено, що санкції, які виникають в результаті порушення Фіскального договору, розподіляються між федеральним урядом (65%) і урядами штатів (35%), причому на рівні штатів розподіл санкцій відбувається відповідно до чисельності їх населення та з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків, що призвели до такого порушення [19].

В Естонії законом про місцеве самоврядування визначено, що місцеві бюджети повинні бути збалансовані або з позитивним сальдо [53]. Крім того, чистий борг на місцевому рівні не повинен перевищувати річний дохід відповідного бюджету.

Законодавством Іспанії не визначено можливостей розподілу граничного рівня дефіциту між бюджетами, однак, досить цікава методика розподілу відповідальності спостерігається для боргових обмежень. Сума номінального боргу, граничний рівень якого становить 60% від ВВП розділяється між центральним урядом (44%), автономними областями (13%) і місцевими юрисдикціями (3%), причому співвідношення боргу кожного регіону не повинна перевищувати 13% від місцевого ВРП [12]. Якщо даний ліміт перевищено, подальші запозичення для місцевих бюджетів заборонено.

Відповідно до законодавства Фінляндії уряд може впливати на фіскальну політику на регіональному рівні, встановлюючи обмеження щодо доходів, витрат, дефіциту та боргу для місцевих бюджетів.

Прийнята Грецією економічна програма перебудови, призначена для коригування її надмірного дефіциту до 2016 року, передбачала обмеження дефіциту центрального бюджету рівнем 1,5% від ВВП у 2012 році, його збалансування у 2013 році та профіцит у 2014-2016 роках, а також ліміти витрат на центральному і субнаціональних рівнях бюджету на період 2012-2015 років.

Конституція та законодавство Італії регламентують встановлення інвестиційно-орієнтованого «золотого» правила бюджету для місцевих і регіональних юрисдикцій, яке передбачає «невід'ємне сальдо зобов'язань і грошових коштів за кінцевими доходами та кінцевими витратами», а також «невід'ємне сальдо зобов'язань і грошових коштів за поточними доходами та поточними витратами, в тому числі витратами на погашення основної суми боргу за кредитами» [29]. Тобто, правило забороняє публічні запозичення для фінансування інших, ніж інвестиційні, витрат, а бюджетні позики дозволено тільки якщо бюджети всіх юрисдикцій в межах регіону і самого регіону є збалансованими.

Законодавством Люксембурга також визначено впровадження «золотого» бюджетного правила на локальному рівні, яке забороняє місцеві запозичення на фінансування не інвестиційних цілей [14].

В Португалії з метою забезпечення дотримання бюджетного правила бюджету, для всі трьох рівнів уряду встановлюються річні ліміти заборгованості, перевищення яких призводить до скорочення фінансових трансфертів. Існуючі в країні регіональний і місцевий закони обмежують рівень державного боргу кожного муніципалітету і автономного округу максимальним значенням 150% від їх середніх чистих поточних доходів протягом попередніх трьох років. Якщо регіон перевищує цю межу він повинен зменшити частку перевищення, щонайменше на 5% в рік. На рівні муніципалітетів мінімальний річний темп даного зниження становить 10%. Окрім того, відповідно до «золотого» бюджетного правила, місцеві бюджети повинні бути збалансовані як за планом так і за фактом [2]. Виконання правила передбачає позитивну річну різницю між поточними доходами і поточними витратами (в тому числі середніми виплатами середньо- і довгострокового боргу). Від'ємне сальдо, яке перевищує 5% від поточних доходів, має бути скориговане протягом року після його виникнення. Для автономних регіонів «золоте» правило передбачає збалансування бюджету за весь період функціонування місцевого уряду [14]. При цьому центральний уряд не може

взяти на себе зобов'язання автономних районів, міст або муніципальних утворень.

Законом про бюджетну відповідальність у Словаччині передбачено існування правила боргу для місцевих і регіональних юрисдикцій – якщо борг відповідного бюджету перевищує 60% його доходів, до місцевої юрисдикції застосовуються санкції в розмірі 5% від різниці між загальною сумою заборгованості відповідної юрисдикції та 60% доходів за попередній рік (для нового уряду санкції не застосовуються в перші 24 місяці його перебування при владі). Крім того, даний закон дозволяє запозичення місцевими та регіональними органами влади тільки при дотриманні двох умов: по-перше, загальний борг повинен бути нижче 60% від доходів минулого року; по-друге, річні витрати на обслуговування боргу не мають перевищувати 25% від доходів минулого року [20]. Міністерство фінансів Словаччини несе відповідальність за контроль правила, однак, центральний уряд не може нести відповідальність за зобов'язаннями регіонів, міст і муніципальних утворень.

Аналізуючи зарубіжний досвід щодо визначення кількісних орієнтирів регулювання бюджетних витрат, передусім, варто звернути увагу, на законодавчі норми Європейського Союзу, які визначають, що темпи зростання державних витрат не повинні перевищувати середньостроковий темп зростання ВВП, причому у випадку порушення даної норми, надлишкові витрати мають передбачати дискреційне збільшення державних доходів, у той час як дискреційне скорочення доходів компенсується відповідним скороченням витрат. При цьому сукупний показник витрат, до якого застосовуються дані обмеження, не включає процентні витрати, витрати за програмами ЄС, які повністю покриваються за рахунок фінансування з відповідних фондів, а також не дискреційні зміни витрат на виплати допомоги з безробіття [34].

У загальному вигляді впровадження правила витрат у національному законодавстві європейських країн передбачає два варіанти його реалізації – обмеження темпів зростання витрат та встановлення граничного порогу

обсягу бюджетних витрат відносно інших макроекономічних показників. В таблиці 4.20 представлено форми реалізації правила витрат у країнах світу в різні періоди часу.

Таблиця 4.20 – Ключові характеристики правила витрат, визначені національним законодавством країн світу (складено на основі [31, 34])

Країна	Форма правила витрат	Поширення правила на бюджети різних рівнів
Бельгія	темپ зростання первинних витрат має бути нижчим або рівним нулю	центральний бюджет
Болгарія	максимальний рівень державних витрат складає 40% від ВВП	зведений бюджет
Латвія	темپ зростання державних витрат не повинен перевищувати середній темп зростання потенційного ВВП	зведений бюджет
Нідерланди	уряд визначає верхню межу для сукупних та секторальних державних витрат протягом усього періоду правління в плані багаторічного бюджету	зведений бюджет
Данія	1994-2006 роки – максимальний рівень темпу росту витрат на державне споживання 0,5/1%; 2007-2008 роки – обмеження рівня витрат на державне споживання у % від ВВП; 2009-2014 роки – скорочення частки витрат на державне споживання до 26,5 % від ВВП; з 2014 року встановлення максимального рівня бюджетних витрат нормами Бюджетних актів	з 2014 року розмежування обмежень бюджетних витрат здійснюється для бюджетів держави, муніципальних утворень і регіонів
Фінляндія	ліміти частки первинних нециклічних державних витрат у сукупних бюджетних витратах	75% сукупних бюджетних витрат для центрального бюджету; 37% сукупних бюджетних витрат для зведеного бюджету
Грузія	витрати і збільшення нефінансових активів мають не перевищувати відношення 30% від ВВП	консолідований бюджет
Німеччина	середній темп зростання витрат не може перевищувати середній темп зростання доходів (до 2008 року максимальний середньорічний темп зростання витрат становив 1%)	центральний і регіональні бюджети
Ісландія	максимальні темпи зростання реальних бюджетних витрат не більше 2% для витрат на суспільне споживання, не більше 2,5% для бюджетних трансфертів	центральний бюджет
Литва	якщо зведений бюджет виконується з дефіцитом у середньому за останні 5 років, щорічне зростання бюджетних витрат не може перевищувати 0,5% від середнього темпу зростання бюджетних доходів бюджету за ці 5 років	зведений бюджет
Польща	темپ зростання державних витрат має відповідати темпу зростання ВВП (або не перевищувати темп зростання ВВП, якщо рівень державного боргу перевищує встановлене порогове значення)	зведений бюджет
Румунія	зростання сукупних бюджетних витрат має не перевищувати прогностичний темп росту номінального ВВП на найближчі три роки, якщо бюджет не є профіцитним. Додатково встановлення обмеження витрат на персонал	зведений бюджет
Іспанія	Темп росту бюджетних витрат не може перевищувати середньостроковий темп росту ВВП (відсоткові витрати та не дискреційні витрати на допомогу з безробіття виключені з обмеження)	центральний і місцеві бюджети
Швеція	порогові значення видатків центрального бюджету і пенсійної системи встановлюються на трирічний період (відсоткові витрати виключаються з обмеження)	центральний бюджет і фонди соціального страхування

Наступним важливим елементом реалізації системи фіскальних правил є здійснення моніторингу їх дотримання. У даному контексті існують як

наукових обґрунтування особливостей провадження такого моніторингу, так і приклади його успішної реалізації.

Так, Ч. Виплоц [121] запропонував створити комітети незалежних експертів в області бюджетно-податкової політики в кожній державі. Завданням таких комітетів мало б стати регулювання фіскальної політики через визначення належного рівня державних запозичень, у той час як державні витрати і надходження слід залишити у віданні національних урядів та парламентів. Таким чином, мета зазначених комітетів полягатиме в забезпеченні стійкості державного боргу в довгостроковій перспективі.

Недосконалість пропозицій автора пов'язана з недостатньо чітким визначенням прийнятного рівня заборгованості. Зокрема, в роботі здійснено дві пропозиції: збалансування бюджету протягом економічного циклу (що має на увазі досягнення рівня державного боргу в розмірі 0% від ВВП в довгостроковій перспективі), або стабілізація співвідношення боргу до ВВП в середньостроковій перспективі (тобто виключення циклічних ефектів), але автор визнає, що неможливо встановити рівень такого співвідношення, який буде прийнятним.

Дані пропозиції передбачають визначення метою грошово-кредитної політики традиційно забезпечення низького та стабільного темпу інфляції, у той час як податково-бюджетна політика може мати на меті досягнення повної зайнятості або збалансування державних фінансів (однак, не визначено критерії, які визначають вибір мети). У той же час, основним прогностичним недоліком функціонування комітетів бюджетно-податкової політики є необхідність узгодження рішень уряду з їх пропозиціями та рекомендаціями, що потребує розробки відповідних механізмів [54].

Інша група авторів на чолі з А. Фатасом [50] пропонують альтернативний варіант наглядового органу – Раду стійкості, яка є незалежною групою експертів, завданням яких є оцінювання національної бюджетної політики у розрізі критеріїв її стійкості з оприлюдненням відповідних висновків. Основною проблемою даного підходу є довгостроковий характер

стійкості фіскальної політики, що не дає змоги проводити адекватне оцінювання за підсумками одного бюджетного року, тобто, свідчить про необхідність часового лагу для формування висновків зазначеним комітетом. Інші вчені завданням подібного незалежного комітету податково-бюджетної політики розглядає оцінювання достовірності макроекономічних прогнозів та реалістичності фіскальних оцінок [38].

У свою чергу, в ряді країн Європейського Союзу, ще до моменту підписання Фіскального договору функціонували офіційні органи, які виконували завдання нагляду за реалізацією фіскальних правил, у той час як після його підписання майже всі країни створили відповідні дорадчі органи або розробили проекти їх створення [277]. В табл. Е.1 відображено основні засади діючих або проектних наглядових органів у країнах ЄС.

Важливим елементом ефективного впровадження системи фіскальних правил є визначення механізму їх застосування та відповідальності за їх порушення, що вимагає регламентації процедури дотримання таких правил. Світовий досвід засвідчує наявність прикладів досить чітко визначених умов коригування, які застосовуються при виникненні загрози дотриманню встановлених фіскальних правил, необхідних для недопущення подальшої динаміки показників, які призведуть до порушення обмежень [371]. У даному контексті досить цікавими є процедури, визначені національним законодавством Іспанії відносно існуючих в країні бюджетних правил різного типу. Отже, з метою дотримання боргового правила визначено, що при досягненні співвідношення державного боргу до ВВП 95% значення від встановленої межі, подальші запозичення резервуються для Міністерства фінансів. При виникненні дефіциту державного пенсійного фонду завданням уряду є коригування рівня його стійкості шляхом здійснення реформування системи соціального страхування.

Певні механізми визначено також і для місцевого рівня. При виникненні загрози дотриманню правила витрат, боргу або бюджетного балансу в регіональній або місцевій юрисдикції центральний уряд видає попередження і

ситуація має бути виправлена протягом місяця. В протилежному випадку, якщо порушення не викликане надзвичайною ситуацією, застосовується автоматичний механізм корекції, що складається з наступних стадій:

1. Місцевий уряд має підготувати фінансово-економічний план, спрямований на коригування відхилення протягом одного року. Одночасно з цим накладаються санкції в розмірі 0,2% від ВВП, які зберігаються у вигляді депозиту в центральному банку Іспанії.

2. Якщо юрисдикція порушує план коригувальних дій, до неї застосовується заборона доступу до державних коштів.

3. Якщо коригувальні заходи не застосовуються протягом трьох місяців, припиняється нарахування відсотків на депозит, зарезервованій у центральному банку.

4. Незастосування коригувальних заходів протягом наступних трьох місяців обумовлює конвертацію депозиту в форму штрафу.

5. Незастосування відповідних заходів протягом наступних трьох місяців обумовлює необхідність призначення комісії експертів з боку центрального уряду під керівництвом міністерства фінансів, яка рекомендує обов'язкові заходи.

6. Якщо регіональний уряд продовжує використовувати державні коштів, не резервує депозит у центральному банку або не приймає рекомендації розроблені комісією експертів, центральний уряд здійснює примусове їх виконання.

7. Найбільш жорсткою санкцією за порушення правил є розпуск органів місцевого самоврядування [104].

Привертає увагу деталізований механізм дотримання боргового правила, описаний законодавством Словаччини. Враховуючи той факт, що рівень сукупного державного боргу обмежений максимальним значенням 60% від ВВП, починаючи з моменту досягнення співвідношення 50% від ВВП, застосовуються наступні процедури:

– при рівні державного боргу 50-53% від ВВП міністр фінансів повинен надати парламенту в письмовій формі пояснення причин накопичення заборгованості і запропонувати заходи щодо її скорочення;

– при рівні державного боргу 53-55% від ВВП уряд повинен запропонувати парламенту заходи по скороченню заборгованості. Крім того, оклади членів кабінету міністрів мають бути скорочені до рівня попереднього року;

– при рівні державного боргу 55-57% від ВВП міністр фінансів повинен «заморозити» 3% від загального обсягу витрат (з виключенням ряду витрат, таких як обслуговування боргу, платежі в ЄС, трансферти фондам соціального страхування). Крім того, уряд має подати проект бюджету, який передбачає утримання номінальних витрат на рівні попереднього року (з виключенням певних важливих витрат). При цьому бюджетні витрати на регіональному та місцевому рівні також залишаються на рівні попереднього року;

– при рівні державного боргу 57-60% від ВВП уряд повинен представити проект зведеного бюджету, який не вимагає нових запозичень. Регіональні та місцеві бюджети повинні бути збалансованими або профіцитними;

– при рівні державного боргу більше ніж 60% від ВВП крім застосування попередньо визначених кроків, уряд звертається до парламенту для проведення голосування довіри.

При цьому санкції за перевищення рівня державного боргу межі 53% від ВВП є накопичувальними, але «заморожування» витрат застосовується лише в перший рік відповідного перевищення.

В Австрії існують санкції за перевищення граничного показника дефіциту місцевих бюджетів рівня, що не покривається коштами, зарезервованими на контрольних рахунках, спільне порогове значення для яких, встановлене для всіх муніципальних утворень в одній державі складає 0,367% від ВВП (при цьому для кожного бюджету відкрито окремий рахунок)

– 15% від суми перевищення. При цьому санкції розподіляються між всіма муніципалітетами за принципом причинно-наслідкового зв'язку.

У Португалії при виникненні суттєвих відхилень від фіскальних правил (більше ніж 0,5% від ВВП за рік або 0,25% від ВВП в середньому за два послідовних роки) мають обов'язково бути застосовані заходи, що приведуть до коригування відповідного показника на рівень двох третин відхилення або 0,5% від ВВП (обирається більше значення коригування) протягом наступного року.

Проведений аналіз особливостей впровадження системи фіскальних правил у країнах Європейського Союзу створює підґрунтя для розробки пропозицій щодо впровадження системи фіскальних правил в систему бюджетного менеджменту України з урахуванням найбільш позитивного зарубіжного досвіду та вітчизняних особливостей реалізації бюджетної політики. На рис. 4.9 представлено концептуальні засади функціонування системи фіскальних правил в Україні у розрізі моделі жорсткого регулювання, яка найбільшою мірою відповідає кризовій стадії економічного циклу, що зараз спостерігається в Україні.

З урахуванням положень Маастрихтських критеріїв, що визначають рівні бюджетного дефіциту та боргу, які є одним з орієнтирів вітчизняної бюджетної політики, незважаючи на те, що Україна не являється членом ЄС, пропонується в системі фіскальних правил за даними напрямками закріпити граничні рівні дефіциту зведеного бюджету та сукупного державного боргу саме в обсязі 3% та 60% від ВВП. У той же час, враховуючи найбільш поширені європейські практики та наявність позитивного досвіду визначення кількісних орієнтирів бюджетних витрат бюджетними резолюціями варто додатково закріпити правило витрат, темп зростання яких має відповідати темпам економічного розвитку країни. При цьому, незважаючи на те, що модель жорсткого регулювання в її еталонному вигляді передбачає регламентацію правил конституційними нормами, на даному етапі розвитку пропонується закріпити правила спеціальним законом, що з точки зору

принципу нормативних актів вищої дії, дозволить уникнути факту встановлення річних обмежень, що перевищують ліміти, визначені фіскальними правилами, положеннями бюджетної резолюції.

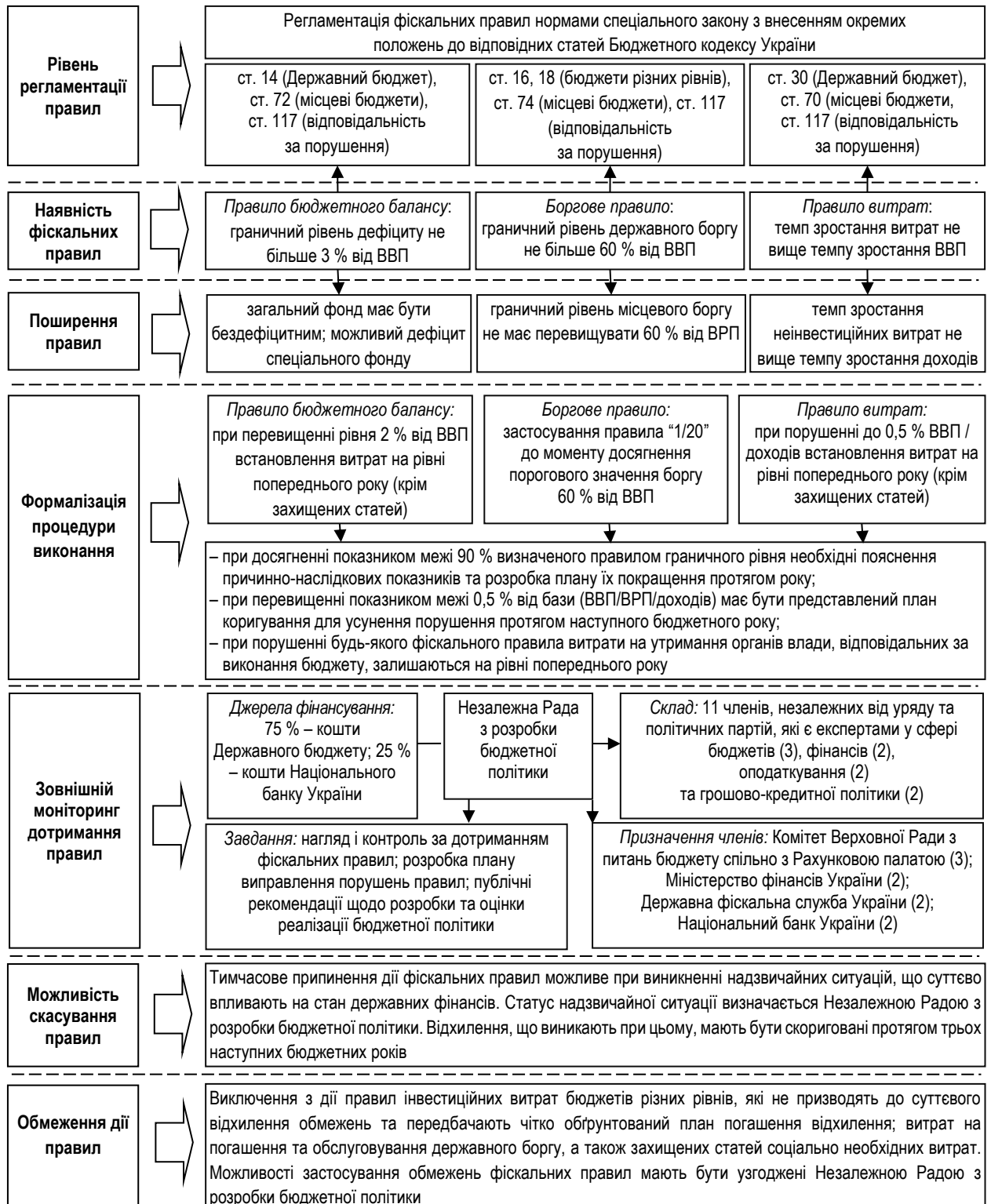

Рисунок 4.9 – Основні положення реформування системи фіскальних правил в Україні

Поруч з цим, з метою недопущення скасування дії фіскальних правил черговим законом про державний бюджет, слід внести до відповідних підрозділів Бюджетного кодексу України положення, що засвідчують закріплення відповідних показників саме законом, який регламентує фіскальні правила.

Враховуючи перспективний для України напрямок бюджетної децентралізації, актуальним є визначення специфіки поширення фіскальних правил на місцевий рівень бюджетів. Таким чином, реалізацію правила бюджетного балансу на місцевому рівні пропонується здійснити шляхом заборони затвердження загального фонду місцевого бюджету з дефіцитом, при цьому залишаючи можливість незбалансованого бюджету розвитку, для якого при цьому мають бути обов'язково визначені джерела фінансування (шляхом здійснення місцевих запозичень на інвестиційні цілі або використання залишку бюджетних коштів за результатами попереднього року), які досить ґрунтовно прописані в поточній редакції Бюджетного кодексу України. З метою дотримання боргового правила загальне обмеження на місцевому рівні доцільно застосовувати у формі граничного співвідношення місцевого боргу до валового регіонального продукту. У контексті досягнення бюджетної консолідації для місцевих бюджетів правило витрат можна представити з урахуванням європейського досвіду «золотого правила», яке регламентує збалансування темпів росту поточних витрат і поточних доходів.

З метою підвищення ефективності реалізації бюджетних правил доцільно встановити додаткові обмеження щодо їх дотримання та санкції й коригування при порушенні лімітів. Отже, з метою превенції порушення правила бюджетного балансу, реалізація заходів щодо скорочення розривів показників доходів та витрат є актуальною, вже починаючи з двох третин досягнення граничного рівня.

Враховуючи той факт, що на сьогоднішній день найбільш проблемним показником бюджетного менеджменту в Україні залишається рівень державного боргу, варто акцентувати увагу саме на розробці процедури

дотримання боргового правила та використати розроблене в законодавстві Європейського Союзу правило скорочення існуючого рівня сукупного державного боргу щорічно на 1/20 суми сукупного боргу.

Стосовно правила витрат доцільно обмежувати темпи їх зростання вже при мінімальному порушенні існуючих лімітів з метою усунення накопичувального ефекту поглиблення бюджетних розривів. У той же час, можливим є фінансування захищених статей на необхідному рівні навіть у періоди недотримання таких правил.

У той же час, слід визначити заходи для уряду при порушенні встановлених фіскальних правил, які, в першу чергу, передбачають розробку планів коригувальних дій та їх обов'язкову реалізацію протягом наступного бюджетного року, а також санкції у вигляді заборони підвищення оплати послуг органів влади, відповідальних за реалізацію бюджетної політики, що матиме додатковий стимулюючий ефект.

Поруч з тим, для підвищення об'єктивності та ефективності реалізації бюджетної політики є важливим врахування такого аспекту як зовнішній моніторинг за дотриманням фіскальних правил, реалізацію якого варто покласти на Незалежну Раду з розробки бюджетної політики, утворену політично незалежними експертами у сфері бюджетів, фінансів, оподаткування та грошово-кредитної політики. При цьому доцільним є затвердження складу даного інституту диференційовано органами, наділеними повноваженнями та відповідальністю у сфері державної фінансової політики, які є зацікавленими у підвищенні її ефективності. Фінансування діяльності новоствореного органу слід розділити між Національним банком України та коштами Державного бюджету, при цьому в процесі визначення особливостей функціонування Ради стимулюючий характер щодо максимізації ефективності результатів її діяльності матиме закріплення положення, що регламентуватиме скорочення обсягів витрат на її фінансування у випадку порушення фіскальних правил за результатами бюджетного року, в якому урядом було враховано всі рекомендації та

прогнози, розроблені нею, у відсотковому вимірі пропорційно рівню таких порушень.

Незважаючи на те, що модель жорсткого регулювання не передбачає визначення обмежень дії фіскальних правил та можливостей їх скасування, нестабільна динаміка розвитку національної економіки засвідчує об'єктивну неможливість абсолютного дотримання визначених обмежень на сучасному етапі. Тому доцільним є встановлення загальноприйнятих у країнах Європейського Союзу винятків для дії фіскальних правил, обумовлених надзвичайними ситуаціями, необхідністю фінансування соціальної сфери або пріоритетними напрямками інвестиційної політики.

Потребує додаткового розгляду питання джерел фінансування відхилень від фіскальних правил. При цьому варто також звернути увагу на зарубіжний досвід. Так, в Австрії відхилення від встановленого правила за фактом виконання зведеного, федерального та місцевих бюджетів коригуються шляхом використання контрольного рахунку, резервування коштів на якому обмежено до рівня 1,25% від ВВП (для кожного бюджету муніципальних утворень відкрито окремий рахунок, а спільне порогове значення для місцевих бюджетів складає 0,367% від ВВП). Якщо встановлений поріг, визначений фіскальним правилом перевищено, контрольний рахунок зменшується.

У Німеччині відхилення від правила бюджету за фактом його виконання покриваються коштами, заброньованими на рахунку управління, які не повинні перевищувати 1,5% від ВВП [66]. При цьому після того, як обсяг даного рахунку починає перевищувати 1% від ВВП, визначений поріг дефіциту на рівні 0,35% від ВВП має зменшуватися на суму перевищення (максимально на 0,35% ВВП) в наступні роки. Відхилення від правила бюджету і застосування механізму корекції допускаються тільки при наявності виняткових ситуацій, які мають бути схвалені більшістю в німецькому парламенті, а також план передбачати погашення. Державний борг, що виникає в ході таких ситуацій, повинен бути повернутий протягом розумного періоду часу і не може бути погашений з рахунку управління.

В Україні в 2008 році законом «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» було регламентовано створення Стабілізаційного фонду за рахунок понадпланових надходжень від приватизації державного майна та цільового розміщення державних цінних паперів [320]. Кошти даного фонду було заплановано використовувати на кредитування інфраструктурних, інвестиційних, інноваційних проєктів, проєктів малого та середнього бізнесу, надання фінансової допомоги та інші важливі цілі національної економічної політики. Враховуючи той факт, що на даному етапі функціонування даного фонду можна визнати неефективним, у контексті підвищення ефективності реалізації системи фіскальних правил доцільним є його використання з метою акумулювання надлишкових бюджетних коштів та фінансування бюджетного дефіциту на наступних засадах:

- формування резерву покриття дефіциту зведеного бюджету шляхом акумулювання коштів, отриманих за рахунок цільового розміщення державних цінних паперів та понадпланових бюджетних доходів;
- обмежити максимальний рівень коштів, зарезервованих на дотримання бюджетного балансу значенням 1,5% ВВП на поточний рік (відповідно, абсолютна сума коштів може підлягати щорічному коригуванню);
- заборона використання коштів, акумульованих на рахунку Стабілізаційного фонду на інші цілі, ніж покриття бюджетного дефіциту, до моменту досягнення значення 1,5% від ВВП;
- використання коштів Стабілізаційного фонду на покриття бюджетного дефіциту при перевищенні граничного значення дефіциту бюджету, регламентоване фіскальним правилом, на 0,5% від ВВП;
- заборона використання коштів Стабілізаційного фонду на покриття державного боргу.

Таким чином, запропоновані положення щодо запровадження системи фіскальних правил становлять підґрунтя для підвищення послідовності та

ефективності національної бюджетної політики, а також сприяння бюджетній консолідації у середньостроковому періоді.

Висновки до розділу 4

У роботі на основі статистичних даних МВФ проаналізовано динаміку запровадження фіскальних правил в різних країнах світу протягом 1985–2015 рр., досліджено механізми їх коротко- та довгострокового впливу на основні макроекономічні показники, світовий досвід їх регламентації тощо. Проведене дослідження засвідчило, що у більшості країн світу при проведенні стабілізаційної бюджетної політики після світової фінансово-економічної кризи 2008 р. мали місце вимушені відхилення від встановлених фіскальних правил. Виходячи з цього, актуальним науковим завданням є розроблення механізму оцінювання ефективності застосування фіскальних правил.

Аналіз наявного вітчизняного досвіду у сфері планування бюджетної політики засвідчив фрагментарність та непослідовність даного процесу, що супроводжується постійними порушеннями встановлених обмежень та недосягненням запланованих показників виконання бюджету, що підтверджує необхідність вдосконалення законодавчої бази у даній сфері шляхом запровадження європейського досвіду функціонування системи фіскальних правил. Визначення граничних рівнів дефіциту бюджету основними напрямками бюджетної політики є недостатньо обґрунтованим, оскільки супроводжується систематичними порушеннями встановлених лімітів за результатами бюджетного періоду, тому виникає потреба удосконалення бюджетного менеджменту також у напрямку таргетування бюджетного балансу зі зростанням об'єктивності розрахунків бюджетного сальдо та розробкою максимально чіткої та прозорої структури джерел фінансування постійного дефіциту бюджету, що дозволить нівелювати поглиблення рівня державного боргу.

У роботі розроблено систему критеріїв оцінювання ефективності застосування основних типів фіскальних правил: для правила бюджетного балансу – рівень бюджетного балансу у % до ВВП; для боргового правила – рівень державного боргу у % до ВВП; для правила доходів – рівень бюджетних доходів у % до ВВП; для правила витрат – рівень бюджетних витрат у % до ВВП. Обґрунтовано, що на ефективність застосування фіскальних правил впливають не лише відповідні фіскальні обмеження, а й більш широкий комплекс параметрів, який включає зокрема: наявність фіскальних правил у розрізі їх типів; наявність наднаціональних правил; наявність додаткових національних правил; загальна кількість фіскальних правил. Для оцінювання сукупного впливу цих параметрів розроблено індикатор комплексності системи фіскальних правил, який базується на їх агрегуванні за допомогою бінарного підходу. В роботі побудовано панельну регресію з випадковими змінними (за результатами застосування тесту Хаусмана) для даних 41 країн світу за 1985–2015 рр. (останні звітні дані МВФ), яка дозволила порівняти значення цільових критеріїв ефективності застосування кожного типу фіскальних правил для двох сценаріїв: 1) враховується лише один фіскальний параметр (наявність у країні відповідного фіскального правила); 2) враховується весь комплекс параметрів, узагальнених індикатором

Аналіз отриманих функціональних залежностей для першого сценарію (коли поелементно оцінювався вплив наявності в країні кожного фіскального правила на досягнення відповідного цільового критерію) засвідчив, що для всіх типів фіскальних правил, окрім правила бюджетних витрат, такий вплив виявився позитивним. Так, зокрема, в країнах, які застосовують відповідні фіскальні правила, збалансованість бюджету вища на 1,2 % до ВВП, рівень державного боргу є нижчим на 7,11 % до ВВП, показник бюджетних доходів є вищим на 1,43 % до ВВП, порівняно з країнами, які не застосовують відповідне правило.

Щодо умов соціально-економічного розвитку країни, то в контексті дотримання правила бюджетного балансу суттєвий позитивний вплив має рівень

економічної динаміки та валових заощаджень країни, щодо боргового правила – зовнішній торговельний баланс, правила доходів – податкові надходження в країні. Комплексне врахування всіх фіскальних параметрів (другий сценарій) значно зменшило силу впливу фіскальних обмежень на досягнення цільових критеріїв, а для правила доходів – взагалі змінило напрямок впливу (з позитивного на негативний).

Це актуалізує потребу у побудові оптимальної для кожної країни моделі організації системи фіскальних правил з урахуванням інституційних та соціально-економічних умов її розвитку на різних етапах економічного циклу, а емпірично виявлені функціональні залежності можуть слугувати підґрунтям у процесі планування таргетів фіскальної політики. У роботі запропоновано три моделі організації системи фіскальних правил (fiscal rules model – FRM): 1) модель ліберальних обмежень (*L*); 2) модель помірною втручання (*M*); 3) модель жорсткого регулювання (*S*). Розрахунки засвідчили, що модель *S* доцільно застосовувати під час спаду та кризових стадій економічного циклу; модель *M* – в періоди стабілізації економіки; модель *L* – на етапі підйому.

За результатами оцінювання впливу різних моделей FRM на цільові критерії доведено доцільність переходу з однієї моделі на іншу залежно від фази економічного циклу та запропоновано наступну послідовність заходів щодо запровадження відповідної моделі FRM:

1) при переході до моделі *S*: наявність фіскальних правил → можливість скасування → зовнішній моніторинг дотримання → формалізація процедури виконання → поширення → обмеження дії;

2) при переході до моделі *M*: обмеження дії фіскальних правил → можливість скасування → поширення фіскальних правил → рівень регламентації → наявність фіскальних правил → зовнішній моніторинг дотримання правил → формалізація процедури виконання;

3) при переході до моделі *L*: зовнішній моніторинг дотримання правил → наявність фіскальних правил → рівень регламентації → формалізація

процедури виконання можливість → скасування фіскальних правил → обмеження дії.

Враховуючи емпірично підтверджений (на даних 41 країни світу) позитивний вплив запровадження системи фіскальних правил на результати виконання бюджету та динаміку показників соціально-економічного розвитку країни, важливого значення набуває розробка оптимальної системи фіскальних правил для України. У роботі здійснено аналіз Основних напрямків бюджетної політики за 1996–2017 рр. (як прототипу фіскальних правил) з точки зору їх змістовного наповнення та фактичного дотримання, виявлено систематичні порушення встановлених обмежень та фрагментарність під час планування бюджетної політики. Узагальнено успішні практики запровадження фіскальних правил країн-членів Європейського Союзу, імплементації європейськими країнами післякризового Фіскального договору, механізми використання автоматичних інструментів корекції відхилень фіскальних обмежень від середньострокових цілей, підходи до формування наглядових фіскальних органів. Все це створило наукове підґрунтя для розробки пропозицій щодо реформування системи фіскальних правил в Україні на засадах моделі жорсткого регулювання (відповідно до кризової стадії економічного циклу). Запропоновані механізми запровадження фіскальних правил в частині державного боргу, бюджетного балансу та обмеження бюджетних витрат уточнюють рівень регламентації фіскальних правил, умови поширення, формалізують процедури виконання та зовнішнього моніторингу, можливості скасування та обмеження дії правил, що сприятиме підвищенню послідовності та ефективності національної бюджетної політики.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [163, 165, 184, 185, 189, 190, 194, 198-202, 204, 205].

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

5.1 Методичні засади оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання в Україні

Останні три десятиліття науковці доволі часто називають «ерою фінансової децентралізації», оскільки саме на імплементації цієї концепції державного регулювання економіки зосереджено зусилля органів, які уповноважені на формування та реалізацію фінансової (фіскально-бюджетної) політики. Варто зауважити, що досить тісно з проблемами фінансової децентралізації пов'язане функціонування системи фінансового вирівнювання, оскільки метою останньої є коригування дисбалансів регіонального розвитку, зумовлених проблемою недостатності фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Перші плани по імплементації окремих аспектів фінансового вирівнювання низкою федеративних країн було реалізовано ще у 1940-50-х рр., проте особливого поширення та якісної трансформації дана концепція набула саме протягом останніх двох десятиліть [27].

Справедливо відмітити, що підходи до фінансового вирівнювання можуть значно варіюватися залежно від особливостей соціально-економічного розвитку певної країни та її регіонів, специфіки адміністративно-територіального устрою, історичних передумов, цільових орієнтирів бюджетної та податкової політик, а також низки інших чинників. Саме тому існує об'єктивна необхідність визначення основних тенденцій у напрямку фінансового вирівнювання, що склалися у вітчизняній та світовій практиці, характеристики ключових підходів до його реалізації, а також

формування моделей фінансового вирівнювання, що дозволить створити уніфікований механізм вибору відповідного алгоритму дій органів, уповноважених на реалізацію фіскально-бюджетної політики, який би дозволив з максимальною ефективністю досягти головного завдання процесу фінансового вирівнювання – згладжування регіональних диспропорцій та забезпечення сталого розвитку економіки країни в цілому.

Слід зауважити, що дослідженню природи та особливостей фінансового вирівнювання присвячено праці таких вітчизняних науковців як: Балдич Н. І. [136], Буряченко А. Є. [148], Власюк Н. І. [207], Волохова І. С. [209], Гаман М. В. [211], Глущенко Ю. А. [215], Заброцька О. В. [231, 230], Іоненко К. В. [252], Кириленко О. П. [255], Козенко А. О. [260], Логвінов П. В. [275], Луніна І. О. [279], Наркізов М. М. [290], Опарін В. М. [296], Палац Х. П., Письменний В. В. [308], Педченко Н. С., Заворотній С. І. [306], Підхомний О.М., Журба О.Ю. [309], Сагайдак І. В. [335], Сорговицька Я. Г. [347], Ставерська Т. О., Шевчук І. Л. [348], Черняєв Т. Ю. [369], Шишко О. В. [374], Яценко Ю. О. [380, 379] та ін..

Варто відмітити, що вчені у своїх дослідженнях іноді надають досить різну оцінку ролі фінансового вирівнювання та міжбюджетних трансфертів у фіскальних відносинах між рівнями влади. Природа цих суперечностей полягає у різноплановості цільових орієнтирів та кінцевого результату фінансового вирівнювання, а також відмінності у визначенні ролі субцентральних урядів у фіскально-бюджетній політиці та забезпеченні сталого розвитку держави в цілому.

Так, Андрас Вігварі [114] у своєму дослідженні відмічає, що роль фінансової децентралізації та необхідність фінансового вирівнювання можна охарактеризувати з двох різних позицій. Відповідно до першого підходу, який у науковій літературі називається парадигма Тібу-Оутса, головною метою децентралізації є адекватне надання суспільних послуг на локальному рівні, при чому важливим завданням є досягнути такого рівня оподаткування та витрат з місцевого бюджету, який би повністю відповідав перевагам

конкретної територіальної громади. У свою чергу, споживачі суспільних благ можуть проявити свою лояльність за рахунок міграції між містами. Таким чином, у рамках цього підходу, фінансова децентралізація направлена на своєрідні санаційні заходи, тобто ліквідацію неконкурентоспроможних територіальних громад на користь тих, що здатні забезпечити високий рівень якості надання суспільних послуг за прийняттого податкового навантаження. Слід також підкреслити, що такий підхід до фінансової децентралізації нівелює необхідність існування механізму фінансового вирівнювання.

У свою чергу, другий підхід передбачає визначення ролі децентралізації як механізму, що дозволяє забезпечити надання суспільних послуг у рамках адміністративних одиниць країни на оптимальному рівні за рахунок формування розміру територіальних громад з урахуванням економічної ефективності, таргетування процесу надання суспільних послуг, зменшення трансакційних витрат та ін. Саме у рамках цього підходу дизайн системи фінансового вирівнювання, типологізація грантів з державного бюджету та їх цільове призначення відіграють важливу роль.

Один з провідних світових фахівців у сфері дослідження питань фінансової децентралізації та фінансового вирівнювання Х. Бльохлігер [27], визначає фінансове вирівнювання як перерозподіл фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними утвореннями з метою згладжування відмінностей у рівнях можливостей розширення джерел формування доходів бюджету чи наявності коштів для фінансування суспільних благ. Головним завданням фінансового вирівнювання є досягнення такого стану розвитку фінансових відносин на локальному рівні, за якого органи місцевого самоврядування по всій країні зможуть забезпечити жителів відповідної територіальної громади подібним набором суспільних благ за аналогічного рівня податкового навантаження. При чому однаково неефективними є ті регіони, що мають низький податковий потенціал, проте високий рівень забезпечення населення суспільними послугами, та ті, що мають високий потенціал нарощування дохідної бази місцевого бюджету, але низький рівень

постачання суспільних благ членам територіальної громади. Таким чином, завдання фінансового вирівнювання полягає в пошуку балансу між проблемою акумулювання доходів та здійснення витрат у таких масштабах, які були б доступні для усіх адміністративних одиниць країни.

Отже, перш ніж перейти до оцінювання ефективності функціонування системи фінансового вирівнювання в Україні на сучасному етапі розвитку, доцільно проаналізувати її генезис з метою ідентифікації ключових особливостей цієї системи, її сильних та слабких сторін.

Формування підвалин вітчизняної системи фінансового вирівнювання відбулося з прийняттям нової редакції Закону України «Про бюджетну систему України» від 18.07.1995 р. [313], яким було визначено склад бюджетної системи, принципи її побудови, особливості бюджетного процесу, механізм формування доходів та видатків бюджетів різних рівнів та ін. У цій редакції закону (першу його версію було прийнято 05.12.1990 р., введено в дію з 01.01.1991 р., але лише у третій редакції з'явилися положення, котрі стосуються фінансового вирівнювання) зазначалося що «через державний бюджет здійснюється перерозподіл частини фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями України з урахуванням їх економічного, соціального, екологічного, природного стану, при цьому враховується необхідність вирівнювання їх фінансового забезпечення», проте жодних чітких рекомендацій та вказівок стосовно механізму вирівнювання у даному законодавчому акті наведено не було. Фактично необхідність фінансового вирівнювання існувала лише де-юре, тоді як де-факто реалізація поставленого завдання проводилася через використання регульованих та закріплених доходів, а обсяг дотацій та субвенцій визначався не на основі чітко визначеного підходу, а стихійно та суб'єктивно, що негативно позначалося на якості бюджетного процесу та фінансовому стані органів місцевого самоврядування. Важливим кроком до подальших позитивних зрушень, що був здійснений на цьому етапі розвитку міжбюджетних відносин, стала ратифікація 15.07.1997 р. Україною Європейської хартії місцевого

самоврядування [321] (офіційно документ набув чинності з 01.01.1998 р.). Зокрема, ст. 9 п. 5 Хартії закріплено необхідність фінансової підтримки органів місцевого самоврядування, які не в змозі самостійно профінансувати покладені на них видаткові повноваження, за рахунок використання бюджетного вирівнювання чи інших аналогічних інструментів. Крім того, на цьому ж етапі необхідність розробки та імплементації чіткого механізму фінансового вирівнювання було задекларовано також указом Президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [317], тобто реформування адміністративно-територіального устрою України та становлення системи фінансового вирівнювання цілком закономірно розглядалися як супутні процеси.

Якісна трансформація міжбюджетних відносин у напрямку посилення чіткості бюджетного процесу та його транспарентності відбулася з прийняттям першої редакції Бюджетного кодексу України [155] (прийшов на зміну Закону України «Про бюджетну систему України»), який набув чинності 24.07.2001 р. Прийняття Бюджетного Кодексу України стало важливим кроком не лише у процесі становлення системи фінансового вирівнювання (у цьому документі ціла глава (16) була присвячена міжбюджетним трансфертам), але й поліпшення ефективності функціонування бюджетної системи в цілому, адже відтепер більшість важливих питань стосовно організації бюджетних відносин було зібрано у єдиному законодавчому акті. Разом з тим, попри той факт, що глава 16 Бюджетного кодексу України була присвячена характеристиці видів міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та субвенцій), а також порядку їх виділення, вона не містила детальних інструкцій щодо застосування формульного підходу, який було імплементовано з прийняттям Бюджетного кодексу. Цю проблему було частково вирішено 05.09.2001 р., коли була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 1195 «Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами»

[316], але з цього часу процедурні аспекти фінансового вирівнювання було закріплено у кількох нормативних документах, що призводило до ряду незручностей для учасників бюджетного процесу. Однак, справедливо зауважити, що прийняття Бюджетного кодексу України та імплементація формульного підходу до фінансового вирівнювання можна вважати найбільш значимими трансформаціями у цьому секторі в історії незалежної України, що значною мірою наблизило нашу державу до формування міжбюджетних відносин на транспарентних та демократичних засадах.

Постанова Кабінету Міністрів України № 1195 «Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами» [316] передбачала визначення обсягу дотацій на основі формули, яка в агрегованому вигляді представляла собою різницю між закріпленими доходами та витратами на фінансування делегованих повноважень. Варто зауважити, що при розрахунку обсягу доходів враховувалася низка прогнозних макроекономічних показників, а обсяг видатків визначався за окремою формулою для кожної групи з використанням низки статистичних показників та поправочних коефіцієнтів. Таким чином, формула розрахунку дотацій вирівнювання була дуже комплексною та громіздкою, і за період свого існування (з 05.09.2001 р. до втрати чинності 01.01.2011 р.) зазнала 20 редакцій (2001 р. – 3 редакції; 2002 р. – 1; 2003 р. – 2; 2004 р. – 3; 2005 р. – 3; 2006 р. – 2; 2007 р. – 3; 2008 р. – 2; 2009 р. – 1; 2010 р. – 1). Цілком логічно, що складність формульного підходу, множинність нормативних документів, що регулюють питання фінансового вирівнювання, а також нестабільність нормативного поля суттєво знижували ефективність цього процесу, що актуалізувало необхідність її подальшої трансформації, спрощення та уніфікації в єдиному законодавчому акті.

Постанова Кабінету Міністрів України № 1195 «Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним

бюджетом та місцевими бюджетами» [316] втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 1149 «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» від 8 грудня 2010 року [223]. Фактично цим же документом було закріплено нову редакцію формули для розрахунку обсягу дотацій вирівнювання та реверсних дотацій. Однак, дана постанова також не характеризувалася значною стабільністю: з моменту набуття чинності 01.01.2011 р. та до втрати чинності 11.02.2015 р. було прийнято 8 редакцій, 4 з яких у 2011 році.

Втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України № 1195 «Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами» з 01.01.2011 р. також супроводжувалося кардинальною трансформацією Бюджетного кодексу України, новий варіант (зі змінами та доповненнями чинний і на сьогоднішній день) якого було прийнято 08.07.2010 р. [150], але вступив у дію він саме з початку нового бюджетного року.

Разом з тим, втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України № 1149 «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» 11.02.2015 р. та зміни до Бюджетного кодексу України (на підстав Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» № 79-19 від 01.01.2015 р. [314]) ознаменували початок нового, сучасного, етапу функціонування системи фінансового вирівнювання, який характеризується відмовою від формульного підходу, переходом до горизонтального вирівнювання за доходами (де-юре не закріплено вирівнювання видаткової спроможності місцевих бюджетів, проте де-факто це реалізується через виділення різноманітних субвенцій), а також синтезом законодавства у досліджуваній сфері – усі питання стосовно механізму фінансового вирівнювання закріплено у Бюджетному кодексі України. Разом з тим, для даного етапу є характерним приведення у відповідність системи фінансового вирівнювання до потреб новостворених

об'єднаних територіальних громад, що є наслідком реформи децентралізації влади в Україні. Ключові питання реформи закріплено у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [315], на сьогоднішній день діє вже сьома редакція цього закону (зміни від 16.04.2017 р.), проте наприкінці року ще заплановані зміни як до даного нормативного документу, так і до Бюджетного кодексу України.

У новій редакції Бюджетного кодексу України [150] механізм здійснення міжбюджетних трансфертів описує глава 16. Відповідного до Бюджетного кодексу міжбюджетні трансферти можуть мати вигляд базової дотації, реверсної дотації, додаткової дотації та різноманітних субвенцій (освітня, медична, на здійснення державних програм соціального захисту, на виконання інвестиційних проектів та ін.). Слід відзначити, що базова та реверсна дотації відображають різні напрямки руху фінансових потоків у ході вирівнювання за доходами, тоді як субвенції – передбачають виділення додаткових фінансових ресурсів на покриття витрат, пов'язаних з виконанням загальнодержавних функцій (соціальний захист, освіта, охорона здоров'я тощо), тобто є елементом вирівнювання за видатками, хоча де-юре існування цього механізму в нашій державі не закріплено.

На сьогоднішній день в Україні законодавчо встановлено лише здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів (у період дії формульного підходу до фінансового вирівнювання, згладжуванню піддавалися як дисбаланси щодо формування дохідної бази бюджетів, так і їх видаткового навантаження). Базою вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів є надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток підприємств; бюджетів міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад та районних бюджетів – лише надходження від ПДФО. З урахуванням бази вирівнювання та кількості населення відповідної території здійснюється розрахунок індексу податкоспроможності конкретного бюджету, співставлення значення розрахованого показника з аналогічним усередненим індикатором по країні є

основою для визначення розміру дотації. Так, у випадку, коли розрахований показник знаходиться у межах 0,9-1,1 від середнього значення по країні – вирівнювання не здійснюється; якщо індекс податкоспроможності конкретного бюджету складає менше 0,9 від середнього показника по країні – надається базова дотація, розмір якої складає 80% від суми, необхідної для досягнення відповідним бюджетом цільового значення показника 0,9; якщо індекс податкоспроможності перевищує значення 1,1 – передається реверсна дотація, у розмірі 50% суми перевищення понад значення 1. Таким чином, існуюча на сьогоднішній день в Україні система фінансового вирівнювання значно спростилася, порівняно з періодом функціонування формульного підходу, проте не позбавлена певних недоліків. Зокрема, доволі дискусійним кроком є відмова від вирівнювання за видатками (існує латентний механізм вирівнювання через надання ряду субвенцій, але алгоритм визначення їх суми залишається не є прозорим). Так, Бюджетним кодексом визначено, що обсяг субвенцій встановлюється Кабінетом Міністрів України, але цей процес значною мірою залежить від планових показників державного бюджету, а також векторів бюджетної політики, що робить його недостатньо об'єктивним та науково обґрунтованим. Крім того, у нашій країні досі законодавчо не встановлено механізм розрахунку фінансового нормативу вартості стандартного набору суспільних послуг на одного мешканця. Враховуючи все вищевикладене, існує об'єктивна необхідність оцінювання ефективності функціонування вітчизняної системи фінансового вирівнювання, аналізу досвіду провідних країн світу та розробки на його основі концептуальних засад щодо удосконалення міжбюджетних відносин в Україні.

Еволюцію системи фінансового вирівнювання в Україні представлено на рисунку 5.1. Перш за все, необхідно визначити конкретний кількісно вимірюваний показник, який би дозволив оцінити ефективність заходів у рамках фінансового вирівнювання. Як уже зазначалося раніше, одним з основних завдань процесу фінансового вирівнювання є згладжування

Назва етапу	Ключові події етапу	Характеристика етапу
<p>1 ЕТАП (1991-2000 рр.)</p> <p>Стихійного та фрагментарного</p>	<p>01.01.1991 р. – набуття чинності ЗУ «Про бюджетну систему України»</p> <p>18.07.1995 р. – редакція ЗУ «Про бюджетну систему України» – поява положень про необхідність фінансового вирівнювання</p> <p>01.01.1998 р. – набуття чинності ЗУ «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» – закріплення положень про необхідність фінансової підтримки «слабких» регіонів через механізм бюджетного (фінансового) вирівнювання</p> <p>22.07.1998 р. – указ Президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» – закріплення положень про необхідність фінансового вирівнювання</p>	<p>Формування організаційно-функціональних засад бюджетної системи України.</p> <p>Закріплення одразу у кількох нормативних документах необхідності фінансового вирівнювання. Відсутність на законодавчому та практичному рівнях чітко налагодженого та науково обґрунтованого механізму фінансового вирівнювання; стихійність міжбюджетних відносин у контексті визначення розмідів</p>
<p>2 ЕТАП (2001-2014 рр.)</p> <p>Становлення, формалізації та синхронізації міжбюджетних відносин</p>	<p>24.07.2001 р. – прийняття Бюджетного кодексу України – глава 16 присвячена міжбюджетним трансфертам та загальним аспектам механізму фінансового вирівнювання</p> <p>05.09.2001 р. – прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами» – закріплення формульного підходу до фінансового вирівнювання</p> <p>01.01.2011 р. – набуття чинності нового Бюджетного кодексу України</p> <p>01.01.2011 р. – набуття чинності постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» – нова редакція формульного підходу до фінансового вирівнювання</p>	<p>Формалізація процесу фінансового вирівнювання (послідовність дій, характер взаємовідносин між різними рівнями бюджетів та ін.) у Бюджетному кодексі України (як у першій версії, так і у другій).</p> <p>Запровадження формульного підходу до фінансового вирівнювання за доходами та видатками (вертикальне вирівнювання), закріплення механізму у відповідній постанові (№ 1195, згодом № 1149).</p> <p>Нестабільність законодавства, що регламентувало питання фінансового вирівнювання (як Бюджетний кодекс, так і профільні постанови змінювалися декілька разів на рік).</p>
<p>3 ЕТАП (2015 р. – сьогодні)</p> <p>Демократизації та уніфікації міжбюджетних відносин</p>	<p>01.01.2015 р. – введення в дію ЗУ «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин»</p> <p>11.02.2015 р. – втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів»</p> <p>05.03.2015 р. – введення в дію ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад»</p>	<p>Відмова від формульного підходу до фінансового вирівнювання; перехід до горизонтального вирівнювання за доходами; нівелювання де-юре вирівнювання за видатками (де-факто здійснюється через надання субвенцій). Активна фаза адаптації механізму фінансового вирівнювання до реформи децентралізації.</p>

Рисунок 5.1 – Етапи становлення системи фінансового вирівнювання в Україні

регіональних диспропорцій, а тому шуканий показник має відображати прогрес уповноважених органів державної влади у вирішенні поставленого завдання. Один з провідних фахівців у сфері фінансового вирівнювання ОЕСР – Х. Бльохлігер, у своїх дослідженнях [26, 28, 27] у якості індикатора

ефективності еквалізаційних процедур наводить декілька параметрів: співвідношення між найвищим та найнижчим показниками податкоспроможності до та після вирівнювання, а також коефіцієнт Джині до та після вирівнювання, розрахований на основі рівня податкоспроможності субаціональних утворень. З двох приведених індикаторів більш обґрунтованим та змістовним є коефіцієнт Джині, оскільки цей розрахунковий показник в статистиці є одним з найбільш наглядних параметрів, котрі характеризують міру концентрації розподілу.

Однак, з нашої точки зору, дискусійним є розрахунок коефіцієнта Джині на основі показника податкоспроможності бюджету, адже підхід до визначення даного індикатора суттєво варіюється в країнах світу: як правило, міра податкоспроможності визначається на основі репрезентативної податкової системи, до якої включаються не місцеві податки і збори, а загальнодержавні, що підлягають перерозподілу з бюджету вищого рівня, а їх перелік може значно відрізнятись. Таким чином, поза увагою залишаються власні джерела наповнення місцевих бюджетів. Крім того, репрезентативна податкова система у деяких випадках виступає абстрактним поняттям, що не має тісного взаємозв'язку з обсягом реальних надходжень відповідного бюджету. З урахуванням зазначеного вище, більш доцільно здійснювати розрахунок коефіцієнта Джині на основі показника фактичних доходів місцевих бюджетів з та без урахування міжбюджетних трансфертів, розрахованого на душу населення.

Оцінювання ефективності фінансового вирівнювання буде здійснено для регіонів України за період 2008-2016 рр. З урахуванням зміни адміністративно-територіального устрою України протягом досліджуваного часового діапазону, з метою нівелювання вірогідності викривлення отриманих результатів та співставності розмірності вибірки протягом усього періоду спостереження, у якості бази оцінювання було обрано 25 регіонів України (24 адміністративні області та м. Київ).

Розрахунок коефіцієнта Джині у рамках даного дослідження буде здійснюватися за формулою 5.1:

$$K_G = 1 - 2 \sum x_i Cum y_i + \sum x_i y_i, \quad (5.1)$$

K_G – значення коефіцієнта Джині;

x_i – частка розподілу за кількістю елементів сукупності (враховуючи кількість регіонів – 25, та їх рівнозначність, ця величина є фіксованою і становить $100/25=4\%$);

y_i – частка розподілу за обсягом значень ознаки (питома вага доходів на душу населення i -го регіону у загальній сумі показника);

$Cum y_i$ – кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки.

Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні дані у розрізі регіонів України, а саме: показники виконання доходів місцевих бюджетів з та без урахування міжбюджетних трансфертів – інформація Міністерства фінансів України [310, 349]; чисельність наявного населення (необхідна для розрахунку обсягу доходів місцевих бюджетів на душу населення) – інформація Державної служби статистики України [370]. Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині представлені у табл. Ж.1-Ж.9 та И.1-И.9 додатків Ж та И. Безпосередньо результати розрахунку коефіцієнтів Джині на основі доходів місцевих бюджетів з та без урахування міжбюджетних трансфертів на душу населення представлені на рисунку 5.2.

Аналіз даних, представлених у додатках Ж і И, а також на рис. 5.2 дозволяє зробити наступні висновки:

– значення коефіцієнта Джині, розрахованого на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів засвідчує наявність порівняно високого ступеня нерівномірності розподілу цієї групи джерел фінансових ресурсів у розрізі регіонів України, що підтверджує необхідність застосування механізму фінансового вирівнювання; найвищого значення аналізований показник протягом досліджуваного часового горизонту

досягнув у кризовому 2008 році, але близькі до екстремального значення також були зафіксовані у 2009, 2010 та 2016 роках, при чому особливого занепокоєння викликає зростання коефіцієнта Джині протягом останніх кількох років (після трансформації підходу до фінансового вирівнювання), що може бути свідченням неефективності згаданих реформ; мінімального значення коефіцієнт набув у 2013 та 2014 роках;

Рисунок 5.2 – Динаміка коефіцієнту Джині, розрахованого на основі доходів місцевих бюджетів з та без урахування міжбюджетних трансфертів за період 2008-2016 рр., %

– протягом 2008-2014 рр. перелік регіонів з найменшим показником доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів на душу населення був відносно стабільний і включав переважно області Західної України: Тернопільську, Закарпатську, Волинську та Чернівецьку, проте у 2015-2016 рр. ситуація кардинально змінилася: перелік найменш забезпечених регіонів очолили Луганська та Донецька області; натомість серед регіонів з найвищим досліджуваним показником протягом усього періоду

спостереження входили м. Київ та Дніпропетровська обл., а також у трійці лідерів періодично опинялися Запорізька, Донецька, Полтавська та Київська області (остання закріпилася у ТОП-3 протягом 2014-2016 рр.);

– після проведенням еквалізаційних процедур значення коефіцієнта Джині помітно зменшується (майже втричі), що засвідчує існування позитивного впливу фінансового вирівнювання на рівномірність забезпеченості регіонів бюджетними коштами (з урахуванням міжбюджетних трансфертів); протягом 2011-2013 рр. значення коефіцієнта Джині було найнижчим, при чому мінімального рівня цей показник досягнув у тому ж періоді (2013 р.), що і його аналог, розрахований на основі середньодушового доходу місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів; разом з тим, максимально високим аналізований індикатор був у 2015-2016 рр., що ставить під сумнів дієвість реалізованої у 2015 році реформи фінансового вирівнювання (еквалізаційний ефект у 2015-2016 рр. був найменшим за увесь період дослідження);

– починаючи з 2009 року, до складу регіонів з найменшим обсяг доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів на душу населення постійно входила Луганська обл. (очолювала цей список), а також часто з'являлися Харківська обл. (була у трійці аутсайдерів 5 разів), Сумська обл. (3 рази), Львівська та Донецька області (по 2 рази); найбільш забезпеченими у розрахунку на душу населення після розподілу міжбюджетних трансфертів виявлялися м. Київ, Волинська обл. (була у трійці лідерів 5 разів), Рівненська обл. (5 разів), Київська обл. (3 рази, закріпилася протягом 2015-2016 рр.) та Донецька обл. (2 рази);

– у якості вимірника еквалізаційного ефекту запропоновано показник, що розраховується за формулою 5.2:

$$Ef = \left(1 - K_{G1}/K_{G2}\right) \times 100, \quad (5.2)$$

де Ef – рівень еквалізаційного ефекту, %;

K_{G1} – значення коефіцієнта Джині, розрахованого на основі обсягу доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів на душу населення;

K_{G2} – значення коефіцієнта Джині, розрахованого на основі обсягу доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів на душу населення.

Таким чином, зазначений індикатор дозволяє кількісно оцінити успішність функціонування механізму фінансового вирівнювання, адже значення показника наближається до 100% у тому випадку, коли рівень коефіцієнта Джині, розрахованого на основі обсягу доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів на душу населення, прямує до нуля (тобто майже повністю реалізована основна мета фінансового вирівнювання – нівелювання регіональних диспропорцій забезпеченості фінансовими ресурсами).

Отже, за даними рисунку 5.2 можна відмітити, що в епоху формульного підходу до фінансового вирівнювання еквалізаційний ефект був порівняно високим і знаходився у діапазоні 70-80%, тоді як зі зміною механізму фінансового вирівнювання в Україні значення досліджуваного показника стрімко скорочується, і у 2016 р. ефективність еквалізаційних процедур заледве перевищувала 50%, що свідчить про низьку результативність сучасного підходу та необхідність його перегляду й удосконалення з урахування передових світових практик у цій сфері. Додаткові розрахунки за даними 2017 р. свідчать про суттєве зниження ефективності вирівнюючих процедур за останні роки (з 79 % у 2013 р. до 25 % у 2017 р.).

Разом з тим, досить часто низька ефективність функціонування механізму фінансового вирівнювання обумовлена не лише внутрішніми недоліками самої системи, а й негативним впливом зовнішніх факторів, а тому виникає об'єктивна необхідність більш глибокого дослідження зазначеної

проблематики у розрізі ідентифікації параметрів, що мають найбільш суттєвий вплив на рівень ефективності еквалізаційних процедур в Україні.

Реалізацію поставленого завдання запропоновано здійснювати з використанням інструментарію регресійного аналізу програмного комплексу Stata 12/SE. Період спостереження охоплює часовий діапазон 2008-2016 рр. Результативною змінною виступає, розрахований за формулою 5.2, рівень еквалізаційного ефекту, перелік та характеристика факторних змінних приведені у табл. 5.1. Зокрема, до набору незалежних змінних моделі запропоновано включити показники, котрі відображають: 1) стан інвестиційної привабливості (прямі іноземні інвестиції) та інвестиційної активності суб'єктів підприємницької діяльності (валове нагромадження капіталу та валове нагромадження основного капіталу), адже ефективність країни у напрямку залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел може знизити необхідність пошуку джерел фінансування ряду важливих проектів на внутрішньому ринку капіталу, що, у свою чергу, може частково вирішити проблему недостатності фінансових ресурсів і потребу у трансфертах з державного бюджету для реалізації цих ініціатив; 2) рівень підприємницької активності (вартість започаткування бізнесу, кількість підприємств, обсяг реалізації продукції) – подібно до інвестиційної активності, інтенсивність підприємницької діяльності може позитивно вплинути на видаткове навантаження на бюджет та обсяги трансфертів у рамках фінансового вирівнювання; 3) експортну активність (баланс поточних операцій, рівень відкритості економіки); 4) характеристики ефективності робочої сили (середньомісячна заробітна плата та рівень безробіття) та ін.

Тестування на наявність взаємозв'язку між рівнем ефективності еквалізаційних процедур та кожною з приведених у табл. 5.1 змінних (однофакторне регресійне моделювання), дозволило розподілити представлені вище параметри на три групи: статистично значимі (на одному з довірчих інтервалів 99%, 95% чи 90%) фактори позитивного впливу (табл. 5.2);

статистично значимі фактори негативного впливу (табл. 5.3); статистично незначимі фактори.

Таблиця 5.1 – Характеристика незалежних змінних регресійного аналізу визначення впливу на ефективність еквалізаційних процедур в Україні

Маркер показника	Характеристика показника	Джерело
FDI	Обсяг прямих іноземних інвестицій, дол. США	Світовий банк [110]
CoB	Вартість започаткування бізнесу, % ВНД на душу населення	Світовий банк
CAV	Баланс рахунку поточних операцій, % ВВП	Світовий банк]
GCF	Валове нагромадження капіталу, % ВВП	Світовий банк
GFCF	Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП	Світовий банк
Trade	Рівень відкритості економіки (співвідношення сумарного обсягу експорту та імпорту до ВВП), %	Світовий банк
TTR	Загальний рівень податкового навантаження на бізнес (питома вага податків у прибутку підприємств)	Світовий банк
Res	Загальні резерви, у т.ч. золото, дол. США	Світовий банк]
Unempl	Питома вага безробітного населення серед населення у віці 15-70 рр. (за методологією МОП), %	Державна служба статистики України [328]
Wage	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Державна служба статистики України [340]
Enterpr	Кількість підприємств, од.	Державна служба статистики України [256]
Turnover	Обсяг реалізації продукції (товарів, послуг) підприємствами країни, млн. грн.	Державна служба статистики України [293]
CPI	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	Державна служба статистики України [250]

Отже, за даними табл. 5.2 можна відзначити, що зростання податкового навантаження на бізнес позитивно впливає на ефективність фінансового вирівнювання, що цілком закономірно, адже саме податкові надходження до державного бюджету є основним джерелом виплати трансфертів, а тому чим більше фінансових ресурсів знаходиться у розпорядженні уповноважених органів державної влади, тим більший їх обсяг вони можуть спрямувати на згладжування регіональних дисбалансів.

Таблиця 5.2 – Результати регресійного моделювання для виявлення взаємозв'язку факторів та рівня ефективності еквалізаційних процедур (група статистично значимих факторів позитивного впливу)

Маркер фактору	Значення коефіцієнта	Стандартне відхилення	t	P> t	R ²
TTR	3,1278	1,0356	3,02	0,019	0,57
Res	6,41e-10	2,33e-10	2,76	0,028	0,52
GCF	1,0972	0,5026	1,88	0,100	0,34

Незначний за масштабом, проте статистично значимий позитивний вплив на ефективність еквалізаційних процедур має зростання загальних резервів, що можна пояснити наступним чином: збільшення аналізованого показника зазвичай відбувається у періоди позитивної динаміки економічного циклу, а в такі періоди, як правило, знижується розрив регіональних диспропорцій, що за інших рівних умов автоматично зумовлює підвищення ефективності фінансового вирівнювання. І нарешті, враховуючи той факт, що валове нагромадження капіталу передбачає накопичення економічними агентами обсягу активів, використання яких дозволить отримати додатковий прибуток, позитивний вплив цього показника на фінансове вирівнювання є цілком закономірним, адже капітал не концентрується у одного суб'єкта, а через фінансовий ринок перерозподіляється між економічними агентами (донорами та реципієнтами). Таким чином, збільшення капіталу у різних формах активів, по-перше, свідчить про сприятливу економічну кон'юнктуру,

що з високим рівнем вірогідності супроводжується покращенням фінансового стану органів місцевого самоврядування; по-друге, алокація капіталу через фінансовий ринок зумовлює зниження диспропорцій фінансового забезпечення розвитку адміністративно-територіальних утворень (економічні агенти мають доступ до фінансових активів, у т. ч. і позикових фінансових ресурсів, незалежно від того, де географічно вони початково були акумульовані). Отже, обидві зазначені закономірності, що проявляються унаслідок зростання обсягів нагромадження капіталу, призводять до поступового нівелювання проблем, котрі породжують необхідність існування системи фінансового вирівнювання.

Таблиця 5.3 – Результати регресійного моделювання для виявлення взаємозв'язку факторів та рівня ефективності еквалізаційних процедур (група статистично значимих факторів негативного впливу)

Маркер фактору	Значення коефіцієнта	Стандартне відхилення	t	P> t	R ²
CoB	-2,1186	1,0496	-2,02	0,083	0,37
Turnover	-5,25e-0,6	1,87e-06	-2,81	0,026	0,53
Wage	-0,0063	0,0019	-3,21	0,015	0,60
Unempl	-5,6137	2,6560	-2,11	0,072	0,40
CPI	-0,4003	0,1927	-2,08	0,076	0,38

Найбільш статистично значимими факторами негативного впливу на ефективність еквалізаційних процедур є зростання середньомісячної заробітної плати та обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) підприємствами країни. Такий вплив обох факторних ознак можна пояснити наступним чином: вищий рівень заробітних плат та активізація ділової активності, як правило, відбуваються у прогресивних, а не депресивних регіонах, тобто зі значним ступенем вірогідності можна стверджувати, що зростання цих параметрів в цілому по країні відбулося не за рахунок депресивних регіонів, а саме за рахунок більш розвинутих територій (протилежною тенденція може бути лише за умови масштабної фінансової

підтримки чи застосування інших регуляторних інструментів стимулювання розвитку депресивних регіонів). У свою чергу, активізація цих процесів загострює регіональні дисбаланси, а відповідно і ускладнює процес фінансового вирівнювання, зумовлює зростання еквалізаційних платежів, що в умовах хронічного дефіциту фінансових ресурсів негативно відображається на ефективності всього процесу вирівнювання.

Негативний вплив вартості заснування бізнесу на ефективність еквалізаційних процедур можна пояснити наступним чином: підвищення вартості створення нових суб'єктів господарювання цілком вірогідно стане додатковим фактором, що стримуватиме активізацію ділової активності у найбільш дотаційних регіонах, тоді як для регіонів – ділових центрів цей фактор несуттєво вплине на динаміку створення нових підприємств. Таким чином, зростання цього фактору може спровокувати поглиблення регіональних диспропорцій, що негативно відобразиться на ефективності фінансового вирівнювання.

Аналогічно до попередніх індикаторів, негативний вплив зростання рівня безробіття на результативність фінансового вирівнювання може проявлятися у тому, що при збільшенні цього показника в цілому по країні, проблема буде загострюватися у депресивних регіонах (які, як правило, є найбільшим реципієнтами міжбюджетних трансфертів), тоді як для інших територій деструктивний вплив буде помірним. Таким чином, зростання рівня безробіття буде загострювати проблему нерівномірності розвитку і фінансового забезпечення територій, і, як наслідок, обумовлюватиме додаткове навантаження на систему фінансового вирівнювання.

Негативний ефект зростання рівня інфляції для успішності фінансового вирівнювання проявляється у зменшенні реальної вартості трансфертів з часом, а саме: сума бюджетних дотацій місцевим бюджетам затверджується разом із затвердженням закону України про державний бюджет на відповідний рік, а тому в умовах стрімкого зростання цін реальна вартість трансфертів протягом бюджетного року значно знижується, що погіршує ефект

еквалізаційних процедур. Крім того, висока інфляція погіршує загальну ефективність функціонування економічної системи будь-якого регіону, що в умовах неточного прогнозування рівня інфляції у процесі формування та затвердження державного бюджету, додаткового знижує ефект від міжбюджетних трансфертів: на кінець бюджетного періоду регіонам може знадобитися більше запланованого на його початку суми дотацій вирівнювання, що з урахуванням зниження реальної вартості цих фінансових ресурсів призводить до виникнення негативного синергетичного ефекту для еквалізаційних процедур.

Решта факторів, приведених у табл. 5.1, вплив яких не охарактеризовано вище, потрапили до групи статистично незначимих факторних ознак, тобто їх вплив на ефективність еквалізаційних процедур не доведено, а тому їх врахування у процесі реформування системи фінансового вирівнювання є недоцільним.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, можна відмітити, що протягом періоду незалежності в Україні відбувалася поступова трансформація підходів до фінансового вирівнювання: від фрагментарності міжбюджетних відносин до їх демократизації та синхронізації з досвідом провідних країн світу на сучасному етапі розвитку, проте навіть у цих умовах механізм реалізації заходів фінансового вирівнювання має низку недоліків, які потребують подальшого доопрацювання та розробки цілісної концепції трансформації цієї системи з конкретизацією етапів її імплементації. Разом з тим, у вітчизняній практиці немає інформативних індикаторів оцінки результативності зазначених реформ, а тому розроблено показник рівня ефективності еквалізаційних процедур, розрахований на основі співвідношення значень коефіцієнта Джині за доходами місцевих бюджетів з та без урахування міжбюджетних трансфертів. Перманентний розрахунок цього показника центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на реалізацію бюджетної політики, дозволить відслідковувати прогрес у напрямку трансформації та поліпшення ефективності системи фінансового

вирівнювання. Крім того, у процесі розробки напрямків удосконалення еквалізаційних заходів, варто не лише фокусуватися на ключових показниках ефективності бюджетної політики, а й враховувати напрямок впливу на ефективність еквалізаційних процедур ряду інших параметрів, котрі характеризують ділову активність, інтенсивність інвестиційних процесів, макроекономічну стабільність та ін. За результатами моделювання зроблено наступні висновки: 1) факторами, що зменшують нерівномірність розподілу доходів місцевих бюджетів в Україні, є: 1) загальний рівень податкового навантаження на бізнес (зростання на 1 % забезпечує підвищення ефективності згладжування регіональних диспропорцій на 3 %); 2) позитивна динаміка золотовалютних резервів (підвищення на 6 %); 3) інвестиційна активність підприємців (підвищення на 1 %); 2) факторами, що посилюють нерівномірність розподілу доходів місцевих бюджетів в Україні, є: зростання рівня безробіття (зростання на 1 % забезпечує зниження ефективності згладжування регіональних диспропорцій на 5,6 %) та зростання вартості започаткування бізнесу (зниження на 2,1 %).

5.2 Розвиток науково-методичного інструментарію класифікації систем фінансового вирівнювання

Незважаючи на специфіку форм та методів фінансового вирівнювання для різних країн, цей процес в цілому спрямований на виконання кількох важливих завдань, а саме: горизонтального вирівнювання для усіх адміністративно-територіальних утворень в країні, тобто забезпечення того, щоб усі фізичні та юридичні особи в країні могли отримати співрозмірний обсяг суспільних благ у розрахунку на одиницю сплачених ними податків; коригування неефективної алокації трудових ресурсів та інших факторів виробництва, зумовленої вибором резидентності всередині країни на основі

врахування податкових преференцій, а не продуктивності; забезпечення стабільного розвитку регіонів шляхом формування стійкості у відповідь на дії різних макроекономічних шоків, масштаб деструктивного впливу яких може суттєво розширитися в умовах відсутності державної підтримки в періоди макроекономічної волатильності для тих адміністративних утворень, що характеризуються особливо низьким рівнем фінансової автономії. Варто також відмітити, що досягнення поставлених перед процесом фінансового вирівнювання завдань може здійснюватися за рахунок використання інструментів з суміжних підсистем фінансової політики. Так, еквалізаційний ефект може мати запровадження прогресивної системи оподаткування, а також спрямування державних інвестицій чи дотацій у такі важливі сфери як освіта, транспорт, охорона здоров'я, безпека тощо. Саме тому у деяких країнах політика регіонального розвитку та фінансове вирівнювання знаходяться у тісній взаємодії, а іноді буває навіть доволі складно їх чітко розмежувати [27].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що першопричиною виникнення такого явища як фінансове вирівнювання є існування регіональних диспропорцій, а тому основним завданням цього процесу є згладжування подібного роду дисбалансів.

Отже, виникає необхідність дослідження основних характеристик систем фінансового вирівнювання країн світу, а також масштабу нівелювання регіональних диспропорцій за рахунок еквалізаційних заходів з метою визначення їх спільних ознак, що дозволить обґрунтувати доцільність використання тої чи іншої моделі фінансового вирівнювання у певній країні.

У контексті досягнення поставленого завдання, перш за все, доцільно проаналізувати рівень регіональних диспропорцій країн світу. Ключовим індикатором, який відображає нерівномірність розвитку регіонів є коефіцієнт Джині, розрахований на основі показника валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення у розрізі регіонів країни (у відповідності до загальноприйнятого підходу Організації економічного співробітництва та

розвитку (ОЕСР)). Отже, проаналізуємо дані стосовно регіональних диспропорцій держав-членів ОЕСР, що представлені у табл. 5.4.

Таблиця 5.4 – Індекс Джині, розрахований на основі показника ВРП на душу населення, у розрізі регіонів держав-членів ОЕСР станом на 2013 р. [91]

Країна	Код країни	Індекс Джині	% населення, що живе нижче медіанного значення ВРП на душу населення
Австрія	AUT	0,14	33,7
Бельгія	BEL	0,19	36,5
Канада	CAN	0,15	45,5
Чилі	CHL	0,35	32,3
Чехія	CZE	0,14	36,6
Данія	DNK	0,15	32,4
Естонія	EST	0,22	23,0
Фінляндія	FIN	0,09	31,3
Франція	FRA	0,13	31,4
Німеччина	DEU	0,13	36,6
Греція	GRC	0,11	40,7
Угорщина	HUN	0,20	41,2
Ірландія	IRL	0,22	40,4
Італія	ITA	0,15	42,4
Японія	JPN	0,08	44,6
Корея	KOR	0,21	49,3
Мексика	MEX	0,35	57,7
Нідерланди	NLD	0,12	34,9
Нова Зеландія	NZL	0,13	32,3
Норвегія	NOR	0,11	35,2
Польща	POL	0,20	45,3
Португалія	PRT	0,15	40,2
Словаччина	SVK	0,26	54,3
Словенія	SVN	0,13	39,8
Іспанія	ESP	0,11	41,3
Швеція	SWE	0,07	27,9
Швейцарія	CHE	0,17	21,9
Великобританія	GBR	0,19	41,7
США	USA	0,15	45,5
Росія	RUS	0,33	35,3
Китай	CHN	0,27	43,3
Колумбія	COL	0,31	23,7
ПАР	ZAF	0,19	51,2
Бразилія	BRA	0,29	32,8
Індонезія	IDN	0,40	38,2
Індія	IND	0,28	57,0
Медіана за всією вибіркою країн		0,16	39,00

У контексті аналізу даних, представлених у таблиці, слід відмітити, що вище значення коефіцієнта Джині свідчить про вищий рівень регіональних диспропорцій. До країн з найменшим рівнем регіональних дисбалансів

належать Швеція (0,07), Японія (0,08), Фінляндія (0,09), Греція (0,11), Норвегія (0,11) та Іспанія (0,11). Серед держав з високим рівнем диспропорцій регіонального розвитку можна відмітити Індонезію (0,40), Чилі (0,35), Мексику (0,35), США (0,33) та Колумбію (0,31).

Однак, низьке значення коефіцієнта Джині ще не засвідчує ефективність регіональної політики держави, оскільки для деяких з цих країн доволі високим є показник, що відображає питому вагу населення, що живе нижче медіанного значення ВРП на душу населення. Так, найвищим рівнем зазначеного показника характеризуються такі країни як Мексика, Індія, Словаччина, ПАР та Корея. Натомість, найнижче значення аналізованого індикатора зафіксовано у таких державах: Швейцарія, Колумбія, Естонія та Швеція.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє відмітити невідповідність між значенням коефіцієнта Джині та показником питомої ваги населення, що живе нижче медіанного значення ВРП на душу населення. Єдина країна, для якої обидва зазначені показники є низьким – Швеція, а тому можна зробити висновок, що регіональну політику цієї країни можна вважати доволі ефективною та приймати як еталонну. Доволі цікавим є той факт, що попри високе значення коефіцієнта Джині в Колумбії, інший цільовий показник для цієї країни є одним з найнижчих.

Графічна інтерпретація даних, представлених у табл. 5.4, відображена на рисунку 5.3. Пунктирними лініями на рисунку позначено медіанне значення за аналізованими індикаторами.

Варто також зауважити, що за результатами дослідження ОЕСР [27], що передбачало розрахунок аналогічних показників для цієї ж вибірки країн, але станом на 2003 рік, найвищим коефіцієнт Джині був у Туреччини (0,27), Мексики (0,26) та Словаччини (0,22), найнижчим – Швеції (0,05), Японії (0,09) та Греції (0,09). Середнє значення для усієї вибірки країн становило 0,15. Таким чином, можна зробити певні висновки: 1) Швеція та Японія демонструють стабільно позитивні тенденції регіонального розвитку протягом

майже 10 років; 2) Мексика протягом аналізованого періоду залишається аутсайдером; 3) за період 2003-2013 рр. загальний рівень регіональних диспропорцій серед країн-членів ОЕСР дещо погіршився, тобто в умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів дедалі складніше стає підтримувати збалансований розвиток регіонів, що актуалізує необхідність застосування інструментів фінансового вирівнювання та їх трансформації з урахування основних тенденцій розвитку світогосподарських відносин.

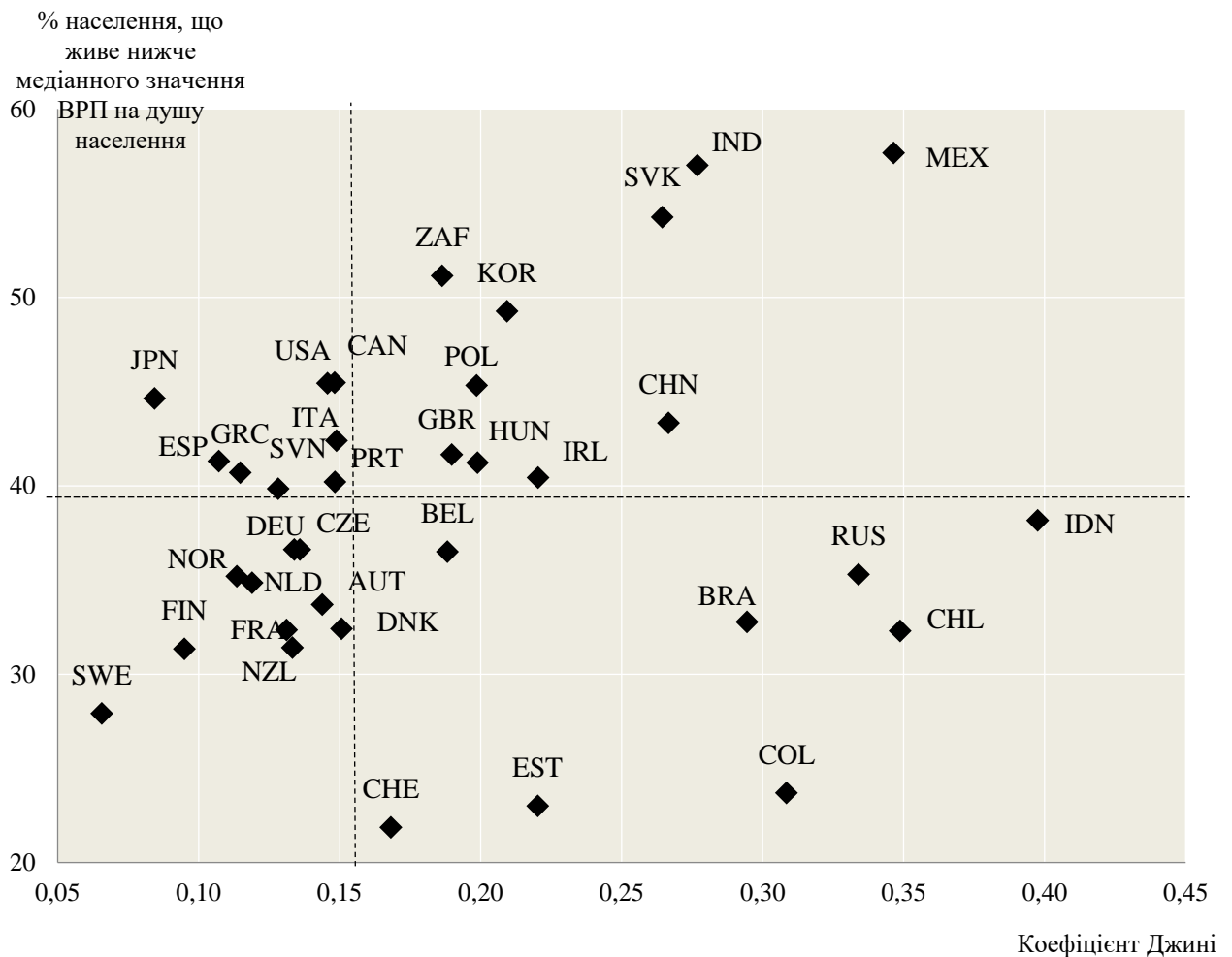

Рисунок 5.3 – Графічна інтерпретація значень коефіцієнта Джині, розрахованого на основі показника ВВП на душу населення, у розрізі регіонів держав-членів ОЕСР станом на 2013 р. [91]

Останній звіт ОЕСР стосовно стану розвитку регіонів держав-членів цієї організації – «Regions at a Glance» [92], дозволяє здійснити аналіз інформації

щодо індексу Джині для цих країн у 2013 році порівняно з 2000 роком (рис. 5.4).

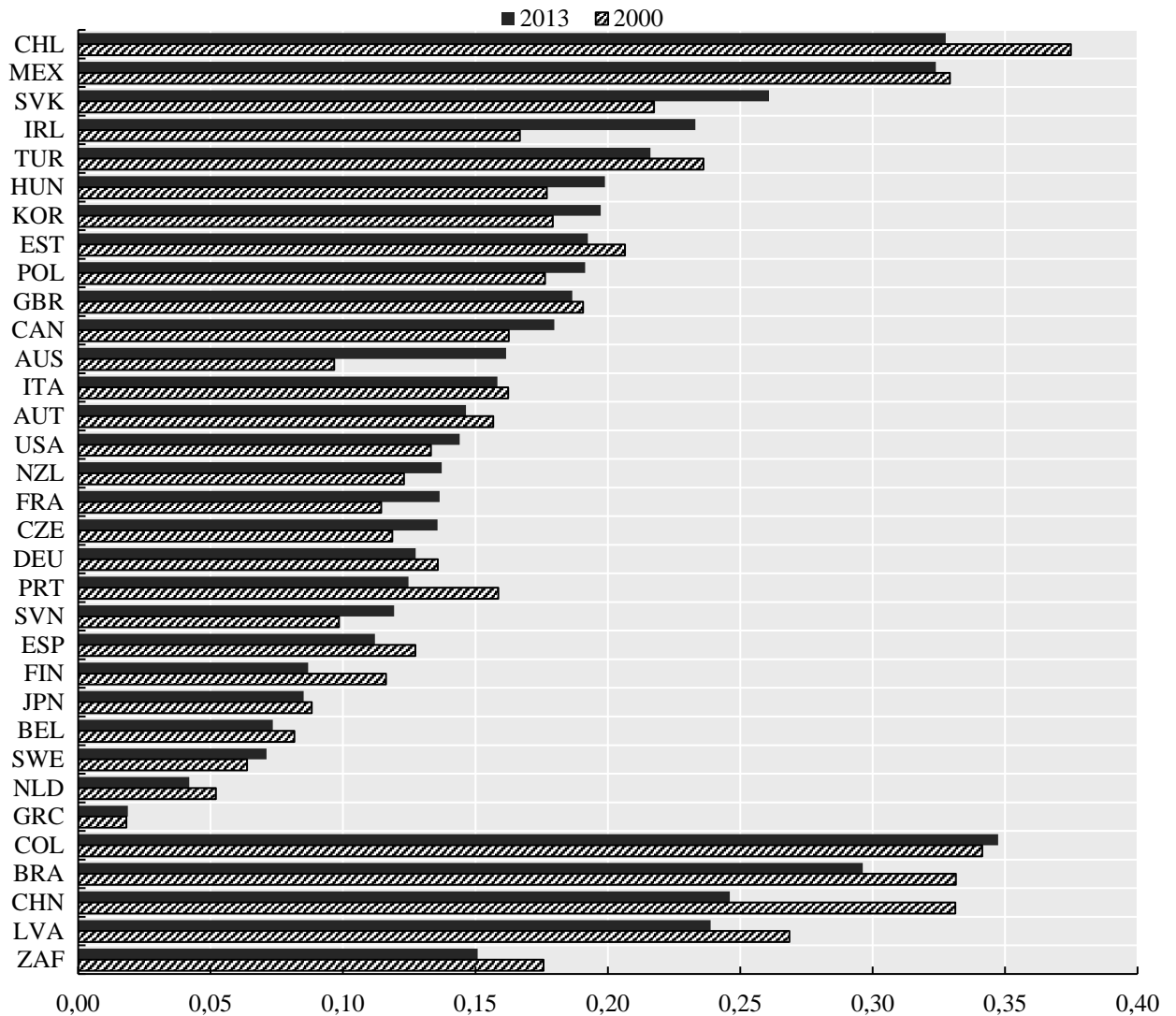

Рисунок 5.4 – Графічна інтерпретація значень коефіцієнта Джині, розрахованого на основі показника ВРП на душу населення, у розрізі регіонів держав-членів ОЕСР у 2000 та 2013 рр. [92]

Дані рисунку дозволяють відмітити відсутність однозначної тенденції щодо зміни коефіцієнта Джині, тобто для певної групи країн протягом 13-річного періоду відбулося скорочення нерівномірності економічного розвитку адміністративних одиниць аналізованих країн, тоді як для інших ситуація навпаки погіршилася. Тим не менше, як у 2000, так і 2013 роках, найвище значення коефіцієнта Джині спостерігалось у Чилі та Колумбії. У 2000 році

також високим значення аналізованого індикатора було у Мексиці, Бразилії та Китаї. У даному контексті справедливо відмітити, що у 2013 році для Бразилії та Китаю ситуація помітно покращилася, тоді як для Мексики змінилася несуттєво.

Найнижчий рівень коефіцієнта Джині у 2000 та 2013 рр. спостерігався у Греції (протягом досліджуваного періоду значення аналізованого індикатора практично не змінилося), Нідерландах (ситуація у сфері регіональних диспропорцій помітно покращилася порівняно з 2000 роком) та Швеції (стан нерівномірності розподілу ВРП на душу населення за регіонами країни дещо погіршився у 2013 році).

У контексті даного дослідження варто зауважити, що існує декілька ключових параметрів, які дозволяють охарактеризувати різні специфічні аспекти прояву процесу фінансового вирівнювання, серед яких найбільш часто використовуються показники, що відображають питому вагу міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів (витратах державного бюджету чи ВВП / ВРП); коефіцієнти достатності доходів місцевих бюджетів чи видаткового навантаження на відповідний рівень адміністративних утворень; типологізація видів фінансового вирівнювання (горизонтальне чи вертикальне, за доходами чи за витратами) та ін. Специфіка прояву цих параметрів може бути основою для виділення різних моделей фінансового вирівнювання, а тому існує необхідність більш ґрунтовного аналізу прояву кожного з них з метою визначення певних закономірностей.

У контексті дослідження тенденцій фінансового вирівнювання у розрізі означених вище показників варто відмітити, що аналіз буде реалізовано для співставного набору країн, тобто не для всіх держав-членів ОЕСР, а лише тих, для яких можна зібрати безперервний масив статистичних даних. Крім того, акцент буде зроблено на усереднених за доступний часовий діапазон показниках, оскільки горизонт аналізу варіюється залежно від індикатора, який досліджується.

Отже, проаналізуємо дані рисунку 5.5, на якому представлені індикатори питомої ваги консолідованих витрат та доходів місцевих бюджетів у відповідних показниках державного бюджету. Обидва показники є консолідованими, тобто без урахування міжбюджетних трансфертів. На основі зазначеної інформації можна зробити наступні висновки:

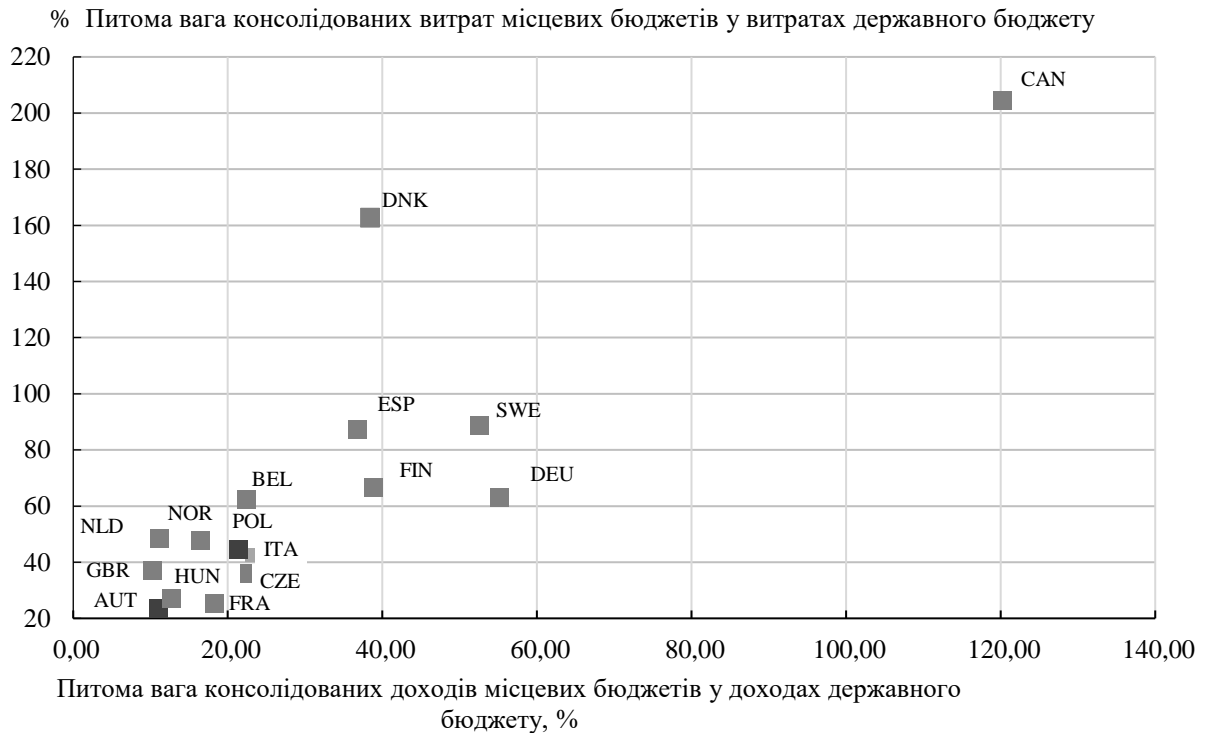

Рисунок 5.5 – Графічна інтерпретація показників питомої ваги консолідованих витрат місцевих бюджетів у витратах державного бюджету та консолідованих доходів місцевих бюджетів у доходах державного бюджету за 2005-2015 рр. (середнє значення) для країн-членів ОЕСР, розраховано автором за даними [85]

- для досліджуваних країн характерним є превалювання показника витрат, тобто на локальний рівень передається значно більше повноважень, ніж у них наявно доходів для їх фінансування;
- серед означених 20 країн-членів ОЕСР можна чітко прослідкувати тенденцію до групування, зокрема можна виокремити блок країн з низькими показниками як доходів, так і витрат (Австрія, Бельгія, Чехія, Франція, Італія,

Нідерланди, Норвегія, Угорщина та Польща); групу держав з середнім рівнем аналізованих індикаторів: Іспанія, Фінляндія, Швеція, Німеччина; сегмент країн з високими показниками доходів та витрат – Данія та Канада;

– враховуючи той факт, що більшість держав опинилися в першій групі, можна зауважити, що навіть серед високорозвинутих країн доволі гостро стоїть проблема фінансової автономії органів місцевого самоврядування, проте дедалі більший обсяг загальнодержавних функцій передається на місцевий рівень, що часто лише погіршує існуючу ситуацію, а тому важливо проводити виважену реформу, орієнтовану на фінансову децентралізацію, здійснюючи при цьому коригування фінансових потужностей регіонів з використанням інструментів фінансового вирівнювання.

Характеристика співвідношення доходної та видаткової спроможності місцевих та державного бюджетів дозволяє оцінити загальний стан фінансового потенціалу адміністративно-територіальних утворень, проте у даному контексті доволі часто аналізують не лише загальну сукупність доходів, які акумулюють органи місцевого самоврядування у відповідних фондах фінансових ресурсів, а окремо розглядають саме потенціал місцевих податків щодо формування доходної частини місцевого бюджету. За даними ОЕСР, цей показник, що розраховується як співвідношення податкових надходжень місцевого бюджету до податкових надходжень державного бюджету, є одним із ключових індикаторів характеристики рівня фінансової децентралізації, і відображає рівень податкової спроможності відповідного субнаціонального утворення (tax power), а тому важливо проаналізувати цей показник для того, щоб більш комплексно оцінити ситуацію в регіонах, адже високий рівень податкоспроможності є одним із основних тригерів добробуту субнаціональних утворень.

У зв'язку з цим виникає необхідність порівняння питомої ваги консолідованих доходів місцевих бюджетів та власне податкових надходжень місцевих бюджетів в аналогічних показниках державного бюджету (рис. 5.6).

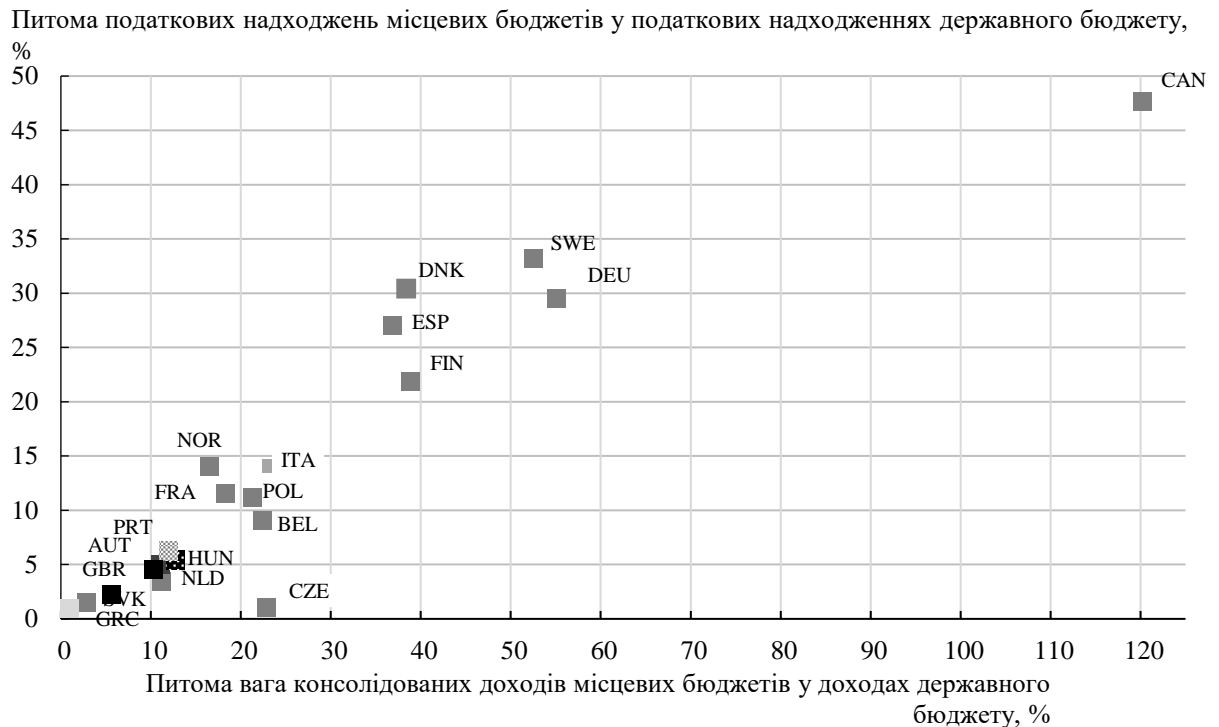

Рисунок 5.6 – Графічна інтерпретація показників питомої ваги консолідованих доходів місцевих бюджетів у доходах державного бюджету (середнє значення за 2005-2015 рр.) та податкових надходжень місцевого бюджету у податкових надходженнях державного бюджету (середнє значення за 1995, 2002, 2005, 2008 та 2011 роки) для країн-членів ОЕСР [85]

Таке співставлення має на меті з'ясувати значимість такого інструменту як податки у формуванні фінансового самодостатніх органів місцевого самоврядування. Отже, для таких країн як Греція, Словаччина, Нідерланди, Угорщина, Австрія, Португалія та Великобританія обидва аналізовані показники є вкрай низькими, проте між ними немає помітної різниці, що дозволяє зробити кілька висновків: по-перше, у цих країнах існує високий рівень централізації доходів у державному бюджеті; по-друге, фінансові ресурси органів місцевого самоврядування формуються переважно за рахунок податкових надходжень, що з одного боку, відображає високий потенціал цього інструменту для регулювання добробуту регіону, проте, з іншого боку, відображає і значний рівень залежності від нього, що набуває особливо критичних масштабів в умовах низького рівня податкової автономії

субнаціональних утворень, адже за таких умов адміністративно-територіальна одиниця фактично втрачає можливості для формування фінансових ресурсів та їх ефективного використання.

Майже аналогічна тенденція до попередньої групи країн, проте зі значно меншим рівнем централізації доходів у державному бюджеті (частка обох досліджуваних індикаторів знаходиться у діапазоні 15-30%), спостерігається у таких державах як Франція, Норвегія, Польща, Італія та Бельгія. Ситуацію у цих країнах можна охарактеризувати більш позитивно, адже попри високу залежність від податкових надходжень та широти повноважень органів місцевого самоврядування, адміністративно-територіальні утворення мають значно ширшу фінансову базу, що створює додаткові можливості для розвитку фінансової самодостатності регіону.

Доволі показовою є ситуація у Чехії, оскільки в цій країні питома вага консолідованих доходів у доходах державного бюджету знаходиться на середньому рівні серед усієї вибірки країн, тоді як частка податкових надходжень, що акумулюються у місцевому бюджеті порівняно з державним є доволі низькою, а тому, з одного боку, субнаціональні утворення є менш залежними від податкової політики держави, що реалізується на регіональному рівні і можуть підтримувати відносну стабільність фінансової бази навіть в умовах трансформації податкової системи, проте, з іншого боку, органи державної влади практично втрачають можливість здійснювати контрциклічну політику на регіональному рівні з використанням податкових інструментів, адже місцеві бюджети є недостатньо чутливими до таких змін.

Для таких країн як Фінляндія, Іспанія, Данія, Швеція та Німеччина можна визначити наступні характерні риси:

- доволі високим є рівень децентралізації доходів у місцевих бюджетах, оскільки питома вага консолідованих доходів, сформованих органами місцевого самоврядування, відносно аналогічного показника державного бюджету коливається від 38 до 55%;

– натомість частка податкових надходжень місцевих бюджетів відносно аналогічного показника державного бюджету є майже вдвічі меншою, тобто місцевий бюджет приблизно порівнюється з податкових та неподаткових надходжень, що одночасно нівелює певні ризики та не створює значної залежності органів місцевого самоврядування від ефективності державної податкової політики, проте цей вплив еліміновано не повністю, що створює підґрунтя для застосування податкових інструментів з метою антициклічного регулювання.

Окремої уваги заслуговує Канада, оскільки є єдиною країною вибірки, у якій питома вага консолідованих доходів місцевих бюджетів суттєво перевищує аналогічний показник державного бюджету, тобто рівень децентралізації є найвищим. Справедливо зауважити, що причиною такої ситуації може бути федеративний устрій країни. Крім того, порівняно з іншими державами, що увійшли до вибірки, доволі високою є частка податкових надходжень місцевих бюджетів у структурі аналогічного показника державного бюджету, проте співставлення з показником централізації консолідованих доходів, виявляє, що податкові надходження є майже вдвічі меншими, тобто наповнення бюджетів нижчих рівнів у Канаді відбувається збалансовано з використанням не лише податкових інструментів.

У контексті характеристики параметрів систем фінансового вирівнювання особливе місце слід відвести аналізу показника співвідношення міжбюджетних трансфертів, що надходять до місцевих бюджетів до ВВП (рис. 5.7), оскільки саме міжбюджетні трансферти виступають ключовим інструментом, за допомогою якого центральні органи влади здійснюють згладжування нерівномірності потужностей щодо акумуляції доходів бюджетів адміністративно-територіальних утворень.

На основі даних, представлених на рисунку 5.7, можна відмітити, що аналізований показник незначно варіюється серед досліджуваних країн. Разом з тим, найменша частка трансфертів надходить до місцевих бюджетів таких держав як Португалія, Іспанія, Греція та Німеччина. Справедливо зауважити,

що у більшості з означених країн коефіцієнт Джині є низьким або середнім, тобто незначна частка трансфертів до місцевих бюджетів є виправданою. У свою чергу, найбільша частка трансфертів спрямовується до місцевих бюджетів Великобританії, Нідерландів та Данії.

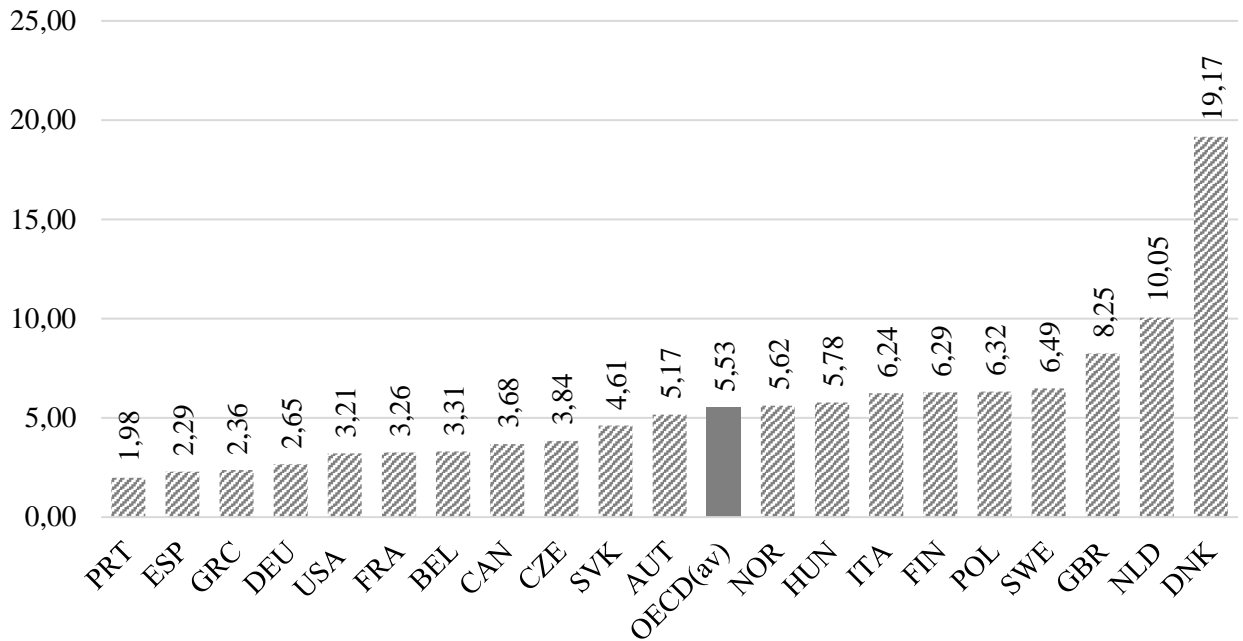

Рисунок 5.7 – Співвідношення міжбюджетних трансфертів, що надходять до місцевих бюджетів країн ОЕСР, до ВВП (середнє значення за 2005-2015 рр.), % [85]

Слід відмітити, що і серед країн з високою часткою трансфертів коефіцієнт Джині також є невисоким, а тому така значна частка міжбюджетних трансфертів може бути свідченням неефективного витрачання фінансових ресурсів або ж бути передумовою того, що нерівномірність розподілу ВВП на душу населення за регіонами є такою низькою саме через витратну складову міжбюджетних відносин. Середня частка трансфертів у ВВП по країнах ОЕСР становить 5,53%.

Окрім загального розміру трансфертів доцільно також проаналізувати їх розподіл за функціональною ознакою (табл. 5.5).

Характеризуючи дані, представлені у таблиці 5.5, можна зробити наступні висновки:

– сферою, яка отримує найбільшу кількість цільових грантів серед досліджуваних країн є сфера соціального захисту та соціального забезпечення: максимальній обсяг трансфертів у цей сектор було спрямовано у таких країнах як Данія (96,7%), Люксембург (71,8%), Нідерланди (57,7%), Норвегія (53,4), Швейцарія (48,4%) та Угорщина (26,2%);

Таблиця 5.5 – Розподіл цільових грантів за функціональною ознакою у розрізі країн-членів ОЕСР (середній показник за 2004-2010 рр.) [85]

Країна	Цільові гранти		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	у відсотках до ВВП	у відсотка до державних видатків										
Австралія	2,5	-	-	-	0,2	14,9	-	3,6	37,1	-	36,5	7,8
Бельгія	0,1	0,1	-	-	-	-	-	22,1	3,9	-	55,6	18,4
Чилі	0,8	-	-	-	-	-	-	9,3	-	-	90,5	0,2
Данія	2,6	3,7	-	-	-	-	-	-	3,3	-	-	96,7
Франція	0,5	0,8	79,0	0,2	1,3	5,9	1,0	4,4	0,2	4,6	2,8	0,5
Греція	1,4	2,9	43,1	-	-	22,4	6,3	6,1	-	7,9	-	14,2
Угорщина	2,1	3,7	22,3	7,1	-	2,9	3,6	17,9	3,5	5,4	11,0	26,2
Італія	1,8	3,4	12,3	-	-	47,5	2,8	2,8	26,7	-	8,0	-
Японія	4,0	-	-	-	-	0,0	-	-	63,7	-	11,2	-
Корея	2,2	5,9	0,3	-	1,1	16,5	14,0	19,1	14,6	6,3	1,1	27,1
Люксембург	13,1	30,0	17,3	0,3	0,2	0,9	0,1	-	0,6	5,8	3,0	71,8
Мексика	3,0	9,9	10,0	-	1,7	-	-	-	13,4	-	73,5	1,5
Нідерланди	2,8	5,0	3,4	-	0,1	0,6	10,1	6,0	-	9,3	12,6	57,7
Норвегія	1,8	3,8	9,9	0,1	0,1	-	0,1	20,5	12,0	-	4,0	53,4
Словенія	3,0	6,0	0,3	0,2	0,4	5,3	3,2	-	0,5	3,4	80,4	6,3
Іспанія	0,7	1,4	37,6	0,1	4,6	26,8	0,1	4,5	3,5	0,6	12,9	9,1
Швеція	1,6	2,7	7,1	1,0	0,1	3,6	2,2	1,9	50,0	1,9	9,6	22,7
Швейцарія	5,8	15,2	26,4	0,1	0,4	18,5	1,1	-	-	0,1	4,9	48,4
США	3,4	8,7	11,0	0,8	1,1	3,6	1,1	11,7	48,9	-	10,4	6,5

Примітки: 1 – загальне управління; 2 – оборона; 3 – правопорядок та безпека; 4 – економіка; 5 – захист навколишнього середовища; 6 – житлово-комунальне господарство; 7 – охорона здоров'я; 8 – культура та релігія; 9 – освіта; 10 – соціальний захист та соціальне забезпечення

– другу та третю позиції за обсягом спрямування цільових грантів розділили такі сектори як освіта та охорона здоров'я; найбільша сума грантів на фінансування освіти виділяється у таких країнах як Чилі (90,5%), Словенія (80,4%), Мексика (73,5%) та Бельгія (55,6%); максимальний обсяг цільових

грантів на цілі охорони здоров'я було виділено у Японії (63,7%), Швеції (50,0%), США (48,9%) та Австралії (37,1%);

– порівняно високий обсяг цільових грантів виділяється сектору державного управління у таких державах як Франція (79,0%), Греція (43,1%) та Іспанія (37,6%);

– максимальний обсяг цільових трансфертів у сегмент загального управління виділяється у Франції (79,0%), на оборону – в Угорщині (7,1%), на правопорядок та безпеку – в Іспанії (4,6%), на економіку – в Італії (47,5%), на захист навколишнього середовища – в Кореї (14,0%), на житлово-комунальне господарство – в Бельгії (22,1%), на охорону здоров'я – в Японії (63,7%), на культуру та релігію – в Нідерландах (9,3%), на освіту – в Чилі (90,5%), а на соціальний захист та соціальне забезпечення – в Данії (96,7%);

– найбільш збалансованими видаються системи розподілу цільових грантів між функціональними підсистемами у таких країнах як Іспанія, Корея, Швеція та США.

На завершення аналітичного блоку стосовно конкретних індикаторів характеристики систем фінансового вирівнювання, доцільно звернути увагу на загальну структуру доходів субнаціональних утворень (рисунок 5.8).

Аналіз представленої статистичної інформації та її графічна інтерпретація дозволяє чітко виділити існування трьох полярних типів адміністративно-територіальних утворень: 1) фінансово самодостатніх (основна частка доходів місцевих бюджетів формується за рахунок податкових надходжень, а частка трансфертів є незначною) – Ісландія, Німеччина, Швейцарія, Швеція, Нова Зеландія, США, Канада, Франція, Фінляндія та ін.; 2) з середнім рівнем фінансової автономії – для цих субнаціональних утворень цих країн є характерним приблизно паритетне співвідношення між сумою доходів, акумульованих за рахунок податкових надходжень та отриманих у вигляді міжбюджетних трансфертів (до цієї групи можна віднести Італію, Чехію, Словенію, Португалію); 3) фінансово залежні – регіони, для яких превалюючим джерелом формування доходів органів

місцевого самоврядування є гранти та субсидії від центрального уряду (до країн, що характеризуються цією моделлю розвитку місцевих бюджетів належать Естонія, Мексика, Австрія, Нідерланди, Словаччина, Туреччина, Великобританія, Бельгія, Ірландія, Угорщина, Люксембург, Греція та ін.).

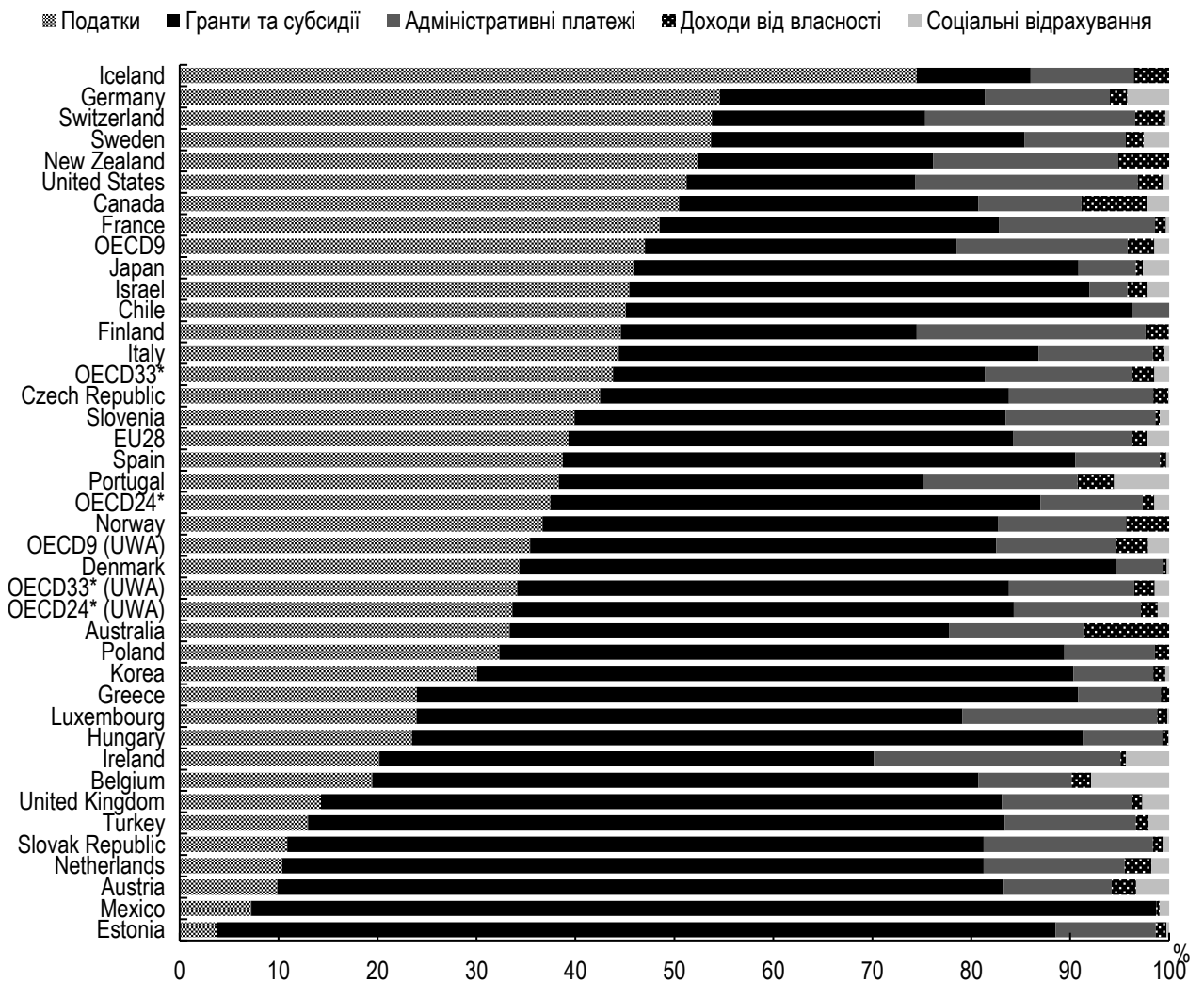

Рисунок 5.8 – Структура доходів субнаціональних утворень у країнах світу (2014 р.) [92]

Після завершення характеристики конкретних статистичних показників, що прямо чи опосередковано дозволяють сформулювати уявлення про специфіку підходів до фінансового вирівнювання у досліджуваних країнах, доцільно перейти безпосередньо до аналізу механізмів згладжування регіональних дисбалансів та конкретних інструментів, що використовуються з цією метою.

Так у світовій практиці виділяють декілька видів фінансового вирівнювання: горизонтальне та вертикальне, вирівнювання доходів та витрат.

Горизонтальне фінансове вирівнювання передбачає, що трансферти здійснюються між бюджетами одного рівня, тоді як вертикальне фінансове вирівнювання характеризується тим, що фінансові ресурси надходять з бюджету вищого рівня (зазвичай державного бюджету) до бюджетів нижчого рівня (місцевих бюджетів).

У свою чергу, вирівнювання доходів спрямоване на елімінацію відмінностей між адміністративно-територіальними утвореннями у розрізі потенціалу нарощування дохідної бази місцевого бюджету у розрахунку на душу населення, тоді як вирівнювання за витратами передбачає зменшення розбіжностей у вартості постачання стандартного набору суспільних благ на одного жителя відповідної територіальної громади [27].

Характеристика підходів до фінансового вирівнювання країн світу представлена у табл. 5.6. На основі даних, представлених у таблиці, можна зауважити, що серед аналізованих країн більш популярним є підхід, що базується на вертикальному вирівнюванні, тобто перерозподілі фінансових ресурсів з державного бюджету до бюджетів нижчих рівнів, хоча така система може поглиблювати регіональні дисбаланси та не створює стимулів для формування фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Таким чином, горизонтальне фінансове вирівнювання видається більш справедливим та прозорим підходом до збалансування регіонального розвитку. Про ефективність означеного підходу також свідчить його використання у Швеції, Норвегії, Німеччині та ін., тобто у країнах, що мають одні з найкращих показників ефективності системи фінансового вирівнювання серед аналізованих держав. Однак, такий підхід також може мати певні негативні риси, зокрема, провокувати конфлікт між регіонами донорами та реципієнтами, оскільки в обох зазначених випадках втрачається зацікавленість у нарощуванні власної ресурсної бази з метою зниження видаткового навантаження на фонд вирівнювання регіонального розвитку (багаті регіони

не зацікавлені у перманентному ефективному функціонуванні, оскільки пропорційно нарощуванню ресурсної бази зростають і масштаби відрахувань до фондів фінансового вирівнювання, тоді як бідні регіони можуть мати можливість функціонувати з низькою результативністю, адже отримують фінансову підтримку з цього фонду). Таким чином, горизонтальне фінансове вирівнювання може максимально ефективно використовуватися у країнах, де диференціація регіонального розвитку не є доволі значною [28].

Таблиця 5.6 – Характеристика видів фінансового вирівнювання у країнах-членах ОЕСР [26, 28, 27]

Країна	Горизонтальне вирівнювання	Вертикальне вирівнювання	Вирівнювання видатків	Вирівнювання доходів
Австрія	+	+	+	+
Бельгія	+	+		+
Канада		+	+	+
Чехія		+	+	+
Данія	+	+	+	+
Фінляндія	+	+	+	+
Франція		+	+	+
Німеччина	+	+	+	+
Греція		+		+
Угорщина	+	+	+	+
Італія		+		+
Нідерланди		+	+	
Норвегія	+			+
Польща		+	+	+
Португалія		+	+	+
Словаччина		+	+	+
Іспанія		+	+	+
Швеція	+		+	+
Великобританія		+	+	+

Натомість порівняння вирівнювання доходів та видатків у світовій практиці не дозволяє визначити однозначно пріоритетність одного з підходів, хоча, справедливо зазначити, що більш поширеним є вирівнювання доходів (з

незначним превалюванням серед 20 аналізованих країн-членів ОЕСР). Крім того, слід зауважити, що, як правило, ці два види фінансового вирівнювання застосовуються в комплексі або ж як єдина система, хоча є певні держави, у яких використовується лише один з підходів (Бельгія, Греція, Італія та Норвегія – лише вирівнювання за доходами, тоді як у Норвегії використовується лише вирівнювання за видатками).

Аналіз приведених вище показників та видів фінансового вирівнювання дозволив сформулювати загальне уявлення про базові характеристики досліджуваного процесу, його цільові орієнтири та механізм реалізації, проте з метою визначення узагальнюючих моделей фінансового вирівнювання з урахуванням світового досвіду, які в перспективі можуть бути емпірично адаптовані для різних країн світу з метою імплементації такого підходу до фінансового вирівнювання, який би максимально враховував особливості економічного, регіонального та фінансового розвитку конкретної держави, доцільно здійснити кластеризацію вибірки країн на основі усереднених значень показників, що були розглянуті вище (табл. 5.7).

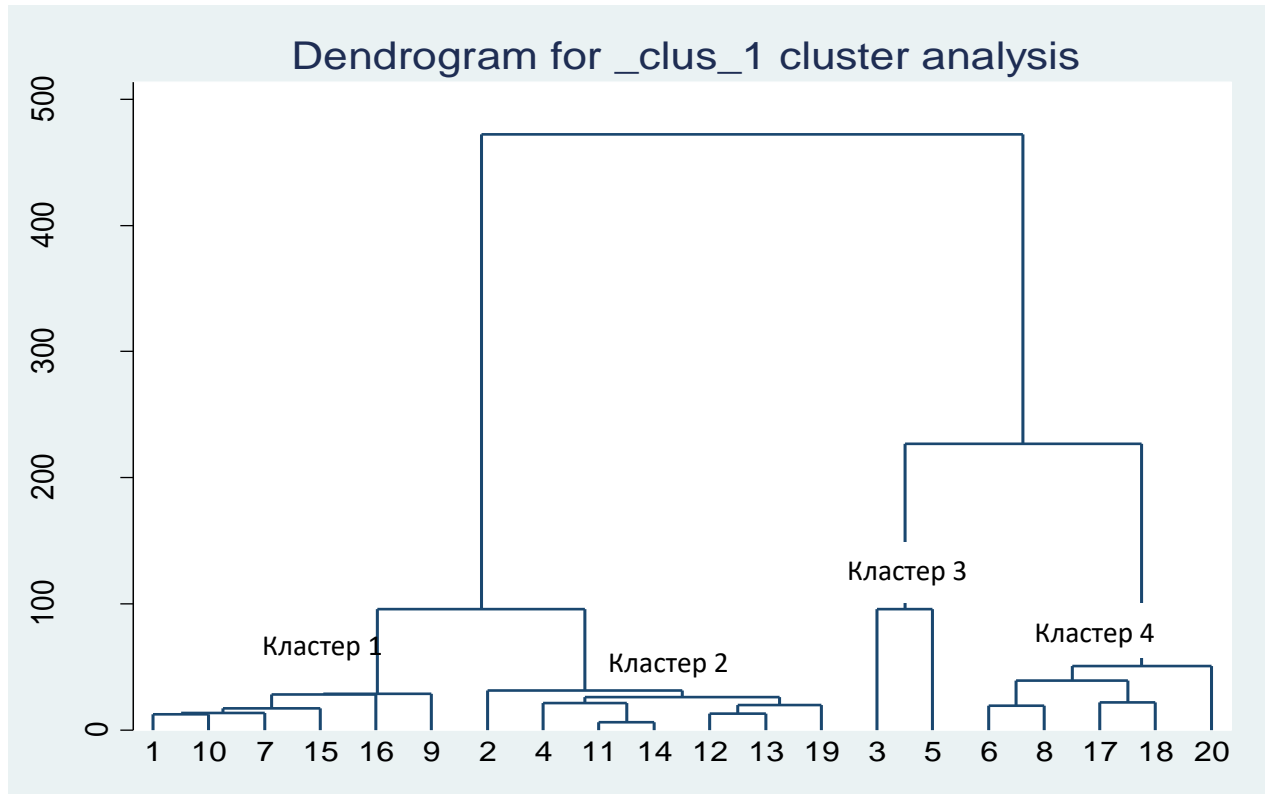
Коротко характеризуючи усереднені значення аналізованих статистичних індикаторів, можна зауважити, що найнижче усереднене значення коефіцієнта Джині зафіксовано у Швеції, Нідерландах та Греції, тоді як найвище – у Словаччині, Угорщині та Польщі. Найбільший в середньому обсяг податкових надходжень у загальній структурі зосереджено у місцевих бюджетах таких країн як Канада, США та Швеція, а найменший – у Чехії, Греції та Словаччині. Задана вибірка країн сформована переважно з унітарних держав (14 з 20), тоді як федеративна форма правління, відповідно, задекларована у 6 країнах. Даний параметр відноситься до факторів опосередкованого впливу, оскільки вважається, що у федеративних державах органи влади нижчого рівня мають ширше коло повноважень, а відтак і вищий рівень фінансової автономії, що значною мірою обумовлює підхід до здійснення фінансового вирівнювання. Високим рівнем видаткового навантаження на місцеві бюджети (в середньому за досліджуваний період)

Таблиця 5.7 – Показники, що характеризують систему фінансового вирівнювання країн-членів ОЕСР [27, 91, 92]

Країна	Коефіцієнт Джині	% населення, що живе нижче медіанного значення ВРП на душу населення	% податкових надходжень місцевих бюджетів у загальних податкових надходженнях	Форма правління (1 – федеративна; 0 – унітарна)	Співвідношення витрат місцевих бюджетів до витрат державного бюджету, %	Співвідношення консолідованих витрат до консолідованих доходів місцевих бюджетів, од.	Співвідношення міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів до ВВП, %	Питома вага консолідованих доходів місцевих бюджетів до доходів державного бюджету, %	Горизонтальне фінансове вирівнювання (1 – так; 0 – ні)	Вертикальне фінансове вирівнювання (1 – так; 0 – ні)	Вирівнювання за видатками (1 – так; 0 – ні)	Вирівнювання за доходами (1 – так; 0 – ні)
Австрія	0,151	34,51	5,02	1	23,51	4,83	5,17	11,05	1	1	1	1
Бельгія	0,162	36,65	9,08	1	62,26	2,21	3,31	22,37	1	1	0	1
Канада	0,158	43,39	47,68	1	204,57	1,28	3,68	120,25	0	1	1	1
Чехія	0,122	39,04	1,08	0	36,08	1,52	3,84	22,86	0	1	1	1
Данія	0,130	32,07	30,44	0	162,69	2,23	19,17	38,39	1	1	1	1
Фінляндія	0,100	34,73	21,90	0	66,70	1,43	6,29	38,88	1	1	1	1
Франція	0,116	31,35	11,56	0	25,19	1,41	3,26	18,33	0	1	1	1
Німеччина	0,126	38,35	29,52	1	63,02	1,12	2,65	55,11	1	1	1	1
Греція	0,091	28,99	1,48	0	6,99	2,86	2,36	2,88	0	1	0	1
Угорщина	0,183	41,51	5,42	0	26,94	2,08	5,78	12,72	1	1	1	1
Італія	0,146	42,32	14,08	0	42,65	1,70	6,24	23,14	0	1	0	1
Нідерланди	0,090	31,29	3,40	0	48,37	3,40	10,05	11,21	0	1	1	0
Норвегія	0,116	32,93	14,00	0	47,72	1,76	5,62	16,48	1	0	0	1
Польща	0,192	46,15	11,18	0	44,57	1,95	6,32	21,35	0	1	1	1
Португалія	0,145	39,24	6,24	0	16,04	1,47	1,98	11,95	0	1	1	1
Словаччина	0,241	54,35	2,26	0	19,80	3,46	4,61	5,65	0	1	1	1
Іспанія	0,116	41,55	27,02	1	87,36	1,97	2,29	36,82	0	1	1	1
Швеція	0,058	28,86	33,20	0	88,84	1,36	6,49	52,57	1	0	1	1
Великобританія	0,171	41,40	4,50	0	36,91	3,33	8,25	10,28	0	1	1	1
США	0,138	41,81	34,76	1	93,02	1,33	3,21	79,04	0	0	0	0

характеризуються такі країни як Канада, Данія, США, Швеція та Іспанія, а найнижчим – Греція, Португалія та Словаччина. Разом з тим, ширшу дохідну базу мають місцеві бюджети таких держав як Канада та США, тоді як дефіцит фінансових ресурсів найбільш гостро відчувають органи місцевого самоврядування у Греції та Словаччині. Отже, після завершення короткого аналізу статистичної бази дослідження, доцільно перейти до характеристики наступних етапів даного дослідження. Зокрема, варто зауважити, що кластеризація, яка власне і виступить основою для ідентифікації моделей фінансового вирівнювання, буде проведена для 20 країн-членів ОЕСР (Австрія, Бельгія, Канада, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Великобританія, США). Хоча на сьогоднішній день до ОЕСР входить 35 країн [86], проте вибір саме 20 з них зумовлений тривалістю їх членства в організації, що дає можливість формування повноцінного набору статистичних індикаторів для всієї вибірки країн. З урахуванням того факту, що кластеризація може бути здійснена лише для одного часового діапазону, а також необхідності врахування динаміки зміни показників у часі, інформаційна база кластеризації сформована з усереднених значень відповідних показників. Базою кластеризації є 12 індикаторів, що відображають різні аспекти процесу фінансового вирівнювання, його передумови чи фактори, що на цей процес впливають (коефіцієнт Джині, розрахований для регіонів країни на основі показника ВРП на душу населення; % населення, що живе нижче медіанного значення ВРП на душу населення; % податкових надходжень місцевих бюджетів у загальних податкових надходженнях; форма правління; співвідношення витрат місцевих бюджетів до витрат державного бюджету, %; співвідношення консолідованих витрат до консолідованих доходів місцевих бюджетів, од.; співвідношення міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів до ВВП, %; питома вага консолідованих доходів місцевих бюджетів до доходів державного бюджету, %; вид фінансового вирівнювання: горизонтальне, вертикальне, вирівнювання

за доходами чи за видатками). Усі індикатори сформовані на основі статистичної бази ОЕСР [86]. Технічно кластеризацію було проведено з використанням модуля ієрархічної кластеризації програмного комплексу Stata 12/SE. Результати кластеризації представлено на рис. 5.9.

Примітки: 1 – Австрія; 2 – Бельгія; 3 – Канада; 4 – Чехія; 5 – Данія; 6 – Фінляндія; 7 – Франція; 8 – Німеччина; 9 – Греція; 10 – Угорщина; 11 – Італія; 12 – Нідерланди; 13 – Норвегія; 14 – Польща; 15 – Португалія; 16 – Словаччина; 17 – Іспанія; 18 – Швеція; 19 – Великобританія; 20 – США

Рисунок 5.9 – Результати ієрархічної кластеризації для країн-членів ОЕСР на основі показників, що характеризують систему фінансового вирівнювання держав

На основі проведеного дослідження можна виділити наступні кластери: кластер 1 (Австрія, Угорщина, Франція, Португалія, Словаччина, Греція); кластер 2 (Бельгія, Чехія, Італія, Польща, Нідерланди, Норвегія, Великобританія); кластер 3 (Канада та Данія); кластер 4 (Фінляндія,

Німеччина, Іспанія, Швеція, США), кожен з яких відображає окрему модель системи фінансового вирівнювання.

Варто зауважити, що попри наявність значної кількості індикаторів кластеризації, превалюючу роль при формуванні моделей фінансового вирівнювання відіграли такі показники як питома вага податкових надходжень місцевих бюджетів у загальних податкових надходженнях; співвідношення витрат місцевих бюджетів до витрат державного бюджету; співвідношення консолідованих витрат до консолідованих доходів місцевих бюджетів; співвідношення міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів до ВВП; питома вага консолідованих доходів місцевих бюджетів до доходів державного бюджету.

Отже, перша модель фінансового вирівнювання, яка відповідає першому кластеру, передбачає високий рівень фінансової автономії місцевих бюджетів, що проявляється у мінімальній підтримці регіонального розвитку з боку центральних органів влади, тобто держава фактично не втручається у питання забезпечення фінансової самодостатності територіальних одиниць, а відтак їх ефективність повністю залежить від результативності роботи на місцях. Так, для цієї моделі характерним є низький та помірний обсяг трансфертів відносно ВВП (до 6% ВВП), а також мінімальний рівень як видаткового навантаження на місцеві бюджети (не відбувається делегування видаткових повноважень з центрального рівня, що підтверджує тезу про автономність органів місцевого самоврядування від центрального апарату) – питома вага видатків місцевих у видатках державного бюджету не перевищує 30%, так і їх доходного потенціалу відносно валових консолідованих доходів (не більше 20%) та податкових надходжень державного бюджету (до 12%) (аналогічно, не передбачається підтримка фінансового потенціалу місцевих бюджетів за рахунок масштабних відрахувань від загальнодержавних податків і зборів).

Другий кластер об'єднує країни з моделлю фінансового вирівнювання з помірним рівнем фінансової автономії та фінансової самодостатності. Для цієї моделі характерним є середній рівень видаткового навантаження на місцеві

бюджети (30-65%), що свідчить про наявність делегування певних видаткових повноважень з центрального на регіональний рівень. Крім того, порівняно вищим, ніж у попередній моделі, є і дохідний потенціал як податковий (до 15%), так і загальний (10-25%); при цьому у якості підтримки дохідного та видаткового потенціалу місцевих бюджетів на їх користь виділяються міжбюджетні трансферти, обсяг яких є середнім та помірним (3-15% від ВВП). Дана модель є найбільш збалансованою та оптимальною як з позиції органів місцевого самоврядування, так і з боку центрального уряду.

Третя модель, що відповідає четвертому кластеру, характеризується високим рівнем фінансової самодостатності та субсидіарності місцевих бюджетів. Зокрема, доволі високе значення видатків місцевих бюджетів (63-100% видатків державного бюджету) засвідчує орієнтацію на субсидіарність, тобто максимальне наближення постання послуг до їх кінцевого споживача, що цілком закономірно супроводжується значним обсягом делегованих повноважень на регіональний та місцевий рівні. Разом з тим, діяльність органів місцевого самоврядування у сфері акумулювання доходів характеризується високою ефективністю, адже доволі високим є як податковий (20-35%), так і загальний дохідний (35-80%) потенціал територіальних громад, що забезпечується саме за рахунок результативності функціонування субнаціональних утворень, а не широкомасштабних трансфертів з державного бюджету (частка яких у ВВП варіюється залежно від країни, чіткої закономірності встановити неможливо).

Четверта модель (кластер 3) характеризується невиправдано високим рівнем децентралізації витрат, оскільки передбачає надмірне видаткове навантаження на місцеві бюджети (співвідношення видатків місцевих бюджетів до видатків державного бюджету перевищує 100%), тоді як податковий та дохідний потенціал органів місцевого самоврядування є недостатньо високим. Однак, для цієї моделі також характерним є середнє значення індексу Джині, тобто диференціація регіонального розвитку є помірною.

Варто відзначити, що у рамках конкретних числових значень ключових показників, на основі яких можна встановити належність країни до тієї чи іншої моделі фінансового вирівнювання, є певні перетини та співпадіння, тому їх необхідно аналізувати не окремо, а в комплексі.

Отже, на основі проведеної кластеризації вдалося виокремити моделі фінансового вирівнювання і виявити їх специфічні риси, що має важливе концептуальне та практичне значення. Зокрема, віднесення країни до певної моделі дозволить звужити спектр дослідження провідних світових практик у сфері фінансового вирівнювання з метою розробки рекомендацій та заходів щодо удосконалення еквалізаційного механізму певної країни (адже на початковому етапі трансформації доцільно акцентувати увагу на сильних сторонах системи фінансового вирівнювання країн, для яких характерною є та ж сама модель, а вже після їх адаптації та імплементації доцільно переходити до використання досвіду країн з цільовою моделлю). Такий поступальний підхід дозволить суттєво знизити ризики неприйняття реформ, адже їх адаптації відбуватиметься поступово та на більш науково обґрунтованих засадах.

5.3 Удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні з урахуванням світового досвіду

Приймаючи до уваги той факт, що рівень ефективності еквалізаційних процедур в Україні значно погіршився протягом останніх кількох років (рис. 5.2), необхідності набуває пошук механізмів, котрі допоможуть вирішити існуючі у вітчизняній практиці проблеми. Разом з тим, враховуючи висновки попереднього етапу дослідження, перш ніж приступати до розробки конкретних пропозицій, доцільно визначити тип сучасний моделі фінансового вирівнювання в Україні, для чого необхідно розрахувати наступні показники:

питома вага міжбюджетних трансфертів у ВВП; співвідношення витрат місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) до витрат державного бюджету; співвідношення доходів місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) до доходів державного бюджету; співвідношення податкових надходжень місцевих бюджетів у до податкових надходжень державного бюджету. Розрахункові значення показників за 2012-2016 рр. представлено у таблиці 5.8.

Таблиця 5.8 – Значення показників для визначення типу моделі фінансового вирівнювання в Україні (розраховано за даними [349])

Рік	Tr_GDP	Tax_power	Exp	Rev
2012	8,53	31,25	81,57	29,25
2013	7,61	34,70	75,87	31,15
2014	8,23	31,17	74,60	28,48
2015	8,79	23,99	68,73	22,76
2016	8,20	29,15	70,76	27,89

Примітки: Tr_GDP – питома вага міжбюджетних трансфертів у ВВП, %; Tax_power – співвідношення податкових надходжень місцевих бюджетів у податкових надходженнях державного бюджету, %; Exp – співвідношення консолідованих витрат місцевих бюджетів до витрат державного бюджету, %; Rev – співвідношення консолідованих доходів місцевих бюджетів до доходів державного бюджету, %.

Аналіз даних, представлених у табл. 5.8 дозволяє зробити висновок про те, що для України притаманною є гібридна модель фінансового вирівнювання, що сформувалася при переході від моделі помірної фінансової автономії та самодостатності до моделі з високим рівнем фінансової незалежності та субсидіарності. Однак, враховуючи вектор на децентралізацію влади в нашій країні, бажаною є саме друга модель, а тому з метою визначення перспективних напрямків удосконалення вітчизняної системи фінансового вирівнювання, доцільно більш детально проаналізувати досвід країн, що увійшли до четвертого кластеру (третя модель), а саме: Фінляндії, Німеччини, Іспанії, Швеції та США. Особливу увагу слід приділити аналізу сильних сторін шведської моделі, адже значення коефіцієнта Джині за ВРП на душу населення

у регіональному розрізі для цієї країни є найнижчим серед досліджуваних держав, що свідчить про низький рівень регіональних диспропорцій.

Система фінансового вирівнювання Фінляндії передбачає комплексний підхід, тобто усунення як вертикальних, так і горизонтальних диспропорцій, а також вирівнювання і податкоспроможності органів місцевого самоврядування, і їх видаткових потужностей. Отже, вирівнювання за доходами направлено на згладжування горизонтальних дисбалансів. Основною метою цього процесу є вирівнювання податкоспроможності регіонів до середнього показника по країні. У рамках розрахунку обсягу податкового потенціалу території враховуються надходження від таких податків як податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податки на власність. Виділення трансфертів на вирівнювання відбувається за наступною схемою: 40% від бази (суми перевищення) отримують муніципальні утворення, рівень податкоспроможності яких перевищує 90% від середнього рівня по країні; муніципальні утворення, податкоспроможність яких нижче середнього по країні рівня, отримують трансферт, що становить 100% від суми, необхідної для досягнення середнього значення.

Система вирівнювання за видатками у Фінляндії передбачає використання інструментів вертикального згладжування. У якості бази вирівнювання використовується показник стандартної середньої вартості постачання суспільних благ на одного жителя, а також фактичні витрати муніципальних утворень. До місцевих бюджетів у формі дотацій вирівнювання надходить 100% коштів, необхідних для покриття зазначених витрат [27].

Крім того, у Фінляндії як додатковий інструмент посилення фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування використовується також механізм перерозподілу податків, якому піддається податок на прибуток підприємств [73].

Однією з ключових особливостей податкової системи Німеччини є існування, так званих, спільних податків, серед яких податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок на додану вартість. Ці податки стягуються на всіх трьох рівнях адміністративно-територіального устрою: федеральному, рівні земель та муніципальних утворень, і, відповідно, податкові надходження, акумульовані від їх стягнення, також перерозподіляються між бюджетами цих рівнів влади.

Процес перерозподілу податкових надходжень передбачає реалізацію кількох етапів. Перш за все, податок на доходи фізичних осіб надходить до федерального бюджету, бюджетів земель та муніципалітетів у пропорціях 42,5%, 42,5% та 15% відповідно. Податок на прибуток підприємств розподіляється між федеральним бюджетом та бюджетом земель порівну.

Наступний етап передбачає алокацію надходжень від податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб між землями. Так, податок на доходи фізичних осіб зараховується до бюджету відповідної землі з урахуванням їх резидентності, тоді як податок на прибуток підприємств – за масштабом локалізації найманих працівників. Цей процес покликаний забезпечити справедливість перерозподілу акумульованих на першому етапі податкових надходжень.

Алокація надходжень від ПДВ відбувається у два етапи: 25% надходжень від ПДВ залишаються у федеральному бюджеті, а решта 75% зараховуються до бюджетів земель у два транші, а саме: $\frac{3}{4}$ від зазначеної суми надходить до бюджетів земель з розрахунку на душу населення, $\frac{1}{4}$ акумульованих надходжень зараховуються до бідніших земель (у яких співвідношення надходжень від податку на доходи фізичних та податку на прибуток підприємств у розрахунку на душу населення є нижчим за аналогічний показник, розрахованих у середньому по країні).

Третім етапом є перерахування трансфертів від багатших до бідніших земель, тобто має місце процес горизонтального фінансового вирівнювання. Земля стає донором фінансових ресурсів при горизонтальному вирівнюванні,

якщо його податкоспроможність, розрахована на основі показника сумарних фактичних податкових надходжень, є більшою за середній рівень по країні. У свою чергу, показник середнього рівня податкоспроможності розраховується як співвідношення сумарного обсягу податкових надходжень, акумульованого усіма землями, до чисельності населення. Ця система має спільні риси з системою фінансового вирівнювання Канади, проте є простішою, а тому і значно більш транспарентною.

Четверта стадія процесу фінансового вирівнювання передбачає виділення вторинних дотацій вирівнювання з федерального бюджету для тих земель, у яких і після завершення третього етапу рівень податкоспроможності є нижчим за середній по країні. Крім того, існують також спеціальні дотації з федерального бюджету до тих регіонів, економіка яких є занадто малою та бідною для того, щоб досягти паритету, встановленого у країні, а також тих земель, що потерпають від фінансового навантаження, спричиненого колишнім комуністичним режимом.

Слід зауважити, що усі трансферти, що виділяються на описаних вище етапах фінансового вирівнювання не мають цільового характеру, тобто регіони мають повну свободу щодо використання цих фінансових ресурсів [42].

Наприкінці 2016 року, у ході переговорів представників земель та федерального рівня влади Німеччини було прийнято рішення про необхідність трансформації відносин між цими рівнями управління. Запропоновані інновації мають набути чинності з 2020 року. Метою реформування є спрощення та прискорення процесу прийняття управлінських рішень. Нові правила включають скасування існуючого підходу до вирівнювання з використанням ПДВ у якості бази еквалізації. Були також узгоджені наступні реформи: створення інфраструктурної компанії з розвитку автострад та інших автодоріг; розробка обов'язкового спільного порталу, на якому всі користувачі можуть отримати доступ до адміністративних послуг, що надаються на рівні федерації та земель; існування можливості отримання фінансової допомоги з

федерального бюджету на підтримку важливих локальних інвестиційних проектів розвитку інфраструктурних об'єктів у сфері освіти, особливо для тих земель, які мають недостатні фінансові можливості для їх самостійної реалізації; розширення повноважень федерального рівня влади у сфері адміністрування податків та ін. [58].

В цілому система фінансового вирівнювання Німеччини є доволі ефективною у напрямку згладжування диспропорцій регіонального розвитку, оскільки направлена на реальну підтримку найбільш проблемних територій, які можуть отримати два транші трансфертів протягом одного еквалізаційного циклу, але, разом з тим, такий підхід може бути ефективно реалізований у державі зі стабільними податковими надходженнями та високим рівнем транспарентності та відповідальності у діяльності субнаціональних утворень, а тому аналогічний механізм вирівнювання вірогідніше за все буде неможливим для реалізації у країнах з нестабільною економікою, що розвивається.

Система фінансового вирівнювання в Іспанії передбачає застосування механізмів вертикального вирівнювання, тобто трансфертів з державного бюджету до місцевих. Конституцією Іспанії закріплено, що кожен громадянин повинен мати рівний доступ до суспільних послуг, незалежно від території проживання, що і покладено в основу побудови системи фінансового вирівнювання даної країни. Протягом останніх десятиліть еквалізаційний механізм в Іспанії значно трансформувався у напрямку збільшення фінансової автономії органів місцевого самоврядування через збільшення частки податкових надходжень регіонів, а також розширення видаткових повноважень (особливо у сфері освіти та охорони здоров'я) [16].

В Іспанії використовуються два основних еквалізаційних механізми: фонд достатності та гранти вирівнювання. Декларативно гранти вирівнювання виступають інструментом згладжування структурних дисбалансів, проте їх фактична мета – компенсувати непередбачуване збільшення витрат органів місцевого самоврядування. Ці гранти повинні гарантувати фінансування

мінімального рівня базових суспільних благ – охорони здоров'я та освіти – для всіх регіонів на однаковому рівні, навіть за умови збільшення чисельності населення регіону або кількості студентів. Однак, відсутність чітких критеріїв розподілу цих грантів, залишила їх практично невикористаними після прийняття Конституції Іспанії.

Фонд достатності, у свою чергу, є інструментом вертикального вирівнювання за рахунок нецільових та періодичних трансфертів, що сприяє усуненню як вертикальних, так і горизонтальних дисбалансів. Вирішення проблеми вертикальних дисбалансів відбувається через виділення пропорційно більшого обсягу трансфертів регіонам з більшими витратами (фактично – з більшою чисельністю населення), а горизонтальних – шляхом перерозподілу загальної суми ресурсів у зворотній пропорції до рівня податкоспроможності регіонів. Логіку процесу вирівнювання можна описати наступним чином: спочатку відбувається визначення вартості надання певного типу суспільних послуг і якщо у відповідному регіоні вистачає фінансових ресурсів для їх фінансування, то вирівнювання не проводить; якщо ж виявлено недостачу, то застосовуються низка правил, відповідно до яких з фонду достатності відбувається виділення грантів.

Проблемним аспектом системи фінансового вирівнювання в Іспанії є відсутність чітких цільових орієнтирів процесу вирівнювання. Так, головним завданням якого орієнтовно хоче досягнути уряд – збалансування рівня податкоспроможності та видаткового навантаження на місцеві бюджети, хоча існуючи механізм вирівнювання навпаки ускладнює його досягнення. Крім того, дискусійною є термінологічна база, адже основним інструментом у системі фінансового вирівнювання є не гранти вирівнювання, а гранти з фонду достатності [40].

Таким чином, можна підсумувати, що система фінансового вирівнювання в Іспанії має низку суттєвих недоліків організаційного та функціонального характеру, а також не реалізує повною мірою задекларовану законодавством мету – надання однакового обсягу суспільних благ всім

жителям країни та згладжування регіональних дисбалансів. Позитивним аспектом організації відносин у сфері фінансового вирівнювання є залучення представників органів місцевого самоврядування до обговорення перспективних напрямків удосконалення цієї системи.

Сучасний вигляд системи фінансового вирівнювання Швеції був затверджений 1 січня 2005 р. Головною метою функціонування цієї системи було і залишається урівноваження фінансових потужностей регіонів та муніципальних утворень з метою забезпечення надання рівного обсягу суспільних послуг всім жителям країни, незалежно від їх доходу чи інших структурних характеристик. Загальновідомою особливістю Швеції є соціально орієнтована ринкова економіка, яка передбачає високий рівень постачання суспільних послуг за рахунок державних та місцевих фінансових ресурсів, що також значно впливає на модель фінансового вирівнювання. Крім того, для Швеції характерним є значний рівень децентралізації, тобто основне видаткове навантаження щодо фінансування суспільних послуг лягає саме на місцеві бюджети. Однак, субнаціональні утворення значно відрізняються у можливостях акумуляції фінансових ресурсів для виконання покладених на них функцій, що обумовлює необхідність фінансової підтримки з державного бюджету. Зокрема, протягом останніх кількох років регіоном Швеції з найвищим рівнем податкоспроможності був Дандерюд (аналізований індикатор складав більш ніж 175% середнього рівня податкоспроможності по країні), тоді як найбіднішим муніципалітетом був Аржанг (рівень податкоспроможності якого складав лише 78% від середнього по країні рівня). Таким чином, за відсутності системи фінансового вирівнювання жителі Аржангу мали б сплатити понад 27% у формі податку на доходи фізичних осіб до місцевого бюджету, тоді як для мешканців Дандерюда ставка цього ж податку заледве б перевищувала 12%. Саме за такого рівня податкового навантаження на населення вдалося б досягнути однакового рівня податкоспроможності цих двох територій. Значні відмінності стану фінансового забезпечення субнаціональних утворень можуть бути спричинені

варіацією вартості надання суспільних послуг на одного жителя (вартість послуг піклування за людьми похилого віку у муніципалітеті Хабо становить лише 3200 шведських крон на жителя, тоді як у Доротеї – 17300 шведських крон, що обумовлено відмінністю вікової структури населення). Таким чином, приведені вище приклади засвідчують важливість еквалізаційного механізму у Швеції.

Так, система фінансового вирівнювання Швеції може бути поділена на п'ять окремих компонентів: вирівнювання за доходами, вирівнювання за видатками, структурні гранти, перехідні гранти та гранти-коригування.

Вирівнювання за доходами передбачає вирівнювання податкових надходжень між муніципальними утвореннями та між регіонами. Обсяг гранту на вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів розраховується на основі різниці між власними податковими надходженнями органів місцевого самоврядування та базою фінансового вирівнювання за доходами, яка, у свою чергу, визначається як 115% середнього по країні показника податкоспроможності для муніципальних утворень та 110% для регіонів (рівень податкоспроможності розраховується на основі показника податкових надходжень на душу населення). Натомість, муніципалітети та регіони податкоспроможність яких є вищою за ці показники, зобов'язані сплатити суму перевищення до державного бюджету. Сума гранту на вирівнювання доходів визначається як 95 % середньої по країні податкової ставки за відповідний рік, тоді як сума реверсної дотації становить 85% від середньої по країні податкової ставки за 2003 р. Фіксування ставки на рівні 2003 року зумовлює неможливість з боку муніципалітетів та регіонів впливати на обсяг трансфертів у рамках вирівнювання за доходами за рахунок встановлення власних ставок місцевих податків.

Загалом алгоритм вирівнювання за доходами можна представити наступним чином: 1) визначення обсягу податкових надходжень муніципалітету (регіону); 2) розрахунок податкових надходжень на душу населення для конкретного регіону; 3) розрахунок податкових надходжень на

душу населення в середньому для муніципалітетів (регіонів) країни; 4) визначення рівня податкоспроможності як вираженого у відсотках співвідношення показників, розрахованих на 2 і 3 етапах відповідно; 5) розрахунок бази вирівнювання за доходами як добутку чисельності населення муніципалітету, середньодушового по країні обсягу податкових надходжень та коефіцієнта вирівнювання (115% чи 110%); 6) визначення бази для дотації вирівнювання як різниці показників, розрахованих на 5 та 1 етапах відповідно; 7) визначення середньої по країні податкової ставки (для дотацій вирівнювання ставка визначається у розмірі 95% від середньої по країні ставки податкового навантаження; для реверсних дотацій – 85% від середньої по країні ставки податкового навантаження у 2003 р.); 8) визначення дотації вирівнювання (реверсної дотації) у рамках вирівнювання за доходами як добутку показників, розрахованих на 6 та 7 етапах.

Податкова служба Швеції збирає усі місцеві податки та збори, а потім здійснює адміністрування різних грантів та реверсних дотацій з урахування зібраних власних податкових надходжень. Саме цей орган виконавчої влади у Швеції уповноважений здійснювати коригування різних типів грантів та реверсних дотацій.

Вирівнювання за видатками спрямоване на вирівнювання структурних витрат субнаціональних утворень. Можна виділити дві групи причин нерівномірності структурних видатків, а саме: 1) відмінності у потребах муніципалітетів у різних типах суспільних благ (наприклад, у регіонах з високою питомою вагою у структурі населення людей похилого віку значно зростає потреба у послугах спеціального догляду за цією категорією населення); 2) відмінності у вартості надання одних і тих же суспільних послуг (наприклад, вартість утримання шкіл може коштувати дорожче у регіонах з меншою густиною населення, оскільки меншою є комплектність класів, а також досить вірогідно може виникнути потреба у супутніх послугах – зокрема, шкільного автобуса тощо). У 2008 р. було імплементовано ще один критерій фінансового вирівнювання за видатками – відмінності у заробітній

платі. Таким чином, муніципалітети та регіони з несприятливою структурою видатків отримують гранти від уряду, натомість субнаціональні утворення зі сприятливою структурою видатків повинні сплатити реверсну дотацію до державного бюджету. Вирівнювання за видатками є фінансово нейтральним стосовно державного бюджету, оскільки сума дотацій з бюджету та реверсних дотацій до бюджету є майже однаковою.

Процес вирівнювання за видаткам побудований на використанні методу стандартних витрат, який характеризується агрегуванням вартості надання набору суспільних послуг у розрахунку на душу населення. Використання саме цього підходу має як свої переваги, так і недоліки. Зокрема, вирівнювання за методом, який базується на вартості окремих послуг, дозволяє більш точно порахувати потребу кожного субнаціонального утворення на фінансування тої чи іншої сфери суспільних послуг, але, з іншого боку, він є надто складним. Саме тому у Швеції використовується метод стандартних витрат. До набору суспільних благ, які враховується при розрахунку на рівні муніципалітетів включаються 9 послуг (факторів) (дошкільна освіта, обов'язкова шкільна освіта, догляд за людьми похилого віку, індивідуальний і сімейний догляд, догляд за дітьми іноземних громадян, зміна чисельності населення, структура розрахунків, вікова структура, громадський транспорт).

Розрахунок стандартних витрат не прив'язується до фактичних. Навпаки, стандартна вартість – це вартість, яку муніципалітет або регіон матимуть, якщо б вони надавали цю послугу за середньою ціною, з урахуванням власних структурних факторів та за умови вирівнювання витрат. Використання стандартної вартості надання суспільних послуг означає, що вирівнювання здійснюється до середнього рівня сервісу, якості, вартості та ефективності. Якщо муніципалітет або регіон мають вищі витрати, оскільки вони забезпечують більш високий рівень обслуговування, це повинно бути профінансовано за рахунок збільшення податків, більш ефективних послуг або встановлення підвищеної плати за ці послуги.

Крім того, з метою проведення вирівнювання за видатками на основі актуальної інформації, перегляд деяких факторів, що впливають на стандартну вартість, відбувається на щорічній основі. Для муніципалітетів це в першу чергу стосується вікової структури та факторів, що відображають соціально-економічну структуру муніципалітету. Для регіонів це стосується факторів, що визначають витрати на охорону здоров'я та медичну допомогу. Цілком природно, що оновлення цих факторів призводять до зміни результатів вирівнювання витрат для кожного окремого муніципалітету / регіону з року в рік.

Структурні гранти є елементом попередньої моделі системи вирівнювання, які мають відношення до регіональної політики та більше не входять до вирівнювання за витратами. Таким чином, структурні гранти було виділено з механізму вирівнювання за видатками в окремий елемент еквалізаційної системи, що покликаний вирішити проблеми муніципалітетів та регіонів з невеликою чисельністю населення та / або ринком праці.

У зв'язку із переходом до нової системи фінансового вирівнювання у 2005 році доходи більшої частини муніципальних утворень та регіонів суттєво змінилися, що зумовило необхідність запровадження перехідних грантів протягом 2005-2010 рр. Основною метою існування цього гранту було покриття частини втрати доходів місцевих бюджетів, спричинених трансформацією підходу до фінансового вирівнювання.

Гранти-коригування (в обох напрямках) використовуються як інструмент контролю з боку уряду у сфері врівноваження ефективності та вартості еквалізаційних процедур, оскільки є своєрідним страховим фондом, який зможе використати уряд у випадку погіршення ситуації у субнаціональних утвореннях наприкінці бюджетного року, що зумовить необхідність додаткового фінансування з боку держави [80].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує високу ефективність та поміркованість системи фінансового вирівнювання в Швеції, а тому доцільно

використати окремі її елементи для покращення системи фінансового вирівнювання в Україні.

Фінансові відносини, що склалися у США між федеральними органами влади, органами управління штатів та окремих адміністративних одиниць, є доволі складними, оскільки передбачають існування більш ніж 1000 спеціальних програм державної підтримки адміністративних утворень нижчого рівня, кожна з яких має свої правила та вимоги, а відтак процес вирівнювання фінансової спроможності територіальних громад є надзвичайно заплутаним.

Конституцією США закріплено, що федеральні органи влади мають вузьке, чітко обмежене коло повноважень, тоді як значна частина державних функцій належить до сфери компетенцій влади штатів. Таким чином, у США активно запроваджується концепція фіскального федералізму. Однак, справедливо зауважити, що саме складність та надмірна зарегульованість процесу надання фінансової підтримки федерального уряду штатам та адміністративним утворенням створює лазівки, використання яких дозволяє органам влади вищого рівня частково втручатися у справи органів влади нижчих рівнів, оскільки разом з субсидіями останні отримують низку регуляторних обмежень, спрямованих на втручання у менеджмент на регіональному рівні. Слід зауважити, що фінансова допомога штатам та локальним спільнотам є третьою за величиною статтею федерального бюджету після витрат на соціальний захист та національну оборону. Федеральні програми підтримки зазвичай спрямовані на розвиток освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та транспорту.

Федеральна допомога може мати форму грантів, що надаються на основі проектної заявки чи з використанням формули. У першому випадку штат-грантоотримувач повинен чітко прописати необхідність реалізації відповідного проекту, його детальний план впровадження, а після схвалення зобов'язаний подавати регулярні звіти про виконані роботи, щоб уповноважені органи мали чітке уявлення про напрямки використання

федеральних коштів. Схваленням таких проектних заявок займаються відповідні агенції, які прискіпливо оцінюють усі пропозиції, котрі до них надійшли.

Варто відзначити, що гранти на основі проектних заявок є незначними за обсягом фінансування, тоді як масштабні проекти фінансової підтримки, як правило, базуються на формульному підході (наприклад, програма підтримки медицини – Medicaid). Цей підхід передбачає виділення фінансування у рамках відповідної програми субнаціональним утворенням з урахуванням певних факторів, таких як дохід штату, чисельність населення тощо. У межах цих програм доволі часто на штати покладається зобов'язання покрити частину витрат за рахунок власних фінансових ресурсів.

Підсумовуючи усе описане вище, можна зауважити, що система підтримки субнаціональних утворень, що сформувалася у США, має певні переваги, проте недоліків є значно більше. Зокрема, така широка фінансова підтримка призводить до виникнення надмірних державних витрат та бюрократизації, створює брак політичної підзвітності та гальмує різноманітність політики та інноваційної діяльності у штатах [42].

Таким чином, на основі узагальнення світового досвіду, а також попередніх результатів дослідження запропоновано ряд напрямків удосконалення вітчизняної системи фінансового вирівнювання, що представлені у табл. 5.9.

У контексті характеристики запропонованих шляхів покращення ефективності системи фінансового вирівнювання, слід відмітити, що перспективним кроком може стати виділення зі складу двох міністерств: Міністерства фінансів України та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спеціалізованого органу, який буде займатися як перерозподілом фінансових ресурсів у формі трансфертів, так і спрямовувати зусилля на усунення причини необхідності еквалізаційних процедур – регіональних дисбалансів. У багатьох високорозвинутих країнах світу стирається грань між регіональною політикою

Таблиця 5.9 – Організаційно-функціональні засади удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні

Елемент реформи	До реформування	Шляхи реформування	Очікувані результати
Організаційні елементи			
Перерозподіл повноважень	Основні повноваження у цій сфері належать МФУ	Створення спеціалізованого органу шляхом виділення зі складу двох міністерств: МФУ та Мінрегіону	Дозволить не тільки зменшити наслідки нерівномірності розвитку регіонів (недостатність фінансових ресурсів), а й усунути їх першопричину – регіональні дисбаланси
Зростання рівня партисипативності	Відсутність дієвих механізмів залучення ОМС до реалізації завдань фінансового вирівнювання	Законодавче закріплення можливості участі представників ОМС у процесі розробки рекомендацій по удосконаленню еквалізаційних процедур (досвід Іспанії)	Сприятиме більш повному врахуванню потреб субнаціональних утворень та поліпшенню ефективності фінансового вирівнювання
Врахування закордонного досвіду	Відсутній чіткий механізм врахування передових світових практик	Забезпечення рівного доступу громадян до адміністративних послуг (досвід Німеччини), використання методу стандартної вартості надання певного типу базових суспільних благ (досвід Швеції), врахування сумарного обсягу фактичних податкових надходжень від усіх регульованих податків до бази вирівнювання (досвід США)	Згладжування диспропорцій регіонального розвитку, підвищення рівня економічної свободи громадян, підвищення якості надання суспільних послуг, підвищення прозорості та гнучкості бюджетного менеджменту
Моніторинг ефективності еквалізаційних процедур	Відсутність чітко закріплених критеріїв ефективності фінансового вирівнювання	Щорічні розрахунки ефективності еквалізаційних процедур, регулярний моніторинг волатильності цього параметра, ідентифікація причин зменшення його рівня	Згладжування диспропорцій регіонального розвитку
Функціональні елементи			
Вирівнювання за видатками	Нормативно не закріплено існування такого механізму, виділяються лише субвенції ОМС на виконання певних делегованих повноважень	Перехід до вирівнювання за видатками на основі середньої вартості стандартного набору суспільних послуг (включені лише ті послуги, що реально фінансуються з бюджету)	Дозволить спростити механізм вирівнювання за видатками та збільшити рівень прозорості цього процесу
Вирівнювання за доходами	Горизонтальне фінансове вирівнювання на основі репрезентативної податкової системи (включає ПДФО, а для обласних бюджетів – і ППП)	Базою для горизонтального фінансового вирівнювання вважатимуться фактичні податкові надходження від регульованих податків на душу населення	Дозволить зробити вирівнювання за доходами більш справедливим та наближеним до реалій функціонування громад (за досвідом Швеції). У перспективі – зростання розміру реверсних дотацій з 50 до 85 % суми перевищення
Виділення структурних грантів	Механізм їх виділення в Україні відсутній	Спеціальний тип грантів, що виділяються для ОМС зі значними структурними дисбалансами	Дозволить знизити розрив між регіонами лідерами та аутсайдерами у контексті фінансового забезпечення

Умовні позначення: МФУ - Міністерство фінансів України, Мінрегіон – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, ОМС – органи місцевого самоврядування, ПДФО – податок з доходів фізичних осіб, ППП – податок на прибуток підприємств

та заходами фінансового вирівнювання на місцях. Такий підхід, з нашої точки зору, є більш виправданим та виваженим, особливо з урахуванням виявлених на попередніх етапах закономірностей впливу нефінансових (загальноекономічних) факторів на ефективність еквалізаційних процедур. Таким чином, очевидно, що нівелювання чи згладжування деструктивного впливу цих факторів через регіональну політику сприятиме поліпшення ефективності функціонування системи фінансового вирівнювання.

Розробка рекомендацій щодо удосконалення системи фінансового вирівнювання з урахуванням закордонного досвіду країн, що мають таку ж модель фінансового вирівнювання як і Україна дозволить поступово імплементувати нові елементи в існуючу систему з низьким рівнем неприйняття, оскільки подібні заходи вже підтвердили свою ефективність в системі, що має близькі до України характеристики. Натомість, вибір інструменту з іншої моделі може не буди безболісно вбудованим у вітчизняну систему, адже фактично він є ворожим для даної конкретної моделі.

Імплементация та перманентний моніторинг рівня ефективності еквалізаційних процедур з подальшим комплексним аналізом факторів, що зумовили погіршення (покращення) результативного критерія з використанням економіко-математичних методів дозволить на науково обґрунтованій основі оцінювати не лише ефективність заходів у рамках фінансового вирівнювання, а квантифікувати рівень успішності реформ (при цьому слід враховувати, що деякі реформи можуть давати позитивний відгук з певним часовим лагом, а тому період спостереження має бути середньостроковим).

Запровадження у якості бази вирівнювання за видатками середньої вартості стандартного набору послуг дозволить значно спростити механізм фінансового вирівнювання, уникаючи складних та заплутаних формул для розрахунку субвенцій (алгоритм розрахунку чітко не прописано у Бюджетному кодексі України, що значно погіршує транспарентність цього процесу). Крім того, саме такий підхід до вирівнювання успішно

використовується у Швеції, Фінляндії, Норвегії, Великобританії та ін. [27]. Разом з тим, щорічний перегляд факторів, що враховуються при визначенні стандартної вартості суспільних послуг дозволить зробити цей процес максимально гнучким та адаптивним до змін стану макроекономічної кон'юнктури.

Підхід до вирівнювання за доходами в Україні дуже схожий до аналогічного у Швеції, проте різниця полягає у базі вирівнювання. У нашій державі ця база занадто звужено (до одного податку на місцевому рівні та двох податків – на регіональному), тоді як у багатьох країнах світу репрезентативна податкова система формується з 3-5 основних податків [27]. У зв'язку з цим, запропоновано включити до бази вирівнювання сумарний обсяг фактичних податкових надходжень від усіх регульованих податків, що дозволить зробити процес вирівнювання більш наближеним до реальних економічних умов функціонування органів місцевого самоврядування. У перспективі доцільно збільшити частку реверсних дотацій, оскільки фактично кошти від регульованих податків – це фінансові ресурси держави, які вона передає на локальний рівень з метою підтримання фінансової спроможності регіонів, але надмірна фінансова підтримка з боку держави може знизити стимули для підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів. Варто зауважити, що ця група надходжень не повинна враховуватися у ході фінансового вирівнювання, оскільки місцеві податки і збори виступають механізмом згладжування недоліків системи фінансового вирівнювання, а їх збільшення на конкретній території є свідченням зростання ефективності системи місцевих фінансів на місцях.

Запровадження інструменту структурних грантів дозволить покращити стан нерівномірності розвитку регіонів. Однак, важливою умовою їх виділення має стати спрямування на капітальні цілі або ж у ті сфери, що безпосередньо пов'язані з тригерами сталого економічного розвитку (наприклад, стимулювання підприємницької активності тощо).

Таким чином, поступове запровадження приведених у таблиці 5.9 заходів дозволить поліпшити ефективність функціонування системи фінансового вирівнювання в Україні, а також стане логічним завершенням етапу демократизації та уніфікації міжбюджетних відносин.

Висновки до розділу 5

У роботі досліджено генезис розвитку системи фінансового вирівнювання в Україні, проаналізовано переваги та недоліки запровадження горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, відмови від вирівнювання за видатками та інших заходів реформування цієї системи. Протягом періоду незалежності в Україні відбувалася поступова трансформація підходів до фінансового вирівнювання: від фрагментарності міжбюджетних відносин до їх демократизації та синхронізації з досвідом провідних країн світу на сучасному етапі розвитку, проте навіть у цих умовах механізм реалізації заходів фінансового вирівнювання має низку недоліків, які потребують подальшого доопрацювання та розробки цілісної концепції трансформації цієї системи з конкретизацією етапів її імплементації. Разом з тим, у вітчизняній практиці немає інформативних індикаторів оцінки результативності зазначених реформ, а тому розроблено показник рівня ефективності еквалізаційних процедур, розрахований на основі співвідношення значень коефіцієнта Джині за доходами місцевих бюджетів з та без урахування міжбюджетних трансфертів. Перманентний розрахунок цього показника центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на реалізацію бюджетної політики, дозволить відслідковувати прогрес у напрямку трансформації та поліпшення ефективності системи фінансового вирівнювання. Крім того, у процесі розробки напрямків удосконалення еквалізаційних заходів, варто не лише фокусуватися на ключових показниках

ефективності бюджетної політики, а й враховувати напрямок впливу на ефективність еквалізаційних процедур ряду інших параметрів, котрі характеризують ділову активність, інтенсивність інвестиційних процесів, макроекономічну стабільність та ін.

З метою оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання в Україні розроблено індикатор еквалізаційного ефекту, який розраховується як співвідношення коефіцієнтів Джині, обчислених на основі фактичних доходів місцевих бюджетів на душу населення з урахуванням міжбюджетних трансфертів та без їх урахування. Проведені розрахунки свідчать про високий ступінь нерівномірності розподілу доходів місцевих бюджетів України та зниження ефективності вирівнюючих процедур за останні роки (з 79 % у 2013 р. до 25 % у 2017 р.). Для виявлення причин цієї негативної динаміки здійснено регресійний аналіз взаємозв'язку рівня еквалізаційного ефекту та факторних змінних, які відображають: рівень інвестиційної привабливості та інвестиційної активності суб'єктів підприємницької діяльності, підприємницької активності, експортну активність; ефективність робочої сили.

За результатами моделювання зроблено наступні висновки:

1) факторами, що зменшують нерівномірність розподілу доходів місцевих бюджетів в Україні, є: 1) загальний рівень податкового навантаження на бізнес (зростання на 1 % забезпечує підвищення ефективності згладжування регіональних диспропорцій на 3 %); 2) позитивна динаміка золотовалютних резервів (підвищення на 6 %); 3) інвестиційна активність підприємців (підвищення на 1 %);

2) факторами, що посилюють нерівномірність розподілу доходів місцевих бюджетів в Україні, є: зростання рівня безробіття (зростання на 1 % забезпечує зниження ефективності згладжування регіональних диспропорцій на 5,6 %) та зростання вартості започаткування бізнесу (зниження на 2,1 %).

У роботі досліджено ефективність систем фінансового вирівнювання в різних країнах світу (через аналіз рівня регіональних диспропорцій, питомої

ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, коефіцієнтів достатності доходів місцевих бюджетів та ін.), механізми згладжування регіональних диспропорцій (горизонтальне та вертикальне, вирівнювання доходів та витрат). Проведений аналіз склав наукове підґрунтя для кластеризації 20 країн-членів ОЕСР за усередненими значеннями індикаторів, які характеризують особливості побудови систем фінансового вирівнювання, регіональний і фінансовий розвиток цих країн. Це дозволило описати патерни фінансового вирівнювання залежно від рівня фінансової автономії та субсидіарності місцевих бюджетів:

1) до першого кластеру увійшли Австрія, Угорщина, Франція, Португалія, Словаччина, Греція. Патерн фінансового вирівнювання має такі особливості: високий рівень фінансової автономії місцевих бюджетів, мінімальна підтримка регіонального розвитку з боку центральних органів влади, низький та помірний обсяг трансфертів (до 6 % ВВП), мінімальні рівні видаткового навантаження на місцеві бюджети (не перевищує 30 % державного бюджету), доходного потенціалу відносно валових консолідованих доходів (не більше 20 %) та податкових надходжень до державного бюджету (до 12 %);

2) до другого кластеру увійшли: Бельгія, Чехія, Італія, Польща, Нідерланди, Норвегія, Великобританія. Специфікою цього патерну є: помірний рівень фінансової автономії та фінансової самодостатності, середній рівень видаткового навантаження на місцеві бюджети (30–65 %), високі рівні доходного податкового (до 15 %) та загального (10–25 %) потенціалів, середній та помірний (3–15 % від ВВП) обсяг міжбюджетних трансфертів;

3) до третього кластеру увійшли такі країни: Фінляндія, Німеччина, Іспанія, Швеція, США. Специфіка даного патерну полягає в наступному: високий рівень фінансової самодостатності та субсидіарності місцевих бюджетів (видатки місцевих бюджетів складають 63–100 % видатків державного бюджету), орієнтація на субсидіарність, значний обсяг делегованих повноважень на регіональний та місцевий рівні, високий рівень

ефективності діяльності органів місцевого самоврядування у сфері акумулювання доходів, високий податковий (20–35 %) та загальний доходний (35–80 %) потенціали територіальних громад (забезпечується за рахунок результативності функціонування субнаціональних утворень, а не широкомасштабних трансфертів з державного бюджету);

4) до четвертого кластеру увійшли Канада та Данія. Особливостями патерну фінансового вирівнювання для країн цього кластеру є: невиправдано високий рівень децентралізації витрат, надмірне видаткове навантаження на місцеві бюджети (співвідношення видатків місцевих бюджетів до видатків державного бюджету перевищує 100 %), недостатньо високі податковий та доходний потенціали органів місцевого самоврядування, помірна диференціація регіонального розвитку (рівень індексу Джині є середнім).

Узагальнення статистичних даних, що характеризують трансформацію бюджетних відносин в Україні за 2012–2016 рр., засвідчило, що за цей період відбувся перехід від патерну з помірним рівнем фінансової автономії та самодостатності до патерну з високим рівнем фінансової незалежності та субсидіарності, тому сформована сьогодні в Україні система фінансового вирівнювання належить до складу гібридних.

У роботі розроблено організаційні (перерозподіл повноважень, зростання рівня партисипативності, врахування закордонного досвіду, моніторинг ефективності еквалізаційних процедур) та функціональні (зміна механізмів вирівнювання за доходами та видатками, використання структурних грантів) засади удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [164, 185, 189, 194-197, 199, 203].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми щодо розвитку відомих та розробки нових теоретико-методологічних підходів до трансформації існуючої в Україні концепції бюджетного менеджменту з урахуванням міжнародних та національних тенденцій у сфері реформування сектору публічних фінансів.

За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Механізмом подолання розриву між суспільними запитами до бюджетної сфери, цілями управління бюджетними ресурсами та відносинами є запровадження інтегрованої дескриптивної концепції трансформації бюджетного менеджменту. Ця концепція, методологічно ґрунтуючись на поєднанні структурного, процесного та результатного підходів, забезпечує прозоре управління публічними фінансами, відкритість бюджетного процесу, ефективність контролю сфери публічних фінансів, та, в кінцевому підсумку – створює передумови для поступальної позитивної макроекономічної динаміки.

2. Відновлення суспільної довіри населення до державних структур та підвищення якості управління вимагає забезпечення транспарентності бюджетного менеджменту, зокрема транспарентності результатів бюджетного процесу та дій суб'єктів бюджетного механізму на кожному етапі бюджетного процесу, що створює можливості для забезпечення не лише економічної транспарентності, а й політичної, громадської, процедурної та інституційної.

3. Обґрунтований вплив транспарентності бюджетного менеджменту на якість публічного управління (на основі регресійної моделі із випадковими ефектами) дозволив формалізувати силу та напрямок впливу компонентів Індексу відкритості бюджету (за даними ОЕСР) на ключові індикатори якості публічного управління (за методикою Світового банку). Результати панельного аналізу міжнародної вибірки емпіричних даних вказують на позитивний вплив транспарентності бюджетного менеджменту на рівень усіх індикаторів якості публічного управління. Пріоритетними напрямками забезпечення транспарентності

бюджетного менеджменту є стабільність та обґрунтованість бюджету, а також відкритість доходів бюджету.

4. З метою забезпечення позитивного впливу транспарентності бюджетного менеджменту на розвиток сектору ПФ важливими є такі умови, як: для рівня державного боргу – високий рівень доходу на душу населення в країні та орієнтація економіки цієї країни на інноваційність (нові технології); для рівня державних доходів – високий рівень економічної свободи в країні (рівний доступ економічних суб'єктів до ресурсів, захист їх прав та свобод, забезпечення конкуренції в економіці тощо); для рівня державних витрат – орієнтація економічної політики цієї країни на ефективність (транспарентність стимулює розширення кола суспільних запитів на бюджетне фінансування нових потреб). Для країн, економіка яких базується переважно на використанні факторів виробництва, відкритість бюджету стимулює зменшення державних витрат, оскільки мінімізує можливості корупційних дій та стимулює дію ринкових механізмів розподілу ресурсів.

5. Транспарентність бюджетного менеджменту на місцевому рівні слід оцінювати через вимірювання (з подальшим інтегральним узагальненням) розривів між фактичним та максимально можливим рівнями скоригованих експертних бальних багатокритеріальних оцінок щодо доступності інформації про місцеві бюджети, наявності та періодичності публікації бюджетних документів, повноти розкриття бюджетних показників, розкриття інформації про активи у розпорядженні органів місцевого самоврядування, громадської участі у бюджетному процесі.

6. Реалізація реформ сектору ПФ вимагає формування такої системи фіскальної децентралізації, яка б дозволяла забезпечити ефекти на субнаціональному рівні (область, місто, територіальна громада) щодо зростання доходів та розширення можливостей фінансування потреб місцевого розвитку, та призводила до приросту ВВП.

7. Обґрунтування залежності динаміки ВВП на душу населення від рівнів децентралізації доходів та витрат, а також збалансованості управління ними на субнаціональному рівні з урахуванням макроекономічних умов розвитку країни, її інвестиційного та людського потенціалу, відкритості економіки дозволяє кількісно оцінити граничні рівні різних типів децентралізації, при яких досягається найвищий

рівень економічного зростання для країн з різним рівнем економічного розвитку та фіскальної децентралізації в цілому. Так, граничний рівень децентралізації витрат, при якому досягається максимальне значення ВВП на душу населення, для всієї вибірки країн дорівнює 1,38 %, для децентралізації доходів підтверджено статистично значимий лінійний зв'язок, що свідчить про доцільність інтенсифікації цих процесів.

8. Мінімальне значення рівня децентралізації доходів в середньому для всіх регіонів України, при перевищенні якого рівень валового регіонального продукту починає зростати, становить 34,20 %. Побудова моделі для 25 регіонів України за 2008–2016 рр. (з урахуванням адміністративно-територіальних змін внаслідок військово-політичного конфлікту на Сході України) підтвердила необхідність подальшого нарощення рівня децентралізації доходів для забезпечення економічного зростання.

9. На основі моделювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнями децентралізації доходів і витрат та системою індикаторів, які характеризують різні напрямки розвитку країн світу, формалізовано умови та обмеження ефективного запровадження процесу фіскальної децентралізації. До таких умов слід віднести високий рівень урбанізації в країні та державного боргу, нерівномірність розподілу доходів у суспільстві. Основними обмеженнями виявилися: для рівня децентралізації витрат – високий рівень військових витрат та витрат на кінцеве споживання, платежі за використання об'єктів інтелектуальної власності, високий рівень податкового навантаження; для рівня децентралізації доходів – високий рівень витрат на кінцеве споживання, військових витрат, відкритості економіки.

10. Ефективність застосування фіскальних правил визначається не лише відповідними фіскальними обмеженнями, а й більш широким комплексом параметрів, що включає зокрема: наявність фіскальних правил у розрізі їх типів; наявність наднаціональних правил; наявність додаткових національних правил; загальна кількість фіскальних правил. Проведене економіко-математичне моделювання засвідчило, що для всіх типів фіскальних правил, окрім правила бюджетних витрат, такий вплив виявився позитивним. Так, зокрема, в країнах, які застосовують відповідні фіскальні правила, збалансованість бюджету вища на 1,2 % до ВВП, рівень державного боргу є нижчим на 7,11 % до ВВП, показник бюджетних

доходів є вищим на 1,43 % до ВВП, порівняно з країнами, які не застосовують відповідного правила.

11. Вибір моделі організації системи фіскальних правил в країні слід здійснювати залежно від фази економічного циклу та враховувати емпірично-обґрунтовану послідовність заходів при переході від однієї моделі до іншої. Модель жорсткого регулювання доцільно застосовувати під час спаду та кризових стадій економічного циклу; модель помірною втручання – в періоди стабілізації економіки; модель ліберальних обмежень – на етапі підйому.

12. Система фіскальних правил в Україні повинна базуватися на засадах моделі жорсткого регулювання (відповідно до кризової стадії економічного циклу) та перегляді механізму регламентації фіскальних правил, умов поширення, формалізації процедури виконання та зовнішнього моніторингу, можливості скасування та обмеження дії правил, що сприятиме підвищенню послідовності та ефективності національної бюджетної політики.

13. Для оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання в Україні слід застосовувати індикатор еквалізаційного ефекту, який розраховується як співвідношення коефіцієнтів Джині, обчислених на основі фактичних доходів місцевих бюджетів на душу населення з урахуванням міжбюджетних трансфертів та без їх урахування. Проведені розрахунки засвідчили високий ступінь нерівномірності розподілу доходів місцевих бюджетів України та зниження ефективності вирівнювальних процедур в останні роки (з 79 % у 2013 р. до 25 % у 2017 р.).

14. У контексті реформування системи фінансового вирівнювання в Україні доцільно враховувати особливості регіонального і фінансового розвитку країни, методичним підґрунтям якого слугують виокремлені на основі кластеризації країн патерни фінансового вирівнювання залежно від рівня фінансової автономії та субсидіарності місцевих бюджетів. Перегляд діючої системи фінансового вирівнювання в Україні потребує запровадження організаційних (перерозподіл повноважень, зростання рівня партисипативності, врахування закордонного досвіду, моніторинг ефективності еквалізаційних процедур) та функціональних (зміна механізмів вирівнювання за доходами та видатками, використання структурних грантів) трансформацій бюджетного менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Aarle B., Gibbon N. Fiscal Adjustments and their Effects during the Transition to the EMU. *Public Choice*. 2001. № 109. P. 269–299.
2. Afonso A., Claeys P., Sousa R. M. Fiscal regime shifts in Portugal. *Portuguese Economic Journal*. 2011. Vol. 10. P. 83-108.
3. Akai N., Sakata M. Fiscal decentralization contributes to economic growth: evidence from state-level cross-section data for the United States. *Journal of Urban Economics*. 2002. Vol. 52, No. 1. P. 93-108.
4. Albassam B. A. The Influence of Budget Transparency on Quality of Governance. *International Journal on Governmental Financial Management*. 2015. Vol. XV. № 2. P. 89-109.
5. Albers S. Testing u-shaped, inverted u-shaped or other nonlinear relationships in business. URL: http://vhbonline.org/fileadmin/_migrated/content_uploads/Albers_Testing_Nonlinear_Functions.pdf.
6. Alt J. E. Fiscal transparency, gubernatorial approval, and the scale of government: evidence from the States [Electronic resource] / J. E. Alt, D. D. Lassen, D. Skilling. – Access mode : <http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/seminars/Alt.pdf>
7. Alt J. E., Lassen D. D. Fiscal transparency, political parties, and debt in OECD countries. *Economic Policy Research Unit Working Paper*. 2003. No. 03-02. 47 p.
8. Alton M. A Local Budget Transparency Index for Cameroon's Local Councils. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/20130> (Last accessed: 01.08.2017).
9. Andersen A. L., Nielsen L. H. W. Fiscal Transparency and Procyclical Fiscal Policy. URL: http://web.econ.ku.dk/epru/Fiscal%20Transparency%20and%20Procyclical%20Fiscal%20Policy%20_jan%2008_.pdf (Last accessed: 25.07.2017).
10. Andreula N., Chong A., Guillén J. Institutional Quality and Fiscal Transparency Inter-American Development Bank Working Paper Series. 2009. No. 125. 33 p.

11. Arbatli E., Escolano J. Fiscal Transparency, Fiscal Performance and Credit Ratings. International Monetary Fund Working Paper. 2012. No. 12/156. 32 p.
12. Argimón I., Hernández de Cos P. Fiscal Rules and Federalism as Determinants of Budget Performance: An Empirical Investigation for the Spanish Case. Public Finance Review. 2012. Vol. 40. No. 1. P. 30-65.
13. Bach S., Blochliger H., Wallau D. The spending power of sub-central governments: a pilot study. URL : <https://www.oecd.org/tax/federalism/42783063.pdf/>
14. Balassone F., Franco D. Public investment, the Stability and Growth Pact and the Golden Rule. Fiscal Studies. 2000. Vol. 21. P. 207–299.
15. Baldrich J. Fiscal transparency and economic performance URL: www.aaep.org.ar/anales/works/works2005/baldrich.pdf (Last accessed: 25.07.2017).
16. Barrios S., Martinez-Lopez D. Fiscal equalization schemes and subcentral government borrowing. URL : <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/193181/adbi-wp595.pdf>.
17. Barro R. Economic Growth in a Cross Section of Countries. Quarterly Journal of Economics. 1991. № 106. P. 407-443.
18. Baskaran T., Feld L. P., Schnellenbach J. Fiscal Federalism, Decentralization, and Economic Growth: A Meta-Analysis. Economic Inquiry. 2016. Vol. 54, No. (3). P. 1445-1463.
19. Baumann E., Dönnebrink E., Kastrop C. A Concept For a New Budget Rule for Germany. CESifo Forum, 2008. URL: <https://www.cesifo-group.de/DocDL/forum2-08-special2.pdf> (Last accessed: 20.03.2017).
20. Benova E. Fiscal Policy of Slovak Republic in The Process of European Fiscal Union Creating. Economic Annals-XXI. 2014. № 11-12. P. 24-27.
21. Bergman U. M., Hutchison M. M., Jensen, S. E. H. Promoting sustainable public finances in the European Union: The role of fiscal rules and government efficiency. European Journal of Political Economy. 2016. Vol. 44. P. 1-19.
22. Best Practices for Budget Transparency / Organisation for Economic Co-operation and Development [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oecd.org/gov/budgeting/Best%20Practices%20Budget%20Transparency%20-%20complete%20with%20cover%20page.pdf>

23. Better Budgeting [Электронный ресурс] / CIMA and ICAEW // A report on the Better Budgeting forum. – Режим доступа: http://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/betterbudgeting_techrpt_2004.pdf. – Назва з екрана.

24. Blochliger H. Decentralisation and Economic Growth - Part 1: How Fiscal Federalism Affects Long-Term Development : OECD Working Papers on Fiscal Federalism. 2013. No. 14. URL : <http://dx.doi.org/10.1787/5k4559gx1q8r-en>.

25. Blochliger H. Fiscal autonomy of sub-central governments. URL : <https://www.oecd.org/ctp/federalism/37388375.pdf>

26. Blochliger H. Fiscal Equalization – a Cross-Country Perspective. URL : <http://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/systeme/polsystem/Veranstaltungen/Tagung-zur-Reform/ppt-und-paper/Bloechliger.pdf>.

27. Blochliger H. Merk O. , Charbit C., Mizell L. Fiscal Equalization in OECD Countries. URL : <https://www.oecd.org/ctp/federalism/39234016.pdf>.

28. Blochliger H., Charbit C. Fiscal Equalization. *OECD Economic Studies*. 2008. No. 44. P. 1-22.

29. Bonfatti A., Forni L. Fiscal Rules to Tame the Political Budget Cycle: Evidence from Italian Municipalities. IMF Working Paper. 2017. No. 17/6. 20 p.

30. Bouvier M. Konstytucjonalizacja wieloletniego programowania finansów publicznych [w:] E. Ruśkowski (red.) Instrumenty nowego zarządzania finansami publicznymi w wybranych krajach Unii Europejskiej. Białystok, 2011.

31. Bova E. Kinda T., Muthoora P., Toscani F. Fiscal rules at a Glance. International Monetary Fund. 2015. 70 p.

32. Bridgeman J. M. Planning-Programming-Budgeting in the United Kingdom Central Government, [w:] D. Novick (ред.), Current Practice in Program Budgeting (PPBS). Analysis and Case Studies. London, – 1973. – S. 92–95.

33. Brueckner J. K. Fiscal federalism and economic growth. *Journal of Public Economics*. 2006. № 90 (10). P. 2107-2120.

34. Burret H. T., Schellenbach J. Implementation of the Fiscal Compact in the Euro Area Member States. German Council of Economic Experts Working Paper. 2013. No. 08. 53 p.

35. Buser W. The impact of fiscal decentralization on economics performance in high-income OECD nations: an institutional approach. *Public Choice*. 2011. Vol. 149, No. 1. P. 31-48.

36. Bushman R. What Determines Corporate Transparency? / R. Bushman, J. Piotroski, A. Smith // *Journal of Accounting Research*. – 2004. – № 2: – P. 207-252..

37. Caamaño-Alegre J. Lago-Peñas S., Reyes-Santias F., Santiago-Boubeta A. Budget Transparency in Local Governments: An Empirical Analysis. URL: <http://icepp.gsu.edu/files/2015/03/ispwp1102.pdf> (Last accessed: 27.07.2017).

38. Calmfors L., Wren-Lewis S. What should fiscal councils do? *Economic Policy*. 2011. Vol. 26(68). P. 649-695.

39. Cantarero D., Perez Gonzalez P. Fiscal decentralization and economic growth: Evidence from Spanish regions. *Public Budgeting & Finance*. 2009. Vol. 29, No. 4. P. 24—44.

40. Carbonell J., Alcalde A. H. Fiscal equalization in Spain URL : <http://mfile.narotama.ac.id/files/Economics/Fiscal%20Federalism%20and%20Political%20Decentralization/Chapter%207%20%20%20Fiscal%20Equalization%20In%20Spain.pdf>

41. Cimpoeru V. M. Budget transparency – supporting factor in the causal relationship between global competitiveness and control of corruption ECOFORUM. 2015. Vol. 4. Special Issue 1. P. 180-186.

42. Clemens J., Veldhuis N. Federalism and Fiscal Transfers: Essays on Australia, Germany, Switzerland, and the United States. URL : <http://ssrn.com/abstract=2345398>.

43. Code of Good Practices on Fiscal Transparency / International Monetary Fund [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.imf.org/external/np/pp/2007/eng/051507c.pdf>

44. COUNCIL REGULATION (EC) No 1056/2005. Official Journal of the European Union. URL: <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:174:0005:0009:EN:PDF (Last accessed: 25.05.2017).

45. Davoodi H., Zou H. F. Fiscal decentralization and economic growth: A cross-country study. *Journal of Urban Economic*. 1998. Vol. 43. P. 244-257.

46. Debrun X., Hauner D. Kumar M. Independent Fiscal Agencies. *Journal of Economic Surveys*. 2009. Vol. 23. P. 44-81.

47. Debrun X., Moulin L., Turrini A., Ayuso-i-Casals J., Kumar, M. S. Tied to the Mast? National Fiscal Rules in the European Union. *Economic Policy*. 2008. Vol. 23. P. 297-362.

48. Dziobek C., Gutierrez Mangas C., Kufu P. Measuring Fiscal Decentralization – Exploring the IMF's Databases. *International Monetary Fund Working Paper 11/126*. Washington, DC, 2011.

49. Fabrizio S., Mody A. Can Budget Institutions Counteract Political Indiscipline? *Economic Policy*. 2006. Vol. 21. P. 689-739.

50. Fatas A., von Hagen J., Hallett A., Sibert A., Strauch R. Stability and Growth in Europe: Towards a Better Pact. URL: <https://books.google.ru/books?id=x5iq1xPBPW0C&pg=PP1&lpg=PP1&dq=fatas+Stability+and+Growth+in+Europe:+Towards+a+Better+Pact&source=bl&ots=KsIMHWVl67&sig=ItU4PNiIeI5I-iQOP2GB4oD8V8U&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjS29yx4OjRAhXsAJokHbKsD0sQ6AEIRDAD#v=onepage&q=fatas%20Stability%20and%20Growth%20in%20Europe%20Towards%20a%20Better%20Pact&f=false> (Last accessed: 18.05.2017).

51. Fiscal Rules Dataset 1985-2015. International Monetary Fund. URL: <http://www.imf.org/external/datamapper/FiscalRules/map/map.htm> (Last accessed: 10.04.2017).

52. Fiscal Transparency Report / US Department of State. – 2014. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.state.gov/e/eb/ifd/oma/235938.htm>

53. Foremny D. Subnational Deficits in European Countries: The Impact of Fiscal Rules and Tax Autonomy. *European Journal of Political Economy*. 2014. Vol. 34. P. 86-110.

54. Frankel J., Schreger J. Over-Optimistic Official Forecasts and Fiscal Rules in the Eurozone. *Review of World Economics*. 2013. Vol. 149. P. 247-272.
55. Freitag M., Vatter A. Decentralization and Fiscal Discipline in Sub-National Governments. *The Journal of Federalism*. 2008. Vol. 38. No. 2. P. 272-294.
56. Gali J., Perotti R. Fiscal Policy and Monetary Integration in Europe. *Economic Policy*. 2003. Vol. 18(37). P. 533-572.
57. Gemmell N., Kneller R., Sanz I. Fiscal decentralization and economic growth: spending versus revenue decentralization. *Economic Inquiry*. 2013. Vol. 51, No. 4. P. 1915-1931.
58. German Stability Programme 2017 : report of the Federal Ministry of Finance of Germany. URL : http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Downloads/german-stability-programme-2017.pdf?__blob=publicationFile&v=1.
59. Gerunov A. Financial Effects of Fiscal Transparency: A Critique. *Bulgarian Economic Papers*. 2016. No. 1. 20 p.
60. Godek-Brunel M., Carpentier S. Zastosowanie wskaźników w budżecie zadaniowym we Francji na przykładzie programu : Badania i szkolnictwo wyższe, [w:] E. Ruskowski (red.) *Instrumenty nowego zarządzania finansami publicznymi w wybranych krajach Unii Europejskiej*. Białystok, 2011.
61. Granados N. The impact of IT on market information and transparency: a unified theoretical framework / N. Granados, A. Gupta, R. Kauffman // *Journal of the Association for Information Systems*. – 2006. – № 7(3) . – P. 148-178.
62. Grembi V., Nannicini T., Troiano U. Do fiscal rules matter? *American Economic Journal: Applied Economics*. 2016. Vol. 8. P. 1-30.
63. Hallerberg, M., Strauch R., von Hagen J. The Design of Fiscal Rules and Forms of Governance in European Union Countries. *European Journal of Political Economy*. 2007. Vol. 23. P. 338-359.
64. Hanh N., Shin H., Diep P. The Optimal Point for Fiscal Decentralization. *European Journal of Business and Management*. 2014. Vol. 6, No.20. P. 182-189.
65. Harrison T. M., Sayogo D. S. Open Budgets and Open Government: Beyond Disclosure in Pursuit of Transparency, Participation and Accountability. *The Proceedings*

of the 14th Annual International Conference on Digital Government Research. Quebec City, QC, Canada, 2013. P. 235-244.

66. Heinemann F., Janeba E., Schröder C., Streif F. Fiscal rules and compliance expectations – Evidence for the German debt brake. *Journal of Public Economics*. 2016. Vol. 142. P. 11-23.

67. Hughes Hallett A., Jensen S. H. Fiscal Governance in the Euro Area: Institutions vs. Rules. *Journal of European Public Policy*. 2012. Vol. 19. P. 646-664.

68. Iimi A. Decentralization and economic growth revisited: an empirical note. *Journal of Urban Economics*. 2005. Vol. 57. P. 449-461.

69. Jarmuzek M. Does Fiscal Transparency Matter? The Evidence from Transition Economies. URL: https://iweb.cerge-ei.cz/pdf/gdn/trcv_77_paper_03.pdf (Last accessed: 11.07.2017).

70. JOFR. – 2009. – № 0035. – 11 фєвр. – С. 23–46.

71. Kaufmann D. Voice or Public Sector Management? An Empirical Investigation of the Determinants of Public Sector Performance Based on a Survey of Public Officials in Bolivia [Electronic resource] / D. Kaufmann, G. Mehrez, G. Tugrul. – Access mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=316865

72. Khagram S., Renzio P., Fung A. Overview and Synthesis: The Political Economy of Fiscal Transparency, Participation, and Accountability around the World. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/openbudgets_chapter.pdf (Last accessed: 13.07.2017).

73. Kim J., Lotz J., Blochliger H. Measuring Fiscal Decentralisation: Concepts and Policies. URL : http://www.oecd-ilibrary.org/governance/measuring-fiscal-decentralisation_9789264174849-en.

74. Kopits G. Transparency in Government Operations [Electronic resource] / G. Kopits, J. Craig // International monetary Fund. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/op/158/op158.pdf>

75. Kosikowski C. Wieloletni Plan Finansowy Państwa, [w:] Dobaczewska A., Juchniewicz E., Sowiński T. System finansów publicznych. Prawo finansowe wobec wyzwań XXI wieku. Warszawa, 2010. S. 115 i nast. ; Kosikowski C. Naprawa finansów publicznych Polsce. Białystok, 2011. – S. 400.

76. Krogstrup S., Walti S. Do fiscal rules cause budgetary outcomes? *Public Choice*. 2008. Vol. 136(1). P. 123-138.

77. Lamming R. Developing the Concept of Transparency for Use in Supply Relationships / R. Lamming, N. Caldwell, D. Harrison, W. Phillips // *British Journal of Management*. – 2004. – № 4. – P. 291- 302.

78. Ligthart J. E., Van Oudheusden P. In government we trust: The role of fiscal decentralization. *European Journal of Political Economy*. 2015. No. 37. P. 116–128.

79. Lind J. T., Mehlum H. With or Without U? – The appropriate test for a U shaped relationship. *MPRA*. 2007. No. 4823. P. 1-12.

80. Local government financial equalization 2008. URL : https://skl.se/download/18.2625f9e6145ac763d07be205/1401096394880/Local_government_financial_equalisation_SALAR.pdf

81. International Monetary Fund: official web-site. URL: <http://www.imf.org/en/Data> (Last accessed: 28.07.2017).

82. Ivento T. Using Statistical Data to Make Decisions: Multiple Regression URL : <http://www.udel.edu/FREC/ilvento/BUAD820/MOD504.pdf>.

83. Maltritz D., Wuste S. Determinants of budget deficits in Europe: The role and relations of fiscal rules, fiscal councils, creative accounting and the Euro. *Economic Modelling*. 2015. Vol. 48. P. 222-236.

84. Measuring Local Units' Transparency and Accountability: The Croatian Open Local Budget Index. Research project of Institute of Public Finance, Zagreb. URL: <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Croatian-Open-Local-Budget-Index.pdf> (Last accessed: 13.08.2017).

85. OECD Fiscal Decentralisation Database. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL : http://www.oecd.org/ctp/federalism/oecdfiscaldecentralisationdatabase.htm#C_Title.

86. OECD Members and partners. *OECD official website*. URL : <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/>.

87. Open Budget Survey 2015: Methodology: International Budget Partnership official web-site. URL: <http://www.internationalbudget.org/opening-budgets/open->

budget-initiative/open-budget-survey/research-resources/methodology/ (Last accessed: 29.07.2017).

88. Oxford Advanced learner's dictionary of current English. – Oxford, 1982. – T. 11. – 217 p.

89. Performance Budgeting In OECD Countries // OECD. 2007. S. 21. См. также: Postuła M., Perczyński P. (ed.) Performance Budget in Poland / Ministry of Finance. Warszawa, 2010. – P. 23–24.

90. Public finances in EMU 2006. Report of European Commission. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication423_en.pdf (Last accessed: 16.04.2017).

91. Regions at a Glance 2013 : OECD report. Official website of OECD library. URL : http://dx.doi.org/10.1787/reg_glance-2013-en.

92. Regions at a Glance 2016 : OECD report. Official website of OECD library. URL : http://dx.doi.org/10.1787/reg_glance-2016-en.

93. Reuter W. H. National numerical fiscal rules: Not complied with, but still effective? *European Journal of Political Economy*. 2015. Vol. 39. P. 67-81.

94. Review of impact and effectiveness of transparency and accountability initiatives / Transparency & Accountability Initiative. – October 14 – 15, 2010. – 56 P.

95. Robinson M. Budget analysis and policy advocacy: The role of non-governmental public action /M. Robinson // *IDS Working Paper*. – 2006. – P. 145-162.

96. Rodden J. Reviving Leviathan: Fiscal federalism and the growth of government. *International Organization*. 2003. Vol. 57. P. 695-729.

97. Rodriguez P. A., Gill N. On the economic dividend of devolution. *Regional Studies*. 2005. Vol. 39 (4). P. 405-420.

98. Rodríguez-Pose A., Ezcurra R. Is fiscal decentralization harmful for economic growth?: evidence from the OECD countries. *Journal of Economic Geography*. 2010. № 11 (4). P. 619-643.

99. Ruśkowski E. Dyskusyjne elementy koncepcji budżetu zadaniowego w Polsce w świetle doświadczeń francuskich [w:]; A. Dobaczewska, E. Juchniewicz, T. Sowiński (red.). System finansów publicznych. Prawo finansowe wobec wyzwań XXI w. Warszawa, 2010. – S. 126–127.

100. Ruśkowski E., Zawadzka-Pąk U. K. Prawne problemy konstrukcji i funkcjonowania budżetu zadaniowego we Francji, wnioski dla Polski / red. E. Ruśkowski. Białystok. – 2010. – S. 53.

101. Schaechter A., Kinda T., Budina N., Weber A. Fiscal Rules in Response to the Crisis – Toward the «Next-Generation» Rules. A New Dataset / A. Schaechter. IMF Working Paper. 2012. No. 187. 49 p.

102. Schnabel C., Wagner J. With or Without U? Testing the Hypothesis of an Inverted U-Shaped Union Membership-Age Relationship. CONTEMPORARY ECONOMICS. 2012. Vol. 6, Issue 4. P. 28-34.

103. Sedmihradská L. Budget Transparency in Czech Local Government URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115007741> (Last accessed: 28.07.2017).

104. Serrano F. The Spanish Fiscal Policy during the Great Recession. Journal of Post Keynesian Economics. 2010. Vol. 32. Issue 3. P. 371-388.

105. Smith Robert W. Public Budgeting in America. 5th ed. / Smith, Robert W., Thomas D. Lynch // Upper Saddle River. – NY: M.E. Pearson Prentice Hall. – 2003.

106. T. Lubińska (red.). Budżet zadaniowy w Polsce. Reorientacja z wydatkowania na zarządzanie pieniędzmi publicznymi. Warszawa, 2007. – S. 10.

107. Tehou T. Y. M., Sharaf M. F. Fiscal Transparency, Measurement and Determinants: Evidence from 27 Developing Countries. University of Alberta Working Paper. 2015. No. 2015-02. 37 p.

108. Teig M. Fiscal Transparency and Economic Growth. URL: https://www.uni-bamberg.de/fileadmin/uni/fakultaeten/sowi_lehrstuehle/vwl_finanzwissenschaft/Lehrstuhl/EDS5.pdf (Last accessed: 05.07.2017).

109. Ter-Minassian T. Fiscal Rules for Subnational Governments: Can They Promote Fiscal Discipline? OECD Journal on Budgeting. 2007. Vol. 6. No. 3. P. 1-11.

110. The World Bank: official site. URL: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (Last accessed: 15.05.2017).

111. Tilly J. Fiscal transparency and sustainability of public debts in times of crisis: how to strengthen investor confidence? URL:

<http://www.lse.ac.uk/IPA/images/Documents/PublicSphere/2013/8-fiscal-transparency-spreads-20121.pdf> (Last accessed: 18.07.2017).

112. Toward Participatory and Transparent Governance: Report on the Sixth Global Forum on Reinventing Government.' *Public Administration Review* / P. Suk Kim, J. Halligan, N. Cho, C.H. Oh, A.M. Eikenberry. – 2005. – № 65(6). – P. 646-654.

113. Ustawa z dn. 27 sierpnia 2009 r. Przepisy wprowadzające ustawę o finansach publicznych (Dz.U. № 157, poz. 1241 z późn. zm).

114. Vigvari A. Lost illusions: fiscal decentralization in Hungary. URL : <http://english.oim.dk/media/14243/andras-vigvari.pdf>.

115. Vishwanath T. Towards Transparency in Finance and Governance. Policy Research Working Paper [Electronic resource] / T. Vishwanath, D. Kaufmann. – Access mode : <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/18291/tarawish.pdf>.

116. Vynnychenko N. Budget transparency: the problems of defining. *European Journal of Economics and Management Sciences*. 2015. №4. P. 21-24.

117. Vynnychenko N., Fomina J. Fiscal transparency: cross-country comparisons. *Business Ethics and Leadership*. 2017. Issue 2. P. 39-46.

118. Vynnychenko N., Majewska U. Evaluation of business ethics for the formation of public finance. *Business Ethics and Leadership*. 2017. Issue 1. P. 40-45.

119. Woller G., Phillips K. Fiscal decentralization and LDC economic growth: An empirical investigation. *Journal of Development Studies*. 1998. Vol. 34 (4). P. 139-148.

120. Wren-Lewis S. Changing the Rules. Why we should not accede to EMU's current fiscal regime. *New Economy*. 2003. Vol. 10(2). P. 73-78.

121. Wyplosz C. Fiscal discipline in EMU: rules or institutions? URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.457.5336&rep=rep1&type=pdf> (Last accessed: 20.05.2017).

122. Wzorce budżetów zadaniowych, rozwiązania zagraniczne na przykładzie Wielkiej Brytanii / Ministerstwo Finansów. Warszawa, 2009. S. 4.

123. Zawadzka-Pąk U. K. Instrumenty nowego zarządzania finansami publicznymi w Wielkiej Brytanii, [B:] E. Ruśkowski (red.) *Instrumenty nowego*

zarządzania finansami publicznymi w wybranych krajach Unii Europejskiej. Białystok, 2011.

124. Zawadzka-Pąk U. K. Model brytyjski jako wzorzec aktualnego budżetu zadaniowego we Francji, [w:] Ruśkowski E., Zawadzka-Pąk U. K. Prawne problemy konstrukcji i funkcjonowania budżetu zadaniowego we Francji. Wnioski dla Polski, red. E. Ruśkowski. Białystok, 2010. S. 17.

125. Zuccolotto R., Teixeira M. A. C. The Causes of Fiscal Transparency: Evidence in the Brazilian States R. Cont. Fin. – USP. São Paulo, 2014. Vol. 25. No. 66. P. 242-254.

126. Абакуменко О. В. Методичні підходи до оцінки боргової стійкості країни: міжнародний та вітчизняний досвід. Науковий вісник Полісся. 2015. Вип. 4. С. 97-104.

127. Абакуменко О. В., Воронцова А. С. Соціальна складова фінансової політики місцевого розвитку. Науково-практичний журнал "Вісник Української академії банківської справи". 2014. Вип. 2 (37). С. 94 – 98.

128. Александров И.М. Бюджетная система РФ: учебник / И. М. Александров. – 2-е издание. – М.: Дашков и Ко, 2007. – 288 с.

129. Андрущенко О. Ю. Вплив фіскальної децентралізації на економічний розвиток держави. Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. 2017. № 1 (40). С. 73-78.

130. Антонов М. С. Впровадження фіскальних правил як основи управління борговою стійкістю України в умовах про циклічності фіскальної політики. БІЗНЕСІНФОРМ. 2016. №6. С. 197-203.

131. Арабчук Я. І. Фінансова децентралізація – основна складова спроможної громади. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2016. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_20.

132. Артус М. М. Бюджетна система України. Навчальний посібник / М. М. Артус, Н. М. Хижа. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005.– 220 с.

133. Базілінська О. Я. Макроекономіка Навч. пос. /2-ге видання, випр. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.

134. Бак Н. А. Прозорість бюджетного процесу як фактор підвищення ефективності бюджетного менеджменту в Україні. Економіка: реалії часу. 2014. № 1(11). С. 43-49.

135. Балабан Р. Прозорість бюджетного процесу 2012-2013 рр. (Киргизстан, Україна, Казахстан). Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. Випуск 4(66). С. 174-180.

136. Балдич Н. І. Концептуальні засади державної політики фінансового вирівнювання місцевих бюджетів. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2005. № 1. С. 153-158.

137. Банківська статистика: Опорний конспект лекцій / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К.: МАУП, 1999.

138. Белов А. В. Финансовая децентрализация и экономический рост в регионах Российской Федерации. Регион: экономика и социология. 2008. N 1. С. 45-57.

139. Бенч Л. Л., Лісовенко В. О. Напрями вдосконалення управління державним боргом в Україні. Ринок цінних паперів. 2013. № 9-10. С. 1-10.

140. Березянюк Т. В. Особливості державного управління національною бюджетною системою в ринковому форматі. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 1. С. 24-26.

141. Бикадорова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. Економічний вісник Донбасу. 2010. № 2. С. 145-151.

142. Біла С. О. Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні. Економіка. 2015. Випуск 27. С. 60-68.

143. Богдан Т. П. Фіскальні правила як важлива складова прогресивних фіскальних інститутів. Фінанси України. 2016. №4. С. 7-26.

144. Боголиб Т. Бюджетная политика Украины как основа макроэкономической стабильности. Економіст. 2013. №4. С. 13-16.

145. Бодров В. Г., Дяченко С. А. Бюджетна та фінансова децентралізація як інструмент зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування. Київ : НАДУ, 2015. 101 с.

146. Бояр А. О. Принципи функціонування бюджетної системи Європейського Союзу. Науковий вісник ВНУ. Економічні науки. 2009. № 7. С. 199-203.
147. Булгакова С. О. Казначейська система виконання бюджету / С. О. Булгакова, Н. В. Базанова, Л. В. Єрмошенко, Н. І. Сушко та ін. – К. : КДТЕУ, 2000. – 249 с.
148. Буряченко А. Є. Функціональна децентралізація та вдосконалення системи бюджетних відносин. Фінанси України. 2014. № 2. С. 17-27.
149. Бутурлакiна Т. О., Мiнкович В. Т. Фiнансова децентралiзацiя як фактор економічного зростання регіонів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2010. № 31. URL : www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvu/Ekon/2010_31/statti/4_8.htm.
150. Бюджетна система : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.
151. Бюджетна система : підручник / на наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури; Тернопіль : Економ. думка. – 2012 – 871 с.
152. Бюджетна система: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. М. Опарін, В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.
153. Бюджетна система: Навчальний посібник / [Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.] за заг. ред. В. П. Хомутенко. – Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. – 392 с.
154. Бюджетная система Российской Федерации / [под. ред. Г. Б. Поляка]. – М.: Ювита–Дана, 1999. – 550 с.
155. Бюджетний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
156. Бюджетний літопис: 4 квартал 2014 року [Електронний ресурс] // Проект «Популярна економіка : ціна держави ». – Режим доступу : <http://costua.com/files/budget-chronicles-4th-quarter-2014.pdf>
157. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. / Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк, Б. І. Хомічак. – К.: Знання, 2006. – 293 с.

158. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
159. Васильєва Н. В. Залучення громадськості в українських містах (на прикладі бюджету участі). Публічне урядування. 2016. № 4 (5). С. 123-131.
160. Вацлавський О. І. Роль громадського фінансового контролю в процесі формування та виконання місцевих бюджетів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Випуск 10. Частина 1. С. 77-81.
161. Виговська Н. Г., А. Ю. Славіцька. Місце зовнішнього державного фінансового контролю у національній контрольній системі України. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2016. № 4. С. 219-228.
162. Винниченко Н. В. Оптимізація рівня фіскальної децентралізації в контексті реформування сектору публічних фінансів: світовий контекст. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. №1. С.7-11.
163. Винниченко Н. В. Особливості становлення в Україні нормативного забезпечення системи управління бюджетом. Вісник Одеського національного університету. 2017. Том 22. Випуск 12(65). С. 212-216.
164. Винниченко Н. В. Становлення та сучасний стан розвитку системи фінансового вирівнювання в Україні. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. №2. С.7-13.
165. Винниченко Н. В. Оцінка впливу фіскальних правил на бюджетний процес. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. Серія: «Економіка і менеджмент». №27. Частина 2. С. 93-96.
166. Винниченко Н. В. Проблеми визначення сутності поняття система управління бюджетом. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип.18. С. 140-145.
167. Винниченко Н. В. Аналіз стану забезпечення бюджетної прозорості в Україні. Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 369-371.

168. Винниченко Н. В. Вимоги до кадрового забезпечення системи внутрішнього контролю. Ключевые вопросы в современной науке : матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, 17-25 квітня 2013). Софія, 2013. С. 9-12.

169. Винниченко Н. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування системи управління бюджетом. Економічний простір. 2015. №104. С. 147-162.

170. Винниченко Н. В. Засади і принципи вибору та функціонування моделі управління бюджетом. Розвиток підприємництва, бухгалтерського обліку та фінансів в умовах інтеграційних процесів : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 10-11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 32-35.

171. Винниченко Н. В. Контроль керівника в системі внутрішнього аудиту. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей ІХ Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 25 березня 2011 р.). Київ, 2011. С. 159-161.

172. Винниченко Н. В. Концептуальні засади бюджетної прозорості. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2015. Вип. 42. С. 69-79.

173. Винниченко Н. В. Концептуальні засади формування системи управління бюджетом. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка. 2015. №10/1. Том 23. С. 3-12.

174. Винниченко Н. В. Основи формування моделі управління бюджетом. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 20. С. 92-96.

175. Винниченко Н. В. Особливості контролінгу бюджетних ресурсів в умовах кризи. Формирование научно-образовательной политики : матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 31 травня 2014 р.). Київ, 2014. С. 39-40.

176. Винниченко Н. В. Проблеми визначення економічної сутності контролю за використанням бюджетних ресурсів. Стратегія розвитку національної економіки в умовах зміни ролі і місця людини в системі суспільного виробництва : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 5 жовтня 2009 р.). Харків, 2009. С. 15-18.

177. Винниченко Н. В. Проблеми визначення економічної сутності контролінгу та сфери його впровадження. Сучасна наука в мережі інтернет: збірник тез доповідей 7 Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 22-24 лютого 2011 р.). Київ, 2011. С. 13-15.

178. Винниченко Н. В. Проблеми використання бюджету як інструменту антикризового управління. Перспективи розвитку фінансової системи: економічні та інноваційні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Дніпропетровськ, 30-31 травня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 88-89.

179. Винниченко Н. В. Проблеми внутрішнього контролю нематеріальних активів. Ефективна економіка. 2012. №2. Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1666>.

180. Винниченко Н. В. Проблеми впровадження аудиту адміністративної діяльності у вітчизняну практику. Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 27-28 травня 2010 р.). Суми, 2010. С. 50-52.

181. Винниченко Н. В. Проблеми забезпечення транспарентності бюджетного процесу в Україні. Бізнес-навігатор. 2017. Вип. №3 (42). С. 127-133.

182. Винниченко Н. В. Проблеми інформаційного наповнення системи контролінгу в управлінні бюджетними ресурсами. Ефективна економіка. 2014. №5. Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3036>.

183. Винниченко Н. В. Проблеми нормативного забезпечення бюджетного планування. Економіка – погляд у майбутнє. Тенденції інноваційного розвитку економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 25-26 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. Частина III. С. 101-103.

184. Винниченко Н. В. Проблеми реалізації контролінгу в умовах антикризового управління. Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія та практика: колективна монографія. Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. С. 370-380.

185. Винниченко Н. В. Проблеми реформування бюджетних відносин в Україні. Ефективна економіка. 2014. №3. Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2851>.

186. Винниченко Н. В. Проблеми участі громадськості у бюджетному процесі м. Сум. Problems of social and economic development of business: монографія за заг. ред. проф. С. І. Дробязко. Канада : Монреаль, 2014. С. 366-371.

187. Винниченко Н. В. Проблеми формування категоріально-понятійного апарату за оптимального розподілу фінансових ресурсів в умовах децентралізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. Серія: «Економіка і менеджмент». Вип. №22. С. 118-121.

188. Винниченко Н. В. Публічний аудит як елемент системи бюджетного контролю. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. №5. Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=854>.

189. Винниченко Н. В. Система управління бюджетом: наукові основи, сучасні тенденції, світовий досвід : монографія за заг. ред. Н.В. Винниченко. Суми : Сумський державний університет, 2017. С. 372.

190. Винниченко Н. В. Сучасні проблеми бюджетного планування. Світова економіка XXI століття: фактори впливу на стан і розвиток економічних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28 лютого 2014 р.). Львів, 2014. С. 26-28.

191. Винниченко Н. В. Узагальнення та розвиток категоріально-понятійного апарату системи управління бюджетом. Вісник Української академії банківської справи 2015. №2 (39). С. 3-12.

192. Винниченко Н. В. Фінансова децентралізація: виклики та можливості. НДО-Інформ. 2017. №1(53). С. 11-13.

193. Винниченко Н. В. Формування системи управління бюджетом: закордонний досвід. Пріоритети нової економіки знань в XXI сторіччі : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24-25 грудня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 82-84.

194. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Управління видатками місцевих бюджетів розвитку в контексті інвестиційного забезпечення соціально-еконо-

мічного розвитку міста. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста. [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. С. 72-80.

195. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Формування рейтингу ефективності інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 1. Системний підхід до інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. С. 233-242.

196. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Бюджетні інструменти управління інноваційним розвитком. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : монографія / [за заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос.]. Суми : СумДУ, 2009. С. 200-215.

197. Винниченко Н. В., Есманов О. М. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні. Економічний часопис-XXI. 2014. № 3-4 (2). С.47-50.

198. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Особливості функціонування системи контролю бюджетних програм. Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Економічна. 2011. Вип. 26. С. 89-96.

199. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Проблеми та стан функціонування внутрішнього фінансового контролю в органах виконавчої влади. Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2010 р.). Київ, 2010. С. 128-129.

200. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Проблеми формування системи контролю виконання бюджетних програм. Стратегія розвитку України в глобальному середовищі : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 13-15 листопада 2009 р.). Сімферополь, 2009. С. 32-33.

201. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Сучасний стан розвитку державного внутрішнього контролю в Україні. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2010. Вип. 28. С. 26-29.
202. Винниченко Н.В., Люльов О.В. Аналіз впливу договору про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі на використання фіскальних правил в країнах ЄС. Фінансові дослідження. 2017. – № 2 (3). Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/83.pdf>.
203. Винниченко Н.В., Васильєва Т.А. Сучасні проблеми реформування місцевих бюджетів в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики. 2009. Вип. 249. Том VI. С. 1431-1436.
204. Винниченко Н.В., Луняков О.В., Есманов О. М., Соколенко Л.Ф. Формування системи раннього повідомлення про виникнення дисбалансів у фінансовому секторі економіки. Держава, підприємства та банки в системі антикризового управління: монографія / за ред. д.е.н., проф., Т. А. Васильєвої, к.е.н. О. Б. Афанасєвої. Суми : «Ярославна», 2013. С. 131-142.
205. Винниченко Н.В., Люльов О.В. Міжнародний досвід використання фіскальних правил в контексті макроекономічної стабільності. Фінансові дослідження. 2017. №1(2). Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/81.pdf>.
206. Віхров О. П. Фінансове право: Конспект лекцій / О. П. Віхров, С. О. Ніщима // Чернігів: ЧДІЕУ. 2002. – 280 с.
207. Власюк Н.І. Реформування системи міжбюджетних відносин в Україні: переваги і недоліки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 10. С. 751-754.
208. Волохов О. С. Прозорість бюджету як запорука розвитку демократії в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. № 6-2. Том 1. С. 96-100.
209. Волохова І. С. Фінансове вирівнювання в Україні: пошук ефективної моделі. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 324-330.
210. Выполнение государственного бюджета Украины. Финансовый портал Минфин. URL: <http://index.minfin.com.ua/budget/> (дата звернення: 24.06.2017).

211. Гаман М. В. Механізм формування фінансових ресурсів регіону. Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління». 2013. № 2 (9). С. 126-131.
212. Гасанов С., Кудряшов В., Балакін Р. Зарубіжний досвід забезпечення прозорості операцій у фіскальній сфері та його використання в Україні. Фінанси України. 2015. № 11. С. 22-40.
213. Гладченко Л. П. Критичний погляд на фіскальні правила діяльності уряду в українському бюджетному законодавстві. Фінанси, облік і аудит. 2012. №19. С. 39-46.
214. Глущенко Ю. А. Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні. Вісник НАДУ при Президентові України (Серія “Державне управління”). 2017. №4. С. 100-106.
215. Глущенко Ю. А. Фінансове вирівнювання як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку територій. Вісник Національної академії державного управління. 2013. Вип. 2. С. 125-132.
216. Голованова Н. В. Оценка открытости (прозрачности) бюджетной системы: аналитический обзор. Научно-исследовательский финансовый институт. Финансовый журнал. 2015. №3. С. 98-107.
217. Горошанська О. О., Прокопова О. В. Статистика: основи теоріїю Харків, 2014. 249 с.
218. Гринів Л. С. Національна економіка: Навч. посібник. / Л. С. Гринів, М. В. Кічурчак–Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 464 с.
219. Грищенко Н. Транспарентність влади : нема патриціїв – нема васалів [Електронний ресурс] / Н. Грищенко // Віче. – 2008. – № 11. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/982>.
220. Дем'янюк А. В. Проблеми та перспективи забезпечення прозорості бюджетного процесу на субнаціональному рівні. Наука й економіка. 2012. №1. С. 30-37.
221. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

222. Державний борг України. CASE Україна. URL: <http://cost.ua/budget/debt/> (дата звернення: 21.06.2017).
223. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів : постанова Кабінету Міністрів України № 1149 від 08.12.2010 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1149-2010-%D0%BF>.
224. Длугопольський О. В. Фіскальна консолідація як реакція на світову фінансово-економічну кризу: особливості застосування правил і норм у країнах ЄС та Латинської Америки. Наукові записки. Серія «Економіка». 2013. Вип. 23. С. 26-38.
225. Дмитренко Е. С. Фінансове право. Особлива частина: навчальний посібник / Е.С. Дмитренко. – К.: Алерта, 2006. – 376 с.
226. Дроздовська О. С. Бюджетний устрій держави та особливості його формування в Україні : дис.. канд. екон. наук: 08.04.01 / Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. – К., 2005.
227. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації. Фінанси України. 2002. № 8. С. 19–25.
228. Дяченко С. А., Фетіщенко Є. М. Підвищення прозорості планування державного бюджету України. Державне управління: теорія та практика. 2016. №2. С. 45-56.
229. Єфремов Д. П. Фіскальна федералізація України: можливості та загрози. Регіональна економіка та управління. Донецьк. 2014. № 2. С. 81–84.
230. Заброцька О. В. Фінансове вирівнювання як фактор локальної безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 2. С. 1-9.
231. Заброцька О. В. Фінансове територіальне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2011. 20 с.
232. Загорський В. С. Фінанси: підручник – Видавництво: Знання – Київ – 2008 – 248 с.
233. Задорожний В. П. Удосконалення механізму управління державним боргом України. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 23. С. 23-26.

234. Зайчикова В. В. Принципи забезпечення ефективності та прозорості в органах місцевого самоврядування. Наукові праці НДФІ. 2008. Вип. 4. С. 10-22.
235. Зайчикова В.В. Удосконалення бюджетного законодавства в контексті Європейського досвіду скорочення дефіциту бюджету. Фінанси України. 2011. № 5. С. 56-67.
236. Закон от 27 августа 2009 г. Вводные положения к закону о публичных финансах (Dz.U. № 157, роз. 1241, с послед.изм.).
237. Занковец В. Энциклопедия тестирования. М.: Спорт, 2016. 456 с.
238. Засади формування бюджетної політики держави : моногр. / [М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужников та ін.]; за наук. ред. М. М. Єрмошенка. – К. : НАУ, 2003. – 284 с.
239. Затонацька Т. Г., Кузькін Є. Ю., Ставицький А. В. Перспективи та передумови бюджетної децентралізації в Україні на сучасному етапі. Наукові праці НДФІ. 2015. № 1 (70). С. 74-86.
240. Затонацька Т., Шиманська О. Міжнародний досвід формування фіскальної політики у посткризовий період. Світ фінансів. 2011. № 3. С. 138-147.
241. Зачосова Н. В. Інформаційна прозорість як фактор впливу на процес управління економічною безпекою фінансових посередників [Електронний ресурс] / Н. В. Зачосова, Д. М. Куценко. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/38595/1/60-62.pdf>
242. Зведений бюджет України у 1992 – 2008 роках. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/fin/fin_ric/fin_u/2003.html (дата звернення: 23.06.2017).
243. Земитан Г. Методы составления бюджетов / Земитан Г. // Финансисть. – 2008. – №7 (февраль). – С. 41.
244. Иванова Е. С. Принципы и средства повышения результативности бюджетных расходов в современной модели управления общественными финансам / Е. С. Иванова // Финансы и кредит. – 2010. – №5. – С. 12–15.
245. Иванова Н. Г. Региональная бюджетная политика: теория, законодательство, практика / Н. Г. Иванова. – СПб. : СПб ГУЭФ, 2002. 167 с.

246. Иванова Н. Г. Фискальные правила в условиях кризисной экономики. *Финансы и кредит*. 2009. №32(368). С. 7-11.
247. Ишина И. В. Открытость и прозрачность в управлении финансами регионов: проблемы и пути решения. *Вопросы региональной экономики*. 2015. №4. С. 122-128.
248. Іваницька О. М. Забезпечення прозорості державних фінансів і фінансової системи України. *Наук. пр. НДФІ*. 2014. № 4 (69). С. 13-19.
249. Іголкін І. В. Роль траспарентності бюджетних відносин у системі управління державними фінансами. *Наукові праці НДФІ*. 2016. №1(74). С. 50-67.
250. Индекс споживчих цін в Україні за 2008-2016 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
251. Інформаційний портал Сумської міської ради: офіційний веб-сайт. URL: <https://smr.gov.ua/uk/> (дата звернення: 15.08.2017).
252. Іоненко К. В. Фінансове вирівнювання економічного розвитку регіонів України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 35. С. 301-305.
253. Карчевская С.А. Совершенствование межбюджетного регулирования на муниципальном уровне // *Финансы*. – 2009. – № 2. – С. 4–6.
254. Касич А. О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8 (182). С. 16-21.
255. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ, НІОС, 2000. 384 с.
256. Кількість підприємств в Україні за 2008-2016 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
257. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 640 с.
258. Ковалева Т. М. Бюджет и бюджетная политика в Российской Федерации/ Т. М. Ковалева, С. В. Барулин. – 2-е изд. – М : Кнорус, 2006. – 208 с.
259. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму / О. М. Ковалюк // *Фінанси України*. – 2003. – № 4. – С. 54–58.

260. Козенко А. О. Зарубіжний досвід вертикального фінансового вирівнювання та його застосування в Україні. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2013. Випуску 37. С. 266-272.
261. Козюк В. Еволюція інституційної моделі фіскальних правил у ЄВС. Журнал європейської економіки. 2013. Том 12(№ 2). С. 131-164.
262. Колодій С. Ю. Децентралізація бюджетної системи та економічне зростання. Фінанси України. 2001. №3. С. 63–68.
263. Коляда Т. А. Управління державним боргом у контексті стабілізації державних фінансів України. Економічний часопис-XXI. 2015. № 7-8(1). С. 82-85.
264. Комарницький І. Ф. Економічна теорія. : навч. посіб. / І. Ф. Комарницький, С. В. Бойда, В. Ф. Банар. – Чернівці : [б.в.], 2012. – 137 с.
265. Комягин Д. Л. Словарь бюджетных терминов / Д. Л. Комягин // Право и экономика. – 1997. – № 23-24. – С. 43–46.
266. Крутова А. С. Електронний документообіг в органах державної влади України : реалії сьогодення та перспективи розвитку / А. С. Крутова, О. В. Чумак // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 112-124.
267. Крылова Е. В. Направления совершенствования процедуры бюджетного процесса в сфере управления общественными финансами / Е. В. Крылова. – М.: Айрис Пресс, 2009. – 236 с.
268. Кудіна О. Транспарентність влади в Україні: проблеми становлення та чинники забезпечення. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2013. Т. 21. Вип. 23 (4). С. 33-38.
269. Кудряшов В.П. Стійкість державних фінансів. Економіка України. 2012. № 10. С. 54-67.
270. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с.
271. Куценко Т. Ф. Формування ефективної моделі бюджетної безпеки України з урахуванням стандартів ЄС у сфері державних фінансів. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Випуск 4. С. 181-188.
272. Лактіонова О. А. Гнучкість фіскальної політики в умовах циклічного розвитку економіки. БІЗНЕСІНФОРМ. 2014. №6. С. 308-319.

273. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : [моногр.] / Л. В Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
274. Лисяк Л. В. Практика фінансових реформ та розвиток бюджетної політики в Україні. Науковий вісник ЧДДЕУ. 2011. № 1 (9). С. 149-154.
275. Логвінов П. В. Фінансове вирівнювання територій в умовах децентралізації публічних фінансів. Фінанси, облік і аудит. 2015. Випуск 2 (26). С. 80-93.
276. Лондар С. Л. Фінанси : навчальний посібник / С. Л. Лондар, О. В. Тимошенко. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 384 с.
277. Лук'янюк М. Е. Фіскальні інститути Великобританії: досвід діяльності та висновки для України. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 5(47). С. 178-181.
278. Луніна І. Державні видатки: тенденції і фактори зростання. Фінанси України. 2001. № 4. С. 104-110.
279. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. Київ, ДНВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2006. 432 с.
280. Луценко І. О. Забезпечення прозорості формування місцевих бюджетів. Чернігівський науковий часопис. Серія 1: Економіка і управління. 2015. № 1. С. 66-70.
281. Лучка А. Забезпечення прозорості та відкритості бюджетів місцевого самоврядування як засіб поглиблення демократизації суспільного життя. Вісник ТНЕУ. 2007. №2. С. 37-45.
282. Лучковська С. І. Фінансове право : навч. посібник / С. І. Лучковська. – К.: КНТ, 2010. – 296 с.
283. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування / П. М. Любченко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2013. – № 25. – С. 88-101.
284. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 25. С. 88-101.

285. Малиш Н. А. Макроекономіка: навчальний посібник / Н. А. Малиш. – К. : МАУП, 2003. – 182 с.
286. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону / Т. Л. Миронова, О. П. Добровольська, А.Ф. Процай, С. Ю. Колодій // Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.
287. Мухина А. С. Особенности организации и управления бюджетным процессом Российской Федерации / А. С. Мухина // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 6. – С. 60-63.
288. Наконечна Ю., Демиденко Л. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 10(187). С. 20-27.
289. Наливайко Л. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. Право України. 2015. № 6. С. 148-156.
290. Наркізов М. М. Інститут фінансового вирівнювання як інструмент державного регулювання розвитку регіонів. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. № 31. С. 194-197.
291. Нечаюк І. Б. Основні проблеми подолання бюджетного дефіциту в Україні. Економічний форум. 2013. № 4. С. 207-211.
292. Обзор открытости бюджета за 2015 год / International Budget Partnership. – 2015. – 80 P.
293. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами України за 2008-2016 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
294. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : моногр. / Ц. Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 580 с.
295. Онишко С. В., Лактіонова О. А. Перспективи впровадження фіскальних правил в Україні та їх інституційне забезпечення. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 22. № 1. С. 138–150.

296. Опарін В. М. Домінанти та пріоритети фінансового вирівнювання в Україні. *Фінанси України*. 2015. № 6. С. 29-43.
297. Опарін В. М. *Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник*. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
298. Опря А. Т. *Фінансове право: Навчальний посібник*. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 248 с.
299. Осецька Д. В. Фіскальні правила в механізмі макроекономічної політики: міжнародний досвід. *Вісник АМСУ. Серія: «Економіка»*. 2015. №1(53). С. 88-94.
300. Осецький В. Л., Мороз П. А. Державні видатки в реалізації бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку України. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 103–111.
301. Осипенко С. О. Фінансова децентралізація: ефективність реалізації на місцевому рівні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. №4 (24). С. 176-181.
302. Основні напрями бюджетної політики. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради з питань бюджету. URL: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45077> (дата звернення: 19.06.2017).
303. Пасічник Ю. В. *Бюджетна система: навчальний посібник/ Ю. В. Пасічник*. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Знання, 2008. – 670 с
304. Пасічник Ю. В. Концептуальні засади соціальних фінансів як окремої галузі фінансової науки / Ю. В. Пасічник // *Проблеми науки*. – 2004. – № 1. – С. 16–21.
305. Пашковська М. Поняття транспарентності в учасній науці «державне управління» / М. Пашковська // *Ефективність державного управління*. – 2013. – № 34. – С. 135-143.
306. Педченко Н. С., Заворотній С. І. Бюджетний федералізм у фінансовій системі держави: моделі та принципи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 320-327.

307. Петриченко А. В. Фискальная децентрализация как фактор роста эффективности регионального экономического развития : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Российская академия государственной службы при Президенте РФ. Москва, 2004.

308. Письменный В. В., Палац Х. П. Сучасні виклики системи фінансового вирівнювання територій: досвід України і скандинавських країн. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки». 2014. №3. С. 112-122.

309. Підхонний О.М., Журба О.Ю. Зарубіжний досвід формування та функціонування системи місцевих фінансів та його використання в Україні. Молодий вчений. 2017. № 11 (51). С. 1265-1270.

310. Показники виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів за 2011-2015 рр. Міністерство фінансів України. URL : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=292741&stind=21.

311. Показники виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів за 2011-2015 рр. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=292741&stind=21.

312. Присяжнюк О. О. Особливості управління та обслуговування державного боргу України. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 2. С. 209-211.

313. Про бюджетну систему України [Електронний ресурс] / Закон України від 21.06.2001 року № 2542-III // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/512-12>. – Назва з екрану.

314. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України № 79-19 від 01.01.2015 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.

315. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України № 157-19 від 05.02.2015 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20150205>.

316. Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами : постанова Кабінету Міністрів України № 1195 від 05.09.2001 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1195-2001-%D0%BF/ed20070905>.

317. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : указ Президента України 810/98 від 22.07.1998 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/810/98/ed19980722>.

318. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України № 2657- XII від 02.10.1992 зі змінами. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

319. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України №679-XIV від 20.05.1999 зі змінами. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

320. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 31.10.2008 №639-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/639-17> (дата звернення: 24.06.2017).

321. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України № 452/97-вр від 15.07.1997 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80>.

322. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р № 333-р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

323. Прокофьев С. Е. Обеспечение бюджетной прозрачности в зарубежных странах. Финансы. 2010. №4. С. 62-64.

324. Просяник Н. В. Реалізація програмно-цільового методу бюджетування на місцевому рівні / Н. В. Просяник // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 22. – С. 1-5.

325. Радіонов Ю. Д. Прозорість бюджетної системи – гарантії її ефективності. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 14. С. 14-21.

326. Радіонов Ю. Д. Цілі бюджетної політики України у сфері видатків. Наукові праці НДФІ. 2015. № 1. С. 87-95.
327. Регіональна статистика. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
328. Рівень безробіття в Україні (за методологією МОП) за 2008-2016 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
329. Рожко О.В. Економічна природа та значення державного кредиту в економіці України. Банківська справа. 2008. № 4. С. 81-89.
330. Розпутенко І. В. Бюджетний процес / І. В. Розпутенко – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 60 с.
331. Романовский М. В. Финансы и кредит: Учебник / М. В. Романовский, Н. Н. Назаров, М. И. Попова и др.; Под ред. М. В. Романовского, Г. Н. Белоглазовой. – М.: Юрайт-издат, 2008. – 368 с.
332. Росоляк О., Марціась І. Фінансова децентралізація: досвід Польщі та реалії України. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Випуск 2. С. 66-70.
333. Руденко І. В. Фіскальна децентралізація: моделі, перспективи, ризики. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 6. С. 16–22.
334. Савчук Н. В. Фіскальні пріоритети функціонування та розвитку бюджетної системи // Формування ринкової економіки. – 2013. – № 29. – С. 342–356.
335. Сагайдак І. В. Сутність і стан фінансового вирівнювання у бюджетній системі України. Економічний простір. 2013. № 75. С. 172-180.
336. Сало Т. В. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні. Ефективність державного управління. 2013. Вип. 35. С. 324-330.
337. Семко Т. В., Покутня М. В. Вплив державного боргу на стійке функціонування національної економіки. Економіка, фінанси, право. 2010. № 6. С. 6-11.
338. Сенюк Г.А. Теоретичні основи збалансованості місцевих бюджетів. Збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. 2011. № 1. С. 105-111.

339. Сергиенко Н. С. «Бюджет для граждан»: опыт регионов и муниципальных образований. Вестник Тульского филиала Финуниверситета. 2017. №1. С. 49-51.

340. Середньомісячна заробітна плата в Україні за 2008-2016 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

341. Серьогін С. М., Гончарук Н. Т. Теоретичні засади та основні напрямки реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 2. С. 1–17.

342. Сизранцев Г. О. Управління державним боргом України: проблеми та напрями оптимізації. БІЗНЕСІНФОРМ. 2013. №12. С. 56-60.

343. Силуанов А. Г. Бюджет макроэкономической стабильности. Финансы. 2011. №12. С. 3-8.

344. Сіташ Т. Д. Управління бюджетним дефіцитом. Економіка та держава. 2015. №2. С. 43-46.

345. Скрыпник Д. В. Бюджетные правила, эффективность правительства и экономический рост (научный доклад). Москва: Институт экономики РАН, 2016. 46 с.

346. Соколова О. М., Ковальчук А. В. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія “Державне управління”). 2016. №4. С. 117-124.

347. Сорговицька Я. Г. Теорія і практика функціонування фінансового вирівнювання в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Випуск 7, частина 3. С. 107-111.

348. Ставерська Т. О., Шевчук І. Л. Реформування міжбюджетних відносин в Україні. Scientific Journal «ScienceRise». 2015. № 6/3 (11). С. 29-34.

349. Статистичний збірник «Бюджет України» за 2012-2015 рр. Міністерство фінансів України. URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/poperedni-bjudzheti>.

350. Статистичний збірник «Бюджет України» за 2012-2016 рр. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/poperedni-bjudzheti>.
351. Стойко О. Я. Фінанси: навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О. Я. Стойка. – К.: А лерта, 2014. – 432 с.
352. Тарасюк М. В. Вимоги до формування бюджетної політики України у посткризовий період. Економіка. 2012. № 9. С. 19-21.
353. Тарасюк М. В. Методологічні засади формування бюджетної політики. Сталий розвиток економіки. 2012. № 5 (15). С. 309-313.
354. Труфен А. О. Відкритість і прозорість місцевих бюджетів. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Випуск 18. Частина 2. С. 170-174.
355. Тургель И. Д. Формирование «открытого бюджета» в Российской Федерации: долгосрочные планы и первые результаты. Вопросы управления. 2014. № 3. С. 22-30.
356. Україна: територіальний огляд. Міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL : http://old.minregion.gov.ua/attachments/news-attachments/6177/UkraineTerritorialReviewbyOECD_UA.doc.
357. Феценко Н. М. Сутність та особливості децентралізації: понятійний апарат. Вісник ЖНАЕУ. 2016. № 1 (54), т. 2. С. 167-179.
358. Философский словарь [ред. М.М. Розенталь]. – 5-е издание. – М.: Мысль, 1975. – 617 с.
359. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. Г. Грязновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 650 с.
360. Финансы социалистического общества / Под ред. Н. В. Гаретовского. – М. : Финансы и статистика, 1985. – С. 217–218.
361. Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. – 2-ге вид., перероб. і доп. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.

362. Фінанси: підручник/ ред.: С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
363. Форкун І. В. Формування та управління державним боргом в період фінансової кризи. Вісник Хмельницького національного університету. 2013. №2. С. 195-199.
364. Фролов С. М. Науково-методичні засади розвитку інституціональної складової бюджетного менеджменту / С. М. Фролов, Є. О. Балацький, М. А. Деркач // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми, 2011. – Вип. 32. – С. 325–332.
365. Фролов С.М., Винниченко Н. В., Козолуп І.Ф., Стрельченко О.Ю. Інвестиційне забезпечення соціального розвитку Сумщини / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку Сумщини : монографія за заг. ред. д.е.н., проф., Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. С. 38-63.
366. Хвесик М. А. Сталий розвиток в умовах глобальних викликів і загроз / М. А. Хвесик, А. М. Сундук та О. І. Добрянського // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2012. – С. 5-21.
367. Цюцюра С. В., Криворучко О. В., Цюцюра М. І. Основні тенденції прозорості бюджетного процесу. Управління розвитком складних систем. 2013. №13. С.66-68.
368. Чала Н. Д. Бюджетна система: Навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. – К. : Знання, 2010. – 223 с.
369. Черняєв Т. Ю. Фінансове вирівнювання розвитку регіонів в Україні. Економіка та держава. 2009. № 4. С. 94-96.
370. Чисельність наявного населення у розрізі регіонів України за 2008-2016 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
371. Чистюхіна Ю. А. Інституційні засади фіскальної децентралізації в Україні: дис. ... канд. екон. наук. Краматорськ, 2017. 248 с.
372. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. – К. : НДФІ, 2005. – 260 с.

373. Чулков А. С. «Бюджет для граждан» как метод повышения прозрачности бюджетной системы. Финансы. 2015. №1. С. 18-22.
374. Шишко О. В. Вдосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2009. 20 с.
375. Юхименко П. І. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
376. Якобсон Л. И. Экономика общественного сектора. Основы теории государственных финансов. Учебник. – М.: Академия, 2007. – 458 с.
377. Янів Л. М., Зінченко О. А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2016. Випуск 6. С. 144-153.
378. Яременко О. Л. Переходные процессы в экономике Украины: институциональный аспект. Х. : Основы, 1997. 182 с.
379. Яценко Ю. О. Підходи до розробки та запровадження нових моделей фінансового вирівнювання. Ефективна економіка. 2011. № 9. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=682/>
380. Яценко Ю. О. Світовий досвід основ організації фінансового вирівнювання: уроки для України. Економіка України. 2011. № 6. С. 66-77.

Додаток А

Таблиця А.1 – Узагальнення теоретичних підходів до розуміння поняття «бюджетна політика»

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетна політика як діяльність державних органів влади		
1	Юрій С. І., Федосов В. М. [362]	Бюджетна політика – діяльність держави з використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства;
2	Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [150]	Бюджетна політика – діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики для їх досягнення і застосування;
3	Опарін В. М., Малько В. І., Кондратюк С. Я., Коломієць Г. Б. [152]	Бюджетна політика – діяльність держави у галузі формування і використання бюджетних коштів, яка спрямована на підтримання високого рівня зайнятості, стабільної економіки, зростання валового внутрішнього продукту;
4	Чала Н. Д., Лазоренко Л. В. [368]	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку;
5	Пасічник Ю. В. [303]	Бюджетна політика – сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку. Розробляється бюджетна політика органами влади – законодавчою, виконавчою відповідного рівня із залученням фахівців – науковців, практиків як вітчизняних, так і зарубіжних;
6	Грязнова А. Г. [359]	Бюджетна політика – це сукупність заходів, рішень, які приймаються і здійснюються органами законодавчої та виконавчої влади, і пов'язані з визначенням основних напрямів розвитку бюджетних відносин і виробленням конкретних шляхів їх використання в інтересах громадян, суспільства і держави; Бюджетна політика – сукупність заходів держави щодо організації формування та використання бюджетних коштів для забезпечення економічного та соціального розвитку відповідної території;
7	Загорський В. С. [232]	Бюджетна політика – цілеспрямований комплекс дій державної влади стосовно формування, реалізації та управління бюджетним процесом;
8	Іванова Н. Г. [245]	Бюджетна політика – сукупність цілей, завдань, рішень та заходів, що приймаються і здійснюються органами влади у сфері бюджетних відносин;

Продовження таблиці А1

№ п/п	Автор/джерело	Визначення
9	Огонь Ц. Г. [294]	Бюджетна політика – цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) відносно регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні;
10	Булгакова С. О., Базанова Н. В., Єрмошенко Л. В., Сушко Н. І. [147]	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні;
Бюджетна політика як сукупність пріоритетів та напрямів розвитку		
11	Єрмошенко М. М., Єрохін С. А., Плужников І. О. [238]	Бюджетна політика – це системна сукупність пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу і використання бюджетної системи для розв’язання економічних та соціальних завдань країни;
12	Лисяк Л. В. [273]	Бюджетна політика – головний важіль визначення основних напрямів впливу державних та регіональних (місцевих) органів влади на досягнення збалансованого розвитку суспільства, що відображає суспільно-економічні відносини між людьми у процесі розподілу і перерозподілу ВВП, вироблення, розподілу, споживання суспільних благ і послуг та регулювання соціально-економічних процесів з метою задоволення потреб і розв’язання різноманітних проблем суспільства на основі сталого розвитку.
13	Чугунов І. Я. [372]	Бюджетна політика формується у ході процесу, вона передбачає визначення цілей і завдань у галузі фінансів, розробку механізму мобілізації грошових коштів до бюджету, вибір напрямків використання грошових засобів, управління фінансами у бюджетній сфері, організацію за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів;
Бюджетна політика як організаційно-фінансова категорія		
14	Ковалева Т. М., Барулин С. В. [258]	Бюджетна політика – це організаційно-фінансова категорія, що розкриває її сутність як науки та управлінської діяльності;
15	Комягин Д. Л. [265]	Бюджетна політика – система форм і методів мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу і являє собою цілісну єдність формування і використання коштів бюджетів усіх рівнів, яка реалізує стратегічні цілі державної економічної політики;

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Характеристика емпіричних досліджень впливу транспарентності бюджетного менеджменту на розвиток економіки

Автор, джерело	Методичний інструментарій дослідження	Змінні, що характеризують транспарентність	Інші змінні	Результати
Б. Альбассам (B. A. Albassam) [4]	Коефіцієнти кореляції Кенделла, логістична регресія	Індекс відкритості і бюджету, розроблений ОЕСР	Індикатори діяльності уряду, розроблені групою Світового банку: контроль корупції, ефективність уряду, політична стабільність, верховенство права, якість регулювання, голосування і підзвітність; Контрольна змінна: індекс людського розвитку, розроблений Програмою розвитку ООН	Індекс відкритості бюджету позитивно корелює з параметрами діяльності уряду
Дж. Тіллі (J. Tilly) [111]	Інструментарій панельного регресійного моделювання	Індекс відкритості і бюджету, розроблений ОЕСР	П'ятирічний спред кредитно-дефолтних свопів; Контрольні змінні: інфляція, зростання ВВП, бюджетний баланс, рівень міжнародних резервів, фіктивні змінні, що ідентифікують наявність дефолту в країні за останні 15 років та її належність до Єврозони	Відсутність впливу в стабільні роки, позитивний вплив на стабільність суверенного боргу в кризових умовах
Дж. Альт, Д. Лассен (J. E. Alt, D. D. Lassen) [7]	Двоетапний та трьохетапний метод найменших квадратів	Індекс прозорості, розроблений авторами	Сукупний державний борг у відношенні до ВВП; Контрольні змінні: політична поляризація, частота правосторонніх урядів, значення сукупного боргу станом на 1990 рік, середній рівень економічного зростання, політична конкуренція, централізація, роль Міністерства Фінансів, середній рівень витрат	Підтверджено, що зростання рівня фіскальної прозорості обумовлює скорочення державного боргу
А. Андерсен, Л. Нільсен (A. L. Andersen, L. H. W. Nielsen) [9]	Метод найменших квадратів, метод узагальнених моментів	Індекс прозорості, розроблений Дж. Альтом та Д. Лассеном	Тренд ВВП; розрив обсягів виробництва Контрольні змінні: коефіцієнт демографічної залежності, відкритість економіки, рівень інфляції, фіктивна змінна для року виборів, коефіцієнт тренду структурного безробіття, частка державного боргу по відношенню до ВВП в попередньому році, фіктивна змінна для мажоритарної виборчої системи, натуральний логарифм тренда реального ВВП на душу населення, фіктивна змінна для демократії і фіктивна змінна для президентської форми правління	Вплив бюджетної прозорості на фіскальну політику варіюється залежно від фази економічного циклу

Продовження таблиці Б.1

Автор, джерело	Методичний інструментарій дослідження	Змінні, що характеризують транспарентність	Інші змінні	Результати
Дж. Болдрік (J. Baldrich) [15]	Метод найменших квадратів, регресія з інструментальними змінними	Індекс фіскальної транспарентності, заснований на звітах МВФ	Логарифм ВВП на душу населення Контрольні змінні: натуральний логарифм частки смертності дорослих на початку XIX ст., середня температура по Цельсію станом на 1987 рік, географічна широта, пропорція населення країни та ризику передачі малярії станом на 1999 рік, середній індекс захисту від експропріації для країни за 1985-1995 роки, обсяги виробництва на одного працюючого у 1988 році, відсоток земель, що знаходяться у тропіках, натуральний логарифм ВВП на душу населення у 2003 році	Позитивний вплив бюджетної транспарентності на економічне зростання
В. Сімпоеру (V. M. Simpoeru) [41]	Метод найменших квадратів	Індекс відкритості і бюджету, розроблений ОЕСР	Контроль корупції; Глобальний індекс конкурентоспроможності	Відкритість бюджету позитивно впливає на контроль корупції та глобальну конкурентоспроможність
А. Герунов (A. Gerunov) [59]	Метод найменших квадратів, модель з фіксованими ефектами	Індекс відкритості і бюджету, розроблений ОЕСР	Баланс бюджету, первинний баланс, сукупний борг Контрольні змінні: інфляція, рівень безробіття, ВВП на душу населення, приріст експорту	Вплив відкритості бюджету на фіскальну результативність залежить від фази економічного циклу та варіюється у розрізі бюджетного року
М. Тейг (M. Teig) [108]	Кореляційний аналіз, модель Барето	Індекс фіскальної транспарентності, розроблений Британським центром «Оксфорд аналітика»	Індекс монетарної транспарентності, розроблений Британським центром «Оксфорд аналітика»; логарифм доходу на душу населення; Індекс сприйняття корупції, розроблений Transparency International; Індекс політичних прав і громадянських свобод, розроблений Freedomhouse; суверенний кредитний рейтинг за оцінками Standard&Poor's	Позитивний вплив фіскальної транспарентності на показники розвитку економіки

Продовження таблиці Б.1

Автор, джерело	Методичний інструментарій дослідження	Змінні, що характеризують транспарентність	Інші змінні	Результати
М. Джармузек (M. Jarmuzek) [69]	Метод найменших квадратів, метод головних моментів	Індекс фіскальної транспарентності, розроблений М. Джармузек	Сукупний державний борг Контрольні змінні: політична поляризація; правий уряд; початковий рівень боргу; реальний ВВП	Слабкий непрямої зв'язок між рівнем бюджетної транспарентності та рівнем сукупного боргу
Е. Арбатлі, Дж. Есколано (E. Arbatli, J. Escolano) [11]	Метод найменших квадратів, регресія з інструментальними змінними	Індекс фіскальної транспарентності, заснований на звітах МВФ; Індекс відкритості бюджету, розроблений ОЕСР	Кредитний рейтинг, первинний баланс, рівень сукупного державного боргу до ВВП Контрольні змінні: ВВП на душу населення; сукупний державний борг станом на 2000 та 2010 роки; середній первинний баланс за 10 років; рівень інфляції; реальне зростання; політична поляризація; історія дефолту	Позитивний вплив на економічні показники для розвинутих країн та нестійкі ефекти для країн, що розвиваються

Таблиця Б.2 – Методика оцінювання повноти розкриття бюджетних показників на місцевому рівні

Критерії для оцінювання рівня транспарентності	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
3.1 Розкриття інформації про доходи у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік		
а) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, представлено обґрунтування планових показників доходів, а також визначено ризики та відхилення планових показників	4	1/4
б) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено обґрунтування планових показників доходів	3	
в) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
г) узагальнені статистичні показники	1	
3.2 Розкриття інформації про видатки у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік		

Продовження таблиці Б.2

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
а) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено розподіл планових показників видатків за об'єктами та місцевими цільовими програмами з зазначенням кількісних нефінансових показників, на забезпечення досягнення яких здійснюватимуться видатки	4	1/4
б) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено розподіл планових показників видатків за об'єктами та місцевими цільовими програмами	3	
в) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
г) узагальнені статистичні показники	1	
3.3 Розкриття інформації про міжбюджетні трансферти та надання кредитів з місцевого бюджету у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік		
а) статистичні показники за відомствами, яким надаються кредити, та бюджетами, з якими визначено міжбюджетні відносини, а також представлено обґрунтування планових показників	3	1/3
б) статистичні показники за відомствами, яким надаються кредити, та бюджетами, з якими визначено міжбюджетні відносини	2	
в) узагальнені статистичні показники	1	
3.4 Розкриття інформації про фінансування у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік		
а) статистичні показники про зовнішнє та внутрішнє фінансування місцевого бюджету у розрізі джерел фінансування, а також план погашення заборгованості та напрямки її використання	3	1/3
б) статистичні показники про зовнішнє та внутрішнє фінансування місцевого бюджету у розрізі джерел фінансування	2	
в) узагальнені статистичні показники про зовнішнє та внутрішнє фінансування місцевого бюджету	1	
3.5 Розкриття інформації про прогностичні показники мінімум на трирічний період у місцевому бюджеті, затвердженому на плановий рік		
а) статистичні показники представлено у розрізі статей бюджетних класифікацій, а також представлено обґрунтування доходів та розподіл видатків за об'єктами фінансування	3	1/3
б) статистичні показники представлено у розрізі статей бюджетних класифікацій	2	
в) узагальнені статистичні показники за доходами, видатками, фінансуванням, кредитами та міжбюджетними трансфертами	1	
3.6 Розкриття інформації про доходи у місячних звітах про виконання місцевого бюджету		

Продовження таблиці Б.2

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
а) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, представлено пояснення відповідності поточних доходів плановим показникам	3	1/3
б) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
в) узагальнені статистичні показники	1	
3.7 Розкриття інформації про видатки у місячних звітах про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено пояснення відповідності поточних видатків плановим показникам у розрізі окремих статей видатків	3	1/3
б) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
в) узагальнені статистичні показники	1	
3.8 Розкриття інформації про доходи у квартальних звітах про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, представлено пояснення відповідності поточних доходів плановим показникам	3	1/3
б) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
в) узагальнені статистичні показники	1	
3.9 Розкриття інформації про видатки у квартальних звітах про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, представлено пояснення відповідності поточних видатків плановим показникам у розрізі окремих статей видатків, наведено кількісні індикатори результату здійснення видатків	4	1/4
б) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено пояснення відповідності поточних видатків плановим показникам у розрізі окремих статей видатків	3	1/4
в) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
г) узагальнені статистичні показники	1	
3.10 Розкриття інформації про доходи у річному звіті про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено пояснення відповідності поточних доходів плановим показникам	3	1/3
б) статистичні показники згідно з класифікацією доходів бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
в) узагальнені статистичні показники	1	

Продовження таблиці Б.2

Критерії для оцінювання рівня прозорості	Кількість балів	Коригуючий коефіцієнт
3.11 Розкриття інформації про видатки у річному звіті про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, представлено пояснення відповідності поточних видатків плановим показникам у розрізі окремих статей видатків, наведено кількісні індикатори результату здійснення видатків	4	1/4
б) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів, а також представлено пояснення відповідності поточних видатків плановим показникам у розрізі окремих статей видатків	3	
в) статистичні показники згідно з класифікаціями видатків бюджету та у розрізі загального і спеціального фондів	2	
г) узагальнені статистичні показники	1	
3.12 Розкриття інформації про міжбюджетні трансферти та надання кредитів з місцевого бюджету у річному звіті про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники за відомствами, яким надаються кредити, та бюджетами, з якими визначено міжбюджетні відносини, а також наведено кількісні індикатори результату використання фінансових ресурсів	3	1/3
б) статистичні показники за відомствами, яким надаються кредити, та бюджетами, з якими визначено міжбюджетні відносини	2	
в) узагальнені статистичні показники	1	
3.13 Розкриття інформації про фінансування у річному звіті про виконання місцевого бюджету		
а) статистичні показники про зовнішнє та внутрішнє фінансування місцевого бюджету у розрізі джерел фінансування, а також план погашення залишку заборгованості та напрямки її використання	3	1/3
б) статистичні показники про зовнішнє та внутрішнє фінансування місцевого бюджету у розрізі джерел фінансування	2	
в) узагальнені статистичні показники про зовнішнє та внутрішнє фінансування місцевого бюджету	1	
Максимальна кількість балів за питаннями 3.1-3.13	13	

Додаток В

Таблиця В. 1 – Результати застосування тесту Хаусмана для вибору специфікації панельної регресії оцінювання впливу наявності фіскальних правил на показники бюджетного менеджменту

Параметри адекватності	Значення параметрів адекватності	
	Модель 1 (фіскальне правило)	Модель 2 (система фіскальних правил)
Вплив на рівень бюджетного балансу		
chi2	0,15	0,32
Prob>chi2	0,6979	0,4342
Вплив на рівень державного боргу		
chi2	2,23	2,11
Prob>chi2	0,1355	0,1543
Вплив на рівень бюджетних доходів		
chi2	2,84	1,43
Prob>chi2	0,0917	0,2054
Вплив на рівень бюджетних витрат		
chi2	0,00	0,17
Prob>chi2	0,9696	0,6148

Таблиця В. 2 – Результати застосування тесту Бройша-Пагана для перевірки даних на гетероскедастичність

Параметри адекватності	Значення параметрів адекватності
Вплив на доходи, за вирахуванням грантів	
chi2	8,16
prob>chi2	0,0043
Вплив на субсидії, гранти та інші соціальні виплати	
chi2	2,59
prob>chi2	0,1079
Вплив на податкові надходження	
chi2	0,03
prob>chi2	0,8623
Вплив на загальні державні витрати на кінцеве споживання	
chi2	1,84
prob>chi2	0,1752
Вплив на витрати	
chi2	4,42
prob>chi2	0,0356
Вплив на витрати на кінцеве споживання	
chi2	61,75
prob>chi2	0,0000
Вплив на валові національні витрати	
chi2	0,15
prob>chi2	0,6995
Вплив на профіцит/дефіцит бюджету	
chi2	16,16

Продовження таблиці В.2

Параметри адекватності	Значення параметрів адекватності
prob>chi2	0,0001
Вплив на річний темп інфляції	
chi2	206,97
prob>chi2	0,0000
Вплив на річний приріст ВВП	
chi2	3,65
prob>chi2	0,0559
Вплив на ВВП на душу населення	
chi2	0,78
prob>chi2	0,3771
Вплив на чистий притік прямих іноземних інвестицій	
chi2	675,28
prob>chi2	0,0000
Вплив на валові заощадження	
chi2	4,97
prob>chi2	0,0257
Вплив на річний приріст доданої вартості в промисловості	
chi2	1,39
prob>chi2	0,2385
Вплив на сукупний борг центрального уряду	
chi2	0,74
prob>chi2	0,3910
Вплив на витрати на обслуговування боргу	
chi2	0,08
prob>chi2	0,7758
Вплив на сальдо рахунку поточних операцій	
chi2	0,15
prob>chi2	0,6995
Вплив на зовнішній торговий баланс	
chi2	0,11
prob>chi2	0,7367
Вплив на індекс споживчих цін	
chi2	172,78
prob>chi2	0,0000
Вплив на рівень безробіття	
chi2	1883,19
Prob>chi2	0,0000

Примітка: значення Prob>chi2 > 0,05 свідчить про гомоскедастичність даних, Prob>chi2 < 0,05 про гетероскедастичність

Додаток Г

Результати оцінювання впливу окремих критеріїв моделі організації
фіскальних правил на макроекономічні показники

Таблиця Г.1 – Результати оцінювання впливу наявності фіскальних
правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	31,37*** (0,34)	35,35*** (0,15)	37,81*** (0,16)	121438,59 (0,00)
	СТ _В	52,12*** (0,93)	54,75*** (0,87)	64,17*** (1,11)	10459,20 (0,00)
	ПН _{ВВП}	19,53*** (0,23)	19,93*** (0,10)	21,08*** (0,10)	90454,61 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	18,86*** (0,09)	19,07*** (0,08)	18,81*** (0,11)	140788,82 (0,00)
	В _{ВВП}	33,49*** (1,09)	36,20*** (0,90)	37,07*** (1,16)	3570,78 (0,00)
	КС _{ВВП}	77,42*** (0,16)	76,50*** (0,17)	75,03*** (0,17)	640988,44 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	102,50*** (0,35)	100,00*** (0,45)	95,35*** (0,58)	162676,15 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-1,94*** (0,17)	-2,81*** (0,14)	-0,85*** (0,21)	538,16 (0,00)
	І _{ВВП}	3,29*** (0,10)	1,84*** (0,10)	1,80*** (0,10)	1853,55 (0,00)
	ВВП _п	2,62*** (0,11)	2,12*** (0,13)	2,03*** (0,15)	1011,92 (0,00)
	ВВП _{ндн}	20,413,15*** (684,71)	23593,30*** (890,91)	36688,88*** (1134,24)	2636,44 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	1,83*** (0,08)	2,56*** (0,12)	2,41*** (0,16)	1171,03 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	20,36*** (0,17)	21,08*** (0,19)	23,16*** (0,19)	42546,54 (0,00)
	ДВП _п	2,66*** (0,51)	3,08*** (0,59)	4,49*** (0,74)	91,26 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	46,31*** (2,83)	67,34*** (2,36)	52,76*** (2,78)	1440,04 (0,00)
	ОБ _{внд}	5,29*** (0,37)	8,05*** (0,79)	11,41*** (1,03)	432,78 (0,00)
Зовнішньо- економічна діяльність	БПО _{ВВП}	-1,95*** (0,69)	-3,09*** (0,50)	1,30** (0,63)	50,89 (0,00)
	БТП _{ВВП}	-2,50*** (0,35)	0,00 (0,45)	4,65*** (0,58)	116,72 (0,00)
Соціально- економічний розвиток	ІСЦ	61,99*** (0,76)	88,17*** (0,76)	91,56*** (0,80)	33261,82 (0,00)
	РБ _{рс}	7,38*** (0,11)	7,33*** (0,13)	7,10*** (0,15)	10078,20 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Таблиця Г.2 – Результати оцінювання впливу найвищого рівня регламентації фіскальних правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	30,77*** (0,38)	36,60*** (0,22)	36,23*** (0,16)	88168,24 (0,00)
	СТ _В	52,50*** (0,92)	62,33*** (1,24)	56,31*** (0,87)	9959,01 (0,00)
	ПН _{ВВП}	18,93*** (0,54)	20,40*** (0,71)	21,76*** (0,50)	3948,14 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	18,49*** (0,07)	18,94*** (0,12)	19,24*** (0,08)	143945,49 (0,00)
	В _{ВВП}	32,96*** (0,40)	35,84*** (0,35)	38,56*** (0,26)	39775,66 (0,00)
	КС _{ВВП}	78,42*** (0,35)	72,85*** (0,65)	77,51*** (0,47)	90056,33 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	102,07*** (0,34)	95,23*** (0,63)	100,16*** (0,45)	159570,01 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-0,81*** (0,29)	-0,45 (0,37)	-3,40*** (0,26)	175,01 (0,00)
	I _{ВВП}	3,18*** (0,09)	1,76*** (0,12)	1,79*** (0,09)	1880,46 (0,00)
	ВВП _п	2,68*** (0,10)	2,00*** (0,20)	1,94*** (0,12)	1049,32 (0,00)
	ВВП _{ндп}	15982,23*** (304,71)	26286,83*** (520,50)	20701,33*** (286,03)	10539,64 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	1,84*** (0,08)	2,89*** (0,21)	2,35*** (0,11)	1147,15 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	21,65*** (0,26)	23,03*** (0,46)	20,86*** (0,33)	13255,32 (0,00)
	ДВП _п	1,88*** (0,23)	0,90*** (0,37)	1,24*** (0,24)	100,80 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	30,63*** (0,98)	44,59*** (1,09)	63,18*** (1,25)	5223,99 (0,00)
	ОБ _{внд}	5,17*** (0,37)	10,68*** (1,03)	8,61*** (0,74)	432,72 (0,00)
Зовнішньоекономічна діяльність	БПО _{ВВП}	-1,55** (0,66)	-0,01 (0,72)	-2,25*** (0,50)	25,57 (0,00)
	БТП _{ВВП}	-2,07*** (0,34)	4,77*** (0,63)	-0,16*** (0,45)	93,10 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	63,39*** (0,75)	89,08*** (0,90)	90,66*** (0,73)	32378,48 (0,00)
	РБ _{рс}	7,09*** (0,10)	6,82*** (0,19)	7,84*** (0,12)	10500,81 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Таблиця Г.3 – Результати оцінювання впливу зовнішнього моніторингу дотримання фіскальних правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	29,59*** (0,79)	36,31*** (0,62)	26,99*** (1,40)	5148,68 (0,00)
	СТ _В	50,56*** (0,91)	59,46*** (0,77)	59,41*** (1,73)	10250,70 (0,00)
	ПН _{ВВП}	20,83*** (0,20)	20,83*** (0,08)	19,30*** (0,30)	88591,81 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	18,66*** (0,08)	19,04*** (0,08)	19,28*** (0,14)	142177,46 (0,00)
	В _{ВВП}	33,29*** (1,02)	37,91*** (0,78)	30,26*** (1,89)	3682,39 (0,00)
	КС _{ВВП}	76,62*** (0,14)	75,26*** (0,14)	76,31*** (0,34)	628815,10 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	100,22*** (0,15)	98,32*** (0,15)	99,09*** (0,28)	1000471,00 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-1,92*** (0,17)	-2,37*** (0,13)	-2,45*** (0,26)	528,95 (0,00)
	I _{ВВП}	3,31*** (0,10)	1,87*** (0,08)	1,57*** (0,15)	1939,72 (0,00)
	ВВП _п	2,71*** (0,11)	2,00*** (0,11)	1,94*** (0,21)	1043,50 (0,00)
	ВВП _{ндп}	20375,90*** (691,42)	30697,68*** (835,67)	23131,18*** (1491,97)	2458,25 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	2,04*** (0,09)	2,24*** (0,11)	2,27*** (0,16)	1084,77 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	21,03*** (0,16)	22,47*** (0,16)	21,22*** (0,35)	41493,76 (0,00)
	ДВП _п	1,89*** (0,24)	1,24*** (0,22)	1,00*** (0,42)	99,80 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	47,93*** (2,83)	62,48*** (1,97)	49,24*** (5,13)	1383,98 (0,00)
	ОБ _{внд}	5,50*** (0,36)	10,49*** (0,87)	6,48*** (0,73)	462,87 (0,00)
Зовнішньоекономічна діяльність	БПО _{ВВП}	-4,27*** (0,32)	-2,44*** (0,17)	0,28 (0,28)	382,99 (0,00)
	БТП _{ВВП}	-0,22 (0,14)	1,68*** (0,15)	0,91*** (0,28)	131,07 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	63,66*** (0,74)	88,53*** (0,59)	98,56*** (1,57)	33896,70 (0,00)
	РБ _{рс}	7,21*** (0,10)	7,36*** (0,12)	7,77*** (0,23)	10252,73 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Таблиця Г.4 – Результати оцінювання впливу формалізації процедури виконання фіскальних правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	37,75*** (0,14)	35,29*** (0,14)	26,02*** (0,27)	162122,87 (0,00)
	СТ _В	60,29*** (1,11)	53,21*** (0,64)	68,69*** (2,09)	10810,12 (0,00)
	ПН _{ВВП}	22,01*** (0,65)	20,64*** (0,38)	13,02*** (1,22)	4120,92 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	20,54*** (0,28)	18,66*** (0,13)	17,33*** (0,47)	26517,79 (0,00)
	В _{ВВП}	35,44*** (0,33)	38,13*** (0,19)	35,00*** (0,43)	56441,94 (0,00)
	КС _{ВВП}	71,38*** (0,60)	78,55*** (0,28)	79,18*** (1,01)	94969,64 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	95,40*** (0,24)	99,50*** (0,10)	101,48*** (0,27)	1205998,00 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	0,30 (0,19)	-2,61*** (0,11)	-4,54*** (0,25)	815,23 (0,00)
	I _{ВВП}	2,25*** (0,12)	2,51*** (0,07)	1,56*** (0,20)	1498,67 (0,00)
	ВВП _п	2,77*** (0,32)	2,50*** (0,15)	2,03*** (0,53)	363,75 (0,00)
	ВВП _{ндн}	36702,01*** (772,85)	19055,41*** (251,94)	15538,20*** (1015,69)	9548,30 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	3,20*** (0,23)	1,96*** (0,07)	1,93*** (0,23)	1087,97 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	25,09*** (0,44)	20,78*** (0,20)	21,65*** (0,71)	14278,09 (0,00)
	ДВП _п	1,26*** (0,33)	1,60*** (0,18)	1,25*** (0,46)	95,15 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	50,79*** (1,33)	62,95*** (0,89)	54,36*** (1,97)	7227,34 (0,00)
	ОБ _{внд}	10,00*** (1,14)	5,88*** (0,36)	11,12*** (2,91)	363,24 (0,00)
Зовнішньоекономічна діяльність	БПО _{ВВП}	4,65*** (0,31)	-2,16*** (0,17)	-0,70*** (0,24)	872,98 (0,00)
	БТП _{ВВП}	4,60*** (0,24)	0,50*** (0,10)	-1,48*** (0,27)	395,11 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	87,40*** (1,03)	75,69*** (0,65)	96,00*** (1,68)	23608,21 (0,00)
	РБ _{рс}	6,08*** (0,19)	7,37*** (0,08)	8,86*** (0,31)	9769,37 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Таблиця Г.5 – Результати оцінювання впливу поширення фіскальних правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	35,81*** (0,32)	35,87*** (0,23)	36,01*** (0,15)	91980,85 (0,00)
	СТ _В	58,64*** (1,36)	62,97*** (1,24)	53,24*** (0,71)	10107,88 (0,00)
	ПН _{ВВП}	19,98*** (0,21)	20,81*** (0,14)	20,77*** (0,10)	79644,51 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	19,52*** (0,13)	19,35*** (0,10)	18,52*** (0,06)	155396,47 (0,00)
	В _{ВВП}	38,85*** (0,46)	35,47*** (0,31)	36,50*** (0,24)	43977,74 (0,00)
	КС _{ВВП}	76,84*** (0,31)	75,70*** (0,19)	76,62*** (0,13)	590254,71 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	99,50*** (0,74)	97,45*** (0,65)	101,20*** (0,30)	151446,32 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-3,56*** (0,43)	-2,19*** (0,39)	-1,24*** (0,23)	130,90 (0,00)
	І _{ВВП}	1,36*** (0,22)	1,83*** (0,13)	2,63*** (0,07)	1510,24 (0,00)
	ВВП _п	1,15*** (0,22)	1,36*** (0,17)	2,73*** (0,08)	1180,42 (0,00)
	ВВП _{ндп}	20291,89*** (409,90)	30872,04*** (650,98)	17324,11*** (263,00)	9038,57 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	2,57*** (0,18)	2,47*** (0,19)	2,00*** (0,07)	1105,24 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	19,63*** (0,28)	23,27*** (0,22)	21,50*** (0,13)	45128,26 (0,00)
	ДВП _п	-0,00 (0,42)	0,18 (0,31)	2,10*** (0,18)	133,24 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	40,22*** (1,81)	45,71*** (1,12)	54,48*** (1,04)	4894,28 (0,00)
	ОБ _{внд}	6,29*** (0,98)	10,55*** (1,02)	5,73*** (0,38)	379,63 (0,00)
Зовнішньоекономічна діяльність	БПО _{ВВП}	-1,64*** (0,24)	-0,74*** (0,15)	-3,89*** (0,28)	265,38 (0,00)
	БТП _{ВВП}	0,50 (0,74)	2,55*** (0,65)	-1,20*** (0,30)	31,32 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	99,24*** (1,14)	97,69*** (0,90)	71,43*** (0,51)	38828,50 (0,00)
	РБ _{рс}	7,84*** (0,21)	7,01*** (0,16)	7,29*** (0,09)	10509,59 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Таблиця Г.6 – Результати оцінювання впливу можливості скасування фіскальних правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	29,10*** (0,83)	17,65*** (2,85)	35,43*** (0,57)	5185,07 (0,00)
	СТ _В	52,49*** (0,97)	45,18*** (3,73)	58,45*** (0,71)	9842,78 (0,00)
	ПН _{ВВП}	19,53*** (0,57)	14,09*** (2,06)	21,15*** (0,41)	3950,60 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	18,53*** (0,08)	13,33*** (0,93)	19,09*** (0,06)	146550,95 (0,00)
	В _{ВВП}	32,08*** (0,40)	X	37,43*** (0,21)	38678,19 (0,00)
	КС _{ВВП}	76,87*** (0,16)	93,82*** (3,21)	75,79*** (0,12)	599327,94 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	100,60*** (0,14)	118,20*** (2,16)	98,69*** (0,13)	1089702,00 (0,00)
Результатив-ність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-1,70*** (0,18)	-1,55*** (0,59)	-2,47*** (0,12)	539,59 (0,00)
	I _{ВВП}	3,29*** (0,10)	828,49 (553,73)	1,81*** (0,07)	1866,14 (0,00)
	ВВП _п	2,75*** (0,10)	-0,54 (2,38)	1,95*** (0,10)	1080,94 (0,00)
	ВВП _{ндн}	22593,90*** (717,83)	1680,62 (3213,08)	27453,49*** (729,63)	2406,75 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	1,93*** (0,09)	7,66*** (1,10)	2,37*** (0,09)	1157,94 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	21,70*** (0,27)	15,68*** (1,51)	21,75*** (0,27)	13271,56 (0,00)
	ДВП _п	1,97*** (0,24)	4,20 (6,74)	1,12*** (0,20)	102,39 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	48,34*** (2,96)	45,40*** (8,64)	60,88*** (1,86)	1363,42 (0,00)
	ОБ _{внд}	5,46*** (0,41)	3,94*** (0,84)	9,32*** (0,60)	432,64 (0,00)
Зовнішньо-економічна діяльність	БПО _{ВВП}	-0,81 (0,67)	-14,13*** (2,40)	-1,44*** (0,40)	48,87 (0,00)
	БТП _{ВВП}	-0,60*** (0,14)	-18,20*** (2,16)	1,31*** (0,13)	185,40 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	62,74*** (0,77)	65,74*** (5,88)	89,61*** (0,56)	32225,59 (0,00)
	РБ _{рс}	7,16*** (0,10)	13,43*** (0,50)	7,46*** (0,10)	10900,90 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Таблиця Г.7 – Результати оцінювання впливу обмеження дії фіскальних правил на макроекономічні показники

Група показників	Індикатори	Середній рівень показника			Критерій Вальда
		L	M	S	
Бюджетні доходи	Д _{ВВП}	29,85*** (1,50)	34,67*** (1,32)	33,15*** (0,56)	4246,86 (0,00)
	СТ _B	52,84*** (0,32)	66,94*** (0,51)	57,15*** (0,26)	93474,83 (0,00)
	ПН _{ВВП}	19,33*** (1,03)	22,68*** (0,91)	20,20*** (0,37)	3898,24 (0,00)
Державні витрати	ДС _{ВВП}	18,90*** (0,12)	20,72*** (0,33)	19,03*** (0,06)	131939,89 (0,00)
	В _{ВВП}	33,32*** (0,71)	36,55*** (0,49)	35,40*** (0,22)	34592,82 (0,00)
	КС _{ВВП}	78,79*** (0,86)	73,63*** (0,82)	77,56*** (0,29)	87481,26 (0,00)
	ВНВ _{ВВП}	99,77*** (0,85)	95,88*** (0,80)	101,06*** (0,29)	152601,66 (0,00)
Результативність функціонування економіки	ББ _{ВВП}	-2,14*** (0,29)	-0,51 (0,37)	-2,36*** (0,11)	533,23 (0,00)
	I _{ВВП}	2,05*** (0,14)	2,06*** (0,17)	2,54*** (0,08)	1455,10 (0,00)
	ВВП _п	2,36*** (0,43)	3,01*** (0,41)	2,47*** (0,15)	364,39 (0,00)
	ВВП _{ндн}	28983,53*** (1671,84)	32995,97*** (1598,16)	22779,88*** (570,59)	2320,67 (0,00)
Інвестиційний потенціал економіки	ПШ _{ВВП}	3,51*** (0,82)	5,17*** (0,82)	4,02*** (0,29)	256,15 (0,00)
	ВЗ _{ВВП}	19,41*** (0,60)	23,26*** (0,58)	21,68*** (0,21)	13352,55 (0,00)
	ДВП _п	0,82** (0,40)	1,33*** (0,46)	1,63*** (0,18)	98,50 (0,00)
Управління державним боргом	ДБ _{ВВП}	40,52*** (0,71)	50,01*** (1,67)	57,03*** (0,89)	8161,19 (0,00)
	ОБ _{внд}	5,65*** (1,08)	10,12*** (1,20)	6,02*** (0,38)	352,02 (0,00)
Зовнішньоекономічна діяльність	БПО _{ВВП}	-0,94 (1,08)	-0,47 (1,01)	-1,77*** (0,40)	20,70 (0,00)
	БТП _{ВВП}	0,23 (0,85)	4,12*** (0,80)	-1,06*** (0,29)	40,11 (0,00)
Соціально-економічний розвиток	ІСЦ	87,58*** (1,59)	88,62*** (1,45)	76,63*** (0,69)	19131,53 (0,00)
	РБ _{рс}	6,50*** (0,18)	6,18*** (0,23)	7,61*** (0,08)	10535,00 (0,00)

Примітка: в дужках представлено стандартну похибку, *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 1996-1997 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
1996	скоротити загальний розмір бюджетного дефіциту до шести відсотків валового внутрішнього продукту	посилити контроль за величинами державного внутрішнього і зовнішнього боргу	підготувати зміни до законодавства стосовно скасування пільг щодо сплати мита для всіх юридичних та фізичних осіб при ввезенні із-за кордону товарів для виробничих потреб; запровадити диференційований податок на нерухоме і коштовне майно громадян, передбачивши при цьому неоподатковуваний мінімум і прогресивну шкалу оподаткування; розширити перелік підакцизних товарів, що споживаються переважно лише заможними верствами населення; запровадити державну монополію на виробництво і реалізацію лікеро-горілчаних виробів, вина, тютюнових виробів.	скоротити дотаційні витрати бюджету; посилити контроль за цільовим, економним і ефективним витрачанням бюджетних коштів, сконцентрувати видатки, які спрямовуються на народне господарство структурну і перебудову, на розвиток агропромислового і паливно-енергетичного комплексів, транспорту, науки та наукоємних галузей, передбачити обсяг видатків на ці цілі не менш як 25 відсотків від загального обсягу видатків зведеного бюджету; забезпечити в першу чергу необхідними фінансовими ресурсами здійснення заходів щодо соціального захисту населення та утримання соціально-культурних закладів і забезпечити реальну соціальну підтримку непрацездатним верствам населення. Для цього передбачити обсяг видатків на зазначені цілі не менш як 35 відсотків від загального обсягу видатків зведеного бюджету; видатки на оборону та утримання органів державного управління визначити, виходячи з намічених конкретних заходів щодо удосконалення їх структури і чіткого визначення та розподілу функцій, передбачивши при цьому фінансування таких видатків в обсягах, не більших, ніж було визначено на 1995 рік стосовно до загальних видатків зведеного бюджету
1997	загальний розмір дефіциту бюджету скоротити до 5 відсотків валового внутрішнього продукту;	-	суттєво скоротити кількість пільг щодо сплати податку на добавлену вартість, мита тощо;	бюджетні видатки на фінансування капітального будівництва передбачити з урахуванням пріоритетності галузей народного господарства та необхідності залучення на ці цілі власних коштів підприємств, коштів населення, іноземних інвестицій та інших небюджетних джерел; видатки на утримання органів виконавчої влади визначити виходячи з намічених заходів щодо їх скорочення шляхом удосконалення структури, чіткого визначення і розподілу їх функцій, підвищення ефективності діяльності та престижності державної служби

Таблиця Д.2 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 1998-1999 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
1998	граничний розмір дефіциту бюджету не повинен перевищувати розмір видатків бюджету на розвиток і 5 відсотків до прогнозного валового внутрішнього продукту України	-	здійснення заходів щодо забезпечення повноти і своєчасності надходження загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та державних цільових фондів; залучення надходжень дивідендів, одержаних від акцій та інших цінних паперів, що належать державі в акціонерних господарських товариствах.	визначення видатків на утримання органів виконавчої влади виходячи з намічених заходів щодо їх скорочення шляхом удосконалення структури, чіткого визначення та розподілу їх функцій, підвищення ефективності діяльності; скорочення бюджетних витрат на потреби, не пов'язані із соціальним захистом населення, соціально-культурними програмами, утриманням інститутів державної влади, погашенням державної заборгованості по державних позиках, і направлення коштів, що вивільняються внаслідок такого скорочення, на першочергові заходи; співвідношення рівня видатків на душу населення по областях з рівнем їхнього вкладу у формування доходної частини бюджету.
1999	установити обґрунтований граничний розмір дефіциту бюджету виходячи з макроекономічних показників та основних напрямів бюджетної політики на 1999 рік	перейти до середньо- та довгострокових державних запозичень, частка яких до кінця 1999 року має становити не менш як 50 відсотків; здійснити економічні заходи по обмеженню доходності державних цінних паперів.	включення до складу доходів відповідних бюджетів у повному обсязі сум будь-яких штрафів (у тому числі адміністративних), сум донарахованих податків і зборів (обов'язкових платежів), доходів від реалізації конфіскованого за рішенням суду або визнаного в установленому порядку безхазяйним майна, плати за надання ліцензій або інших державних дозволів;	збільшення частки соціальних витрат у загальних видатках зведеного бюджету України до розміру, достатнього для повного фінансування всіх соціальних програм поточного бюджетного року, передбачених законами України; скорочення бюджетних витрат на потреби, не пов'язані із соціальним захистом населення, розвитком науки та освіти, охорони здоров'я, соціально-культурними та екологічними програмами; розмежування у бюджетах всіх рівнів поточних видатків та видатків розвитку з визначенням джерел, за рахунок яких вони формуються; введення річного мораторію на надання дотацій або субсидій суб'єктам підприємницької діяльності, не пов'язаних з державним регулюванням; введення мораторію на надання будь-яких бюджетних позик (кредитів) строком погашення після 31 грудня 1999 року; визначення розміру фінансування капітальних вкладень в об'єкти виробничого призначення за рахунок бюджетних коштів виключно на конкурсній основі з урахуванням пріоритетності галузей народного господарства та об'єктів, що найближчим часом даватимуть віддачу, з додатковим залученням довгострокових кредитів, власних коштів підприємств, іноземних інвестицій разом із розширенням небюджетних джерел фінансування капітальних вкладень

Таблиця Д.3 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 2000-2002 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2000	планування бюджету з профіцитом забороняється; подати пропозиції щодо визначення обґрунтованого розміру дефіциту бюджету з додержанням економічно безпечних умов і обсягів використання неемісійних джерел фінансування; припинити фінансування дефіциту Державного бюджету України шляхом продажу державних цінних паперів (ОВДП);	чітке визначення структури та обсягу державних боргових зобов'язань (з урахуванням заборгованості бюджетів минулих періодів), розробка і втілення програми їх поступового скорочення провести роботу щодо можливості реструктуризації зовнішніх та внутрішніх боргів до 2010 року;	вжити заходів для забезпечення повноти і своєчасності надходження загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та державних цільових фондів; подати розрахунки щодо залучення до Державного бюджету України частини прибутку (дивідендів) підприємств (включаючи підприємства - монополісти), які повністю або частково перебувають у державній власності.	забезпечення формування видаткової частини бюджетів усіх рівнів на основі нормативів бюджетної забезпеченості; суттєве скорочення, не менш як на 40 відсотків, витрат на державне управління; забезпечити фінансування витрат на освіту відповідно до Закону України "Про освіту", але не нижче 15,6 відсотка від загальних витрат зведеного бюджету України; забезпечити фінансування витрат на охорону здоров'я на рівні не нижче 16,1 відсотка від загальних витрат зведеного бюджету України; встановити для місцевих бюджетів орієнтовний норматив витрат на фінансування охорони здоров'я виходячи із розрахунку 92,7 гривні на душу населення; забезпечити фінансування витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення на рівні не нижче 16 відсотків від загальних витрат зведеного бюджету;
2001	сформувати проект Державного бюджету України на 2001 рік бездефіцитним.	бюджет має бути складений виходячи з принципу упередження подальшого зростання державного боргу України та забезпечення поетапного його зниження	доходи бюджету формуються відповідно до чинного законодавства з урахуванням проведення податкової реформи, спрямованої на зменшення податкового навантаження суб'єктів підприємницької діяльності	проголошена політика бездефіцитності бюджету визначає рівень витрат, що не може перевищувати рівень доходів зведеного бюджету; у Державному бюджеті України на 2001 рік передбачити обсяг державних централізованих капітальних вкладень на рівні не менше 1 відсотка доходів Державного бюджету України
2002	збалансованість (бездефіцитність) бюджетів та впровадження жорсткої фінансової дисципліни в усіх ланках державних фінансів, включаючи трансфери державним підприємствам;	граничний обсяг державного боргу на кінець 2002 року не повинен перевищувати 60 відсотків валового внутрішнього продукту; поліпшити структуру державного боргу шляхом скорочення частки комерційного боргу в загальному обсязі державного зовнішнього боргу.	доходи бюджету формуються відповідно до законодавства України з урахуванням проведення податкової реформи, скорочення неефективно діючих пільг та розширення податкової бази за рахунок легалізації тіньового сектора.	на реалізацію програм соціальної спрямованості має бути направлено не менше 50 відсотків витрат зведеного бюджету України на 2002 рік. затвердити перелік захищених статей витратів з загального фонду Державного бюджету України; у Державному бюджеті України на 2002 рік передбачити обсяг державних централізованих капітальних вкладень на рівні не менше 1 відсотка доходів державного бюджету

Таблиця Д.4 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 2003-2006 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2003	-	не допустити збільшення порівняно з поточним роком обсягу державного боргу в абсолютній величині; покращити структуру державного боргу	передбачити у складі доходів Державного бюджету України на 2003 рік надходження від оренди цілісних майнових комплексів та іншого майна	передбачити державні капітальні вкладення на 2003 рік у сумі не менше 40 відсотків коштів, що планується отримати від приватизації державного майна
2004	-	граничний обсяг державного боргу на кінець 2004 року не повинен перевищувати 35 відсотків валового внутрішнього продукту, враховуючи зобов'язання держави по соціальній заборгованості та бюджетному відшкодуванню ПДВ; передбачити норми щодо чіткої регламентації процедур управління державним боргом та забезпечити зниження показника співвідношення державного боргу до ВВП і скорочення витрат на його обслуговування	передбачити загальний обсяг надходжень коштів від приватизації державного майна на 2004 рік не менше обсягу, затвердженого на 2003 рік; збільшити обсяги надходжень від розбронювання матеріальних цінностей мобілізаційного резерву до загального фонду державного бюджету виходячи із виконання такого доходу у 2003 році; визначити заходи щодо підвищення ефективності управління державним майном і збільшити відповідні доходи державного бюджету	забезпечити збільшення: витрат бюджетних коштів, що спрямовуються на надання кредитів для будівництва (реконструкції) і придбання житла для молодих сімей, у тому числі в сільській місцевості; видатків на здійснення програм екологічного та природоохоронного характеру; видатків на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства; видатків на кредитування громадян для здобуття вищої освіти; розробити державну програму боргової політики України на 2004-2010 роки, в якій передбачити поступове зменшення витрат державного бюджету на погашення та обслуговування державного боргу до 20 відсотків величини видаткової частини державного бюджету, починаючи з 2005 року;
2005	дефіцит Державного бюджету України на 2005 рік не має перевищувати 1 відсотка валового внутрішнього продукту, в тому числі 0,7 відсотка загального фонду	граничний обсяг державного боргу на кінець 2005 року не повинен перевищувати 34 відсотків валового внутрішнього продукту.	загальний обсяг надходжень коштів від приватизації державного майна у 2005 році повинен становити не менше обсягу, затвердженого на 2004 рік.	не допустити розширення на 2005 рік переліку захищених статей видатків загального фонду державного бюджету порівняно із затвердженим у Законі України "Про Державний бюджет України на 2004 рік"; підвищити рівень видатків державного бюджету, спрямованих на наукову діяльність;
2006	-	-	передбачити підвищення питомої ваги загального фонду місцевих бюджетів до 45 відсотків у загальному фонді зведеного бюджету (без врахування видатків на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій)	при визначенні розрахункового обсягу видатків місцевих бюджетів необхідно забезпечити фінансовими ресурсами виконання делегованих державних повноважень у повному обсязі, оптимізувати видатки за економічною структурою шляхом зменшення питомої ваги видатків на оплату праці; у проекті державного бюджету на 2006 рік передбачити кошти в обсязі не менше 10 відсотків видаткової частини Державного бюджету України на підтримку розвитку аграрного сектору та забезпечення соціальної сфери села

Таблиця Д.5 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 2007-2009 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2007	визначення дефіциту Державного бюджету України на 2007 рік на рівні, що не перевищує 2 відсотків ВВП, який фінансуватиметься переважно за рахунок джерел, не пов'язаних з внутрішніми та зовнішніми запозиченнями (надходжень від приватизації);	утримання обсягу державного боргу відносно ВВП на економічно безпечному рівні – не вищому, ніж у поточному році;	забезпечити підвищення рівня платіжної дисципліни платників податків та суттєве зниження податкового боргу з одночасною заборобою проводити списання заборгованості суб'єктів господарювання за податками, зборами (обов'язковими платежами), відстрочення та розстрочення їх сплати.	збільшення обсягу капітальних видатків з одночасним збереженням у Законі про Державний бюджет України на 2007 рік поділу бюджету на загальний та спеціальний фонди відповідно до законодавства; запровадити заходи щодо жорсткої економії бюджетних коштів, у першу чергу на адміністративні витрати органів державної влади, а також заходи стосовно ефективного використання енергоносіїв у бюджетних установах
2008	визначення дефіциту бюджету на економічно безпечному рівні - не більш як 2 відсотки валового внутрішнього продукту з можливістю додаткового збільшення запозичень в обсязі до 1 відсотка валового внутрішнього продукту на фінансування видатків, пов'язаних із підготовкою та проведенням в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу	утримання загального обсягу державного, в тому числі гарантованого боргу, відносно валового внутрішнього продукту на рівні не вищому, ніж у 2007 році	запровадження податку на нерухоме майно (нерухомість), спрямованого на досягнення соціальної справедливості, ставки якого повинні затверджуватися на регіональному рівні (в межах, встановлених законом про такий податок), а надходження в повному обсязі спрямовуватися до місцевих бюджетів; мінімізація податкових пільг, а також впорядкування діючих податкових пільг, що надаються за галузевою та професійною ознаками	концентрація капітальних видатків бюджету на створенні інформаційно-комунікаційної, транспортної та комунальної інфраструктури; поступовий перехід до розподілу коштів за принципом оплати наданих послуг (виконаних робіт), а не за принципом утримання
2009	визначення дефіциту бюджету на економічно безпечному рівні - не більш як 2 відсотки валового внутрішнього продукту з можливістю додаткового збільшення запозичень в обсязі до 1 відсотка валового внутрішнього продукту на фінансування видатків, пов'язаних із підготовкою та проведенням в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу	утримання загального обсягу державного, в тому числі гарантованого боргу, відносно валового внутрішнього продукту на рівні не вищому, ніж у 2008 році	запровадження податку на нерухоме майно (нерухомість), спрямованого на досягнення соціальної справедливості, ставки якого повинні затверджуватися на регіональному рівні, надходження в повному обсязі спрямовуватися до місцевих бюджетів; мінімізація податкових пільг, а також впорядкування діючих податкових пільг, що надаються за галузевою та професійною ознаками;	концентрація капітальних видатків бюджету на створенні інформаційно-комунікаційної, транспортної та комунальної інфраструктури; поступовий перехід до розподілу коштів за принципом оплати наданих послуг (виконаних робіт), а не за принципом утримання; поступовий перехід до розподілу коштів за принципом оплати наданих послуг (виконаних робіт), а не за принципом утримання;

Таблиця Д.6 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 2010-2011 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2010	забезпечення бездефіцитності поточного бюджету, визначення дефіциту бюджету розвитку - не більш як 3 відсотки валового внутрішнього продукту; забезпечення бездефіцитності бюджетів соціальних фондів;	утримання загального обсягу державного, в тому числі гарантованого боргу відносно валового внутрішнього продукту на економічно-безпечному рівні;	сприяння зростанню залучень коштів міжнародних фінансових організацій для реалізації цільових інвестиційних проектів; розширення бази оподаткування шляхом упорядкування системи діючих податкових пільг, що надаються за галузевою та професійною ознаками; збереження на рівні 2009 року нормативу (розміру) відрахувань частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що сплачується до державного бюджету, та дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутному фонді яких є корпоративні права держави.	проведення інвентаризації та визначення головними розпорядниками бюджетних коштів пріоритетних державних (цільових) програм у відповідних галузях з метою концентрації ресурсів бюджету на здійснення першочергових антикризових заходів; поступовий перехід до розподілу коштів за принципом оплати наданих послуг (виконаних робіт), а не за принципом утримання бюджетної установи; посилення державного контролю за пріоритетним спрямуванням державних інвестиційних ресурсів на реалізацію соціальних та інфраструктурних проектів у регіонах та недопущення неефективного використання бюджетних коштів;
2011	утримання граничного розміру дефіциту бюджету на рівні не більш як 4,5 відсотка прогнозованого річного обсягу валового внутрішнього продукту,; залучення кредитів міжнародних фінансових установ для реалізації проектів економічного та соціального розвитку України у межах, визначених дефіцитом бюджету розвитку	утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні (не більш як 40 відсотків валового внутрішнього продукту) шляхом здійснення державних заходів з метою забезпечення економічної та фінансової стабільності; вжиття заходів для здійснення активних операцій, пов'язаних з управлінням державним боргом та ліквідністю єдиного казначейського рахунка, у межах граничного обсягу державного боргу на кінець року	активізація роботи з відшукування додаткових джерел фінансового забезпечення розвитку дорожнього господарства шляхом залучення коштів інвесторів, зокрема на умовах державно-приватного партнерства, в тому числі концесій; спрямування коштів, отриманих від приватизації державного майна, як джерела фінансування витратків розвитку для реалізації інвестиційних проектів;	встановлення питомої ваги видатків розвитку та надання кредитів орієнтовно на рівні 13—14 відсотків усього обсягу видатків та надання кредитів з державного бюджету з урахуванням можливих змін у структурі видатків та внесення змін до законодавства; пріоритетне спрямування капітальних вкладень на фінансування об'єктів, які забезпечують приріст/підтримання потужностей у 2011—2012 роках або вводяться в експлуатацію у 2011 році; впровадження державно-приватного партнерства у житлово-комунальному господарстві, що сприятиме залученню фінансових ресурсів на модернізацію та розвиток житлово-комунального господарства в умовах зменшення обсягів бюджетної підтримки галузі, залучення інвестицій і співпраця з міжнародними фінансовими установами та донорськими організаціями

Таблиця Д.7 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 2012-2013 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2012	утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету на 2012 рік на рівні 2,5 відсотка валового внутрішнього продукту; фінансування дефіциту державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень;	поліпшення управління державним боргом з метою подальшого скорочення його обсягу до економічно безпечного рівня (не більш як 30 відсотків валового внутрішнього продукту); недопущення у законі про Державний бюджет України передбачення норм щодо можливості залучення понадпланових державних запозичень; вжиття заходів щодо здійснення активних операцій, пов'язаних з управлінням державним боргом та ліквідністю єдиного казначейського рахунка, у межах граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду	запровадження інструментарію оцінки ефективності отримання податкових пільг, забезпечення цільового їх використання та відповідальності отримувачів за порушення умов надання таких пільг	підвищення ефективності здійснення капітальних видатків та встановлення частки інвестиційних витрат зведеного бюджету на рівні не менш як 5 відсотків валового внутрішнього продукту, а також удосконалення механізму їх розподілу і контролю за використанням; оптимізацію кількості бюджетних програм та недопущення планування у проекті державного бюджету на 2012 рік бюджетних програм, назви яких не визначають конкретного цільового спрямування
2013	утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 0,8-1 відсотка валового внутрішнього продукту; фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету в межах надходжень від приватизації державного майна; фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів)	здійснення державних запозичень до загального фонду державного бюджету в межах обсягів погашення державного боргу переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень; утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні - не більш як 25 відсотків валового внутрішнього продукту (у 2012 році враховано 27,7 відсотка); здійснення операцій з активного управління державним боргом, включаючи управління ліквідністю коштів єдиного казначейського рахунку і коштів валютних рахунків державного бюджету	детінізацію економіки і доходів громадян, що забезпечить збільшення надходжень бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування без посилення фіскального навантаження; забезпечення належного контролю за правомірністю отримання податкових пільг суб'єктами господарювання та цільовим використанням таких пільг	підвищення якості та ефективності витрат розвитку бюджету шляхом спрямування таких коштів переважно на реалізацію пріоритетних інвестиційних програм (проектів) з урахуванням оцінки їх економічної ефективності

Таблиця Д.8 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України за 2014-2015 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2014	утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 3 відсотків валового внутрішнього продукту; фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень; фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів);	утримання обсягу державного боргу на рівні не більш як 31 відсоток валового внутрішнього продукту; вжиття заходів щодо проведення активних операцій, пов'язаних з управлінням державним боргом та ліквідністю єдиного казначейського рахунка, у межах граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду; управління ризиками, пов'язаними з державним боргом та наданням державних гарантій; удосконалення бюджетного законодавства в частині встановлення відносної величини граничних обсягів надання кредитів під державні гарантії, а також упорядкування переліку головних розпорядників бюджетних коштів відповідно до підсумків проведення адміністративної реформи	удосконалення механізмів протидії ухиленню від сплати податків та зменшенню податкових зобов'язань; детінізація економіки, легалізація зайнятості і доходів громадян, що забезпечить збільшення надходжень бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування без посилення фіскального навантаження	підвищення якості та ефективності здійснення витрат розвитку бюджету шляхом спрямування таких коштів на реалізацію пріоритетних інвестиційних проектів з урахуванням результатів оцінки їх економічної ефективності
2015	утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 3 відсотків валового внутрішнього продукту; фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів); фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень	утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні, але не більше 55 відсотків валового внутрішнього продукту; встановлення граничного обсягу надання державних гарантій на бюджетний період не більш як 5 відсотків доходів загального фонду державного бюджету за рішеннями Кабінету Міністрів України або на підставі міжнародних договорів України для кредитування проектів інвестиційного характеру на об'єктах, що мають загальнодержавне значення; вжиття заходів до проведення активних операцій, пов'язаних з управлінням державним боргом та ліквідністю єдиного казначейського рахунка, у межах граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду	удосконалення механізмів протидії ухиленню від сплати податків і зменшенню податкових зобов'язань, а також механізмів здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням; зміна ставок оподаткування, визначених в абсолютних значеннях, з урахуванням індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової продукції щодо деяких податків і зборів; встановлення об'єктивних критеріїв і вимог щодо надання податкових та митних пільг	-

Таблиця Д.9 – Результати аналізу основних напрямків бюджетної політики України на 2016-2017 роки у контексті необхідності запровадження системи фіскальних правил

Рік	Положення бюджетної резолюції, що відповідають сутності відповідних фіскальних правил			
	Правила бюджетного балансу	Боргові правила	Правила доходів	Правила витрат
2016	утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 3 відсотків валового внутрішнього продукту; фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень; фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для виконання інвестиційних програм (проектів)	створення системи щодо управління ризиками державного боргу з метою запобігання піковим навантаженням на державний бюджет, розвитку вторинного ринку державних облігацій за рахунок проведення активних операцій з державним боргом з вільними коштами на єдиному казначейському рахунку; скорочення боргового навантаження на економіку, в тому числі за підтримки міжнародного фінансування (переважно рефінансування боргу) та управління боргом, що дасть змогу зменшити виплати, пов'язані з обслуговуванням державного боргу в найближчі роки	-	оптимізації витратів державного бюджету на утримання органів влади з урахуванням зменшення контрольних функцій і приведення кількості контролюючих органів та їх повноважень у відповідність з європейськими стандартами, перегляду системи органів виконавчої влади за результатами функціонального аналізу; визначення потреби у видатках Державного бюджету України, що спрямовуються Пенсійному фонду України, з урахуванням положень нової редакції Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" яким буде встановлено єдині принципи нарахування пенсій в Україні; посилення обґрунтованості витратів державного бюджету за принципом "від першої гривні"
2017	встановлення граничного обсягу дефіциту державного бюджету на рівні 3 відсотки валового внутрішнього продукту; фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних організацій для виконання інвестиційних проектів	встановлення граничного обсягу державного боргу на рівні не більш як 66 відсотків валового внутрішнього продукту	-	-

Додаток Е

Таблиця Е.1 – Особливості функціонування незалежних наглядових фіскальних органів у країнах-членах Фіскального договору (складено на основі [34])

Країна	Назва наглядового фіскального органу	Завдання	Джерела фінансування	Кількість членів / термін призначення	Призначення членів
Австрія	Австрійська рада фіскальних консультацій	контроль дотримання правила бюджету сектора державного управління; розробка порад щодо планування бюджетних показників; моніторинг ситуацій, які активізують, пролонгують чи закінчують дію механізму корекції	кошти центрального банку Австрії	15 ¹ / 6 років (можливе повторне призначення)	федеральний уряд (6), Федеральна економічна палата Австрії (3), Палата праці (3), Австрійська асоціація муніципалітетів (1), Австрійська асоціація міст (1), Конференція губернаторів (1)
Бельгія	Вища рада фінансів	аналіз державних фінансів підготовка рекомендацій і пропозицій щодо їх реформування, оцінювання необхідності обмеження державних запозичень	Міністерство фінансів Бельгії	22 ² / 5 років (можлива пролонгація)	центральний банк Бельгії (3), міністр фінансів (1), міністр бюджетів (1) спільно міністрами фінансів і бюджетів (1), міністри за пропозицією регіональних і місцевих органів влади з питань фінансів і бюджету (6), регіональні уряди (6), міністр фінансів за поданням іншими міністрами і Федеральним бюро планування (4)
Іспанія	Орган фінансової відповідальності	моніторинг виконання правила бюджету і механізму корекції, публічні оцінки ³	три рівні урядів	президент ⁴ / 3 роки (можливий другий термін)	президент призначається кабінетом міністрів за пропозицією міністра фінансів
Німеччина	Незалежна консультативна рада при Раді стабільності	контроль правила бюджету на рівні центрального і місцевих урядів, рекомендації у сфері державних фінансів	50% федеральний уряд, 50% місцеві уряди	9 / постійно або на 5 років	Німецький Бундесбанк (1), Німецька Рада економічних експертів (1), Інститути об'єднаного економічного прогнозу (1), федеральний уряд (2), уряди штатів (2), Центральна асоціація муніципалітетів (1), Центральна асоціація соціальних страхових компаній (1)

Продовження таблиці Е.1

Країна	Назва наглядового фіскального органу	Завдання	Джерела фінансування	Кількість членів / термін призначення	Призначення членів
Фінляндія	Офіс аудиту та виконання фіскальної політики при Офісі національного аудиту	нагляд за дотриманням правила бюджету, публічні оцінки ⁵	парламентський бюджет	генеральний директор / 6 років	генеральний директор призначається парламентом
Франція	Вища рада державних фінансів при Генеральній рахунковій палаті	контроль правила бюджету і механізму корекції, публічні оцінки ³	Генеральна рахункова палата	10 членів / 5 років (різний термін перебування для перших членів)	голова Генеральної рахункової палати (1), президент Статистичного бюро (1), магістрати Генеральної рахункової палати (4), спільно президентами Національних зборів і Сенату і головами бюджетних комісій обох палат парламенту (4), президентом Економічної, соціальної та екологічної Ради Франції (1)
Греція	Офіс Парламентського бюджету	контроль за виконанням бюджету та дотримання бюджетних асигнувань, публікація кварталних та річних звітів	парламентський бюджет	6 членів ⁶ / 5 років (голова) або 3 роки (науковий комітет) з можливістю пролонгації	керівник офісу призначається регуляторним комітетом парламенту за пропозицією президента парламенту; члени наукового комітету призначаються парламентським комітетом (5)
Ірландія	Рада фіскальних консультацій	нагляд за дотриманням урядом правила бюджету і планів дій, визначення виняткових обставин ⁷	національний бюджет	5 членів ⁸ / 4 роки (не більше ніж 2 терміни)	міністр фінансів (5)
Італія	Офіс Парламентського бюджету	контроль виконання правила бюджету, публікація рекомендацій ⁹	50% кожна палата парламенту	3 члени ¹⁰ / 6 років	обираються президентами Сенату і Палати представників з затвердженого двома третинами бюджетних комітетів обох палат переліку з 10 осіб
Латвія	Фіскальна рада	нагляд за дотриманням урядом правила бюджету, публічні рекомендації	національний бюджет	6 членів ¹¹ / 6 років (не більше 2 термінів)	призначаються парламентом з принаймні десяти членів за спільною номінацією парламенту, Латвійського центрального банку і міністра фінансів

Продовження таблиці Е.1

Країна	Назва наглядового фінансового органу	Завдання	Джерела фінансування	Кількість членів / термін призначення	Призначення членів
Нідерланди	Бюро Нідерландів з аналізу економічної політики при Міністерстві економічних справ	може самостійно визначати завдання, має у складі консультативну раду з представниками приватного сектора, публічні рекомендації	Міністерство економічних справ	3 члени ¹² / 7 років (можливий другий термін)	директор призначається кабінетом за поданням Міністерства фінансів
Португалія	Рада державних фінансів	контроль правила бюджету сектора державного управління, правила витрат центрального уряду, а також правила боргу регіональних і місцевих юрисдикцій, публічні рекомендації ¹³	національний бюджет	5 членів ¹⁴ / 7 років (можливий другий термін для не виконавчих членів)	призначаються кабінетом міністрів на основі спільного висунення президентом Головного контрольного управління і губернатором Португальського центрального банку
Люксембург	Департамент Центрального банку Люксембурга	контроль правила бюджету і механізму корекції, публікація оцінок і результатів діяльності	кошти центрального банку	3 члени / 6 років з можливістю пролонгації	призначаються Великим Герцогом за поданням кабінету міністрів
Словенія	Фінансова рада при Генеральному секретаріаті уряду	нагляд за дотриманням бюджетних правил, публічні рекомендації	Генеральний секретаріат уряду	7 членів ¹⁵ / 5 років (без пролонгації)	призначаються урядом за пропозицією міністра фінансів

Примітки: ¹ – всі члени мають бути експертами в області державних фінансів і бюджету і не повинні мати політичного мандата чи офіційної посади на федеральному або державному рівні; ² – шість фахівців в області бюджету і економіки, шість фахівців в області фінансів і економіки, десять фахівців в області оподаткування; ³ – уряд зобов'язаний пояснити дії, що відхиляються від публічних оцінок; ⁴ – президент має бути відомим експертом і мати мінімум десять років досвіду роботи в області незалежної і об'єктивної оцінки державних фінансів; ⁵ – уряд має публічно коментувати оцінки, надані Офісом аудиту та виконання фінансової політики; ⁶ – голова Ради має бути відомою людиною з вищою освітою в області економіки, академічним ступенем, володінням англійською мовою і з досвідом роботи не менше п'яти років, члени комітету повинні бути «людьми визнаного престижу з науковою підготовкою або професійним досвідом в областях, пов'язаних з обов'язками управління»; ⁷ – якщо дії уряду не відповідають рекомендаціям, він має пояснити відхилення Нижній палаті; ⁸ – компетентні особи з національним і міжнародним досвідом в галузі макроекономіки та фінансових питань, що не мають політичних мандатів чи посад; ⁹ – якщо уряд не виконує рекомендації, він має надати пояснення причин власних дій за вимогою не менше однієї третини членів парламентського комітету з питань бюджету; ¹⁰ – незалежні особи, які мають національний або міжнародний досвід в області економіки і державних фінансів, що не мають політичних мандатів чи посад; ¹¹ – експерти в галузі фінансів і економіки з досвідом роботи в фінансовій політиці, представники політичних партій не допускаються; ¹² – директор та два віце-директори, традиційно директором є відомий голландський економіст з великим досвідом в області політики, який виконує завдання на професійній неполітичній основі; ¹³ – уряд має обґрунтувати відхилення від рекомендацій; ¹⁴ – відомі і незалежні експерти з досвідом роботи в галузі економіки та державних фінансів (бажано два експерти з інших країн-членів ЄС), які не мають політичних мандатів чи посад протягом останніх двох років; ¹⁵ – принаймні 4 члени є словенцями, експерти (університетський ступінь) з мінімумом 10-річним досвідом роботи в області державних фінансів або професори університету чи науковці в області економіки членів, які мають бути незалежними від уряду, політичних партій і зацікавлених груп; ¹⁶ – центральний банк може звернутися до Міністерства фінансів взяти на себе відповідальність за фінансування; ¹⁷ – членами ради не можуть бути члени Європейського або національного парламенту, члени уряду, Комісії або Ради керуючих Європейського Центрального Банку, члени політичних партій, мери чи губернатори, додатково у складі ради є 5 консультантів.

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2008 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\sum y_i$), %	$x_i * \sum y_i$	$x_i * y_i$
Тернопільська	0,00050	2,26	2,26	9,02	9,02
Закарпатська	0,00052	2,34	4,60	18,39	9,36
Чернівецька	0,00058	2,61	7,20	28,81	10,42
Волинська	0,00058	2,63	9,83	39,32	10,51
Херсонська	0,00060	2,72	12,55	50,18	10,86
Івано-Франківська	0,00064	2,87	15,42	61,68	11,50
Рівненська	0,00064	2,91	18,33	73,32	11,64
Хмельницька	0,00065	2,93	21,27	85,06	11,74
Житомирська	0,00065	2,94	24,21	96,83	11,77
Вінницька	0,00065	2,96	27,17	108,67	11,84
Кіровоградська	0,00066	3,00	30,17	120,67	12,00
Чернігівська	0,00068	3,07	33,24	132,95	12,28
Черкаська	0,00076	3,42	36,66	146,63	13,68
Сумська	0,00076	3,43	40,09	160,35	13,72
Львівська	0,00077	3,46	43,55	174,19	13,84
Луганська	0,00084	3,79	47,34	189,36	15,17
Миколаївська	0,00086	3,87	51,21	204,83	15,47
Одеська	0,00099	4,48	55,69	222,76	17,93
Київська	0,00100	4,51	60,20	240,81	18,05
Харківська	0,00100	4,52	64,72	258,88	18,07
Полтавська	0,00104	4,69	69,41	277,64	18,77
Донецька	0,00111	5,02	74,43	297,73	20,09
Запорізька	0,00111	5,04	79,47	317,88	20,15
Дніпропетровська	0,00132	5,98	85,45	341,81	23,93
м. Київ	0,00322	14,55	100,00	400,00	58,19
Сума	0,02213			4057,77	400,00

Таблиця Ж.2 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2009 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Тернопільська	0,00077	2,28	2,28	9,12	9,12
Закарпатська	0,00081	2,43	4,71	18,83	9,71
Волинська	0,00089	2,65	7,36	29,43	10,60
Чернівецька	0,00092	2,73	10,09	40,34	10,92
Хмельницька	0,00095	2,83	12,92	51,68	11,34
Вінницька	0,00097	2,89	15,81	63,25	11,57
Івано-Франківська	0,00099	2,94	18,75	75,01	11,77
Чернігівська	0,00100	2,97	21,73	86,91	11,89
Кіровоградська	0,00100	2,99	24,72	98,87	11,97
Херсонська	0,00101	3,00	27,71	110,86	11,98
Житомирська	0,00102	3,03	30,74	122,97	12,11
Рівненська	0,00104	3,09	33,83	135,34	12,37
Сумська	0,00113	3,36	37,20	148,78	13,45
Черкаська	0,00115	3,43	40,62	162,50	13,71
Львівська	0,00118	3,51	44,13	176,53	14,04
Миколаївська	0,00123	3,68	47,81	191,24	14,71
Луганська	0,00135	4,02	51,83	207,33	16,09
Харківська	0,00138	4,10	55,94	223,74	16,41
Полтавська	0,00153	4,56	60,49	241,97	18,23
Одеська	0,00156	4,64	65,13	260,53	18,56
Запорізька	0,00163	4,85	69,98	279,94	19,40
Київська	0,00163	4,87	74,86	299,42	19,48
Донецька	0,00166	4,93	79,79	319,16	19,74
Дніпропетровська	0,00184	5,49	85,28	341,13	21,97
м. Київ	0,00494	14,72	100,00	400,00	58,87
Сума	0,03356			4094,88	400,00

Таблиця Ж.3 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2010 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Тернопільська	0,00090	2,36	2,36	9,44	9,44
Закарпатська	0,00092	2,40	4,76	19,04	9,60
Волинська	0,00102	2,67	7,44	29,74	10,70
Чернівецька	0,00104	2,74	10,17	40,70	10,95
Івано-Франківська	0,00106	2,79	12,96	51,84	11,14
Херсонська	0,00115	3,00	15,96	63,85	12,01
Рівненська	0,00115	3,00	18,97	75,87	12,02
Хмельницька	0,00115	3,01	21,97	87,89	12,02
Чернігівська	0,00116	3,05	25,03	100,11	12,22
Вінницька	0,00117	3,07	28,10	112,40	12,29
Житомирська	0,00119	3,13	31,23	124,92	12,52
Кіровоградська	0,00123	3,23	34,46	137,85	12,93
Сумська	0,00131	3,43	37,90	151,58	13,73
Львівська	0,00133	3,48	41,37	165,49	13,91
Черкаська	0,00136	3,55	44,93	179,71	14,22
Миколаївська	0,00142	3,73	48,66	194,62	14,91
Луганська	0,00147	3,85	52,51	210,04	15,42
Харківська	0,00160	4,20	56,71	226,85	16,81
Одеська	0,00173	4,52	61,24	244,95	18,10
Полтавська	0,00173	4,55	65,79	263,15	18,20
Запорізька	0,00181	4,73	70,52	282,09	18,94
Київська	0,00189	4,97	75,49	301,95	19,87
Донецька	0,00194	5,07	80,56	322,25	20,30
Дніпропетровська	0,00211	5,52	86,09	344,35	22,10
м. Київ	0,00531	13,91	100,00	400,00	55,65
Сума	0,03813			4140,70	400,00

Таблиця Ж.4 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2011 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Закарпатська	0,00097	2,31	2,31	9,24	9,24
Тернопільська	0,00099	2,38	4,69	18,75	9,50
Волинська	0,00114	2,72	7,41	29,64	10,90
Чернівецька	0,00116	2,78	10,19	40,78	11,14
Івано-Франківська	0,00125	2,99	13,18	52,73	11,96
Херсонська	0,00130	3,10	16,29	65,14	12,41
Хмельницька	0,00130	3,12	19,41	77,63	12,49
Вінницька	0,00133	3,19	22,59	90,37	12,74
Рівненська	0,00133	3,19	25,79	103,14	12,77
Чернігівська	0,00135	3,23	29,02	116,08	12,94
Житомирська	0,00136	3,25	32,27	129,08	13,00
Кіровоградська	0,00143	3,42	35,69	142,77	13,69
Львівська	0,00146	3,49	39,18	156,73	13,96
Черкаська	0,00155	3,72	42,90	171,60	14,87
Миколаївська	0,00157	3,77	46,67	186,67	15,08
Сумська	0,00158	3,78	50,45	201,78	15,11
Луганська	0,00174	4,15	54,60	218,40	16,61
Одеська	0,00185	4,42	59,02	236,08	17,69
Харківська	0,00190	4,55	63,57	254,30	18,21
Запорізька	0,00214	5,12	68,69	274,78	20,48
Полтавська	0,00222	5,31	74,01	296,02	21,25
Київська	0,00224	5,35	79,36	317,42	21,40
Донецька	0,00228	5,46	84,82	339,26	21,84
Дніпропетровська	0,00254	6,07	90,89	363,56	24,29
м. Київ	0,00381	9,11	100,00	400,00	36,44
Сума	0,04178			4291,95	400,00

Таблиця Ж.5 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2012 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Закарпатська	0,00109	2,24	2,24	8,95	8,95
Тернопільська	0,00117	2,40	4,64	18,55	9,60
Чернівецька	0,00128	2,63	7,27	29,07	10,52
Волинська	0,00135	2,76	10,03	40,10	11,03
Івано-Франківська	0,00140	2,86	12,88	51,52	11,42
Рівненська	0,00151	3,08	15,96	63,85	12,33
Херсонська	0,00152	3,12	19,08	76,33	12,47
Хмельницька	0,00154	3,14	22,23	88,91	12,58
Вінницька	0,00160	3,28	25,51	102,05	13,14
Житомирська	0,00162	3,31	28,82	115,29	13,24
Чернігівська	0,00163	3,34	32,16	128,63	13,34
Львівська	0,00169	3,45	35,61	142,45	13,81
Кіровоградська	0,00177	3,63	39,24	156,95	14,51
Сумська	0,00189	3,88	43,12	172,47	15,51
Миколаївська	0,00194	3,96	47,08	188,32	15,85
Черкаська	0,00194	3,97	51,05	204,19	15,87
Луганська	0,00202	4,14	55,19	220,76	16,57
Одеська	0,00207	4,24	59,43	237,74	16,98
Харківська	0,00225	4,61	64,04	256,17	18,43
Запорізька	0,00239	4,90	68,94	275,75	19,58
Київська	0,00251	5,13	74,07	296,26	20,51
Донецька	0,00264	5,40	79,47	317,88	21,61
Полтавська	0,00271	5,54	85,01	340,03	22,15
Дніпропетровська	0,00295	6,04	91,04	364,18	24,15
м. Київ	0,00438	8,96	100,00	400,00	35,82
Сума	0,04886			4296,39	400,00

Таблиця Ж.6 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2013 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Закарпатська	0,00116	2,28	2,28	9,13	9,13
Тернопільська	0,00127	2,48	4,76	19,05	9,92
Волинська	0,00140	2,74	7,50	30,00	10,95
Івано-Франківська	0,00140	2,74	10,24	40,95	10,95
Чернівецька	0,00142	2,78	13,01	52,06	11,10
Рівненська	0,00155	3,03	16,04	64,18	12,12
Херсонська	0,00158	3,10	19,15	76,58	12,40
Чернігівська	0,00170	3,34	22,48	89,92	13,34
Хмельницька	0,00170	3,34	25,82	103,28	13,36
Житомирська	0,00172	3,36	29,19	116,74	13,46
Вінницька	0,00174	3,41	32,60	130,40	13,66
Львівська	0,00175	3,44	36,04	144,16	13,76
Кіровоградська	0,00190	3,73	39,77	159,08	14,92
Сумська	0,00195	3,83	43,60	174,41	15,32
Миколаївська	0,00195	3,83	47,44	189,74	15,34
Черкаська	0,00198	3,87	51,31	205,24	15,50
Луганська	0,00198	3,89	55,20	220,79	15,55
Одеська	0,00217	4,26	59,46	237,85	17,06
Харківська	0,00235	4,61	64,07	256,28	18,43
Запорізька	0,00250	4,90	68,97	275,90	19,61
Полтавська	0,00264	5,18	74,16	296,63	20,74
Київська	0,00274	5,37	79,52	318,10	21,46
Донецька	0,00286	5,60	85,13	340,51	22,41
Дніпропетровська	0,00307	6,02	91,15	364,60	24,10
м. Київ	0,00451	8,85	100,00	400,00	35,40
Сума	0,05099			4315,58	400,00

Таблиця Ж.7 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2014 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Закарпатська	0,00126	2,37	2,37	9,49	9,49
Тернопільська	0,00131	2,47	4,85	19,39	9,90
Чернівецька	0,00137	2,59	7,43	29,73	10,35
Івано-Франківська	0,00147	2,77	10,20	40,81	11,08
Луганська	0,00148	2,80	13,00	52,02	11,20
Волинська	0,00153	2,88	15,89	63,55	11,53
Рівненська	0,00162	3,06	18,94	75,77	12,22
Херсонська	0,00171	3,23	22,17	88,67	12,90
Хмельницька	0,00179	3,38	25,55	102,20	13,53
Житомирська	0,00187	3,54	29,09	116,35	14,15
Чернігівська	0,00188	3,55	32,64	130,54	14,19
Львівська	0,00190	3,60	36,23	144,93	14,39
Вінницька	0,00193	3,64	39,87	159,49	14,56
Сумська	0,00203	3,83	43,71	174,83	15,34
Черкаська	0,00206	3,88	47,59	190,36	15,54
Миколаївська	0,00207	3,91	51,50	206,01	15,65
Кіровоградська	0,00208	3,92	55,42	221,69	15,68
Донецька	0,00223	4,22	59,64	238,57	16,88
Одеська	0,00234	4,42	64,06	256,25	17,68
Харківська	0,00240	4,54	68,60	274,40	18,15
Запорізька	0,00263	4,96	73,56	294,24	19,84
Полтавська	0,00269	5,08	78,64	314,58	20,33
Київська	0,00280	5,29	83,93	335,72	21,14
Дніпропетровська	0,00336	6,34	90,27	361,10	25,38
м. Київ	0,00515	9,73	100,00	400,00	38,90
Сума	0,05294			4300,70	400,00

Таблиця Ж.8 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2015 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00098	1,50	1,50	6,01	6,01
Закарпатська	0,00164	2,53	4,03	16,12	10,11
Донецька	0,00166	2,55	6,57	26,30	10,18
Тернопільська	0,00174	2,68	9,25	37,01	10,71
Чернівецька	0,00182	2,80	12,05	48,20	11,19
Івано-Франківська	0,00186	2,86	14,91	59,63	11,43
Рівненська	0,00190	2,92	17,83	71,31	11,69
Волинська	0,00212	3,25	21,08	84,33	13,02
Херсонська	0,00213	3,28	24,36	97,45	13,12
Житомирська	0,00221	3,39	27,76	111,02	13,58
Хмельницька	0,00226	3,47	31,23	124,92	13,89
Чернігівська	0,00232	3,56	34,79	139,16	14,24
Вінницька	0,00236	3,63	38,42	153,66	14,50
Сумська	0,00243	3,74	42,15	168,60	14,94
Кіровоградська	0,00248	3,80	45,95	183,82	15,22
Львівська	0,00253	3,88	49,84	199,36	15,54
Миколаївська	0,00253	3,89	53,73	214,93	15,58
Черкаська	0,00256	3,93	57,67	230,67	15,73
Харківська	0,00289	4,44	62,11	248,42	17,76
Одеська	0,00290	4,46	66,56	266,24	17,82
Запорізька	0,00318	4,89	71,45	285,81	19,57
Полтавська	0,00334	5,13	76,58	306,31	20,51
Київська	0,00355	5,45	82,03	328,13	21,81
Дніпропетровська	0,00404	6,21	88,24	352,97	24,85
м. Київ	0,00765	11,76	100,00	400,00	47,03
Сума	0,06508			4160,37	400,00

Таблиця Ж.9 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у 2016 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00025	1,33	1,33	5,31	5,31
Донецька	0,00045	2,39	3,71	14,86	9,54
Тернопільська	0,00047	2,45	6,17	24,67	9,82
Закарпатська	0,00052	2,72	8,88	35,54	10,86
Чернівецька	0,00052	2,73	11,62	46,46	10,92
Івано-Франківська	0,00053	2,78	14,39	57,57	11,10
Рівненська	0,00056	2,96	17,35	69,39	11,82
Херсонська	0,00059	3,10	20,44	81,77	12,38
Хмельницька	0,00065	3,40	23,84	95,38	13,61
Волинська	0,00066	3,46	27,30	109,21	13,83
Житомирська	0,00066	3,49	30,79	123,16	13,95
Вінницька	0,00067	3,50	34,29	137,17	14,01
Кіровоградська	0,00068	3,58	37,87	151,49	14,32
Чернігівська	0,00070	3,69	41,56	166,25	14,76
Сумська	0,00071	3,75	45,31	181,25	15,00
Черкаська	0,00072	3,77	49,08	196,33	15,08
Львівська	0,00076	3,98	53,06	212,25	15,92
Миколаївська	0,00076	3,98	57,05	228,19	15,93
Харківська	0,00084	4,41	61,46	245,84	17,66
Одеська	0,00092	4,82	66,28	265,11	19,27
Полтавська	0,00094	4,93	71,21	284,83	19,72
Запорізька	0,00103	5,40	76,61	306,42	21,60
Київська	0,00110	5,78	82,39	329,54	23,12
Дніпропетровська	0,00116	6,10	88,48	353,93	24,39
м. Київ	0,00219	11,52	100,00	400,00	46,07
Сума	0,01905			4121,93	400,00

ДОДАТОК И

Таблиця И.1 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2008 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Херсонська	0,00254	3,01	3,01	12,03	12,03
Харківська	0,00292	3,47	6,47	25,89	13,86
Сумська	0,00295	3,50	9,98	39,91	14,02
Вінницька	0,00308	3,65	13,63	54,52	14,61
Чернігівська	0,00309	3,66	17,29	69,18	14,65
Львівська	0,00313	3,72	21,01	84,04	14,86
Тернопільська	0,00315	3,74	24,75	99,00	14,96
Запорізька	0,00318	3,77	28,52	114,08	15,08
Полтавська	0,00319	3,79	32,31	129,24	15,15
Дніпропетровська	0,00321	3,81	36,11	144,46	15,22
Миколаївська	0,00324	3,84	39,96	159,84	15,38
Кіровоградська	0,00327	3,88	43,83	175,34	15,50
Черкаська	0,00327	3,88	47,71	190,84	15,50
Одеська	0,00333	3,95	51,66	206,66	15,82
Київська	0,00334	3,96	55,62	222,49	15,83
Житомирська	0,00334	3,97	59,59	238,35	15,86
Хмельницька	0,00335	3,98	63,56	254,25	15,91
Чернівецька	0,00337	3,99	67,55	270,22	15,97
Закарпатська	0,00340	4,04	71,59	286,37	16,15
Івано-Франківська	0,00342	4,05	75,64	302,57	16,21
Волинська	0,00357	4,23	79,88	319,50	16,93
Рівненська	0,00369	4,38	84,25	337,01	17,51
Луганська	0,00378	4,48	88,73	354,93	17,92
Донецька	0,00391	4,64	93,37	373,49	18,55
м. Київ	0,00559	6,63	100,00	400,00	26,51
Сума	0,08431			4864,20	400,00

Таблиця И.2 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2009 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00252	3,50	3,50	14,00	14,00
Харківська	0,00252	3,51	7,01	28,02	14,03
Сумська	0,00256	3,56	10,56	42,26	14,24
Вінницька	0,00261	3,63	14,20	56,79	14,53
Донецька	0,00264	3,66	17,86	71,43	14,64
Чернігівська	0,00265	3,68	21,53	86,14	14,70
Тернопільська	0,00273	3,79	25,32	101,30	15,16
Херсонська	0,00273	3,80	29,12	116,49	15,19
Кіровоградська	0,00273	3,80	32,92	131,68	15,19
Черкаська	0,00275	3,81	36,73	146,93	15,25
Миколаївська	0,00276	3,83	40,56	162,25	15,32
Запорізька	0,00276	3,83	44,39	177,57	15,32
Житомирська	0,00279	3,87	48,26	193,05	15,48
Чернівецька	0,00282	3,91	52,18	208,71	15,66
Полтавська	0,00284	3,94	56,12	224,47	15,76
Дніпропетровська	0,00284	3,94	60,06	240,24	15,76
Одеська	0,00284	3,95	64,01	256,04	15,80
Львівська	0,00285	3,96	67,96	271,86	15,82
Хмельницька	0,00285	3,96	71,93	287,72	15,86
Закарпатська	0,00290	4,03	75,96	303,84	16,12
Київська	0,00291	4,04	80,00	319,99	16,16
Івано-Франківська	0,00292	4,05	84,05	336,21	16,21
Волинська	0,00306	4,25	88,31	353,22	17,02
Рівненська	0,00308	4,28	92,58	370,32	17,10
м. Київ	0,00534	7,42	100,00	400,00	29,68
Сума	0,07198			4900,51	400,00

Таблиця И.3 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2010 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00286	3,44	3,44	13,76	13,76
Харківська	0,00295	3,56	7,00	27,98	14,22
Сумська	0,00300	3,61	10,60	42,42	14,44
Чернігівська	0,00306	3,69	14,29	57,16	14,74
Донецька	0,00307	3,70	17,99	71,95	14,78
Вінницька	0,00316	3,80	21,79	87,16	15,21
Херсонська	0,00316	3,81	25,60	102,39	15,23
Тернопільська	0,00316	3,81	29,41	117,63	15,24
Запорізька	0,00317	3,82	33,23	132,90	15,28
Черкаська	0,00321	3,86	37,09	148,36	15,45
Львівська	0,00321	3,87	40,96	163,82	15,47
Миколаївська	0,00322	3,87	44,83	179,32	15,50
Кіровоградська	0,00322	3,88	48,71	194,84	15,52
Дніпропетровська	0,00323	3,89	52,60	210,40	15,56
Чернівецька	0,00325	3,91	56,51	226,06	15,65
Полтавська	0,00328	3,95	60,46	241,85	15,79
Хмельницька	0,00330	3,97	64,43	257,73	15,88
Житомирська	0,00331	3,99	68,42	273,69	15,96
Закарпатська	0,00332	4,00	72,43	289,71	16,02
Одеська	0,00334	4,02	76,45	305,79	16,08
Київська	0,00335	4,03	80,48	321,92	16,13
Івано-Франківська	0,00335	4,04	84,52	338,07	16,15
Волинська	0,00350	4,22	88,74	354,95	16,88
Рівненська	0,00355	4,28	93,02	372,07	17,12
м. Київ	0,00580	6,98	100,00	400,00	27,93
Сума	0,08301			4931,93	400,00

Таблиця И.4 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2011 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00351	3,58	3,58	14,33	14,33
Харківська	0,00358	3,65	7,23	28,91	14,58
Львівська	0,00365	3,72	10,94	43,78	14,87
Сумська	0,00368	3,75	14,69	58,77	14,99
Тернопільська	0,00369	3,76	18,46	73,82	15,05
Вінницька	0,00370	3,77	22,22	88,89	15,07
Херсонська	0,00371	3,78	26,00	104,02	15,12
Чернігівська	0,00372	3,79	29,80	119,19	15,18
Миколаївська	0,00374	3,82	33,61	134,45	15,26
Закарпатська	0,00378	3,85	37,47	149,87	15,42
Одеська	0,00383	3,91	41,37	165,50	15,63
Чернівецька	0,00385	3,92	45,29	181,18	15,68
Черкаська	0,00390	3,98	49,27	197,09	15,92
Донецька	0,00393	4,01	53,28	213,12	16,02
Кіровоградська	0,00393	4,01	57,29	229,14	16,03
Житомирська	0,00393	4,01	61,30	245,19	16,04
Хмельницька	0,00394	4,02	65,31	261,26	16,07
Івано-Франківська	0,00397	4,05	69,36	277,44	16,19
Запорізька	0,00397	4,05	73,41	293,64	16,19
Полтавська	0,00401	4,09	77,50	309,99	16,36
Дніпропетровська	0,00403	4,11	81,61	326,44	16,44
Волинська	0,00418	4,26	85,87	343,47	17,03
Рівненська	0,00433	4,41	90,28	361,12	17,65
Київська	0,00435	4,43	94,71	378,86	17,74
м. Київ	0,00518	5,29	100,00	400,00	21,14
Сума	0,09809			4999,47	400,00

Таблиця И.5 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2012 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00438	3,63	3,63	14,50	14,50
Львівська	0,00438	3,63	7,25	29,01	14,51
Харківська	0,00443	3,67	10,92	43,67	14,66
Тернопільська	0,00445	3,68	14,60	58,39	14,71
Херсонська	0,00447	3,70	18,30	73,20	14,81
Закарпатська	0,00450	3,73	22,03	88,10	14,91
Сумська	0,00453	3,75	25,77	103,09	14,99
Одеська	0,00459	3,79	29,57	118,27	15,18
Чернівецька	0,00462	3,83	33,39	133,57	15,30
Вінницька	0,00464	3,84	37,23	148,91	15,35
Запорізька	0,00464	3,84	41,07	164,26	15,35
Чернігівська	0,00466	3,86	44,92	179,68	15,42
Миколаївська	0,00467	3,86	48,78	195,14	15,45
Івано-Франківська	0,00469	3,88	52,66	210,66	15,52
Хмельницька	0,00476	3,94	56,61	226,43	15,77
Черкаська	0,00477	3,94	60,55	242,20	15,78
Житомирська	0,00485	4,02	64,57	258,27	16,06
Кіровоградська	0,00488	4,04	68,60	274,41	16,15
Полтавська	0,00496	4,10	72,70	290,82	16,40
Рівненська	0,00509	4,21	76,91	307,65	16,83
Київська	0,00509	4,21	81,12	324,50	16,85
Дніпропетровська	0,00510	4,22	85,35	341,39	16,89
Донецька	0,00511	4,23	89,57	358,29	16,90
Волинська	0,00513	4,25	93,82	375,29	16,99
м. Київ	0,00747	6,18	100,00	400,00	24,71
Сума	0,12085			4959,69	400,00

Таблиця І.6 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2013 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00404	3,32	3,32	13,27	13,27
Харківська	0,00441	3,62	6,93	27,73	14,47
Одеська	0,00459	3,77	10,70	42,81	15,07
Чернігівська	0,00463	3,80	14,50	58,01	15,21
Львівська	0,00464	3,81	18,31	73,26	15,24
Донецька	0,00471	3,86	22,18	88,70	15,45
Сумська	0,00471	3,86	26,04	104,16	15,46
Вінницька	0,00473	3,88	29,92	119,70	15,54
Херсонська	0,00474	3,89	33,82	135,27	15,57
Запорізька	0,00475	3,90	37,72	150,86	15,59
Тернопільська	0,00475	3,90	41,61	166,46	15,60
Черкаська	0,00480	3,94	45,56	182,23	15,77
Миколаївська	0,00481	3,95	49,51	198,03	15,81
Дніпропетровська	0,00484	3,98	53,48	213,94	15,90
Полтавська	0,00486	3,99	57,48	229,91	15,97
Івано-Франківська	0,00497	4,08	61,56	246,23	16,32
Закарпатська	0,00498	4,09	65,64	262,58	16,35
Кіровоградська	0,00500	4,11	69,75	279,00	16,42
Хмельницька	0,00501	4,11	73,86	295,45	16,45
Чернівецька	0,00501	4,11	77,98	311,91	16,45
Київська	0,00512	4,21	82,18	328,73	16,82
Житомирська	0,00517	4,25	86,43	345,71	16,98
Волинська	0,00535	4,39	90,82	363,26	17,55
Рівненська	0,00541	4,44	95,26	381,02	17,76
м. Київ	0,00578	4,74	100,00	400,00	18,98
Сума	0,12182			5018,23	400,00

Таблиця И.7 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2014 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00343	2,55	2,55	10,21	10,21
Донецька	0,00419	3,12	5,67	22,68	12,48
Запорізька	0,00511	3,81	9,48	37,90	15,22
Сумська	0,00514	3,83	13,31	53,22	15,32
Харківська	0,00517	3,85	17,15	68,61	15,39
Львівська	0,00518	3,86	21,01	84,04	15,43
Тернопільська	0,00519	3,87	24,88	99,50	15,46
Одеська	0,00520	3,87	28,75	114,98	15,48
Херсонська	0,00524	3,90	32,65	130,58	15,60
Чернівецька	0,00524	3,91	36,55	146,20	15,62
Миколаївська	0,00525	3,91	40,46	161,84	15,63
Полтавська	0,00529	3,94	44,40	177,59	15,75
Вінницька	0,00530	3,95	48,34	193,37	15,78
Закарпатська	0,00530	3,95	52,29	209,16	15,79
Чернігівська	0,00531	3,96	56,25	224,99	15,83
Черкаська	0,00538	4,01	60,26	241,03	16,04
Дніпропетровська	0,00544	4,05	64,31	257,25	16,22
Хмельницька	0,00546	4,07	68,38	273,52	16,27
Івано-Франківська	0,00547	4,07	72,45	289,81	16,29
Кіровоградська	0,00548	4,08	76,53	306,14	16,33
Київська	0,00562	4,18	80,72	322,87	16,74
Житомирська	0,00566	4,21	84,93	339,72	16,85
Рівненська	0,00593	4,42	89,35	357,39	17,66
Волинська	0,00604	4,50	93,84	375,37	17,98
м. Київ	0,00827	6,16	100,00	400,00	24,63
Сума	0,13426			4898,01	400,00

Таблиця И.8 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2015 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00245	1,41	1,41	5,63	5,63
Донецька	0,00388	2,22	3,63	14,52	8,89
Херсонська	0,00659	3,78	7,41	29,64	15,12
Закарпатська	0,00670	3,84	11,25	45,01	15,37
Чернівецька	0,00670	3,85	15,10	60,39	15,38
Тернопільська	0,00677	3,88	18,98	75,92	15,53
Харківська	0,00677	3,88	22,86	91,46	15,54
Чернігівська	0,00685	3,93	26,79	107,18	15,72
Одеська	0,00690	3,96	30,75	123,00	15,83
Миколаївська	0,00696	3,99	34,74	138,97	15,97
Вінницька	0,00701	4,02	38,77	155,07	16,10
Сумська	0,00703	4,03	42,80	171,21	16,14
Івано-Франківська	0,00708	4,06	46,86	187,45	16,24
Хмельницька	0,00713	4,09	50,95	203,80	16,35
Житомирська	0,00713	4,09	55,04	220,17	16,37
Черкаська	0,00713	4,09	59,14	236,54	16,37
Кіровоградська	0,00721	4,13	63,27	253,08	16,54
Запорізька	0,00722	4,14	67,41	269,64	16,56
Львівська	0,00728	4,17	71,58	286,34	16,69
Рівненська	0,00739	4,24	75,82	303,28	16,95
Волинська	0,00762	4,37	80,19	320,77	17,48
Полтавська	0,00767	4,40	84,59	338,36	17,60
Київська	0,00786	4,51	89,10	356,41	18,05
Дніпропетровська	0,00808	4,63	93,73	374,94	18,53
м. Київ	0,01092	6,27	100,00	400,00	25,06
Сума	0,17432			4768,76	400,00

Таблиця І.9 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта Джині на основі доходів місцевих бюджетів з урахування міжбюджетних трансфертів у 2016 р.

Регіон	Доходи МБ на душу населення без урахування міжбюджетних трансфертів, млн. грн.	Частка розподілу за обсягом значень ознаки (y_i), %	Кумулятивна частка розподілу за обсягом значень ознаки ($\text{Cum } y_i$), %	$x_i * \text{Cum } y_i$	$x_i * y_i$
Луганська	0,00058	1,21	1,21	4,84	4,84
Донецька	0,00095	1,99	3,20	12,81	7,97
Херсонська	0,00171	3,59	6,80	27,18	14,37
Закарпатська	0,00178	3,75	10,54	42,16	14,98
Чернівецька	0,00180	3,79	14,33	57,31	15,14
Черкаська	0,00181	3,80	18,13	72,52	15,21
Миколаївська	0,00182	3,82	21,95	87,81	15,29
Харківська	0,00185	3,88	25,83	103,34	15,53
Одеська	0,00186	3,90	29,73	118,93	15,59
Кіровоградська	0,00190	3,98	33,71	134,84	15,92
Івано-Франківська	0,00190	3,99	37,70	150,80	15,95
Житомирська	0,00191	4,01	41,71	166,82	16,02
Львівська	0,00191	4,02	45,72	182,89	16,07
Тернопільська	0,00193	4,05	49,77	199,08	16,19
Хмельницька	0,00193	4,05	53,82	215,28	16,20
Чернігівська	0,00194	4,08	57,90	231,58	16,31
Вінницька	0,00197	4,13	62,03	248,11	16,52
Рівненська	0,00200	4,20	66,23	264,93	16,82
Сумська	0,00202	4,24	70,47	281,88	16,96
Волинська	0,00209	4,39	74,86	299,44	17,56
Запорізька	0,00213	4,47	79,33	317,33	17,89
Дніпропетровська	0,00214	4,50	83,83	335,32	17,99
Київська	0,00238	4,99	88,82	355,29	19,96
Полтавська	0,00241	5,05	93,87	375,49	20,20
м. Київ	0,00292	6,13	100,00	400,00	24,51
Сума	0,04762			4685,98	400,00

ДОДАТОК К

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

(Мінфін)

вул. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. (044) 206-59-47, 206-59-48, факс 425-90-26
E-mail: infomf@minfin.gov.ua Код ЄДРПОУ 00013480

12.04.2018 № 24000-03-10/10061
На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
Д 55.051.06 Сумського державного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Винниченко Наталії Володимирівни на тему:
«Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору
публічних фінансів в Україні»

Спеціалістами Управління фіскальних ризиків Міністерства фінансів України розглянуто основні положення дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни на тему: «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні», яка подана у спеціалізовану вчену раду Д 55.051.06 Сумського державного університету на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит.

Ознайомлення з дисертаційною роботою дає можливість стверджувати, що вона містить цілий ряд науково обґрунтованих висновків та рекомендацій, які мають практичну значущість з позиції використання в поточній діяльності Управління фіскальних ризиків.

Так, в контексті реалізації Стратегічного плану діяльності Міністерства фінансів, зокрема з метою виконання завдань та показників результату діяльності головного розпорядника коштів державного бюджету, спрямовані на досягнення таких стратегічних цілей як «Забезпечення стійкості, прозорості та передбачуваності бюджетної політики» та «Удосконалення системи управління державним боргом, ефективна реалізація національних інтересів на міжнародній арені та сприяння підвищенню кредитного рейтингу країни» враховуються висновки Винниченко Н.В. щодо концептуальних засад запровадження системи фіскальних правил в Україні. Авторські пропозиції ґрунтуються на дослідженні успішних практик запровадження фіскальних правил країн-членів Європейського Союзу, особливостям імплементації європейськими країнами післякризового Фіскального договору та уточнюють рівень регламентації фіскальних правил, умови поширення, формалізують процедури виконання та зовнішнього моніторингу, можливості скасування та обмеження дії правил, що сприятиме підвищенню послідовності та ефективності національної бюджетної політики.

299762
Начальник Управління
фіскальних ризиків

A. САВЕНКО

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань бюджету

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-49-39, 255-43-61, факс: 255-41-23

№ 04-13/10-768 (95114)

" 05 " 05 2018 р.

У спеціалізовану вчену раду
Д 55.051.06
Сумського державного університету

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Винниченко Наталії Володимирівни
на тему: «Трансформація бюджетного менеджменту
в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні»**

У Комітеті Верховної Ради України з питань бюджету за результатами розгляду основних положень дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни, присвяченої трансформації бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні та поданої у спеціалізовану вчену раду на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит, відмічається, що окремі рекомендації та науково-практичні висновки містять практичне значення, зокрема, для реалізації завдань в частині макроекономічної стабілізації й відновлення економічного розвитку та можуть бути застосовані у законотворчій діяльності Комітету при опрацюванні законопроектів та підготовці відповідних пропозицій до законодавчих документів у бюджетному процесі.

Серед таких надбань автора: розроблена методика визначення оптимального рівня фіскальної децентралізації для забезпечення економічного зростання України, що ґрунтується на реалізації двоетапної мультифакторної моделі залежності валового регіонального продукту від рівня децентралізації доходів з урахуванням інвестиційного та людського потенціалу регіону. Такий підхід дозволяє емпірично підтвердити позитивний вплив фіскальної децентралізації на економічний розвиток країни та існування мінімально необхідного рівня децентралізації доходів; висновки щодо існування неоднозначного впливу фіскальної децентралізації на економічне зростання країни та важливість врахування при цьому якості інституційної бази та особливостей економічного розвитку країни.

Перший заступник
Голови Комітету

В.В. Амельченко

Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування
«Асоціація сільських, селищних рад та об'єднаних громад України»

ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF VILLAGE COUNCILS
AND AMALGAMATED COMMUNITIES

03035, Україна, Київ, вул. Митрополита Василя Липківського 35/2, оф.409; e-mail: info@assogu.org.ua

від 12 грудня 2017р. № 103/017

До спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06
Сумського державного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Винниченко Наталії Володимирівни на тему:

**«Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування
сектору публічних фінансів в Україні»**

Асоціацією сільських, селищних рад та об'єднаних громад України діяльність якої зосереджена на розробці рекомендацій з питань розвитку, розглянуто результати дисертаційного дослідження Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Науковий результат роботи Винниченко Н.В. щодо розробки методичних засад обґрунтування можливостей (умов) та загроз (обмежень) фіскальної децентралізації становить науковий та практичний інтерес, а саме проведене моделювання причинно-наслідкових зв'язків між показниками децентралізації та індикаторами розвитку країн з використанням методології Світового банку щодо їх розрахунку дозволило формалізувати склад, силу та напрямок впливу факторів розвитку країни та розвинути інформаційно-методичне забезпечення оптимізації фіскально-бюджетних відносин.

Отримані Винниченко Н.В. результати на основі емпіричних розрахунків, дозволяють сформулювати обмеження, які є бар'єрами для впровадження процесів децентралізації витрат та доходів місцевих бюджетів, та умови, які слугують стимуляторами процесів фіскальної децентралізації, можуть бути використані у процесі діяльності Асоціації.

**Виконавчий директор
Асоціації сільських, селищних рад
та об'єднаних громад України**

Н.Л. Ключник

До спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06
Сумського державного університету

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Винниченко Наталії Володимирівни на тему:
«Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування
сектору публічних фінансів в Україні»

Питання покращення прозорості публічних фінансів шляхом запровадження передових методів бюджетування та стратегічного планування на центральному та місцевому рівнях, покращання доступу громадськості до інформації є важливими та включені до Місії ІБСЕД. Дисертаційна робота Винниченко Наталії Володимирівни, присвячена трансформації бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні, та подана у спеціалізовану вчену раду на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит, актуальна в контексті зазначеної проблеми та вказує на необхідність дослідження наукових підходів до забезпечення бюджетної транспарентності.

Особливу зацікавленість викликає низка наукових положень роботи Винниченко Н.В., присвячених обґрунтуванню пріоритетних напрямків забезпечення бюджетної транспарентності шляхом панельного оцінювання даних щодо зв'язку основних компонентів транспарентності (за даними ОЕСР) та індикаторів якості державного управління (за оцінками Світового банку) з використанням міжнародної вибірки даних. Результати тестування моделей з випадковими ефектами дозволили визначити першочерговість заходів, спрямованих на забезпечення відкритості доходів та підвищення стабільності і обґрунтованості бюджету, а також економічну доцільність переорієнтації витрачання фінансових ресурсів з підвищення громадської участі у бюджетному процесі на підвищення економічної грамотності громадськості.

Зазначені положення дисертаційної роботи враховано фахівцями організації, зокрема в процесі роботи міжвідомчої робочої групи з питань впровадження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи "Прозорий бюджет" та офіційного веб-порталу публічних фінансів України "Є-data".

Генеральний директор

В.Зубенко

**Фундація польсько-української
співпраці ПАУСІ**

№ 172 від 15 грудня 2017 року

До спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06
Сумського державного університету

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження

В контексті переходу України до ринкової економіки та побудови демократичного громадянського суспільства проблематика підтримки фінансової прозорості та належного врядування в органах місцевого самоврядування України є вкрай важливою та входить до переліку пріоритетів функціонування Фундації. Розгляд спеціалістами основних положень дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні» та поданої у спеціалізовану вчену раду на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, дозволив дійти висновку, що вона містить ряд наукових положень, які мають практичну цінність.

Зокрема, особливий інтерес становить розроблена в дослідженні методологія формування та виявлення стимуляторів та дестимуляторів впливу бюджетної прозорості на виконання бюджету. Методично це ґрунтується на застосуванні панельного аналізу країн світу з врахуванням таких критеріїв як рівень доходу на душу населення, стадія розвитку економіки (за критерієм Індексу глобальної конкурентоспроможності), рівень економічної свободи, що робить результати дослідження науково-обґрунтованими. Проведені розрахунки дозволили виявити стимулятори позитивного впливу бюджетної прозорості на показники виконання бюджету (зокрема це забезпечення економічної свободи та Індексу людського розвитку), в той час як дестимулятором є низький рівень доходів на душу населення. Застосування отриманих оціночних даних в процесі бюджетного управління дозволить підвищити ефективність заходів та дій, спрямованих на збільшення державних доходів та мінімізацію державних видатків на основі забезпечення бюджетної прозорості.

З повагою

Костянтин Плоский
заступник директора
кандидат наук з державного управління

Україна, 04070, Київ,
вул. Іллінська 18, 2-й поверх, оф.1
Тел.: (044) 425-92-58, pauci.kp@gmail.com

ul. Mokotowska 65/7, Warszawa 00-533. Polska
Tel 48 606 499 922, pauci@pauci.pl

**МИРГОРОДСЬКА МІСЬКА РАДА
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Незалежності, 17, м. Миргород, Полтавська область, 37600, тел. (05355) 5-25-01, факс (05355) 5-22-21
E-mail: mmrada@ukr.net, Web: http://myrgorod.pl.ua, Код ЄДРПОУ 21051131

від 03.05.2018 року № 896/01-35

На № _____ від _____

**Спеціалізованій вченій раді Д 55.051.06
Сумського державного університету**

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Винниченко Наталії Володимирівни на тему:
«Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування
сектору публічних фінансів в Україні»

Фахівцями Миргородської міської ради розглянуто основні наукові результати дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні», яка подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси та кредит. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що вона містить цілий ряд наукових положень, які є суттєвими при вирішенні основних завдань діяльності ради, а саме реалізації прийнятих цільових програм розвитку міста, вирішення проблемних питань життя громади та підтримка на належному рівні життєдіяльності міста.

Особливу практичну значущість мають розроблені в дисертаційній роботі підходи до оцінювання бюджетної прозорості на місцевому рівні шляхом обґрунтування критеріїв Індексу прозорості місцевих бюджетів та його апробації. Це має цінність під час забезпечення доступності інформації у сфері бюджетів, повноти та змісту опублікованих бюджетних документів та громадської участі в бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів різних територій.

У разі виникнення питань звертайтеся до начальника відділу муніципальних ініціатив, інвестицій та енергоменеджменту Миргородської міської ради Тетяни Усик за e-mail mirgorodinvest@gmail.com або за тел. +380 535 553 321.

З повагою
В.о. Миргородського міського голови

Усик
(05355) 53321

С.О. Швайка

УКРАЇНА

**ЧЕРНІГІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ**

вул. Магістратська, 7, м. Чернігів, 14000, тел. 77 48 43, e-mail: finupr@chernigiv-rada.gov.ua

15.12.2017 № 01/ *288-1*

На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06
Сумського державного університету**ДОВІДКА*****про впровадження результатів дисертаційного дослідження***

Спеціалістами Фінансового управління Чернігівської міської ради розглянуто положення дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни на тему “Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні”. Здійснена оцінка основних результатів та висновків дає змогу відзначити її цінність при вирішенні основних завдань діяльності Управління, а саме підготовки пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів соціально - економічного розвитку міста та розроблення пропозицій з удосконалення методів фінансового і бюджетного планування та здійснення витрат.

Для роботи Управління становить інтерес наступні результати: 1) процедура оцінювання ефективності системи фінансового вирівнювання на основі розрахунку індикатору еквалізаційного ефекту; 2) напрямки удосконалення вітчизняної системи фінансового вирівнювання, згрупованих за характером трансформацій: організаційних (закріплення основних та додаткових відповідальних органів, запровадження перманентного моніторингу ефективності еквалізаційних процедур), так і функціональних трансформацій, які передбачають зміну механізмів вирівнювання за доходами та видатками, використання структурних грантів. Розроблені процедури та рекомендації будуть впроваджені в діяльність Управління.

Начальник фінансового управління
Чернігівської міської ради

О. Ю. Лисенко

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
 БІЗНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ «УАБС»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

проректор з наукової роботи

А.М. Черноус

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація
 бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору
 публічних фінансів в Україні» у навчальний процес ННІ БТ
 «УАБС» Сумського державного університету

від «2» жовтня 2017 р.

м. Суми

Акт складено комісією у складі:

Голова: Завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування д.е.н., проф. Школьник І.О.

Члени комісії: 1. Професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, доктор економічних наук, проф. Рекуненко І.І.
 2. Доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, кандидат економічних наук, доц. Дехтяр Н.А.

Комісія провела роботу по визначенню фактичного впровадження результатів дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні» у навчальний процес Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС».

Комісія розглянула такі матеріали:

1. Дисертаційну роботу Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні»

2. Робочі навчальні програми дисциплін:

2.1 «Публічні фінанси» (викладається для студентів денної та заочної форми навчання освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»);

2.2 «Місцеві фінанси» (викладається для студентів денної та заочної форми навчання освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»);

2.3 «Бюджетна система» (викладається для студентів денної та заочної форми навчання освітнього ступеня «бакалавр» напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит».

3. Видані навчально-методичні матеріали для вивчення перелічених дисциплін.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Розроблені Винниченко Наталією Володимирівною в дисертаційній роботі на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні» теоретичні положення та методичні підходи використані з метою удосконалення викладання наступних тем:

1.1 «Публічні фінанси». Теми: «Державний бюджет України», «Місцеві фінанси», «Публічні фінанси розвинених країн світу»

1.2 «Місцеві фінанси». Теми: «Фінансова політика місцевих органів влади», «Система видатків місцевих бюджетів».

1.3 «Бюджетна система». Тема: «Система видатків бюджету».

2. Застосування у навчальному процесі кафедри фінансів, банківської справи та страхування матеріалів дисертаційної роботи Винниченко Наталії Володимирівни на тему «Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні» дало змогу адаптувати перелічені дисципліни до сучасних економічних умов, поглибити їх теоретичні та практичні основи, а в кінцевому підсумку – підвищити якість підготовки фахівців фінансового профілю.

Голова комісії

Члени комісії:

І.О. Школьник

І.І. Рекуненко

Н.А. Дехтяр

ДОДАТОК Л

Список публікацій здобувача в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Винниченко Н. В., Васильєва Т.А. Бюджетні інструменти управління інноваційним розвитком / Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : монографія / [за заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос.] – Суми : СумДУ, 2009. – С. 200-215 (0,52 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено роль місцевих бюджетів у фінансуванні інноваційного розвитку (0,25 друк. арк.)*

2. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Формування рейтингу ефективності інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 1. Системний підхід до інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 233-242 (0,35 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль бюджетів у забезпеченні місцевого розвитку (0,01 друк. арк.)*

3. Винниченко Н. В., Васильєва Т. А. Управління видатками місцевих бюджетів розвитку в контексті інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 72-80 (0, 35 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено інструменти управління видатками місцевих бюджетів (0,01 друк. арк.)*

4. Фролов С.М., Винниченко Н. В., Козолуп І.Ф., Стрельченко О.Ю. Інвестиційне забезпечення соціального розвитку Сумщини / Інвестиційне

забезпечення соціально-економічного розвитку Сумщини : монографія за заг. ред. д.е.н., проф., Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. С. 38-63 (2,04 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено бюджетні інструменти управління місцевим соціальним розвитком (0,5 друк. арк.).*

5. Винниченко Н.В., Луняков О.В., Есманов О. М., Соколенко Л.Ф. Формування системи раннього повідомлення про виникнення дисбалансів у фінансовому секторі економіки // Держава, підприємства та банки в системі антикризового управління: монографія / за ред. д.е.н., проф., Т. А. Васильєвої, к.е.н. О. Б. Афанасьєвої. Суми : «Ярославна», 2013. С. 131-142 (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено ознаки виникнення дисбалансів у секторі ПФ (0,01 друк. арк.).*

6. Винниченко Н. В. Проблеми участі громадськості у бюджетному процесі м. Сум. Problems of social and economic development of business: монографія за заг. ред. проф. С. І. Дробязко. Канада : Монреаль, 2014. С. 366-371 (0,36 друк. арк.).

7. Винниченко Н. В. Проблеми реалізації контролінгу в умовах антикризового управління // Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія та практика: колективна монографія / за заг. ред. колективу авторів. Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. С. 370-380 (0,42 друк. арк.).

8. Винниченко Н. В. Система управління бюджетом: наукові основи, сучасні тенденції, світовий досвід : монографія за заг. ред. Н.В. Винниченко. Суми : Сумський державний університет, 2017. С. 372 (16,51 друк. арк.).

9. Винниченко Н.В., Васильєва Т.А. Сучасні проблеми реформування місцевих бюджетів в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики (Google Scholar). 2009. Вип. 249. Том VI. С. 1431-1436 (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено передумови реформування місцевих бюджетів (0,25 друк. арк.).*

10. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Сучасний стан розвитку державного внутрішнього контролю в Україні. Проблеми підвищення

ефективності інфраструктури (*Google Scholar*). 2010. Вип. 28. С. 26-29 (0,36 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено проблеми контролю у секторі ПФ* (0,12 друк. арк.).

11. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Особливості функціонування системи контролю бюджетних програм. Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Економічна (*Google Scholar*). 2011. Вип. 26. С. 89-96 (0,40 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено пріоритети контролю бюджетних програм* (0,15 друк. арк.).

12. Винниченко Н. В. Проблеми внутрішнього контролю нематеріальних активів. Ефективна економіка (*Index Copernicus*). 2012. №2. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1666> (0,50 друк. арк.).

13. Винниченко Н. В. Проблеми реформування бюджетних відносин в Україні. Ефективна економіка (*Index Copernicus*). 2014. №3. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2851> (0,60 друк. арк.).

14. Винниченко Н. В. Проблеми інформаційного наповнення системи контролінгу в управлінні бюджетними ресурсами. Ефективна економіка (*Index Copernicus*). 2014. №5. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3036> (0,38 друк. арк.).

15. Винниченко Н. В., Есманов О. М. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні. Економічний часопис-XXI (*Scopus*). 2014. № 3-4 (2). С.47-50 (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: оцінено стан бюджетної безпеки в Україні* (0,15 друк. арк.).

16. Винниченко Н. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування системи управління бюджетом. Економічний простір (*Index Copernicus*). 2015. №104. С. 147-162 (0,51 друк. арк.).

17. Винниченко Н. В. Узагальнення та розвиток категоріально-понятійного апарату системи управління бюджетом. Вісник Української академії банківської справи (*Index Copernicus*). 2015. №2 (39). С. 3-12 (0,48 друк. арк.).

18. Винниченко Н. В. Концептуальні засади формування системи управління бюджетом. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка (*Google Scholar*). 2015. №10/1. Том 23. С. 3-12 (0,45 друк. арк.).

19. Винниченко Н. В. Концептуальні засади бюджетної транспарентності. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України (*Index Copernicus*). 2015. Вип. 42. С. 69-79 (0,51 друк. арк.).

20. Винниченко Н. В. Проблеми формування категоріально-понятійного апарату за оптимального розподілу фінансових ресурсів в умовах децентралізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (*Index Copernicus*). 2016. Серія: «Економіка і менеджмент». Вип. №22. С. 118-121 (0,42 друк. арк.).

21. Винниченко Н. В. Проблеми визначення сутності поняття система управління бюджетом. Причорноморські економічні студії (*Index Copernicus*). 2017. Вип.18. С. 140-145 (0,40 друк. арк.).

22. Винниченко Н. В. Основи формування моделі управління бюджетом. Причорноморські економічні студії (*Index Copernicus*). 2017. Вип. 20. С. 92-96 (0,39 друк. арк.).

23. Винниченко Н. В. Оцінка впливу фіскальних правил на бюджетний процес. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (*Index Copernicus*). 2017. Серія: «Економіка і менеджмент». №27. Частина 2. С. 93-96 (0,38 друк. арк.).

24. Винниченко Н. В. Проблеми забезпечення транспарентності бюджетного процесу в Україні. Бізнес-навігатор (*Index Copernicus*). 2017. Вип. №3 (42). С. 127-133 (0,46 друк. арк.).

25. Винниченко Н.В. , Люльов О.В. Аналіз впливу договору про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі на використання фіскальних правил в країнах ЄС. Фінансові дослідження. 2017. – № 2 (3). Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/83.pdf> (0,55 друк. арк.)

Особистий внесок: проаналізовано умови фіскального договору (0,25 друк. арк.).

26. Винниченко Н.В., Люльов О.В. Міжнародний досвід використання фіскальних правил в контексті макроекономічної стабільності. Фінансові дослідження. 2017. №1(2). Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/81.pdf> (0,60 друк. арк.). *Особистий внесок: проаналізовано міжнародний досвід застосування фіскальних прави (0,40 друк. арк.).*

27. Винниченко Н. В. Особливості становлення в Україні нормативного забезпечення системи управління бюджетом. Вісник Одеського національного університету (*Index Copernicus*). 2017. Том 22. Випуск 12(65). С. 212-216 (0,42 друк. арк.).

28. Винниченко Н. В. Оптимізація рівня фіскальної децентралізації в контексті реформування сектору публічних фінансів: світовий контекст. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. №1. С.7-11 (0,35 друк. арк.).

29. Винниченко Н. В. Становлення та сучасний стан розвитку системи фінансового вирівнювання в Україні. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. №2. С.7-13 (0,47 друк. арк.).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

30. Винниченко Н. В. Проблеми визначення економічної сутності контролю за використанням бюджетних ресурсів. Стратегія розвитку національної економіки в умовах зміни ролі і місця людини в системі суспільного виробництва : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 5 жовтня 2009 р.). Харків, 2009. С. 15-18 (0,12 друк. арк.)

31. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Проблеми формування системи контролю виконання бюджетних програм. Стратегія розвитку України в глобальному середовищі : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 13-15 листопада 2009 р.). Сімферополь, 2009. С. 32-33 (0,10 друк. арк.). *Особистий внесок: виокремлено напрямки реформування системи контролю в бюджетній сфері (0,05 друк. арк.).*

32. Винниченко Н. В., Шевченко Н. В. Проблеми та стан функціонування внутрішнього фінансового контролю в органах виконавчої влади. Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2010 р.). Київ, 2010. С. 128-129 (0,07 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено проблеми функціонування системи фінансового контролю в бюджетній сфері* (0,03 друк. арк.).

33. Винниченко Н. В. Проблеми впровадження аудиту адміністративної діяльності у вітчизняну практику. Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 27-28 травня 2010 р.). Суми, 2010. С. 50-52 (0,10 друк. арк.).

34. Винниченко Н. В. Контроль керівника в системі внутрішнього аудиту. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей IX Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 25 березня 2011 р.). Київ, 2011. С. 159-161 (0,10 друк. арк.).

35. Винниченко Н. В. Проблеми визначення економічної сутності контролінгу та сфери його впровадження. Сучасна наука в мережі інтернет: збірник тез доповідей 7 Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 22-24 лютого 2011 р.). Київ, 2011. С. 13-15. (0,09 друк. арк.).

36. Винниченко Н. В. Вимоги до кадрового забезпечення системи внутрішнього контролю. Ключевые вопросы в современной науке : матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, 17-25 квітня 2013). Софія, 2013. С. 9-12 (0,11 друк. арк.).

37. Винниченко Н. В. Сучасні проблеми бюджетного планування. Світова економіка XXI століття: фактори впливу на стан і розвиток економічних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Львів, 28 лютого 2014 р.). Львів, 2014. С. 26-28 (0,10 друк. арк.).

38. Винниченко Н. В. Проблеми нормативного забезпечення бюджетного планування. Економіка – погляд у майбутнє. Тенденції інноваційного розвитку економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 25-26 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. Частина III. С. 101-103 (0,10 друк. арк.).

39. Винниченко Н. В. Проблеми використання бюджету як інструменту антикризового управління. Перспективи розвитку фінансової системи: економічні та інноваційні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Дніпропетровськ, 30-31 травня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 88-89 (0,08 друк. арк.).

40. Винниченко Н. В. Особливості контролінгу бюджетних ресурсів в умовах кризи. Формирование научно-образовательной политики : матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 31 травня 2014 р.). Київ, 2014. С. 39-40 (0,08 друк. арк.).

41. Винниченко Н. В. Формування системи управління бюджетом: закордонний досвід. Пріоритети нової економіки знань в ХХІ сторіччі : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24-25 грудня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 82-84 (0,11 друк. арк.).

42. Винниченко Н. В. Засади і принципи вибору та функціонування моделі управління бюджетом. Розвиток підприємництва, бухгалтерського обліку та фінансів в умовах інтеграційних процесів : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 10-11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 32-35 (0,11 друк. арк.).

43. Винниченко Н. В. Аналіз стану забезпечення бюджетної транспарентності в Україні. Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку націо-нальної економіки : матеріали IV Міжнародної науково-

практичної інтернет конференції (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 369-371 (0,10 друк. арк.).

які додатково відображають наукові результати дисертації:

44. Vynnychenko N. Budget transparency: the problems of defining. *European Journal of Economics and Management Sciences (Google Scholar)*. 2015. №4. P. 21-24 (0,38 друк. арк.).

45. Vynnychenko N., Majewska U. Evaluation of business ethics for the formation of public finance. *Business Ethics and Leadership (UlrichsWeb)*. 2017. Issue 1. P. 40-45 (0,36 друк. арк.). Особистий внесок: досліджено проблеми транспарентності сектору ПФ (0,18 друк. арк.).

46. Vynnychenko N., Fomina J. Fiscal transparency: cross-country comparisons. *Business Ethics and Leadership (UlrichsWeb)*. 2017. Issue 2. P. 39-46 (0,45 друк. арк.). *Особистий внесок: формалізовано взаємозв'язок бюджетної транспарентності та якості державного управління* (0,30 друк. арк.).

47. Винниченко Н. В. Фінансова децентралізація: виклики та можливості. НДО-Інформ. (*Google Scholar*). 2017. №1(53). С. 11-13. (0,18 друк. арк.).

48. Винниченко Н. В. Публічний аудит як елемент системи бюджетного контролю. Державне управління: удосконалення та розвиток (*Index Copernicus*). 2015. №5. Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=854> (0,40 друк. арк.).